РУСКО-ТУРСКАТА ОСВОБОДИТЕЛНА ВОЙНА (1877–1878 ГГ.) И ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВНОСТ

БАЛКАНИТЕ И РУСИЯ: 140 ГОДИНИ ПО-КЪСНО

Материали от международната научна конференция (27–28 февруари, 2018 г.)

Сборник статии

Москва
Институт за световни цивилизации
2019

РУССКО-ТУРЕЦКАЯ ОСВОБОДИТЕЛЬНАЯ ВОЙНА (1877–1878 ГГ.) И ВОССТАНОВЛЕНИЕ БОЛГАРСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ

БАЛКАНЫ И РОССИЯ: 140 ЛЕТ СПУСТЯ

Материалы международной научной конференции (27–28 февраля 2018)

Сборник статей

Москва
Институт мировых цивилизаций
2019

УДК 947.081
ББК 63.3(2)51
Р 89

Р 89 Русско-турецкая освободительная война (1877–1878 гг.) и восстановление болгарской государственности. Балканы и Россия: 140 лет спустя: Материалы международной научной конференции (27–28 февраля 2018): Сборник статей. — Москва: Институт мировых цивилизаций, 2019. — 372 с.

ISBN 978-5-6042041-7-7

Издание книги приурочено к 140-летию Освобождения Болгарии от османского ига и восстановления Болгарии как независимого государства. Общей целью сборника является изучение последствий нахождения Болгарии под влиянием Османской империи, а также тенденций и дальнейших перспектив развития всего Балканского полуострова.

Основные темы, затрагиваемые в статьях, касаются современных политических реалий на Балканах, специфики и последствий русско-турецкой Освободительной войны, русско-болгарских отношений на современном этапе, особенностей развития диалога между Балканами и Евразийским пространством, отношений между Балканами и ЕС и др.

Список статей включает в себя работы экспертов из Болгарии, России, Словении, Сербии, Греции, Боснии и Герцеговины, Приднестровской Молдавской Республики и Южной Осетии. Сборник издан на русском, английском и болгарском языках.

Издание адресовано студентам и аспирантам высших учебных заведений, а так же ученым и специалистам осуществляющим свою деятельность в данной области.

УДК 947.081
ББК 63.3(2)51

ISBN 978-5-6042041-7-7

Материалы публикуются в авторской редакции.
Авторы опубликованных материалов несут ответственность
за подбор и точность приведенных фактов, цитат, собственных имен,
статистических данных и прочих сведений.

© Коллектив авторов, 2019
© Институт мировых цивилизаций, 2019

Содержание

Динков Динко
ПРИВЕТСТВИЕ....8

Захариев Захари
БАЛКАНИТЕ И РУСИЯ: 140 ГОДИНИ ПО-КЪСНО. ИСТОРИЧЕСКО ЗНАЧЕНИЕ, ГЕОПОЛИТИЧЕСКИ ПОСЛЕДСТВИЯ И АКТУАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ....10

Баева Искра
ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА БЪЛГАРИЯ ОТ 1878 Г. ПРЕД ПОЛИТИЧЕСКИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА....14

Бисеров Захари
ТРИЪГЪЛНИКЪТ МОСКВА, АНКАРА, СОФИЯ КАТО ГЕОПОЛИТИЧЕСКА БАЗА И СЪСТОЯНИЕ НА СИГУРНОСТ....27

Божинов Войн
ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА БЪЛГАРИЯ, ПРЕЧУПЕНО ПРЕЗ СЪВРЕМЕННАТА ПОЛИТКОРЕКТНОСТ И КОНФОРМИЗМЪТ....36

Ганчев Петко
ИСТОРИЧЕСКА НЕОБХОДИМОСТ И ГЕОПОЛИТИЧЕСКА ЛОГИКА НА РУСКО-ТУРСКАТА ОСВОБОДИТЕЛНА ВОЙНА (1877–1878)....42

Георгиев Юлий
МЕЖДУНАРОДНИЯТ ТЕРОРИЗЪМ — ГЛОБАЛНА ЗАПЛАХА ЗА СВЕТА И НАРОДИТЕ НА БЪЛГАРИЯ И РУСИЯ....61

Динков Динко
БЪЛГАРО-РУСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ ВЪВ ВИХЪРА НА РАДИКАЛНИТЕ ТРАНСФОРМАЦИИ В МЕЖДУНАРОДНАТА СИСТЕМА....73

Добрева Ваня
РУСКО-ТУРСКАТА ОСВОБОДИТЕЛНА ВОЙНА — СЪВРЕМЕННИ ИНТЕРПРЕТАЦИИ И ОЦЕНКИ....86

Калонкин Марин
БЪЛГАРСКИ ВЪОРЪЖЕНИ ФОРМИРОВАНИЯ XV–XIX ВЕК....91

Конакчиев Дончо
НЯКОИ АКТУАЛНИ ПРОБЛЕМИ НА ИКОНОМИЧЕСКИТЕ ВРЪЗКИ НА БЪЛГАРИЯ С РУСИЯ....103

Кючуков Любомир
РУСИЯ ИЛИ ЕС: ИМА ЛИ ТАКАВА ДИЛЕМА НА БАЛКАНИТЕ? 109
Марчева Илияна
РОЛЯТА НА СЪВЕТСКО-БЪЛГАРСКИТЕ ИКОНОМИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ ЗА СТОПАНСКАТА МОДЕРНИЗАЦИЯ НА БЪЛГАРИЯ ПО ВРЕМЕ НА СТУДЕНАТА ВОЙНА.....118
Премянов Красимир
НЕПРАВИТЕЛСТВЕНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ — ВАЖЕН ФАКТОР ЗА СЪХРАНЯВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА ИСТОРИЧЕСКИТЕ И ДУХОВНИ ЦЕННОСТИ В ОТНОШЕНИЯТА МЕЖДУ БЪЛГАРИЯ И РУСИЯ 131
Проданов Васил
БЪЛГАРИЯ И РУСИЯ В МУЛТИПОЛЯРНИЯ СВЯТ И НОВИЯТ СБЛЪСЪК НА ЦИВИЛИЗАЦИИТЕ 135
Христов Ивайло
ВЪЗМОЖНИ И РЕАЛНИ АЛТЕРНАТИВИ ПРЕД БЪЛГАРСКАТА НАЦИЯ.....151
Яникова Нина
РУСКАТА ОБЩЕСТВЕНОСТ И ОСВОБОДИТЕЛНАТА ВОЙНА 163
Джукич Сречко
ДЕБАЛКАНИЗАЦИЯ БАЛКАН НА ПРИМЕРЕ ГАЗА И ГАЗОПРОВОДОВ.....168
Дзюбан Валерий Валерьевич, Тулянов Владислав Андреевич
РУССКО-ТУРЕЦКАЯ ОСВОБОДИТЕЛЬНАЯ ВОЙНА (1877–1878 ГГ.) И ВОССТАНОВЛЕНИЕ БОЛГАРСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ. БАЛКАНЫ И РОССИЯ: 140 ЛЕТ СПУСТЯ 184
Игнатьев Виталий Викторович
ТЕКУЩАЯ СИТУАЦИЯ ВОКРУГ ПРИДНЕСТРОВЬЯ И ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ПРИЗНАНИЯ ПРИДНЕСТРОВСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ.....193
Кулянин Бранимир Степанович
ВОСТОЧНЫЙ ВОПРОС И МОДЕРНЫЙ ИМПЕРИАЛИЗМ.....202
Лаврентьев Сергей Николаевич
СОВРЕМЕННАЯ ПОЛИТИЧЕСКАЯ РЕАЛЬНОСТЬ И ИСТОРИЧЕСКОЕ СОЗНАНИЕ БОЛГАР И РУССКИХ 220
Никифоров Константин Владимирович
ОСОБЕННОСТИ ПОСЛЕДНЕЙ РУССКО-ТУРЕЦКОЙ ВОЙНЫ И ЕЕ ПОСЛЕДСТВИЯ.....225
Петров Максим Александрович
РОССИЙСКО-БОЛГАРСКИЕ ОТНОШЕНИЯ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ.....232

Пинчук-Галани Сергей Александрович
БАЛКАНСКАЯ ПОЛИТИКА ГРАФА Н.П. ИГНАТЬЕВА 239
Плиев Инал
РАЗВИТИЕ КУЛЬТУРНОГО ДИАЛОГА МЕЖДУ БАЛКАНАМИ И ЕВРАЗИЙСКИМ ПРОСТРАНСТВОМ НА ПРИМЕРЕ БОЛГАРИИ И ЮЖНОЙ ОСЕТИИ 249
Радул Слободан
БОЛЬШОЙ ВОСТОЧНЫЙ КРИЗИС И БЕРЛИНСКИЙ КОНГРЕСС 256
Слоботчиков Олег Николаевич
КОСТЮМОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ, ОПРЕДЕЛИВШИЕ ИСХОД РУССКО-ТУРЕЦКОЙ ВОЙНЫ 1877–1878 ГОДОВ 273
Смилькович Радош
НОВЫЕ ВЫЗОВЫ ПЕРЕД СЕРБИЕЙ И БОЛГАРИЕЙ 284
Энтина Екатерина Геннадьевна
РОССИЯ НА БАЛКАНАХ: СКВОЗЬ ПРИЗМУ ВЕКОВ К ПРОТИВОРЕЧИЯМ СОВРЕМЕННОСТИ 290
Devetak Silvo
NEW EU STRATEGY TOWARDS WESTERN BALKANS — HOW TO REMOVE OBSTACLES ON ITS REALISATION PATH& 300
Kypriotelis Efstratios
THE RUSSIAN-TURKISH WAR (1877–1878) IN THE THREE DIMENSIONS OF TIME AND THE THREE HISTORICAL EPOCHS — GEOSTATEGIC TRENDS 325
Proroković Dušan
THE GEOPOLITICAL CONSEQUENCES OF THE WAR OF 1877/78 AND REGIONAL SECURITY IN THE BALKANS AT THE BEGINNING OF THE XX CENTURY 362

Динков Динко
Проф., д-р., директор на Центъра за балкански изследвания към УНСС,
София, България

ПРИВЕТСТВИЕ

УВАЖАЕМИ УЧАСТНИЦИ В КОНФЕРЕНЦИЯТА,

Когато отбелязваме националния празник на България винаги ни обзема чувство на гордост, че нашите предци са успели в много сложни условия да възкресят българската държава и в същото време се изпълваме с чувство на признателност към другите народи, които направиха това възможно. С освование Захари Стоянов твърди, че освобождението на България не е толкова дело на дипломатите, а преди всичко на българските въстаници, които фокусираха вниманието на света към българския въпрос в рамките на най-сложния въпрос на XIX век — Източния. Но без външната намеса, проявила се в широка обществена реакция, дипломатическа шетня свикване на международна конференция в столицата на Османската империя, военни приготовления и накрая открита военна намеса, едва ли е било възможно възстановяване на българската държавност.

Ние, българите винаги заявяваме нашата признателност и благодарност към Русия, която през XIX век е упование и надежда за поробените българи, която играе особена роля за поставянето на българския въпрос в концерта на Великите сили, която обявява и война на Османската империя по повод на жестокия разгром на българските въстания. В такъв момент припомняме нашата благодарност към съседните държави, които подслониха и помагаха на дейците на национално-освободителното ни движение, към народите на днешните Русия, Украйна, Беларус, Полша, Финландия, прибалтийските републики, Румъния, Сърбия, към всички, които изпратиха свои синове на война, донесла освобождението на България.

Убедени в смисъла на усилията за осветяване на историческите факти, възкресили България, Центърът за балкански изследвания предложи и Университетът за национално и световно стопанство стана съорганизатор на тази значима научна проява. Вярвам, че учени от толкова много

страни ще дадат своите приноси за по-пълното осмисляне на историческото значение, последиците и актуалните измерения на голямото събитие от последната четвърт на XIX век — Руско-турската, освободителна за България, война.

Ректорът на Университета за национално и световно стопанство ми поръча да предам неговите пожелания за успешна работа на конференцията и за по-нататъшно развитие на международното сътрудничество в писането на историята.

Благодаря за вниманието!

Захариев Захари
Проф., д-р., президент на Фондация Славяни,
София, България

БАЛКАНИТЕ И РУСИЯ: 140 ГОДИНИ ПО-КЪСНО. ИСТОРИЧЕСКО ЗНАЧЕНИЕ, ГЕОПОЛИТИЧЕСКИ ПОСЛЕДСТВИЯ И АКТУАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ

Поводът е на първо място 140-годишнината от Освобождението на България и установяването на българската държавност и неслучайно това събитие, което днес открихме е фактически централното научно събитие в рамките на приетата национална програма за отбелязването на тази дата, която се провежда, цялата програма под високия патронаж на президента на републиката. Но разбира се, не сме търсили само чисто протоколните измерения на този факт, а по-скоро има две съществени причини, които ни наведоха на мисълта да направим тази конференция и то точно по тази тема. От една страна, разбира се, Руско-турската Освободителна война, но от друга страна подтемата Балканите и Русия 140 години по-късно.

Първата причина е свързана с обстоятелството, че винаги, когато наближат подобни дати, свързани с нашата история, за жалост започват да се разгарят дебати, да се развихрят политически страсти, които са продиктувани не от желанието за да има обективен прочит на историята и за търсенето на поуките от нея, а оттук и на нови ориентири за нашето бъдеще, а по-скоро за отстояването на чисто идейно-политически пристрастия, и бих казал, много често също болни политически амбиции. И ето защо, присъствието на толкова сериозни учени от страна на нашите партньори в тази инициатива, а това са Българската академия на науките, това са водещи ВУЗ-ве в нашата страна, като УНСС и Софийския университет, това са също експертите от Националната асоциация за международни отношения при Дипломатическото дружество в България е да се опитаме действително да дадем обективният поглед към тези събития и разбира се, по този начин, по достоен начин, не само да защитим своя престиж и авторитет спрямо руската общественост, спрямо разбира се съседните нам страни, но и успоредно с това, да не позволим да се стигне до това бих казал своеобразно изкривяване на истината за историческите събития.

Ето защо ще се опитаме още веднъж да намерим общия прочит на онова, което е станало в тази част на света преди 140 години. Това между другото, не е случайно, защото преди 140 години от една страна се възстановява българската държавност, от друга страна, решенията, които се взимат след Сан Стефано определят не само географските граници, но и политическото статукво на Балканския полуостров и на цяла Югоизточна Европа. Нещо повече, тази война, която е освободителна за нас, оказва впоследствие дългосрочно въздействие върху развитието на историческите процеси, до голяма степен съдбовни за Европа и оттам, разбира се, оказва своето въздействие върху целия свят.

Няма да припомням конкретните факти, защото те ще бъдат обект на третиране в докладите на участниците в тази конференция.

И втората задача, която си поставяме, това е да видим по какъв начин онова, което е станало преди 140 години се проектира в днешния ден на нашия регион, на Европа и на света. Да видим по какъв начин ние бихме могли да допринесем за една по-голяма стабилност на тази част от нашия континент и оттук за бъдещето, и то бих казал прогресивно развиващо се бъдеще на общоевропейския диалог. Диалог, който между другото обективно налага и нормализиране на отношенията и много повече градивност на връзките между Европейския съюз и Руската федерация.

Специално внимание, разбира се, трябва да отделим и на Западните Балкани, тъй като не случайно те бяха изведени пред скоба, като един от приоритетите на Европейския съюз в неговите усилия, първо за утвърждаване на ролята му като външно-политически фактор в съвременния свят. И на второ място, като фактор за стабилизиране на мира и на сигурността в Стария континент.

Ще се опитаме така също, чрез този разговор, който започваме днес, да внесем повече, бих казал целомъдрие, повече трезвост и в третирането на историческите факти, защото за жалост, ние сме свидетели и на опити от страна на определени политически кръгове да интерпретират историята в контекста на своите идейно-политически виждания или в контекста на своите краткосрочни политически, а и личностни амбиции.

Какви са поуките от изминалия 140-годишен период?

Аз мисля, че поуките преди всичко са в това, че Балканите, за да не бъдат печалното известния барутен погреб на Европа, трябва действително, в крайна сметка да отидат към възможността народите в тази част на

Европа да пеят в един глас, да отстояват общи интереси, да отстояват една обща визия за своето бъдеще. И мисля, че това много добре се вписва и в контекста на инициативите на България, свързани с нашето председателство на Европейския съюз, а така също, разбира се, и с желанието на Брюксел да възприеме темата за бъдещето, най-вече на Западните Балкани, които не членуват в Европейския съюз, като основна тема в своите усилия за единна външна политика. Това е също нещо изключително важно.

И разбира се, още нещо, че за да се случи това обаче, Европейският съюз и в частност това важи и за България, но и за всички страни в тази част на Европа, трябва да са наясно, че нещата не могат да се получат, без разбира се, активното съпричастие и на Руската федерация, която е неизменна част от Европа. Без наличието на хармония и градивност в отношенията между Европейския съюз и Руската федерация, много трудно може да се получи климат на мир и на сигурност, който да ни гарантира, че печалните факти от миналото, свързани с балканските и две световни войни няма да се повторят.

Позволете ми в самото начало да започнем нашата работа с оповестяването на едно приветствие от името на патрона на честванията на 140-годишнината, президента на Република България, г-н Румен Радев:

Уважаеми дами и господа,

За мен е особена чест да приветствам провеждането на юбилейната международна научна конференция, посветена на Руско-турската освободителна война и на възстановяването на българската държавност. Във вековната история на България особено ярко се открояват съдбовните дни на 1877–1878 година, изпълнени с героизъм и саможертва, изпитанията на войната, които начертаха пътя на нашето свободно и независимо Отечество. 140 години по-късно, ние отново сме призвани да направим своята равносметка за тези решаващи събития, да потърсим в тях отговорите и на актуални въпроси от настоящето.Нашият общ ангажимент към честването на тази значима годишнина дава своите богати плодове. Без съмнение, днешната конференция е важна крачка в тази насока. Убеден съм, че научните и обществени прояви от такъв висок порядък са израз на заслужена почит и внимание към историческите събития.

Позволете ми да изразя своето удовлетворение от богатата програма на форума, от авторитетните участници и широкия спектър от теми, които ще бъдат представени и дискутирани. Особено значим е фактът, че Конференцията не просто хвърля поглед към отминалите събития, а гради мост и към съвремието. Така се полагат основите на един особено нужен дебат, който ще спомогне за осмислянето и на актуалните измерения на културното, икономическото и политическото сътрудничество не само между България и Русия, но и в по-широк регионален план.

Вярвам, че заедно можем да претворим добрите традиции и здравите исторически връзки в основа за утрешното разбирателство и взаимен авторитет. Желая на всички вас здраве и успех.

***Румен Радев* — президент на Република България**

Постъпило е приветствие от Асоциацията за международно сътрудничество и председателя на Комитета на Съвета на Федерацията, Горната камара на руския парламент, г-н Калашников. Той трябваше да бъде един от участниците в нашата конференция, но за жалост в последния момент, непредвидени ангажименти, свързани с изборния процес в Русия му попречиха да бъде заедно с нас.

Имаме така също много сърдечни приветствия и от пълномощника на Република Крим към президента на Руската федерация и отколешен приятел на България, Негово превъзходителство посланик Георги Мурадов, когото повечето от вас, говоря за българите тук, познават като втори човек в Руското посолство преди години.

Успоредно с това, имаме обаче и едно приветствие, което предлагам да чуем, това е приветствие от името на Елеонора Валентиновна Митрофанова, ръководител на Федералната агенция «Россотрудничество», която също имаше искреното желание да бъде гост на този форум, но поради тези същите причини, свързани с изборите, няма да може да бъде лично сред нас. Затова бих искал да дам думата на г-н Журавльов, който е и постоянен представител на «Россотрудничество» в България.

Баева Искра
Проф., д-р., Исторически факултет на СУ «Св. Климент Охридски»,
България

ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА БЪЛГАРИЯ ОТ 1878 Г. ПРЕД ПОЛИТИЧЕСКИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

На 3 март 2018 г. отбелязваме 140-годишнината от края на Руско-турската освободителна война от 1877/78 г. Това събитие несъмнено е сред най-важните в българската история, тъй като благодарение на нея е създадена модерната българска държава, която, за разлика от предишните две средновековни държави, просъществува без прекъсване до наши дни. Само че през отминалия вече почти век и половина от това най-важно за днешните българи събитие, геополитическото място на България се е променяло неколкократно, което на свой ред поставя Руско-турската освободителна война в различен политически контекст и, за съжаление, води до нейните различни, често противоположни политически интерпретации. Темата за това как българските историци представят Руско-турската война е важна [1], но моята задача не е такава, а е да проследя как се променя политическата ѝ употреба. С други думи, ще се опитам да очертая една от проявите на политическата употреба на историческите факти, като ударението в разказа ще падне върху последните десетилетия на дълбоки промени в България.

Ще започна с това как споменът от Освободителната война се превръща в тържествен ден. Още в годината след края ѝ, сиреч през 1879 г., в Търново, градът, който тогава временно изпълнява ролята на столица, тъй като е седалище на Учредителното събрание, денят е отбелязан тържествено. На 19 февруари (3 март по нов стил) българският митрополит Антим I, тогава председател на Учредителното събрание, отслужва панихида в църквата «Св. 40 мъченици» в памет на загиналите във войната. На следващата 1880 г. денят се превръща в празник в създаденото благодарение на войната, макар и в по-тесни граници от предвиденото в Санстефанския договор, Княжество България. Тогава са организирани тържества за 3 март, но все още не като ден на освобождението, а като ден на възшествието на руския император Александър II на престола. По този начин новата държава показва признателностти си към освободителката Русия.

Трябва да минат още няколко години, преди през 1888 г. България да започне да отбелязва 3 март като Ден на освобождението и възстановяването на българската държавност. Преди това обаче, през есента на 1885 г., българите извършват Съединението на двете части на България — Княжеството и Източна Румелия, който акт поправя част от несправедливостите на Берлинския договор, ревизирал извоювания от Руската империя Санстефански. Съединението е извършено без участието на Руската империя, която по принцип подкрепя тази българска акция, но не одобрява времето за извършването ѝ [2]. Независимо от усложняването на българо-руските отношения, празникът олицетворява националния идеал за българска държава. По този начин 3 март е признат за национален празник на обединеното Княжество България, а след 1908 г. — на Царство България. И като празник се запазва до края на съществуването на Царството и малко след това, колкото и неудобно да изглежда това по време на Първата и на Втората световна война, в които България е част от коалициите, воюващи срещу Русия/Съветския съюз.

Още в първите години на самостоятелното съществуване на България благодарността на българите към освободителката Русия е подложена на изпитания както заради руската намеса във вътрешните работи на младата държава, така и заради желанието на българските политици за по-голяма самостоятелност. Това противоречие ще доведе до абдикацията на първия български княз Анександър Батенберг, до русофилски бунтове и кървавото им потушаване, а в крайна сметка и до скъсване на дипломатическите отношения по време на управлението на Стефан Стамболов, един от българските националреволюционери [3]. Тези политически противопоставяния охлаждат официалните двустранни отношения, но не и обществените нагласи в българското общество, които остават преобладаващо русофилски. Свидетелство за това са няколкостотинте паметника, издигнати от българите в знак на признателност към загиналите войници от руската армия. До наши дни са запазени и грижливо поддържани 244 паметника на руските войници, на които всяка година на 3 март българите поставят венци и цветя [4].

Датата 3 март изчезва от празничния календар на България едва след голямата политическа и геополитическа промяна от 9 септември 1944 г., настъпила с идването на власт на правителството на ОФ, в което водеща роля имат комунистите. И това става, независимо че точно тогава нашата страна за дълъг период от време попада в съветската сфера

на влияние. Обяснението е в интернационалния идеологически период на БКП, когато Руската империя се разглежда като консервативна репресивна държава, срещу която са се борили болшевиките и която са разрушили с Октомврийската революция през 1917 г. Затова, макар че в първите години до 1949 г. 3 март се запазва като национален празник, след преминаването от народна демокрация към сталинистки модел на социализъм през 1950 г. е предложено празникът да бъде отменен като неотговарящ на духа на новото време. Така празничният 3 март е заменен с 9 септември 1944 г., издигнат в ранг на национален празник.

През първите три десетилетия от съществуването на социалистическа България датата 3 март вече не е национален празник, но съвсем не е изтрита от общественото съзнание. Тя остава в учебниците по история, във всички академични изследвания и в съзнанието на българите като начало на модерната българска държавност — с други думи, историческото значение на Руско-турската освободителна война не е накърнено, снижено е само нейното официално държавно място. С еволюцията на управляващите комунисти от интернационализъм към национализъм, процес, който ясно може да се проследи от края на 60-те години, започва промяна и в отношението към важните за развитието на държавността исторически дати. И след като на 3 март 1978 г. държавното ръководство организира тържественото честване на 100-годишнината от Освобождението на България [5], датата е реабилитарана и се отбелязва тържествено всяка година. Все пак трябва да мине още почти десетилетие, за да се завърне официално краят на Руско-турската освободителна война в държавния празничен календар на България. Когато през 1987 г. Тодор Живков лансира поредната си идея за дълбоки промени в страната с т.нар. Юлска концепция, 3 март отново е обявен за държавен празник. Такъв остава той до края на социализма, настъпил със свалянето на Тодор Живков от партийната и държавната власт на 10 ноември 1989 г.

От този момент започват промените във всички държавни и политически структури, които няма как да не засегнат и празничния календар. След 45-годишното непрекъснато управление на БКП, нагласите за промени са твърде силни, а и са допълнително стимулирани от рязко променилия се баланс на силите в света след края на Студената война, предизвикан от поражението на Източния блок, част от който наред със Съветския съюз е и България.

Още в началото на прехода от социализъм към демокрация, разбирана като политически плурализъм, парламентаризъм от западноевропейски тип и пазарна икономика, е поставен въпросът за празничния календар. Още докато траят преговорите на Кръглата маса (януари–март 1990 г.) за това как да се осъществи преходът, се стига до решението за смяна на националния празник. То довежда до спор за това кое събитие може най-добре да олицетвори най-важният празник, като замени вече непригодния за тази цел комунистически ден 9 септември. Страстите се разгарят, има различни предложения, но най-активни са олицетворяващите промяната дейци на новите сили от Съюза на демократичните сили (СДС). За национален празник те предлагат различни събития от българската история и традиционни празници като: Освобождението от 3 март 1878 г., Съединението от 6 септември 1885 г., Независимостта от 22 септември 1908 г., Денят на българската просвета и култура и на славянската писменост 24 май. И тъй като в спора не успява да се роди единство, в крайна сметка с гласуване е определено, че национален празник трябва да стане отново 3 март, символ на Освобождението на България и възстановяването на българската държава. Това решение е утвърдено от все още действащия Държавен съвет, оглавен от Петър Младенов, на 27 февруари 1990 г. и се превръща в закон на 5 март с.г. от старото (комунистическо) Народно събрание.

Любопитен детайл от спора за празника е, че тогавашният председател на Координационния съвет на СДС и впоследствие първи президент на Република България д-р Желю Желев, както сам разказва много по-късно в спомените си, е подкрепил датата 24 май, но мнозинството решава национален празник да стане неговия рожден ден 3 март (не по тази причина разбира се). В много по-късния разказ на д-р Желев за същите събития прави впечатление, че той пренася спора от Кръглата маса във Великото народно събрание, конституирано след първите свободни избори в България (10–17 юни 1990 г.), когато вече е утвърден 3 март като национален празник. Дали става дума за проблеми с паметта или за желание всички промени да се свържат с новите сили, днес вече е трудно да се каже [6]. Независимо от конкретните обстоятелства, преди 27 години 3 март отново си връща позицията на национален празник. Това обаче не е краят, а само началото на политическите перипетии с оценките за Руско-турската освободителна война от 1877–1878 г. и нейното значение за България.

Основната причина за ту засилващото се, ту намаляващото оспорване на ролята на 3 март като национален празник, отбелязващ края на Руско-турската война от 1877–1878 г., е неразривната му връзка с Русия и нейната роля в българската история. Но спорът има различни аспекти — политически, геополитически и идеологически.

Политическият аспект на спора за 3 март е предопределен от политическата поляризация, родена още при първите стъпки на плурализма в България. В началните години на прехода двата полюса в политиката изглеждат по следния начин: левият се олицетворява от трансформиращата се в социалдемократическа посока бивша управляваща комунистическа партия Българска социалистическа партия (БСП), а десният — от новите политии, родени от българското дисидентско движение, родено в началото на 1988 г. и бързо трансформирало се в опозиционния СДС след 1989 г.

Слабостта на дисидентското движение, тясното приплитане на членския състав на различните дисидентски организации, тъй като повечето дисиденти членуват в по няколко организации, ги кара да се обединят в единна организация на коалиционен принцип. Това означава, че в СДС съжителстват хора с най-различни убеждения — от социалдемкратически (БСДП) до профашистки (Български демократичен форум, който се обявява за наследник на Българските национални легиони). Това, което ги обединява, наред с отрицанието на следвоенната система под знамето на антикомунизма, е общата им прозападна външнополитическа ориентация. А Западът в тогавашна България, както и в цяла «прехождаща» Източна Европа, се олицетворява преди всичко от Съединените щати, а не толкова от подготвящата се за по-близка интеграция Обединена Европа.

БКП/БСП изживява доста по-сложна геополитическа ориентация. В началото на идейната си трансформация и тя се обръща към Запада в лицето на новия лидер Петър Младенов (бивш външен министър), обявил през септември 1989 г. на държавния секретар на САЩ Джеймс Бейкър: «*В близко бъдеще ще се намери задоволително решение на проблема с българските турци*», и на премиера Андрей Луканов, който през 1988 г. прави голяма политико-икономическа обиколка в Съединените щати с цел да подобри силно влошения образ на България и да възстанови икономическите отношения с тази най-важна за развитието на света страна [7]. Скоро след като овладяват властта в България обаче,

т.нар. реформатори от БКП/БСП се сблъскват с нежеланието на представителите на Запада да ги приемат като демократи — при посещението си в България през февруари 1990 г. държавният секретар Бейкър не крие положителното си отношение към СДС, докато на официалните власти поставя допълнителни условия. Това, както и обявеният от премиера Луканов през март 1990 г. мораториум върху изплащането на външния дълг, срива облика на управляващите в очите на Запада и те са принудени да се обърнат отново на Изток (още на 22 ноември 1989 г. Петър Младенов е обявил в Министерството на външните работи, че България ще води деидеологизирана външна политика, при която ще се отваря към света, но като запази връзките си със Съветския съюз и станалите социалистически страни). Но в променената геополитическа ситуация те срещат трудности и в отношенията си с Изтока. Молбите на премиера Луканов за финансова помощ от страна на Съветския съюз получават хладен отказ от страна на Михаил Горбачов [8]. Независимо от това на БСП не ѝ остава друга външнополитическа ориентация, освен източната. А и българското общество продължава да смята, че БСП е неразривно свързана с Изтока, който до края на 1991 г. се олицетворява от Съветския съюз.

Паралелно вървят и други процеси — освобождаването на общественото мнение от контрола на цензурата след 10 ноември 1989 г. светкавично възражда потиснатите в десетилетията на социализма стари битки между русофилството и русофобството [9]. И съвсем естествено в духа на острото политическо противопоставяне отношението към Съветския съюз/Русия добива крайни форми. Само че за разлика от миналото, през 90-те години на XX в. в противопоставянето «за» и «против» Русия има една съществена разлика. За разлика от края на XIX и началото на XX в. съвременното русофилство в България има привърженици само в ляво, докато русофобството става запазена марка на десните.

Новите политически реалности на 90-те години на XX в. водят до промяна и в отношението към току-що обявения за национален празник 3 март. С увеличаването на влиянието на десните сили, които влизат в управлението на страната с избирането на 1 август 1990 г. на д-р Желю Желев за президент и с правителството на Димитър Попов (1991), в което СДС има вицепремиер и икономически министри, СДС започва все по-настойчиво да поставя под въпрос новия национален празник заради неразривната му връзка с Русия. Според принципа на противопо-

ставянето, за левицата запазването на 3 март като национален празник се превръща в елемент от усилията ѝ да запази колкото се може повече от традициите от епохата на социализма. Този политически спор се запазва трайно, а в България от 2017 г. ще се трансформира в дискусията дали трябва да бъде поканен руският президент Владимир Путин за юбилейната 140-годишнина от Освобождението на България, която ще бъде отбелязана на 3 март 2018 г.

Вторият еспект на спора около значението на Руско-турската освободителна война от 1877–1878 г. е геополитическият. Той е в пряка зависимост от глобалните промени в международните отношения, започнали с края на Студената война, но навлезли в нов етап след 11 септември 2001 г. От началото на XXI в. в световния ред, определян като Pax Americana, се появяват пробойни, които ожесточават и българските спорове за мястото и ролята на България. Основната промяна е свързана с променилата се роля на Русия в нашия регион. Докато Русия е в отстъпление, ясно усетено при невъзможността ѝ да спре разширяването на НАТО (през пролетта на 1999 г. към Северноатлантическия пакт се присъединяват Полша, Унгария и Чехия) и да защити последния си съюзник на Балканите СР Югославия по време на войната от 1999 г., споровете около 3 март имат главно политически и идеологически характер. В началото на XXI в. обаче при президента Владимир Путин Руската федерация започва да се завръща на световната сцена и тогава българските спорове «за» и «против» Русия придобиват и геополитически характер. Появяват се нови опасения, че България може направи завой от европейска (Западна) към азиатска (Източна) посока, възражда се и старият мит за «Задунайската губерния», както и следващият — за 16-та съветска република [10]. И в случая високата степен на нереалистичност на тези опасения няма никакво значение.

Геополитическият сблъсък от първото десетилетие на XXI в. предизвиква новата мащабна русофобска медийна кампания в България. Тъй като е трудно да се формулират нови тези, възродени са онези от края на XIX и началото на XX в., когато руската политика влиза в противоречие с българските национални цели — Съединението, абдикацията на княз Александър Батенберг, управлението на Стамболов, Междусъюзническата и Първата световна война. Оформя се и нова пропагандна посока, осъществявана от малка група политически анализатори, вероятно неслучайно свързани в миналото със Съветския съюз (Иво Инджев [11],

Илиян Василев [12], Пламен Цветков [13], Огнян Минчев [14], Евгений Дайнов [15]) — в центъра ѝ са енергийните проекти и безспорната енергийна зависимост на България от Русия. Проблемът е, че според тези глашатаи на «истината от последна инстанция», България няма да се оправи и да върне своя суверенитет, докато не скъса всички връзки с Русия, без обаче да предлагат реална алтернатива поне за енергийното обезпечаване на страната. Геополитическото противопоставяне в България около ролята на Русия, а оттам и около националния празник на България 3 март ще продължи, тъй като то е функция от глобалното противопоставяне между САЩ и Европейския съюз, от една страна, и Руската федерация, от друга.

Третият аспект на спора около датата 3 март е идеологическият. Той се води води по оста камунизъм — антикомунизъм. Това е мирогледен спор, който обаче е обърнат не толкова към настоящето и бъдещето, колкото към миналото. След отстраняването на Тодор Живков от власт и трансформирането на БКП в БСП и особено след разпадането на Съветския съюз в България идеите на комунизма се изповядват от твърде малко хора, а сред политическите елити те направо липсват [16]. Независимо от това, антикомунистите в страната са много шумни и със силно медийно присъствие. Абсурдът на този аспект от противопоставянето срещу 3 март е в начина, по който Руско-турската война се вписва в антикомунистическата пропаганда — войната е водена десетилетия преди появата на болшевизма и то от държава, бореща се с всички сили с проникващия от Западна Европа марксизъм.

Обяснението за идеологическия аспект на спора е, че за българските антикомунисти всичко лошо идва от изток, включително идеите на германеца Карл Маркс. Техните «незабравими» спомени от Съветския съюз им пречат да видят силно променилите се реалности в днешна Русия. А може би тази аберация не е плод на непознаване, а съзнателна замяна на един образ с друг? Не е тайна, че днешна Русия залага на консерватизма, на православието и евразийството, но за българските антикомунисти тя продължава да сее комунистическа зараза.

Това, според мен, са трите плоскости, които политизират и поставят под въпрос 3 март като национален празник.

А сега няколко думи и за конкретиката. В навечерието на 3 май 2012 г. във фейсбук е създадена групата «Не на 3 март като национален празник. Да на 24 май, 6 септември, 22 септември». Тази инициативна група

продължава дейността си с лансиране на подписка да се отмени 3 март като национален празник. Мотивите на групата само повтарят старите спорове, а именно: «*На този ден не е възродена българската държавност, а е предприет един акт, който би гарантирал в случая на своето осъществяване имперско владичество на Русия (тюрма народов) над нашето отечество. На тези планове за щастие е теглена черта с решаващия труд на наши прозорливи и смели предшественици. Редно и крайно време е да се помисли за определяне на друг ден като национален празник на България*» [17]. Тази група и официална подписка, която успява да набере едва 39 поддръжници, не би заслужавала особено внимание, ако не беше подета от тогавашния български президент Плевнелиев.

Българският президент Росен Плевнелиев (2012–2017) по подобие на другите нови русофоби е свързан с предишната система. Той произлиза от комунистическо семейство и сам е бил активист на комсомола на в Висшия машинно-електротехнически институт (ВМЕИ, днес Технически университет) и член на БКП. Плевнелиев и министър на регионалното развитие в първото правителство на Бойко Борисов от 2009 г., а в кампанията за изор на нов президент от есента на 2011 г. става кандидат на ГЕРБ (Граждани за европейско развитие на България) и печели втория тур срещу кандидата на БСП Ивайло Калфин. Като президент на Република България на всеки 3 март той се обръща с тържествени слова към българите. При първото си слово на 3 март 2012 г. той говори само за българската борба за свобода през възраждането, а за войната говори само за «*титаничната саможертва на българските опълченци. Тя беше съдбовна за хода на цялата Освободителна война. Опълченците дадоха на света урок как един народ се бори и умира за свободата си*». Той обаче изобщо не казва кой е обявил и водил войната срещу Османската империя и в цялото си слово нито веднъж на споменава Русия. Обществената реакция на тази интерпретация на освобождението принуждава президента Плевнелиев през следващата 2013 г. да говори за войната, но през призмата на дадените жертви — той казва, че това е «*ден на признателност към жертвите, дадени от руските воини, като и от финландски, румънски, полски войни и войни на много други държави*». И отново не споменава Руската империя.

При последното си слово по случай на националния празник, произнесено на 3 март 2016 г., Плевнелиев остава верен на критичното си отношение както към съвременна Русия заради конфликта с Украйна, така

и към Руската империя, като казва: «*Скланяме глави с признателност пред саможертвата на хилядите руснаци, финландци, румънци, белоруси, украинци, арменци, грузинци, поляци, литовци, латвийци, естонци, сърби и черногорци, участвали във войната... С гордост си спомняме и за онези хиляди наши предци от българското опълчение, които с подвига си доказаха на света, че след 500 години чужда власт българинът е заслужил своята национална свобода. Честваме и делото на поколения български възрожденци и революционери, положили живота си за духовното и политическо въздигане на Родината*» [18]. Той не само не споменава държавата, в чиято армия са воювали войниците от изброените народи, но и отправя скрита критика към съвременна Русия с думите: «*Преди близо 140 години българите също получиха широка международна подкрепа в своята борба. Ето защо ние на свой ред не можем да останем безгласни, когато други народи стават жертва на чужда агресия*». Но тъй като в българското общество има дълбоко заложени още от епохата на Възраждането русофилски настроения, русофобските речи на Плевнелиев [19] предизвикват толкова негативна реакция, че той дори не се решава да се кандидатира за втори президентски мандат.

В оспорването на Руско-турската война русофобите използват и много спорни моменти от хода на военните действия — броя на жертвите като цена за освобождението, цивилните жертви, за които се обвинява руската армия, оспорване на смисъла на войната и освобождението, тъй като България не се ражда върху цялата си етническа територия, често използван е и фалшификатът, свързан с името на Левски — а именно фразата, че който ни освободял, той щял и да ни пороби, не на последно място искам да спомена и дуалистична теория, според която било по-добре Русия да не се меси в съдбата на българските земи, а да изчакаме Първата световна война, от която България можела да се роди в целия си географски обхват (в която се пренебрегва трагичният исторически пример на арменците през същата война).

Какво може да се каже в заключение по темата за съвременната политическа злоупотреба с историята на Руско-турската освободителна война? На първо място това, че тя вероятно няма да престане и в бъдеще, защото е функция на политическите отношения между съвременна България и съвременна Русия. Но не бива да забравяме, че една от най-важните задачи на историците е да оспорват подобни чисто политически фалшификации и да разпростаняват академичното познание.

Списък на използваната литература

1. Тук искам да посоча само едно историческо изследване от военна гледна точка: Освобождението на България. Сб. Статии и документи. Държавно военно издателство. С., 1970.
2. П*антев, Андрей*. Българската криза 1886–1887 г. — В: Димитров, Илчо (ред.) Кратка история на България. София, Наука и изкуство, 1983, с. 247–253; Стателова, Елена. Съединението на Княжество България и Източна Румелия 1885 година. София, Просвета, 1995, с. 91–92.
3. *Стателова, Е*. Цит. съч., с. 94–97.
4. *Райчевски, Стоян*. Паметници на признателност за освобождението на България. Български бестселър. С., 2007.
5. В духа на времето това става със специално решение на Политюбро на ЦК на БКП. — Стенограма от тържествено събрание, 2 март 1978 г. — ЦДА на РБ, ф. 1Б, оп. 65, а.е. 22, л. 1–49.
6. Тази дискусия е разказана ретроспективно през 2012 г. от д-р Желю Желев, пръв лидер на СДС. — Васил Левски: Който ни освободи, той ще ни пороби! 3 март 2012. — http://frognews.bg/news_43316/Vasil_Levski_Koito_ni_osvobodi_toi_shte_ni_porobi!/.
7. ЦДА, ф. 1Б, оп. 101, а.е. 2212, л. 1–10.
8. *Баева, И*. Болгария в 1985–1991 гг. — от самого верного советского сателлита при Тодора Живкова к повороту на Запад и начало демократии. — В: Studia Historiae Bulgariae et Europae Orientalis. К юбилею Т. В. Волокитиной. Москва, 2018, Институт славяноведения, РАН, 139–164.
9. Това става преди всичко чрез препечатване на най-ярките русофобски произведениа от годините на Третото българско царство, а днес вече има и няколко интернет сайта с такава насоченост, най-якият от които е http://www.faktor.bg.
10. Че става дума за мит доказахме в документалното си изследване: Баева, И., Е. Калинова. 16-а република ли? Изток–Запад, София, 2017.
11. Журналистът Иво Инджев е завършил висшето си образование в Института за страните от Азия и Африка към Московския държавен университет «Михаил В. Ломоносов», където изучава арабски. Става международен журналист, като от 1983 до 1987 г. е кореспондент на БТА в Бейрут, сътрудник на Държавна сигурност с псевдоним «Ивайло». След 10 ноември 1989 г. се присъединява към СДС, благодарение на което е назначен за директор на БТА (до 1993 г.), през 1994–1995 г. е главен редактор на

органи на СДС в. «Демокрация», от 1995 до 2000 г. е коментатор на Радио «Свободна Европа». За миналото си Инджев казва: «Бил съм пионерче, но това не ме прави недорасляк за цял живот. Учил съм в Москва, но това не ме прави поклонник на политика на Кремъл, макар да съм съзерцавал кубетата му 5 години от аудиториите на института. Бил съм съпричастен към ДС, но и това не ме обвързва с нищо». Той повтаря определението на Рейгън за Русия като «империя на злото» и добавя: «Няма съмнение, че във всичките ѝ форми на съществуване Русия е незаобиколим фактор и източник на тревоги точно както динозавър, който дори в предсмъртни гърчове създава проблеми с огромното си туловище».

12. Илиян Василев е бил посланик на Република България в Руската федерация в от 2000 до 2006 г., след което се профилира като енергиен специалист, противник на руските енергийни проекти в България. Обявен е за сътрудник на Дръжавна сигурност с псевдоним «Сашо 11».
13. Историкът Пламен Цветков е завършил аспирантура (докторантура) в Московския държавен университет «Михаил В. Ломоносов», където през 1980 г. защитава дисертация на тема «Съветската политика за колективна сигурност и балканските страни 1933–1935 г.». В годините на прехода оспорва славянския характер на българите и определя Русия и Съветският съюз като най-голяма опасност за развитието на България.
14. Политологът Огнян Минчев е завършил аспирантура (докторантура) по научен комунизъм в Ленинград, СССР, след което преподава в катедрата по научен комунизъм на СУ «Св. Климент Охридски», членува в БКП. След 10 ноември 1989 г. продължава да преподава в катедрата, която се трансформира през 1987 г. в «Политология», като я ръководи в периода 1999–2008 г. Оглавява Института за регионални и международни изследвания и е председател на Управителния съвет на българския клон на «Прозрачност без граници». В публикациите си посочва Русия като най-голямата опасност за българската сигурност, той е сред инициаторите на гражданския комитет за закриване на проекта за АЕЦ «Белене», чиято дейност довежда до окончателното отхвърляне на проекта от Народното събрание през 2013 г.
15. Политологът Евгений Дайнов завърша средното и висшето си образование в Англия благодарение на това, че баща му е кореспондент на органа на ЦК на БКП в. «Работническо дело» там. Работи като историк в Института за история на БКП към ЦК на БКП, съпругата му до годините на прехода Аня е съветска гражданка, рускиня, дъщеря на главния редактор на съветския в. «Труд» Ю. Майоров.

16. В парламентарната група на БСП винаги присъства Александър Паунов, първи секретар на Комунистическата партия на България. Самият той изповядва по-скоро социалистически идеи, а причината да бъде включен в коалицията на БСП е желанието на ръководството на партията да не загуби гласовете на възрастните носталгици по епохата на социализма.
17. https://www.facebook.com/killrussophobe/.
18. Плевнелиев: Да засилим отбраната си, не можем да сме спокойни с Русия. Гласове, 15.06.2016, http://glasove.com/categories/novini/news/plevneliev-da-zasilim-otbranata-si-ne-mozhem-da-sme-spokojni-s-rusiya; Росен Плевнелиев: Нашите предци платиха високата цена за мечтата да я има България. 3 март 2016, епицентър, http://epicenter.bg/article/Rosen-Plevneliev-Nashite-predtsi-platiha-visokata-tsena-za-mechtata-da-ya-ima-Balgariya/94358/2/0.
19. Плевнелиев моли Тръмп да не се сдобрява с Русия. 10.01.2017 http://www.bgnes.com/sviat/amerika/4481462/.

Бисеров Захари
Д-р., хоноруван преподавател в Нов Български Университет,
член на УС на Национална асоциация «Сигурност»,
България

ТРИЪГЪЛНИКЪТ МОСКВА, АНКАРА, СОФИЯ КАТО ГЕОПОЛИТИЧЕСКА БАЗА И СЪСТОЯНИЕ НА СИГУРНОСТ

Задължително условие за извършване на анализ на състоянието на даден обект или система е да се съобразим с базовото състояние на обекта на обследване към даденият момент. Тъй като нашият анализ ще коментира състоянието на сигурност на България и от части на региона, за нас е важно да се съобразим със състоянието на вътрешната и външна среда за сигурност.

Вътрешна среда за сигурност

Като въздействащи върху състоянието на обектите на сигурност на територията на България ще маркираме основни аспекти в състоянието на вътрешната среда за сигурност и ще разгледаме усложнената външна среда за сигурност. За вътрешна среда на сигурност ще имаме в предвид средата на сигурност затворена в териториалните граници на държавата. В глава «III. 2. Вътрешна среда за сигурност» от Стратегията за национална сигурност, т. 44 са посочени основните положителни фактори за вътрешната сигурност, които са:

утвърждаването на ролята на демократичните институции и процедури;

- функциониращата пазарна икономика и финансовата стабилност,
- социално-икономическата стабилност и прогрес,
- реформата на държавната администрация и на ключови държавни институции в контекста на европейската ни интеграция».

Оказва се, че процесите изброени по-горе, осигуряващи достигане на задоволително състояние на сигурност за обществото, институциите, стопанските субекти и инфраструктурата или изобщо не са започнали или не са факт. Внимателният прочит и анализ на т. 44 от Стратегията ни показват, че посоченото в нея към днешна дата- 2018г., не се е случило.

От посочените четири фактора първият е спорен, а останалите три са далече от нормата. Налице е фундаментален проблем за състоянието на сигурност поради разрушителните въздействия на рискови фактори, първо върху институциите като обекти /субекти/ на сигурността. След като институциите са повлияни от рискови фактори, пътят на вредните въздействия към населението, стопанските субекти и инфраструктурата е открит. Според някои експерти и анализатори по въпросите на сигурността, в последните години сектора за сигурност се е превърнал в частна охранителна и обслужваща фирма на управляващите. Факторите генериращи несигурност и престъпност в целия икономически, политически и обществен спектър, не разпознават в службите на България репресивната и възпираща мощ на държавата.

Въпросните фактори /вътрешни и външни/ използват отсъствието на решителни мерки от страна на институциите, в резултат на което налице са следните обстоятелства, факти и процеси, очертаващи една усложнена вътрешна среда за сигурност като: развилняла се битова престъпност; имотна мафия и документни измами; нестихваща корупция в администрацията; монополизъм на чужди фирми в отделни икономически и обслужващи сфери; безсилие и имитация на мерки в борбата с организираната престъпност; трафик на хора и бежанска вълна, непосилна за капацитета на държавата ; липса на успех в борбата с наркотрафика и наркоразпространението; процъфтяващи контрабанда и хазарт; несанкционирано проникване на емисари на различни религии, освен традиционно разпространените в България; намаляващи способности на армията, като фактор, който самостоятелно може да реши задачи по защитата на суверенитета на страната; намаляващи способности на разузнавателните и контраразузнавателни служби, поставени в невъзможност да предоставят продукт, който да укрепи националната сигурност; липса на категоричност и резултатност на мероприятията в съдебната система спрямо нивото на престъпност и корупция.

Държавата се озова пресечна точка на икономически, политически и геостратегически интереси, в следствие на което е принудена да понесе допълнителни вредни въздействия поради липса на ресурс за защита на националния интерес. Налице е вече реализиран терористичен акт с няколко жертви на летище Сарафово, Бургас и проникване на чужди разузнавачи (с.Коиловци). В периода 2000–2015 г. бяха регистрирани 12 взривявания на територията на различни обекти от военно-промиш-

ления комплекс, като бяха дадени човешки жертви. Всички тези факти говорят, че има проблеми в системата за сигурност в България[1].

Външна среда за сигурност

Имайки в предвид определението за вътрешна среда на сигурност, като външна среда на сигурност ще разбираме процесите и явленията протичащи извън територията на основния субект на сигурност, в случая-държавата. Струва ми се удачно представянето на външната среда за сигурност да започне с казаното от проф. Мишел Фуше: «България получи в наследство гранични фронтове, а не зони на активни връзки и прозорци към света.» Смисълът на това твърдение е, че вместо с настъпване на демокрацията да се отбележи осезаем напредък в икономически и политически план, да се затвърди в хората чувство за сигурност и защитеност, налице е усложняване на вътрешната и външна среда за сигурност и от там неблагоприятно влияние върху обектите на сигурността. Като един от основните фактори, глобализацията остава водеща и ще продължи да влияе върху цялостното развитие на външната среда за сигурност. Освен нея други фактори на въздействие върху средата на сигурност ще дадат отражение: преместване на икономическия растеж от Запад на Изток, засилващото се въздействие на недържавни структури, в т.ч. икономически, престъпни, религиозни, а също и процеси в сферата на енергетиката, миграцията, проблемите на бедността и развитието, промяната на климата и т.н.

Според Стратегията за национална сигурност асиметричните заплахи оказват съществено влияние върху средата за сигурност в глобален и регионален мащаб. Определящи от тях на национално ниво се явяват: международният тероризъм и разпространението на оръжия за масово унищожение /ОМУ/; регионалните конфликти; кибер престъпността; трансграничната организирана престъпност; икономическите и финансовите кризи; експлоатация на хора, контрабанда, производство и разпространение на неистински парични знаци и документи, пране на пари и други. Нестабилната икономическа и политическа обстановка и ниският стандарт на живот в държави и региони от «третия свят» генерират миграционен натиск върху страната като външна граница на ЕС;

[1] *Бисеров, З*. Система за сигурност на административно-териториалната единица, Военно издателство, София. 2015 г. стр. 34.

рискове за екологичната сигурност произтичащи от промишлени аварии с изпускане на вредни емисии, трансгранично замърсяване на въздуха, водите и крайбрежната ивица, както и от заплахата за терористична дейност с използване на вещества, които са особено опасни за природната среда; реализирането на стратегически международни транспортни и енергийни проекти повишава степента на уязвимост на средата за сигурност, което трябва да е съпътствано с изграждане на способности за защита на критичната инфраструктура; глобализирането на транспортните връзки способства за бързото разпространяване на инфекциозни заболявания и епидемии в световен мащаб, излага на риск държавите и техните граждани, включително формированията на въоръжените им сили, участващи в международни мисии и операции в сложни природни условия; енергийната сигурност е елемент на националната сигурност и предпоставка за икономическа стабилност. Задълбочава се зависимостта на държавите от жизненоважни ресурси-енергийни, водни, суровинни и хранителни, което повишава риска от възникване на кризи. Проблемите в тази област се превръщат в един от най-сериозните рискове за всички страни независимо от степента на икономическото им развитие и ресурсната им осигуреност. В ЕС се наблюдава отказ от дебат по реалните проблеми.

Ако разгледаме като пример бежанската криза става ясно, че бюрократите от Брюксел говорят само за икономически и социални причини за новото преселение на народите. Удобно се премълчава, че основната причина е провежданата външна политика от великите сили и коалиции, която се изразява в опитите за насаждане на «нов обществен ред», намеса във вътрешните работи и дори разрушаване на държавността в редица страни, като Ирак, Сирия, Афганистан, Ливан, Египет, Либия. До голяма степен това състояние очертава основни рискови фактори за България. Все още проблемите на сигурността на България и други гранични страни не се оценяват и приемат като проблеми на сигурността на ЕС. По отношение обезпечаване на енергийната сигурност ЕС не показва наличие на рационално поведение и политики, като се има в предвид, че предстои глобална енергийна криза. Пример в това отношение е поведението на ЕС и България около изграждането на «Южен поток», където намесата на САЩ се оказа решаваща за спиране на строителството му. В същото време не възникнаха никакви коментари, около «Турски поток» от страна на ЕС и неговия строеж,

което говори за двоен стандарт и «особено» отношение към интересите на България[2]. Липсата на Европейски сили за отбрана поставя ЕС в незавидна позиция по отношение на формиране на геостратегически политики за сигурност и поставя в зависимост от САЩ и НАТО страните членки на ЕС.

Създаването на Европейски сили за отбрана е конструктивно решение и то трябва да се вземе на ниво европейски елит за отпадане на тази зависимост. Забавяне и не провеждане на тази стъпка говори само за едно-липса на поведение и самочувствие на суверен от страна на ЕС, наличие на зависимости на европейския елит от външни за съюза фактори. Друг важен пример е този със ситуацията на територията на Сирия и Ирак и процесите които протичат в следствие от дейността на «Ислямска държава». Поради факта, че ЕС / в частност и България/ е засегната от имигрантската вълна[3] и редица процеси съпътстващи пребиваването на имигрантите на територията на ЕС, ясно се очертава безсилието на ЕС за решаване на проблема «Ислямска държава», въпреки понасяните щети. По този начин интересите на редица страни-членки на Съюза са игнорирани за сметка на видими и по-малко видими външни субекти. Изводът е, че по отношение на средата за сигурност, ЕС засега не се явява коректив и генератор на ефективни политики на сигурност за България и други страни-членки на Съюза. Ако обобщим става ясно, че е налице усложнена външна среда за сигурност в която текат процеси неминуемо отразяващи се върху общото състояние на сигурност за България. Очертават се основни огнища на напрежение на Балканите, Черноморският регион, Близкият Изток и Северна Африка, подредени условно така:

1. Конфликт в Украйна.
2. Възможен конфликт в Приднестровието и Молдова.
3. Предстоящ конфликт в Македония.
4. Предстоящ конфликт в Косово.
5. Предстоящ конфликт в Босна и Херцеговина.
6. Конфликт в Сирия.

---

[2] *Бисеров, З*. Система за сигурност на административно-териториалната единица, Военно издателство, София. 2015 г. стр 40.

[3] На 15.10.2015 г. на държавната граница между Турция и България бе застрелян афганистански имигрант от състава на група от 50 човека навлизаща нелегално в България.

7. Конфликт в Либия.
8. Възможен конфликт между Турция и Гърция.

Състояние на Европа

Въпросът за визията, за необходимостта от лидери, формиращи и отстояващи политиките на ЕС в различни сфери е основен въпрос. Германия, наречена «моторът» на Европа, нейният икономически локомотив и пример за останалите страни членки, се намира в странно двойствено състояние от гледна точка на сигурността. Страната разполага със своя армия и служби за сигурност. И какво от това? Известно е, че на територията на Германия има разположени близо 250 американски бази. Стана ясен факта за подслушване на телефона на канцлера Меркел. Бяха заловени двама германски офицери от специалните служби, предавали информация на американски такива.

В тази връзка възниква въпрос-за каква самостоятелност на решенията и за какъв суверенитет на Германия става дума? Ако това е състоянието на сигурност на най-мощната страна-членка на ЕС, какъв извод да направим за този съюз?Поведението на ЕС в условията на невиждана мигрантска инвазия и епидемия от терористични актове показа, че съюзът е проект подвластен на Америка и провеждащ политики против своя суверенитет и интереси. Донякъде тази самоубийствена политика на ЕС се коригира от поведението на Унгария, Чехия, Словакия, Полша и Австрия, които реагират в посока на опазване на националният си интерес. Лично наше мнение е, че без излизане на Съюза от зависимостите и хегемонията на САЩ бъдещето му е в кратък времеви период. Бъдещето на Европа зависи от партньорството и с Русия, с реализирането на «Континентален блок»[4] ще започне началото на края на хегемонията на англосаксонската геополитическа доктрина. Европа има нужда от руските ресурси и военна мощ.

[4] Под «Континентален блок»се има предвид «континентален съюз Русия-Германия» по теорията на Карл Хаусхофер, което е отбелязано като основна опасност за англосаксонския свят в трудовете на геополитиците Халфорд Макиндер/англичанин/ и адмирал Алфред Махан/американец/. Голяма пречка в това отношение е съпротивата на Полша поради религиозни, териториални и проблеми натрупани между Полша, Русия и Германия назад във вековете.

Турция и НАТО

Конструкцията НАТО е силно уязвима при напускане на Турция или отказ на същата да застане срещу Русия в един регионален конфликт. Турците бяха употребени последователно в няколко провокации срещу Русия/свалянето на Су 24, убийството на дипломата А. Карлов, атаката с дрони срещу руската база Хмеймим от зона за отговорност на Турция/ така, че на Ердоган му е ясно какво му готви Америка. Той няма илюзии. Въпросът е какво прави България в един конфликт-заставаме срещу Русия и Турция?А след като се разнесе барутният дим? Америка, Англия, Германия са далече, тук граничим с Русия и Турция. Да не забравяме, че има и утре. Наше мнение е, че Турция ще остане член на НАТО до момента в който я притиснат да застане с оръжие против Русия. Тогава ще трябва да реши. В неин интерес е да откаже да воюва и да остане най-малко неутрална. Разбира се това наше мнение е разработено като вариант от западните стратези, така, че най-вероятно тече и сценарий на сваляне от геополитическата сцена на Ердоган, като водач на многомилионна Турция. Благодарение на Русия Ердоган оцеля в един преврат. Ако се стигне до излизане на Турция от НАТО, тогава ще наблюдаваме такива скоростни преструктурирания в световен мащаб, граничещи с фантастиката. В съществуващата геополитическа конструкция на света Турция заема едно от ключовите места благодарение на своето местонахождение и своя човешки и материален ресурс. Така или иначе този фланг на НАТО е уязвим, още повече, че на него е и България, а тук е обществена тайна, че българи срещу руснаци няма да воюват.

Политики на Русия

Поведението и действията на Русия трябва да се разглеждат в контекста на процеси протичащи в условията на жестока геополитическа битка между Евразийският и Атлантическият лагери. Като главна движеща фигура в консолидиране на Евразийският проект, Русия трябва непрекъснато да противодейства на Запада и неговият флагман САЩ. САЩ наложиха модел»арабска пролет» за разрушаване на арабските държави и Украйна. Такива процеси текат в момента и в Македония, за шеф на парламента бе инсталиран Талат Джафери/позивна-командир»Форина»/ водил терористични действия против Република Македония. В съседно

Косово е на власт Хашим Тачи /позивна Змията/, и той рожба на САЩ. Трябва да се има предвид, че този модел може да бъде приложен и у нас.

В същото време текат процеси на сближаване на икономическо, военно и политическо ниво между Русия, Турция и Иран. От своя страна и Турция и Иран са стратегически разположени, с голям човешки и военен ресурс и така тази конфигурация променя сериозно съотношението на силите в региона. Споменахме, че един бъдещ регионален конфликт НАТО-Русия ще доведе до качествено нова обстановка на Балканите и Черноморският регион. За нас е определяща позицията на Турция. Ако тя излъчва сигнали, че ще се дистанцира от груба политика на САЩ в региона, то България има да решава спешно съдбовен въпрос. В Сирия бе въведен и употребен световният терористичен «интернационал» с цел сваляне на Асад и подчиняване на територия и ресурси на политиката на Америка, Израел, Саудитска Арабия, Катар и др. Основна цел-газопровод от Катар към Европа и преустановяване доставки на руски газ за държавите от ЕС.

След намесата на Русия този проект отпадна и бе задействана чудовищна мигрантска инвазия[5], насочена основно към Германия и няколко други страни. Целта — промяна в етнокултурната и демографска среда, насищане на средата за сигурност с рискови фактори, отслабване на социалните механизми на приемащите страни. В същото време в Сирия продължават да действат безброй терористични формирования подкрепяни от Запада, Израел и Саудитска Арабия. Стана ясно, че на територията на Алепо бяха заловени множество «съветници» на редица държави участващи в «коалиция» срещу законната власт на Сирия. Законно пребиваващи на територията на Сирия, засега са военните контингенти на Русия и Иран. Към останалите въоръжени формирования, намиращи се на територията на Сирия, може да се прилага местният «Закон за изтребление на разбойничеството». Предстои укрепване на военното сътрудничество на Русия с Ливан. Това позициониране ще доведе до съществено неудобство за Израел. Претенциите му за военно лидерство в региона ще бъдат уязвени.

[5] В състава на мигрантите има големи маси хора от невоюващи страни, което говори за замисъл и логистика в насочване на мигрантските потоци към Европа.

Заключение

На претендиращите да бъдат лидери на България ще напомним, че не съобразявайки се с теориите и законите на геополитиката всяка една малка държава рано или късно е изправена пред съдбовен избор. За България той е сведен до две възможности-или сме с Русия, като част от Евразийския проект, или след 130 години прекъсване ще ни се наложи да се сблъскаме челно с някои постановки описани в «Стратегическата дълбочина» на бившия премиер на Турция, Ахмед Давутоглу. От гледна точка на геополитиката ние сме в триъгълник-Москва, Анкара, София и това е базата, която е неотменима и ще трасира бъдещето на страната ни. Задействане на тази конфигурация е неизбежно от гледна точка на геополитиката и е въпрос единствено на време да прерасне в съюз. Разбира се, важна е «тежестта» с която ще стартираме в този регионален «съюз»[6]. Естественото място на България е рамо до рамо с Русия. Що се отнася до България, намирайки се в посочения триъгълник, ние се нуждаем от политици със способност да гледат в бъдещето и притежаващи смелост да отстояват позиции.

На противниците на сближаването с Русия ще кажа следното: Няма нищо по-логично да си в добри отношения с големия геополитически и регионален субект, отчитайки общите религия, език, азбука и история. Опитахме от «меда» на евроатлантическите ценности. Резултатите са трагични-пред прага сме на трета национална катастрофа[7]. По отношение на опазване на своите интереси ние сме пример за това как може да загубим суверенитет, територия и народ. Участието на България в две световни войни, на губещата страна, поставя срамен исторически апотеоз за тези периоди от развитието на държавата. Днес е на лице отказ на всички политически сили от честен анализ и оценка на геополитическата реалност. Важното е, че политическата върхушка е на път да поведе България в пореден фатален избор, без да отчита промяната в силите на регионалната и световна геополитическа сцена.

---

[6] Ползата от такъв съюз за България и тежестта и в него е въпрос на друго изложение.

[7] При евентуален конфликт в региона, който ще бъде спечелен от Русия и нейните съюзници, за България като член на НАТО са възможни териториални, икономически, финансови и демографски деструктивни последици.

Божинов Войн
Д-р.,
България

ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА БЪЛГАРИЯ, ПРЕЧУПЕНО ПРЕЗ СЪВРЕМЕННАТА ПОЛИТКОРЕКТНОСТ И КОНФОРМИЗМЪТ

Събитията, случили се в България към края на 1989 г., не само дадоха началото сложни политически процеси в страната, но и катализираха редица обществени промени, доста от които продължават и до момента. Естественото и така желаното отърсване от тоталитарните порядки и практики, ставаше бързо, може би прекалено бързо. Това се дължеше на обстоятелството, че щението за трансформации дълго време бе възпирано, макар че в последните десетина години от съществуването си, режимът на Тодор Живков бе сравнително мек (особено през втората половина на 80-те години на XX век), допускайки съществуването на «неформалните» групи, а оттук и на фасаден плурализъм.

Промяната, започнала на сакралния 10 ноември, даде старта не само на ускорени политически и стопански изменения, но и поправи пътя за сериозни обществени разместванията, с оглед на попадането на Източна Европа под американско влияние. На посочените от Вашингтон нови управленски елити, които трябваше да вкарат бившите социалистически страни в «правия път», бе поставена задачата да демонизират Съветския съюз и комунизма, като зад идеологическата окраска стоеше нещо далеч по-съществено и важно — обругаването на Русия и на православието, като част от плана за дезинтеграцията на руската държава и за подкопаването на моралните устои на поместните православни църкви в Източна Европа. Последните, въпреки ударите понесени от комунизма, бяха разглеждани като жизнеспособни институции, които могат да се превърнат в бъдеща морална опора на хората от региона.

В много отношения оприличаването на Русия на политически звяр успя, особено в онези страни от бившия социалистически лагер, в които съществува традиционно негативно отношение към руската страна: Унгария — заради помощта, която император Николай I оказва на Хабсбургите за потушаването на революцията на Лайош Кошут и заради събитията от 1956 г.; Полша във връзка с многократния руско/съветски-

германски дележ на страната; Чехия поради смачкването на «Пражката пролет»; Румъния заради амбициите на Букурещ към Молдова и антисъветизмът/русофобството, възпитавано сред румънците и по времето на Чаушеску и т. н. Всичко това контрастираше с «българския случай». Ако немалка част от унгарците, поляците, чехите или румънците възприемаха историческата роля на Русия отрицателно, то у мнозинството българи чувствата към тази страна бяха/са коренно противоположни. Погледнато през ъгъла на историческата действителност, Русия не е само освободител на българския народ от петвековното робство на Османска Турция, но и основоположникът на модерната българска държавност, чиято помощ позволява на българския народ да компенсира изоставането си от съседните народи, получили възможността за самостоятелно държавно развитие преди българите.

И нещо изключително важно! С подписването на Санстефанския (предварителен) мирен договор, руската дипломация очертава, не само границите на възкресената от император Александър II българска държава, но и рамкира българския национален идеал. Тук се случва нещо уникално за онзи период от миналото на Балканите. За разлика от гърците с тяхната «Мегали идея», от сърбите, имащи «Начертанието» на Илия Гарашанин и от румънците, следващи концепцията на Димитър Братиану за «Румъния маре», българите търсят своето обединение, опирайки се на три документа, към съставянето на които българския народ няма никакво отношение, т. е., те са продукт на чужди държави, признали надмощието на българския етнос на Балканския полуостров. Става дума за припознаването на Екзархията от Високата порта, решенията на Цариградската конференция от 1876 г., и разбира се Санстефанския договор. Съвсем отделен е въпросът, щото българската политическа класа погуби националните стремежи, пращайки в забвение границите на българското землище, очертани от трактата подписан в цариградското предградие.

Посочените факти (и не само те) ясно оприличават българите като нация тежнееща към Русия, като народ свързващ възкресението си с руското име. Неслучайно в Княжество/Царство България руският език се е изучавал задължително в училищата, а потретите на царя-освободител е можело да се видят из всички административни институции, включително и в софийския дворец. Впрочем, и до днес българските свещеници завършват църковните си служби със споменаването на името на блаже-

нопокойния император Александър Николаевич. Казано с други думи, с течението на вековете русофилството се превръща в част от националната идентичност на българите. То, разбира се, не е доминиращо, тъй като българският народ има своите дълбоки корени, впити далеч назад във времето и не страда от липса на народността памет, но доброто отношение към Русия придава видим нюанс в българската същност.

Подобно историческо наслагване превръщаше България в костелив орех, що се отнася до насаждането на русофобството в Източна Европа, което следваше да разчисти пътя за «европеизирането»/американизирането на нациите от тази част на стария континент. Поради тази причина в страната ни бяха хвърлени сериозни финансови средства и разни усилия, за да бъде «отърван» българският народ от традиционното му русофилство — тенденция, която продължава и до днес. Насоките, чрез които се целеше решаването на тази задача бяха:

- Обезличаване на българската национална идентичност, посредством съсредоточаването на общественото внимание върху малки и големи малцинствени групи. Вменяването на вина на доминиращия етнос (т. е., на българския) за дадени събития (например, т. нар., «Възродителен процес»), без да се отчитат политико-историческите обстоятелства, които съпътстват подобни сложни процеси;
- Пропагандирането на (криворазбрана) етническа, верска и сексуална «толерантност», която по правило е винаги в ущърб на мнозинството. Тази «толерантност» трябваше да удари в сърцето традиционния морален модел на българското общество, граден с векове, благодарение на православните ценности;
- Подмяна на учебния материал в областта на хуманитарните науки, които формират националното и личностното съзнание. Въвеждането на гореспоменатата «толерантност» в учебния материал, за да се възпита подрастващото поколение в «правилната» насока;
- Цялостно преразглеждане на българската история след падането на Втората българска държава под турско робство до най-ново време, като мушката следва да бъде насочена към ролята на Русия/Съветския съюз в историческото развитие на българския народ.

Всичко от гореизброено имаше една основна цел — обезродяването на българската нация и стремеж за откъсването на страната ни от тради-

ционното русофилство. По този начин, още през 1990 г., в публичното пространство започнаха да се лансират тези, които граничеха с абсурда. За да се принизи руската роля за българското освобождение се оказа, че турското робство не било чак толкова лошо. Глашатаите на тази теза буквално зачеркваха национално-освободителното ни движение, противопоставяйки го на «добрия» живот на българите по времето на робството и особено след 1839 г. Според тях, българите в султаната имали правото на собственост, не били поставени под крепостно право и т. н. Разбира се, уточнението, че в Османска Турция, до нейния свършек, падишахът е върховен собственик на всеки имот и на всеки човешки живот, изобщо не се споменаваше. Това не кореспондираше с налаганата нова правда.

Съвсем естествено този чист битовизъм изглеждаше смешен в опитите да се посочи «вредната» руска роля за българското развитие. Затова от килера на историята бе извадена старата теза от Стамболовите времена, че император Александър II не искал да освободи българите, а да ги завладее, за да си подсигури стратегическо предмостие към проливите. Тази констатация бе подкрепена с аргументи, които бяха толкова несъстоятелни, че даже онези българи, които не питаят топли чувства към Русия, но мислят с главите си, не приемаха сериозно. Даже бе посегнато на името на Апостола, който уж бил казал, че «който ни освободи, той и ще ни зароби» — мисъл, която отсъства в епистоларното наследство на Левски, подхвърлена от Захари Стоянов именно по времето на Стамболовия режим.

Оттук нататък бе изведена цяла една нишка за ролята на Русия в българската история. При цар Александър III петербургската политика показала истинското си лице. Императорът мразел българския княз, съответно и българите, които считал за неблагодарници. Поради тази причина, Русия не подкрепила Съединението. Фактът, че Азиатският департамент изрично предупреждава Високата порта да не се нападa съединена България се притулваше. Последва тирадата за «българската криза» и за пламенния патриотизъм на Стамболов, като се забрави, че той е един диктатор, унищожавал физически своите врагове, което предопределя трагичния му край.

Самоназначилите се за последна научна инстанция историци, имащи твърде еднаква съдба преди 10 ноември (сътрудници на една специфична служба, партийци, или деца на такива), прибягнаха и до друг метод за зачеркването на руската следа в българското минало, особено

около Освобождението. През 90-те години, те издигнаха искането за национален празник да бъде обявен било то 24 май, било то 22 септември. Те били истински български празници, което повдигаше логичния въпрос, а какъв празник е денят на подписването на Санстефанския договор. Изключително натрапчиво бе противопоставянето на 3 март на 22 септември, като датата на подписването на мирния трактат се пренебрегваше, защото той не водил до самостоятелност. Независимостта, обявена от княз/цар Фердинанд била истинския български празник, извоюван само от българите. Тук е добре да се спомене, че без 3 март нямаше да има 22 септември, както трябва да се напомни и обстоятелството, щото Русия помага и при припознаването на българската независимост, предлагайки т. нар., финансова комбинация. Преди нейното офериране България и Османска Турция вече са мобилизирали войските си и се намират пред прага на войната. Отделен е и въпросът, че независимостта трябваше да изчисти историческия образ на цар Фердинанд — основният виновник за двете национални катастрофи, за които трябваше да забравим, а ако не забравим да посочим като виновна за националните погроми отново Русия.

Със съжаление трябва да се констатира, че тези «вълнения» от 90-те станаха актуални в последно време, при това благодарение не само на добре познати български «историци» и «политолози», но и с «помощ» отвън. Преди известно време един посланик на голяма западна държава ни обясни, че «*на сегашна Русия*» не сме дължали нищо — «*нито вашата свобода през 1878 г., нито вашето потисничество през 1944 г.*». Един висш европейски чиновник също ни каза, че «на никого не дължим нищо», и макар той да си спести кого има предвид, за всички бе ясно, че отново се визира Русия.

Всичко казано дотук, навежда на мисълта, че ние отново се намираме пред желанието за историческо промиване на мозъците ни, тъй като това от 90-те очевидно не успя. Тук вече ще бъдат използвани по-нови прийоми, които отново ще се провалят. Да, между руските и българските интереси е имало и ще има различия — въпросът за Македония и трайната просръбска линия на Петербург/Москва, «освобождението на България от фашизма», донесено от Червената армия, когато в царството съществува десен режим, но не и фашистки и т. н. Далеч по-важното нещо, обаче е, че след заплитането на Източния въпрос желанията на руската политика и въжделенията на българския народ вървят

паралелно, успоредно, водейки до вплитане на интересите. Русия води Освободителната война, за да възстанови престижа си на Балканите и в Европа след загубата в Кримската война, което минаваше през свободата на българите. Император Александър Николаевич дари на българите държавата им, а какво е държавата — това е най-солидната гаранция за просъществуването на една нация. Затова и никога не бива да забравяме великия руски принос за просъществуването на българския народ.

Ганчев Петко
Проф. доктор на философските и на политологичните науки — посланик,
Председател на Геополитически център Евразия, преподавател в МВБУ,
България

ИСТОРИЧЕСКА НЕОБХОДИМОСТ И ГЕОПОЛИТИЧЕСКА ЛОГИКА НА РУСКО-ТУРСКАТА ОСВОБОДИТЕЛНА ВОЙНА (1877–1878)

Отбелязването на 140 годишния юбилей на 3-ти Март — Денят на Освобождението на България от Османо-турско робство като резултат от Руско-Турската война от 1877–1878 години и Национален празник на България е повод да се осмисли това събитие и този факт в контекста на националната ни история, на историята на Балканските народи, на Европа и на народите, принадлежащи към Славянската православна цивилизация, и върху тази база, на Световната история.

Погледнато само от аспекта на Националната ни история 3-ти Март 1878 г. като Ден на Освобождението на България и Начало на новата ни история като историческо и цивилизационно събитие стои наравно със събитието — Образуването на Българската държава тук на Дунав и Балканите през 681 година и приемането на Православното християнство и славяно-българската писменост и слово от българите по време на управлението на княз Борис I (864-885г.). Защото и трите събития имат фундаментално значение за утвърждаването на българския народ чрез своята държава и културно-цивилизационен избор като исторически субект.

Но и трите Събития не са само събития на българската история, а са събития от изключително значение за историята на Балканските народи, на народите на Европа, на славянските народи, и на останалото човечество.И не само чрез древната си история тук на Балканите България се вгражда в темелите на историята на Европейските народи и полага фундамента на Славянската православна цивилизация, а дори и в периода на почти 500 годишното варварско робство България не е просто Балкански вилает на Османската империя, но е и най-развитата европейска част на тази империя, като постоянно присъства в географските карти на Европа и Русия с името си «България». И в новата си

140 годишна история, чието Начало полага именно 3-ти Март като финал на Руско-турската освободителна война (1877/1878 г.г.), макар и не с такъв ранг както в древната си история България е значим фактор на историята на Балканските народи, на народите на Европа, на Русия, на света.

Разбирането и осмислянето на този факт може да бъде постигнато, само ако се следва не еднолинейното, елементарно описване на хрониките на събитията, в случая на тази «особена» за Русия война, една от десетките, които тя води с Османска Турция, а се отчитат предпоставките, факторите от обективен и субективен характер, пластовете на историята и на духа и душевността на руския, българския, украинския, беларуския и другите славянски народи и техните приятели от Европа и Руската империя, които я обусловиха обективно и субективно като събитие на Руската и Европейската история и геополитическата логика, в съответствие с която трябваше да започне, да се води и да завърши победоносно тази война. А така също геополитическата логика на Берлинския договор (юни 1878 г.), който не просто беше гавра на тогавашния хегемон на света Британската империя и пригласящата й Австро-Унгарска империя със своите отколешни апетити към земите на народите от Западните Балкани и излаз на Средиземно море при Солун, но и заложи «барутът» на Балканите, превръщайки ги в «буре», което щеше да взриви Европа в Първата Голяма (Световна война) 1914–1918 гг.) и щеше да предопредели последствията от тази война за човечеството. Казано накратко, трябва да се прилага цялостния, системен диалектически подход към всяко събитие, към всеки исторически процес. Но това означава да се осмисля философски историята не само на света, но и на всеки народ. (Това аз направих в своята «Философия на българската история», София 2014 г.;) [1]. И още, да се държи сметка, че онова, което е субективно, израз на душевността и духа на един народ, е обективен факт, даденост за душевността и духа на друг народ. И само, когато я осмислим така, историята ще бъде учител на народите.

Погледнато така означава, че да разберем историческата необходимост като диалектическо единство на обективни и субективни предпоставки/дадености, фактори, върху които се разгръща геополитическата логика на действията, събитията, които ще предшестват, ще съпътстват хода на военните действия от 27 април 1877 г. до март 1878 г., ще предопределят договора от Сан Стефано — 3 март (19 февруари ст-

стил — Рожденния ден на Императора –Освободител Александър II б.а.) и ще бъдат последвани от Берлинския договор (юни 1878г.) трябва да отчетем не само реалностите в Русия и България, но и на Балканите и Европа, и разбира се, на самата Османо-турска империя Казано с езика на геополитиката в Балканските и Кавказките територии/пространства на Османската империя се разгръщат не само военните действия на Руско-турската война от 1877/78 г., но и се ситуират позициите и интересите на западноевропейските — Британска и Австро-Унгарска империи, а също на новите с имперски амбиции национални държави Германия и Италия, и на Френската империя, противостоящи по принцип на Руската империя.

Разбираемо е, че в рамките на един доклад/статия е невъзможно, пък и не е необходимо да се прави пълно или относително пълно описание на характеристиките на всеки един от тези главни на сцената на историята геополитически «играчи», както и да се отчитат онези «играчи», които стоят зад сцената, но намират начин да напомнят за себе си в хода на събитието (Руско-турската война от 1877/78 г.) и особен след нейния край. Затова тук ще очертая само главното в характеристиките на главните субекти/»играчи» на това историческо действие.

И така, България — главният «виновник» за тази война, която в края на краищата довежда до нейното възкръсване като държава след почти петстотин години османо-турско робство. Но коя България? Защото, когато пада под ударите на османския азиатски завоевател за няколко десетилетия през 1396 г., има седем България, разкъсани от феодалния сепаратизъм и негодността на централната власт, отслабена от чумната епидемия, дошла също от Азия и от вълната на отшелничеството, мотивирано от исихазма...

Добросъвестното проследяване на историята на българския народ след 1396 до 1876 г. — Априлското въстание — върхът на национално освободителната ни борба показва, че народът, в лицето на най-будните му синове не се е примирявал и непрекъснато е водил своята борба чрез участието в походите на Владислав II Ягейло (Варненчик) — 1443, 1444, във войните на унгарските и трансилванските владетели с османците, на гърците и сърбите, във войните на Русия още от времената на Петър I Велики (1711) и всички последващи войни включително и в тази последната от 1877/78 година с хиляди, десетки хиляди бойци. Исторически факт е дружината на капитан Георги Мамарчев-вуйчо на

Георги С. Раковски, която взима участие в най-победоносната за Русия война от 1828/29 година, когато ръководения от генерал И.И. Дибич Забалкански 100 000 корпус громи с 25 000 войници и офицери 60–70 000 турски армии, превзема Одрин без един снаряд и изстрел и принуждава Високата порта да даде пълна свобода на Гърция, пълна автономия на Сърбия, на Валахия (Румъния), да върне Бесарабия. Война, в която взима участие прапрадядото на автора на този текст, но България не получава свободата си, защото освен Г. Мамарчев и Стойко Владиславов (отец Софроний) други изявени българи, на които да се възложи държавното управление, няма. Едва тогава ще се родят Г.С. Раковски, Хаджи Димитър Асенов, Л. Каравелов, Г. Бенковски, Васил Иванов Кунчев (Левски) и другите. Т.е. България закъснява с почти 50 години?! Но това ще бъдат и векове, в които ще избухват десетки въстания, удавени в кръв. А със свои хайдушки чети смели българи станали още приживе легенди ще отмъщават на поробителя и ще се борят за свободата на другите балкански и европейски народи. Това ще бъдат бойците от армията на «младите», които ще подготвят националната ни революция, в която много от тях ще изгорят.

Но именно родената в годините на победоносната война на Русия от 1828/29 г. фаланга не само ще приеме идеите на Европейската национал-демократична революция, но ще ги издигне на най-високо ниво и ще се обезсмърти като великани на духа на Европа и света, задавайки върховете на Националното ни Възраждане. И именно през този XIX век на индустриалния възход на Европа, като най-развитата част на разлагащата се в своя азиатски феодализъм Османска империя, България започва да освоява интензивно и мащабно опита на Европа, да създава в Румъния и Сърбия своите макар и малки мощности на стопанския живот, които ще положат началото на индустриалния капитализъм в свободна България. Това са те представителите на «старите», които ще продължат да отстояват консервативните си визии за пътя на България след освобождението- чрез реформи да постигнат автономия или освобождение. Но и «младите» и «старите» в голяма степен изповядват вярата и надеждите на огромната част от българския народ, че това освобождение и тези права те ще постигнат само благодарение на ролята на Русия.

Разбира се, огромната маса от народа загубил държавната си власт, загубил духовните си водачи и аристокрация, неграмотен, потънал в робското безправие не е знаял нито, че неговата някога държава Бълга-

рия е дала писмеността и православната вяра на народа на Русия, на северните славяни, че някога от тези пространства на великата степ са дошли на Дунав и Стара планина техните предци и са образували първата славяно-българска държава, нито че идеята за Москва «Трети Рим» я дават български монаси на стареца Филофей от Елизаровския монастир, която той ще предаде на цар Иван III, но те добре са знаели, че именно тези северни братя-славяни имат същата вяра като тяхната, имат същите букви на своето слово и също така добре са знаели, че тази Русия след поробването им от агарянците е земята, където те могат да се спасят и че тя ще спаси България. Така не само се ражда мита, че «дядо Иван» ще ни освободи, но и след всяка война от десетките, които води Русия с Османска Турция десетки хиляди, стотици хиляди поемат пътищата на североизток в земите на тази въздигаща се славянска православна християнска империя. Някои запазват своя спомен и етническа идентичност, други се разтварят в руското море. По приблизителни данни само за двата века — XVIII и XIX след въстанията и войните в пределите на Руската империя идват 400 500 хиляди души. И хиляди, десетки хиляди млади мъже ще поемат обратно към България като солдати и офицери на руската армия във войните, за да наброят в последната от тези войни 1877/78 повече от 60 000. Много от тях ще станат прославени офицери на армията на млада България.

Към Русия, към руските училища и кадетски школи поемат също много млади българи, благодарение на стипендиите, които им дава руското правителство. Сред тях ще бъде и онази най-ярка част от фалангата революционери, която ще подготви пасионарния подем на Април 1876 и след това при Шипка, Шейново, Първата Балканска война 1912 г.

Всички тези хора ще създадат онзи несъкрушим фундамент на любовта и вярата на българите към Русия, опряни върху който те ще се хвърлят в пожарищата на Април 1876 г. в онзи последен самоубийствен акт, водени от императива «Свобода или Смърт!»С тази вяра и надежда, гледайки пожарищата на Тракия след погрома, най-яркия от Априлските Апостоли на България Георги Бенковски ще каже: «Аз забих ръждясалия си нож в тялото на тирана. Нека Русия заповяда!» Това беше великия акорд на българската трагична симфония, която се роди от синтеза на много обективни и субективни предпоставки, които бяха създали историческата необходимост за освобождението на България, и които бяха взривени от пасионарния подем на духа на българския народ.

Разбира се, нито тогава, нито после след възкръсването на българската държава от небитието на историята, благодарение на 3-ти март 1878 г., нито днес 140 години от тогава всички в България изповядват любовта и вярата към Русия като най-мощния масив и фактор на Славянската православна цивилизация. Разположена на този особен геостратегически кръстопът между Европа и Азия, обкръжена от съседи, с които е водела десетки войни, а тогава в Османската империя е разделяла подобна съдба на вилаети на рая, подложена на различни влияния и обект на различни апетите, които са поставяли волята и характера на българите на изпитание и само най-силните духом са устоявали. Другите са се примирявали или пък поради дребните си интереси са гледали на Запад. От тук и туркофилството и разрастналото се по-късно австрогерманофилство, от тук и предателствата и страхливостта, тогава, та чак до днес с гибелното за национално-културната ни идентичност американофилство...

Подемът на националното ни Възраждане, чийто връх на Национално-демократичната ни революция беше Април 1876 г. не беше изолирано явление на Балканите в териториите на Османо-турската империя, в Европа. Макар и по-бавно идеите на Великата френска революция (1789–1794) за свобода, братство, (солидарност) равенство (социална справедливост), за национално самоопределеине и организиране на стопанския и културния живот на етноса/народа осъзнал се като нация в своя суверенна държава проникваха в пространствата на Балканите и формирайки обективните и субективни предпоставки, като оня «дух на историята» на Г.Хегел, подготвяха необходимостта от национални революции и самоопределение. След войната от 1828/29 г. тези процеси ускоряват своята динамика. Една след друга са войните на Сърбия и Черна гора с Турция, Следва въстанието в Крит, а после въстанието в Босна и Хереговина. Малко по- на Запад Дж. Гарибалди води битката за обединение на Италия. Във всички тези войни, въстания, битки, сражения участват десетки, хиляди млади българи. Именно в Белград в тези години се формират първата и втората Български легии и от тук ще поеме пътя към Голгота българския народен Исус Христос — Васил Иванов Кунчев (Левски).

България и останалите Балкански страни са в лоното на Османотурската империя, която възползвайки се от сепаратизма на Балканските държави и противостоенето на всеки против всеки през XIV век за по-

малко от пет десетилетия ги завладява, връщайки ги в своя азиатски военен феодализъм векове. След спиране на успешните й завоевания в края на XVI в.под Виена империята потъва в своята летаргия, есплоатирайки и подтискайки балканските християнски народи и жестоко разправяйки се с всеки бунт, въстание и съпротива. Още от края на XVIII в. и особено от началото на XIX век «Високата порта» (Султанската власт в Константинопол) е обявена за «Болния човек» на Изтока. Нейните земи са апетитен обект на интересите на «владичицата на моретата» и главния арбитър на «Виенския концерт» — Британската империя, на аморфната Дунавска дуална империя (Австро-Унгария), която не може да се разширява на запад и да обединява немските земи, възпряна от възхождаща Прусия и разбира се, на възхождащата Руска империя. Цялостта на Османската империя и възпирането на Русия до първите десетилетия на XIX в. се поддържа от Британската, Френската и Австро-Унгарската империи в името на т.нар. «баланс на силите». Само, когато интересите на Британската или Австро-Унгарската империи съвпаднат с тези на Русия, тя води своите победоносни войни. Така е в 1812 и 1828/29 г Но не така е в 1856 г. в т.нар.»Кримска война», когато именно Англия и Франция помагат на Турция срещу Русия. Така ще бъде нарушен «концертът», но ще се създат предпоставки за нова война на Русия с Турция.

Но именно западноевропейските империи поддържат изкуствено «Болния човек» на Изтока — Османска Турция за сметка на страданията на Балканските народи. Те са тези, които възпират всеки опит на Русия да разшири правата на християнското население на Балканите, при това не само съхранявайки статуквото, но и се стремят да го укрепят като предлагат проекти и реформи насочени към единството на аморфната Османска империя. Тяхно дело е т.нар. Хатихумаюн (1856), в чието изработване участва активно британския посланик в Цариград лорд Стафорд дьо Редклиф. Именно този лорд предлага услугите на британския протестантизъм за преодоляване на религиозните, расови и национални различия между населението на империята и те вместо турци, гърци, българи, арменци и много други станат всички «отомани». Така щял да се възроди исляма. Всъщност тази идея с леки корекции ще я приложи след 1922 г. Мустафа Кемал — Ататюрк, като в конституцията на Турската република цялото нейно население бъде обявено за «турци».

Но бдейки над «статуквото» и «Баланса на силите» в съответствие с провъзгласените през 1815 г. правила (Виена) западноевропейските

империи всъщност «бдят» Русия да не помогне на славянските християнски народи на Балканите да се освободят и по такъв начин да разшири пространствата на своето политическо и културно влияние. Познат още от примитивната древност принцип на противостоене на племена и орди, по-късно на империи и цивилизации, а днес на съюзи и блокове. Иначе, своята сила и мощ и капиталистическия им възход те дължат не само на поробените европейски народи (чехи, поляци, хървати, словенци, словаци) — Австро-Унгария, но и на милионите поробени народи в Америка, Азия, Африка — Британската и Френската империи.

Относително цялостна представа за степента на зрялостта на историческата необходимост като единство от обективни и субективни предпоставки, дадености, които се разгръщат в събитията на Руско-турската война (април 1877 — март 1878 г.) и от възможности стават реалност, не бихме могли да получим, ако не посочим някои основни неща за главния субект на тази война — Русия — Руската империя.

След триумфа на войната от 1812–1815 г.довела до разгрома на Наполеон и установяването на «Европейския концерт» във Виена и последвалата победоносна война от 1828/29 г., които извеждат Русия сред първите «велики» европейски сили и законодателки на мира в Европа следва поражението през 1856 г. (Кримската война). В последващите години Русия «се съсредоточава в себе си» (Ал. Горчаков) и постепенно при младия Александър II започва реформи за своята модерницаия. В 1862 г. е отменено крепостното право. Законово се слага край на феодално-помещицкия строй и императорът е обявен от народа за «Освободител». Но новите капиталистически отношения трудно навлизат в руското общество поради съпротивата и консерватизма на огромната маса от дворянството. Русия не е усвоила земите на изток от Урал и тепърва започва да разгръща металургичната си индустрия. Огромната маса от 80 млн население тогава на Руската империя са неграмотни селяни.

В тези години обаче, след Наполеоновите войни в Русия, укрепват западническите нагласи и настроения сред една част от интелигенцията и чиновническия апарат. Декември 1825 г. страната ще бъде разтърсена от бунта на офицерите-»декабристи» — Павел Пестел, Никита Муравьов и др., които искат да установят в Русия конституционна монархия, а даже и република. Икономическият и духовно-културен възход на руското общество стимулира и две други големи тенденции, които искат да наложат своите идеи и представи за бъдещето развитие на

Русия — това на славянофилите (Н. Данилевский, И. Аксаков и др.) и близките до тях, но със своите възгледи за специфичния път на Русия т.нар. «разночинци», сред които ще се открояят с огромните си фигури Ал. Херцен и Н. Огарьов, В. Белинский и Н. Чернишевский, от тази фаланга ще излезе и М. Бакунин (руският и европейския анархизъм). На славянофилите симпатизират не само Ф. Достоевский, И.С. Тургенев и Л. Толстой, но и новоназначеният в Цариград посланик на Русия граф. Николай П. Игнатиев.

Именно тези колоси на руския дух не само ще впишат Русия след А. Пушкин и М. Лермонтов в духа на Европа, но и ще издигнат своя глас в защита на славянските християнските народи на Балканите и ще поставят въпроса за съдбата на тези народи пред Руският императорски двор и пред просветеното общество. Това ще подготвя нагласите и пасионарния подем на народите на огромната многонационална Руска империя.

След 1860 г. всички значими събития на Балканите и конкретно на територии с преобладаващо българско население са отразени в дипломатическата дейност на консула в Одрин К.Леонтиев и посланика в Константинопол граф. Н.П. Игнатиев. Именно благодарение на граф. Н.П. Игнатиев въпреки съпротивата на Константинополската патриаршия, провеждаща своя политика на «елинизация» на славянското, предимно българско населеине на Балканите, успява актът на «Българския Великден» (1860 г.) на Иларион Макариополски и другите български митрополити. К. Леонтиев е този от дипломатите-славянофили, който ще напише не само за ролята на България за покръстването на Киевска и останалата Русь, но и ще покаже, че идеята «Москва — Трети Рим» е българска идея. Именно тези велики дипломати със своите редовни анализи и информации за ставащото на Балканите и конкретно в българските земи не само ще подготвят императорския царски двор, но в голяма степен ще формират общественото мнение в Русия, а чрез дипломатическите си контакти с посланиците на водещите европейски сили и техните позиции по «Източния въпрос» и неотделимо от него на «Българския въпрос».

Върху базата на тези съвсем накратко очертани характеристики на историческата необходимост, която довежда българския народ до пасионарния трагичен взрив на Април 1876 г., предшестван от опита на Старозагорското въстание (1875 г.), в който народът главно от Панагьор-

ския (Пловдивския) революционен окръг, поведен от Георги Бенковски (Гавраил Хлътев), Панайот Волов, Тодор Каблешков, Г. Икономов, З. Стоянов, и десетките други герои, както и четите на Стоян войвода в Сливен,и тези на Бачо Киро, поп Харитон и Цанко Дюстабанов в Търновско и Габровско се хвърля в свещената битка на «Свобода или смърт», за да даде десетки хиляди жертви не само на въстаници, но и на жени и деца (от 30 000 до 50 000 души) изгорени села и градове. България ще има не само своите ярки герои мъченици, но и своите градове Батак и Перущица с избитото си население.. Една картина, която поразява не само Комисията, която е сформирана по идея на граф Н.П. Игнатиев от европейски представители и трябва да опише погромът, но чрез репортажите и статиите на Дженуари Магкахан в Deily News и на Ив де Вестинн във Figaro, а също съобщенията в Politische Corespondenz, Times, Presse, Koelnische Zeitung в редица случаи почерпени от руските вестници и списания от този период. Най-активни в съобщенията от България, които се попиват от руското просветено общество и повдигат духа за пасионарния подем да се помогне на братята славяни-християни са Московские ведомости, Современные известия, Русские ведомости, Одеский вестник, Новое время, Русский мир, Санкт Петербургские ведомости, Отечественные записки и др. Затова не случайно най-силен е отзвукът от тези зверства и този трагизъм в Русия.

Високо глас в подкрепа на нещастния народ на България вдигат и такива колоси на европейския хуманизъм като Виктор Юго, Джузепе Гарибалди, Уйлям Гладстон и редица други

В началото Русия по преценката на императора Александър II и канцлера Ал. Горчаков и съпротивата на финансовия министър Михаил Райтерн не е готова за тази война. Но надделява категоричната позиция на воения министър Д. Милютин, на помощника на министъра на външните работи Н.К. Гирс А.Г. Жомини и на посланика на Русия граф. Н.П. Игнатиев. И още това лято на българската Голгота — Април 1876 г. се започват дипломатически срещи и разговори между имперлаторите на Русия и Австро-Унгария, както и с високо стоящи представители на властта на Британската империя, с императора Вилхелм II и концлера Отто фон Бисмарк на Германия, както и с ръководни фигури на Франция и Италия.

С други думи, на базата на осъзнаваната в една или друга степен историческа необходимост се търси и подготвя в съответствие с геопо-

литическата логика не толкова желаното, а реално възможното решение на «Източния въпрос». И именно при това разбиране на геополитическата лрогика се сблъскват различните мнения на историци и и изследователи, на такива, които отчитат обективно историческата необходимост и реалностите на историческата ситуация с мненията на различни псевдоучени, откровени русофоби и конюнктурчици, които искат да «заработят» не само слава...

В българската история има цяла редица митове, които са създадени от определени хора, именуващи се историци по едни или други политически поръчки. В основата на тези митове лежат както невежеството по отношение на цялостната истина за дадени събития и явления, обикновено откъсвани от координатата на историческото време, в което тези събития и явления са протичали, така и хамелеонщината на управляващата в определен период политическа върхушка, именуваща се политически елит, която в болшинството случаи е далеч под нивото на духовния елит на нацията. Един от тези митове е свързан с Руско-турската война от 1877/1878 г. В определени исторически периоди, когато България се управлява от «десни-демократични», а по същество от русофобски — туркофилски, прогермански, а днес проамерикански сили в публичното пространство започват да доминират политически речи и «научни» и публицистични материали, според които Русия не просто е искала да ни освободи, а е преследвала своите «имперски интереси» да овладее Босфора и Дарданелите, да ни зароби отново и че в «действителност» ние едва ли не сме се освободили сами (за съжаление на тези «учени» не са ни освободили англичани и американци, а нещо повече «европейци» — англичани, поляци, австрийци, французи и други, които като офицери на турска служба са се сражавали против руската армия и българските опълченски дружини — б.м. П.Г.), че нещо повече, Русия «предварително» в т.нар. «прелиминарни» договори и окончателно на Берлинския конгрес юни 1878 г. ни е «предала» и че «3-ти Март» е един голям мит.

Затова в следващия анализ, колкото е възможно накратко, няма да говорим за характера на военните действия, за чутовния героизъм на руските, белоруските, украинските, румънските и другите войници и офицери от руската армия, на българските опълченци и други доброволци и чети в сраженията лятото, есента и зимата на 1877/78 г., а за това как Русия дипломатически и политически в съответствие с реалната геополитическа логика стигна до решението да започне войната,

какви бяха предварителните споразумения с Австро-Унгария, Англия и Германия, какъв беше духът на Сан Стефанския мирен договор от 3 март 1878 г., с което се обявяваше раждането на независима България и накрая, можеше ли Русия да спаси Договора от Сан Стефано на Берлинския конгрес — юни 1878 г. Т.е. ще акцентираме на онези политически и дипломатически ходове и действия, които очертават реалната рамка на историческото събитие — Освобождението на България от османотурско робство...

Безспорно, именно Април 1876 г. бележи повратна точка в подходите на Русия и Западна Европа / предимно Австро-Унгария, Англия и Германия/ за решаването на «Източния въпрос» и съдбата на българите. За позициите на Русия говорят цяла редица оценки и предложения изказани от водещите дипломатически и държавни фигури. Така в донесение от 7 май 1876 г. до Александър II посланикът на Русия в Цариград граф. Н.П. Игнатиев пише: «Успокоението на умовете не може да стане така бързо, и българското въстание, разорявайки нашите единородци, може да причини най-голяма вреда на силата и организацията на Отоманската империя...Не става дума вече за въстанието в Херцеговина... Всички грижи на турците са насочени към България, представляваща основна житница на империята, и на това, че въстанието нанася удар на отоманското господство в Европа и в самото й сърце» [2]. В такъв дух пишат и редица други от водещите руски дипломати, като например княз Церетели: «В настояще време разорението на България превъзхожда, без съмнения, разорението на Херцеговина, и то расте с всеки изминал ден». В тази ситуация прави впечатление както нерешителността на руското правителство към някакви конкретни действия, така и безучастието на Европа. «Българите — продължава князът — се питат, нима Европа, след като се опита да успокои въстаналите против мюсюлманските притеснения провинции, ще остане безучастна пред лицето на убийствата и мъченията, които изпитва мирното население, изискващо за себе си само едно право, право на живот» [3]. Т.е. лятото на 1876 г. нито Русия е готова да приеме политическо решение за война, нито пък Европа подава някакви сигнали за друго, различно решение на «Източния въпрос», освен следваните дотогава политики на съхраняване на «статуквото», т.е. «умиротворяване».

В тази ситуация буди възхищение и преклонение активността на граф Н.П. Игнатиев, който предприема различни инициативи да раз-

движи както руското правителство, така правителството на Турция и тези на Европа [4]. В Русия се активизират не само славянофилите, но и славянските комитети под ръководството на А.И. Василчиков. В руското общество започва да се обсъжда идеята за въоръжаване на българите за ново въстание, което да се синхронизира със започналата Сръбско-турска война. Обратното, позицията на Англия, представяна от Дизраели се «втвърдява», но среща все по-мощния критически отпор от опозицията водена от У. Гладстон.

За промяна на позицията на руското правителство, което се страхува от нова война с Турция, чувствайки се неподготвено, своята важна роля изиграват помощникът на министъра на външните работи Н.К. Гирс барон А.Г. Жомини и военния министър Д.А. Милютин. Бързата еволюция на възгледите на А.Г. Жомини по въпроса дали Русия трябва да води война или да се вздържа са показателни за еволюцията на позициите на руското правителство.Тази позиция се определя както от усещането за своята неподготвеност, така и особено от страха Русия да се изправи сама против Англия и Австро.-Унгария, които имат своите други интереси по отношение на наследството на Османската империя, а също за «баланса на силите» в Европа, за който стриктно следи световния лидер — Британската империя. Затова заедно с усилията в различни направления през есента на 1876 г. Русия предприема дипломатически ходове, в резултат на които са договорите от Райхщадт (юли 1876 г.) с Австро.-Унгария, Будапещенския договор и Цариградската конференция (1877 г.). Но лятото на 1876 г. както канцлера Ал. Горчаков, така и външния министър Н.К. Гирс продължават да отстояват своята формула «да не се безспокои Русия в нейното вътрешно развитие с дипломатически комбинации» [5]. В същото време А.Г. Жомини развивайки своите възгледи твърди, че Русия се приема формално от западноевропейците, които се договарят против евентуалния «триумф на славяните» и да не позволят на Русия «.да се разгърне» [6]. В края на юни 1876 г- той пише на министъра Н.К. Гирс: «Какво да кажем за нещастна България, нима тя трябва да бъде оставена на своята печална съдба? Уверявам ви, че тази страна ме занимава в този момент в много по-голяма степен, отколкото другите провинции на Турция» [7]. Допълнително увереност в официалната позиция на Русия по Източния въпрос придава твърдението на военния министър Д.А. Милютин, който още през юли 1876 г. заявява пред канцлера Ал. Горчаков, че «никога преди военните сили

на Русия не са били така подготвени за война, както сега [8]. Именно Д.А. Милютин е свързан и с идеята за подготовката на ново въстание в България през същото това лято на 1876 г., за което настоявали редица офицери българи на руска служба като И. Кишелски. Впоследствие тази идея ще отпадне, оставяйки открит въпроса за намесата на Русия в нова война срещу Турция, чиято цел определено вече е освобождаване на България, без каквито и да са други териториални претенции, които тя повтаря категорично в договорите от Райхщадт, Будапеща и на конференцията в Цариград. Но активността на българите офицери на руска служба, както и готовността на десетки хиляди млади българи от Бесарабия, Молдова, Румъния да се включат в състава на руската армия ще подготви решаването на въпроса за българското опълчение, за което в началото Александър II е имал резерви.

Важен момент за промяната на официалната позиция на Русия от въздържане да тръгне към идеята за война с Турция изиграва позицията на германския канцлер граф Ото фон Бисмарк. Именно той подготвя срещата на тримата императори в Райхщадт есента на 1876 г. и заявява готовността на Германия да върви с Русия в случай на война с Турция. Това не трябва да се забравя. Тази позиция позволява на Русия «да се впусне в източния конфликт, за да има след това възможност да й помогне да излезе от него» [9].

Когато оценяваме ролята на «младите» българи и готовността им да се включат в сраженията против поробителя при една предстояща война не трябва да забравяме и ролята на т.нар. «стари» от Добродетелната дружина като Евлоги Георгиев, Марко Балабанов, Драган Цанков, Тодор Бурмов, Н. Геров и др., които съгласувано с руското външно министерство и главно с Н.П. Игнатиев предприемат през есента на 1876 г. посещение в Англия, където М.Балабанов и Др. Цанков се срещат с водача на опозицията У. Гладстон, а също говорят на различни митинги за зверствата на турците по време на въстанието и в подкрепа на каузата на Русия за освобождение на България. По такъв начин английското обществено мнение, което следва до тогава официалната политика се обръща в полза на българското освобождение. Този факт показва как се подготвя успеха на делото за освобождението, когато е съгласувано с Русия...

Освободителната Руско-турска война — 1877/1878 г. е факт от огромно историческо значение за българите, факт, благодарение на

който се роди отново България като суверенна държава. Както и да се мени политическата конюнктура и не рядко управляващите България в наши дни, именуващи се «демократи» с различна ориентация, да премълчават или да изопачават в своите интерпретации този факт, той е вкоренен дълбоко в народната памет, в паметта на родовете на всички ония българи, които са взели участие в тази война, той е записан в десетките книги и спомени на наблюдатели и участници в тези епохални събития, и не най-накрая, той е вписан в културното пространство на България в над 450 паметници на руските генерали, офицери и солдати, освобождавали това пространство, в което не малка част от тях — над 200 х. оставят костите си. Това е фактът от който започва новото ни леточисление и се възстановява веригата на държавното ни битие и дух. По мащабите на нашата държава и по мястото и ролята ни в Европейската история Руско-турската освободителна, а тя е именно освободителна война, може да се сравнява само с Отечествената война на Русия от 1812 г., обезсмъртена завинаги в романа на Лев Толстой «Война и мир». Десетки, ако не стотици са разказите за героизма на руските и българските воини в тази война, но за съжаление няма голям роман в нашата литература, който да се впише в световната литература и по този начин да изведе възприятието на историческото ни битие до нивото на световната история. Българската литература е в дълг към историята на България и за такива епохи като тази на Симеон Велики, положили фундамента на Славянската православна цивилизация, за епохата на държавното строителство и дело на кан Тервел и т.н., и т.н...

Ако се спрем не само на буквата, но и на духа на Сан Стефанския мирен договор от 3 март 1878 г. и на духа и буквата на Берлинския конгрес от юни 1878г. ше видим ясно, че не може да се обвинява Русия, че предава България, защото срещу нея, изтощена до предел от войната, в която хвърля над 200 х. убити, десетки хиляди осакатени и над 1 милиард и 200 млн. рубли разходи за 11 месеци война при годишен бюджет 550 млн. рубли стоят Австро-Унгария и Англия, а също Франция и Италия. Освен няколко крепости на Кавказ и връщането на Бесарабия Русия не спечелва нищо, докато без един изстрел и един ранен поне войник Австро-Унгария поема Босна и Херцеговина, а Англия получава о. Кипър. В този исторически период ролята на Германия е балансираща, благосклонна към Русия, но не и против Австро-Унгария и Англия. Това са реалностите. Всичко друго са конюнктурни политически претенции...

По силата на Сан Стефанския договор и Берлинския конгрес Русия като победителка във войната има право две години да установи свое управление върху новосъздадените две независими една от друга България — Княжество България и Източна Румелия под върховната власт на султана.

По личната идея на Александър II — Царят Освободител на България е предложен, като основа за Конституция, Органически устав с редица либерални идеи за свободата на всички граждани, за равенството пред закона, за избиране на депутати в Народното събрание и т.н. Като образец е взета Конституцията на Белгия, една от най-либералните буржоазни конституции. Избраните народни представители и назначените по списък за участие в работата на Първото Велико Народно събрание февруари 1879 г. се разделят в отношението си към проекта, като се налагат представителите на либералното крило над останалите в малцинство консерватори. Конституцията отхвърля всякакви цензове за участие в изборите и дава равни права на всички граждани на България, на мъжете и жените навършили 21 г. възраст.

По предложение на руския император Александър II за княз на Княжество България е назначен немския принц от Хесен Александър I Батенберг или Български, участник във войната и сражавал се на Шипка — август 1877 г. Този избор ще бъде последван от драматични събития свързани с личността на княза и съмненията на руския императорски двор при Александър III за прозападната му, проавстрийска политика...

Както в Княжество България, така и в Източна Румелия начело на младата българска войска ще застанат руски офицери, а също възпитаници на руските кадетски корпуси, които ще я обучават. Именно по идея на руските офицери, сред които е бил и прославеният «бял генерал» М.Д. Скобелев в Източна Румелия освен обучение на няколко хиляди млади доброволци ще бъде създадена и милиция, която да следи за сигурността и реда, който акт охлажда желанията на турската войска да се настани отново по гарнизони в Източна Румелия. Това ще има особено значение за самостойното дело на българите — Съединението на двете България на 6.09.1885 г.

Именно с акта на Съединението —1885 г., българите показват волята си да бъдат самостоен субект на своята историческа съдба. Но със Съединението и последвалата го непосредствено Сръбско-българска война

(1885) започва един нов етап в отношенията на младата държава България с нейната освободителка Русия...

Но анализът на този втори период, белязан от скандалната антируска политика на току-що получилите свободата си българи и не всякога верните, а понякога груби намеси на Русия в историческата съдба на България, не би бил относително пълен, ако не се засегне въпроса за «Проливите» в руската геополитика. Този въпрос е също един от митовете на българската история, с който се спекулира както от недотам подготвени историци, така в повечето случаи от полуневежи политици и обикновени «политикани».

При договорите на Австро-Унгария през 1876 г. с Русия, в които и в публичното пространство водещите държавни фигури на Руската империя категорично заявяват, че тръгвайки на война с Османска Турция за освобождение на България, те нямат никакви териториални претенции на Балканите, още по-малко за Проливите и Константинопол. Разбира се, в неофициалната руска геополитика винаги е стоял въпроса за изхода към топлите морета, за свободния достъп до Средиземно море, препятствие за което са именно Проливите — Босфора и Дарданелите. Но коя държава няма геополитически интереси? Коя «велика държава» не преследва геополитически интереси, които да я изведат на по-ключови позиции в световното пространство? Защо онези, които обвиняват Русия за нейните геополитически интереси не погледнат геополитическите интереси на Великобритания, на Франция, на Германия, на Испания от новото време до днес, а днес на САЩ? И с какво геополитическите интереси на тези държави, пък и на нашите балкански съседи са по-добри и по-благоприятни за България, тук на Балканите?

При извеждането на няколко акцента по въпроса за Проливите се опирам на книгата на Петър Куцаров «Руската империя и Съединението», [10] Бидейки пълномощен министър в Русия няколко години в периода на демокрацията авторът не само е проучил множество неизползвани от други наши историци архивни документи, но в духа на политическата конюнктура е хвърлил и няколко нечистоплътни стрелички срещу руската политика от XIX век. От приведените архивни документи се вижда, че когато започва подготовката на войната от 1877/1878 г. срещу Турция началник щаба на руската армия генерал Обручев пише на военния министър, че решаването на Източния въпрос засяга и въпроса за Константинопол. В отговора си военният министър Д.А. Милютин оба-

че е категоричен: «Константинопол не ни е нужен Царят е дал гаранции на Европа, че Русия е заинтересована Цариград да остане свободен град» [11]. Пак от този документ се вижда, че Русия е заинтересована да се роди голяма българска държава, защото «всичко онова, което се ореже от България ще бъде взето веднага или след определено време от гърците» [12]. Разбира се, както посочих по-горе, Русия е преследвала своите геополитически интереси векове и в това отношение е показателна записката на княз Ал Горчаков след Берлинския конгрес 1878 г.: «Не филантропическите цели, които могат да служат само за предлог за намеса, не идейното призвание, за което историята нищо не знае, а преките и законни политически интереси са подтиквали руските владетели да следват тази политика, която им е била подсказвана от самото развитие на нещата» [13]. Това са реалните позиции и виждания на водещите Русия мъже до периода на Съединението на България, които са определяли и тяхното поведение по отношение на Турция и на младата България. От тук насетне имаме възклицания, констатации и мечти, но в никакъв случай не и реална политика на император Александър III на полетата на писмата на руския посланик в турската столица А.И. Нелидов, който замества на този пост един от спасителите на България граф Н.П. Игнатиев. В информациите на А.И. Нелидов, както и в реакциите на Александър III няма и дума за България по този митичен въпрос за Проливите. Иначе, разбира се, Александър III никак не е харесвал и не е вярвал нито на Александър I Батенберг, нито на Петко Каравелов, нито на управляващите след Освобождението български политици. Но това е друг въпрос, който също трябва да се изследва обективно от учените и да се отчита от политиците, ако искат да бъдат истински държавници на България и да оставят достойна следа в нейната нова история!

Списък на използваната литература

1. *Петко Ганчев*, Философия на българската история, С., 2014, (гл. II Ставането на славянската цивилизация е нейно собствено дело, с. 106–126 и гл. VI, 6.4 Руско-съветския модел — другият пилон на люлката на млада България, с. 306–339)).
2. Освобождение Болгарии от турецкого ига, т. I, М., 1961, с. 217–218.
3. Освобождение Болгарии от турецкого ига, т. I, с. 232–233.
4. Пак там, с. 220–221, 240–241.

5. Пак там, с. 16, 17, 18.
6. Пак там, с. 19.
7. Пак там, с. 144.
8. *Д.А. Милютин*, Дневник, М., 1947, т. II, с. 65.
9. Освобождение Болгарии от турецкого ига, т. I, с. 21.
10. *Петър Кацаров*, Руската империя и Съединението, С., 2001.
11. Цит. пр., с. 21.
12. Цит. пр. с. 22.
13. Цит. пр. с. 22.

Георгиев Юлий
Проф.,
София, България

МЕЖДУНАРОДНИЯТ ТЕРОРИЗЪМ – ГЛОБАЛНА ЗАПЛАХА ЗА СВЕТА И НАРОДИТЕ НА БЪЛГАРИЯ И РУСИЯ

Безспорен факт е, че в европейските страни непрекъснато се засилва усещането за несигурност, вследствие на многобройните терористични актове и постоянния неконтролиран в достатъчна степен прилив на бежанци и икономически мигранти от зоните на военни конфликти и регионите в критично икономическо състояние. Обезпокоителното е, че хората започнаха да приемат тероризма като част от ежедневието си, да привикват с него. От чисто професионална гледна точка това трябва да ни говори, че на редица места международният тероризъм сравнително успешно съумява, макар и временно и частично, да постига основната си тактическа цел — да предизвиква масов страх, ужас, паника, да дестабилизира живота, да бъде постоянна тема в световните новини. Съвсем обяснимо общественото внимание в Европа е концентрирано върху действията, предприемани от властите и специализираните институции. Засега усилията им не дават очакваните резултати. Те са в несъответствие с увеличаващите се разходи за нови щатове и преоборудване на полицейските сили; особено на фона на успокоителните изявления на държавници и политици на всякакви равнища и непрекъснато растящия поток от конвенции, стратегии, директиви и указания в рамките на Евросъюза и страните-членки. Особено безпокойство буди скептицизмът на професионалистите, осигуряващи сигурността и обществения ред, непосредствено ангажирани в борбата с това явление.

Също безспорен е фактът, че международният тероризъм през последните няколко години намери благоприятни условия за разпространение и изява, с каквито никога в своята история досега той не е разполагал. Къде трябва да търсим причини за това:

На първо място — в настъпилите промени в средата за сигурност вследствие на глобализацията и свързаното с нея стремително развитие на новите комуникационни и информационни технологии. Те разкриха неограничени възможности за разпространение и въздействие на поли-

тическите концепции и идеи. Тези процеси събудиха възделенията на човечеството за прогрес и по-добър живот, за обмен на информация и споделяне на креативен опит. Но заедно с това Интернет и социалните мрежи създадоха възможности и стимулираха популяризирането на радикални и екстремистки теории и възгледи. По същество те се оказаха много продуктивна форма на комуникация и пропаганда за международния тероризъм, за мобилизиране на деструктивните сили в конфликтните региони.

Международните терористични организации се адаптираха невероятно бързо към променените условия в средата за сигурност и съумяха успешно, без каквито и особени усилия, да разширят своите мрежи и бази за влияние. Сега е достатъчно лидерите на терористичните организации да пуснат в социалните мрежи клип с обръщение или да дадат няколкоминутно интервю в локално радио или телевизия, за да се разпространят те в реално време по целия свят и да се задвижат множество скрити от погледите престъпни сили и механизми. Ал Кайда още преди сливането си с ИДИЛ/ДАЕШ започна да се възприема от нейните сподвижници и последователи повече като идеологически постамент, отколкото като организация с твърди вътрешни правила и строга йерархия.

Глобалното информационно поле фактически предостави на тероризма многохилядни канали за връзка със симпатизиращите му общности, групи и лица по целия свят. На тази база ново развитие получи индивидуалният спонтанен тероризъм, на т.н. «вълци-единаци», който е истинско предизвикателство за специалните и полицейски служби.

Глобализацията и свръхразвитието на информационните и комуникационни технологии многократно увеличиха силата на въздействието на терористичните атаки (физическо, информационно, психологическо) — достатъчно е да споменат ефектите от клиповете с ритуални обезглавявания на главорезите от ИДИЛ, разпространявани от новинарските агенции, за да се разбере за какъв силен специфичен тип въздействие става дума [1].

На второ място — за силния тласък в развитието на международния тероризъм решаващо въздействие оказаха инспирираните отвън «Арабски пролети» в Близкия изток и Северна Африка. В резултат на поредицата военни намеси и специални операции на САЩ и съюзниците от НАТО, избухнаха кръвополитните граждански войни в Либия, Ирак и Сирия. Под тяхно влияние се създаде Ислямският халифат ИДИЛ/ДАЕШ и тръгна огромният бежански и миграционнен поток към Европа.

Разбира се тези процеси и поредица от събития не обясняват напълно неспособността на силовите институции в европейските страни да дадат своевременен адекватен отговор на възникналите заплахи за националната и международната сигурност.

Обяснението за забавената им реакция и за ниската ефективност, за което са подложени на обществени критики, трябва да се търси в две посоки:

1. В сферата на политиката и държавното управление

Службите навреме сигнализираха за опасностите, свързани с отварянето на границите за бежанския поток и възможността чрез него за засилването на терористичната заплаха, но анализите и прогнозите им не срещнаха нужното разбиране сред политическия европейски елит. Вместо ранна превенция на рисковете, с което да се снижи нивото на опасността и да не се допусне трансформирането им в трудно отразима заплаха, ЕК и Европейският парламент започнаха серия от безплодни дискусии и в един момент дори предпочетоха позицията на пасивни наблюдатели. Това е типично за модела на управление на ЕС — бюрократичен, бавноподвижен, тромав, бездействен, безплоден в много случаи. И затова сега европейските народи са поставени в положението да консумират на свой гръб нововъзникналите и свързаните заплахи и рискове за вътрешната си сигурност с всичките им вредни последици — терористично насилие, влошаване на криминогенната обстановка, ексцесии, засилване на радикализацията, ксенофобията и евроскептицизма, на националистическите и екстремистки настроения и прояви.

2. На оперативно ниво

Политическата пасивност и неблагоразумие доведоха до загуба на стратегическата инициатива, което от своя страна допълнително засили уязвимостта срещу международния тероризъм в европейските страни. Реагирайки със закъснение, системите им за сигурност позагубиха влиянието и контрола си върху ключовите фактори, от който зависи способноста им за справяне с рисковете и заплахите на националната и международната сигурност.

Тези ключови фактори са четири:

- първият фактор — това е човешкият фактор (заедно с управляваните от него технологии и ресурси);
- вторият фактор — информацията;
- третият фактор — времето — като ресурс, платформа, върху която се разполага действието, момент за реакция и темпо (скорост) на протичане на събитията;
- и последният, четвърти фактор — условията на средата.

Тези четири фактора трябва да се владеят в единство, защото те са взаимосвързани, взаимовлияещи се и взаимозависими [2].

За овладяването им субектите на сигурност (силовите институции) и субектите на несигурност (в конкретния случай Ислямска държава и Ал Кайда) са в конкурентна борба с всички възможни средства. За съжаление можем да констатираме, че службите за сигурност и полицията в западноевропейските страни засега са в по-неблагоприятната позиция:

По отношение на Човешкия фактор:

ИДИЛ/ДАЕШ и Ал Кайда на практика разполагат в Европа с неограничен човешки ресурс. След 2015 г. ръководителите на тази терористична групировка се ориентираха към прехвърляне в Европа чрез бежанския поток на част от семействата си, а на по-късен етап след падането на Мосул и Рака и на обучени и участвали в сраженията бойци, с цел натурализиране и провеждане на терористична дейност. Сред бежанците несъмнено има мъже, жени и деца, подготвяни в лагерите на групировката за самоубийствени атаки. Може със сигурност да се предполага, че по различни канали са прехвърлени и значителни финансови средства.

Според данни на американската консултантска компания Soufan Group (Соуфън Груп) от воювалите на страната на Ислямска държава 3417 граждани на Русия обратно вече са се завърнали близо 400 души; от 1910 френски наемници обратно във Франция са пристигнали 271. В Тунис от 2926 — 800. Така е и в останалите страни, от които има бойци на терористичната групировка [3].

На наскоро проведената в Кувейт среща на външните министри на страните на коалицията, начело със САЩ, за борба с ИДИЛ бе съобщено, че от общо около 5000 наемници от страните в Европейския съюз 3000 все още се намират в Сирия където преминават подготовка за завръщане и осъществяване на терористични актове [4].

По официални данни сега в Европа се намират около един милион и петстотин хиляди бежанци, около 1/3 от които бежанци от Сирия. Вла-

стите в страните на общността са издали до края на 2017 г. 981 хиляди разрешения на първа инстанция на искания на статут за бежанец, 40% от които с положителна резолюция; 426 хиляди молби за убежище изчакват решение [5].

По данни на Евростат от началото на миналата година в общия бежански поток 425 хиляди от мигрантите са сирийци, 226 хиляди са афганистанци, 159 425 иракчани, след тях са нигерийците, сомалийците, пакистанците и мигрантите от други страни. В Германия регистрираните бежанци са между 600–800 000, като все още не е установен броят на нелегално пребиваващите в страната. В Швеция има най-много бежанци — 8,4% спрямо броят на населението, при средно ниво за Европа от 1,2 процента [6].

За вътрешната структура на бежанския поток е характерно, че семейните общности са по-скоро изключение, отколкото доминанта. Преобладават младежите с очевидни консумативни и радикализирани нагласи, с друг манталитет. Те идват със съвсем объркани очаквания, повлияни от глобализираната масова култура, внушаваща им представи за една разкрепостеност и всеволност на нравите в европейското общество, за лесен достъп до благата на европейската цивилизация. Сред тях никак не са малко тези, които са привърженици на радикалния ислям и джихадизма, склонни към криминални, екстремистки и терористични изяви.

Съвсем обосновани са опасенията на специалните служби, че стандартният подход на властите към бежанците, насочен към създаване на условия за нормално съществуване, за отседналост, ускорена професионална и езикова квалификация и трудовото им ангажиране няма да проработи в пълна степен и за всички мигранти. «Ако техните мечти не са изпълнени за по-добър живот в Европа, някои могат да се радикализират», предупреди началникът на федералната криминална полиция на Германия Холгер Мюнх на проведената преди дни среща в Рим на полицейски началници от Кипър, Хърватия, Испания, Франция Гърция, Италия, Малта, Португалия и Словения. Броят на хората, идентифицирани като опасни потенциални терористи от германската полиция, се е увеличил от 139 преди пет години на 743, а е известно за около 970 души, че са пътували от самообявилия се халифат. Повечето атаки или опити за атаки в Германия след 2015 г. са извършени от лица, търсещи убежище, стана ясно от изнесените от германските експерти данни на

съвещанието. Тяхната оценка е, че хората подготвени за атаки, завръщащи се от бойните полета ще се радват на подкрепата на нелегални мрежи, комуникиращи по Интернет, съобщи БТА. През юли 2017 г., Интерпол разпространи списък със 173 терористи, за които се предполага, че идват да осъществят самоубийствени атентати в Европа [7].

Освен мигрантския поток, ДАЕШ и Ал Кайда фактически могат да разчитат на влияние и сред затворените ислямски етнически общности от натурализираните във Франция, Белгия, Великобритания и други страни милиони семейства на емигранти от колониите след Втората световна война, особено на радикализираните младежки групи от тези среди. Те са особено податливи на пропагандата на терористичните организации в социалните мрежи. Близо 90% от терористичните актове на ислямизирана основа в Европа през последните две години са дело на именно такива самомотивиращи се «вълци единаци» и подобни самоорганизирали се групи съподвижници, граждани на атакуваната страна, емигранти от «п-то» поколение. Те и немалко младежи от намиращите се в момента бежанци в Европа се оказаха възприемчиви към новата тактика на ИДИЛ/ДАЕШ и Ал Кайда за «нискобюджетен тероризъм», за атакуването с автомобили и хладно оръжие на лесни и достъпни цели по улиците и площадите на европейските градове. Резултат на тази нова тактика са атентатите и нападенията, довели до много жерви през 2016 и 2017 г. в Ница, Берлин, Лондон, Стокхолм и други европейски градове. Терминът «нискобюджетен тероризъм» е творение на Ал Кайда от 2004–2005 г., по-късно станал задължителна част от посланията на Ислямска държава към симпатизантите им по целия свят. Тази тактика експертите определят като особено ефективна, тъй като прави потенциална уязвима цел всеки един европейски гражданин, намиращ се в нежелана близост до терористите на улицата. В интервю за Агенция Франс прес, цитирано от БТА, Фредерик Галоа, бивш шеф на групата за бързо реагиране на френската жандармерия (GIGN). нарича стратегията на нискобюджетния тероризъм — «стратегия на хилядите порязвания», която прави тероризма достъпен за всички — «спящи» или внедрени опитни ветерани от Сирия и Ирак, саморадикализирали се симпатизанти или дори душевноболни, повлияни от общата атмосфера. От гледна точка на тероризма съотношението цена/ефективност е без конкуренция, счита този френски експерт.

Изнесените факти и данни отразяват обективно съществуващите предимства на терористичните организации в Европа по отношение на

човешкия фактор. За субектите на сигурността — специалните служби и полицията това е особено неприемливо. Обективно погледнато те не разполагат с капацитетните възможности да формират достатъчно мащабни и плътни информационни мрежи, за да осъществяват постоянно наблюдение и да контролират поведението на такава огромна маса от местни и новодошли хора. Не трябва да се пропуска, че службите за сигурност са ангажирани и с противодействието на левия и десен екстремизъм в крайните им форми на изява, а също и със сепаратизма там, където той е силно проявен. Като пример, само във Великобритания, по данни, наскоро изнесени в пресата от директора на английското разузнаване МИ-5 Андрю Паркер, има идентифицирани 20 000 екстремисти, които трябва да бъдат наблюдавани. В Белгия службите за сигурност разполагат с щат от 1000 сътрудника. За да се прецени колко несъразмерен е той, е достатъчно да се спомене, че само в един район на Брюксел, Моленбек, живеят около 35 хиляди емигранти от мюсюлманските страни, а такива райони в Белгия има много. Във Франция техният брой надхвърля 750, така е и в другите европейски страни, където има силно развита ислямска диаспора. По публично оповестени данни от 2016 г. службите в Германия се затрудняват дори да организират денонощно наблюдение на идентифицираните като особено опасни между 250–500 мигранти, подозирани като потенциални терористи, заради липса на подготвен персонал за агентурна работа, владеещ съответните езици. По техни разчети само за тази цел ще са им необходими между 15 000–30 000 служители, по 60 служителя на отделен обект.

Като изход от създадената ситуация полицията в европейските столици засили охранителните мерки. Извади на улицата много военизирани патрули, разшири полицейското присъствие и видеонаблюдението на уязвимите места, постави военни контролни постове по изходните магистрали, засили граничния контрол. Специализираните служби в застрашените страни от тероризма се стремят да подобрят взаимодействието и информационни обмен, с други думи да овладят във възможната степен фактора «Информация», който би им гарантирал по-ефективно противодействие на терористичната заплаха.

«Никога досега, както през последните две години, нуждата от споделяне на информация не е била толкова очевидна. Констрастирайки с етно-националистическия и сепаратисткия тероризъм, както и с повечето проявления на десния и левия екстремизъм, джихадисткият те-

роризъм вече е международен проблем», се твърди в годишния доклад на Европол за тероризма от 2017 година [8]. В този дух са и решенията на съвещанието в Рим, за което бе споменато по-рано. От януари 2016 г. към европейската полицейска организация Европол започна да функционира Европейският център за борба с тероризма, създаден в изпълнение на решение на Съвета по правосъдие и вътрешен ред от предишната година. В Европейската информационна система (EIS) вече има база данни за всички държави-членки на ЕС от осъдени, преследвани, заподозрени лица, МПС, имущества, свързани с тероризъм и организирана престъпност. Към края на 2016 г. в нея е съсредоточена информация за 7800 лица, подозирани в различни видове и форми на тероризъм.

Не може да не прави впечатление сериозното разминаване в оповестяваните данни от Европол и новия еврокомисир за сигурността Джулиан Кинг спрямо данните на националните специализирани органи, изнасяни от медиите. Това разминаване може да се установи още от първо четене на публикациите в Интернет; отнасящи се за завърналите се от Ирак и Сирия наемници от Европа, заподозрените в тероризъм бежанци, та дори и в данните за осъществените и предотвратени терористични акции и нападения. Данните за намиращите се в момента европейци в ИДИЛ/ДАЕШ, например, варират от три до пет хиляди, на завърналите се обратно от 1500 до 4000, доста впечатляващи различия. Очевидно е, че информационното осигуряване на противодействието на тероризма също има сериозни проблеми, което се дължи от една страна на чисто организационни причини и несподелена отговорност, казано по друг начин, на въздържане от споделяне на притежаваната калифицирана информация а от друга — по-важната, на липсата на качествени информационни позиции в конфликтните райони и собствените страни.

Преодоляването на този проблем би могло да се осъществи, ако заинтересованите силови европейски институции създадат информационни канали за връзка с аналогичните органи в Русия, Сирия и Иран, което разбира се, колкото и да е голямо изкушението им, е невъзможно да стане в настоящия момент. ЕС е напълно зависим и не може да се отклони от политиката на сдържане на Русия и налагане на санкции, докато не получи съответните директиви и свобода за действие от САЩ.

Преди три месеца министърът на външните работи на Русия Сергей Лавров съобщи, че Федералната служба за сигурност на Русия е създала информационна база данни за чуждестранните наемници в

Ислямска държава и покани за участие в попълването и използването й на заинтересованите страни, което трябва да се оцени като един изключителен жест на добронамереност и готовност за постигане на напредък в борбата с международния тероризъм на основата на още по-широко международно сътрудничество [9]. Но към тази инициатива очевидно в Европа не се проявява особено голям интерес.

Да видим какво е въздействието на условията на средата, третият фактор, от който зависи ефективното противодействие на терористичната заплаха в Европа. На равнището на общоевропейската политика по мигрантския въпрос бяха взети поредица от неразумни решения, които влошиха условията на средата за сигурност. С отварянето на границите за мигрантския поток и в резултат и на Дъблинския договор този хуманитарен в същността си проблем стана сериозен проблем за вътрешната сигурност и той се мултиплицира навсякъде в съюза без изключение. Отсъствието на вътрешни граници и контрол по тях, едно от забележителните постижения на европейската демокрация, се оказа особено благоприятно обстоятелство за терористичните организации. Те, както се видя, се възползваха от него при организирането и провеждането на атаки от малки мобилни групи, прехвърлени от други страни; извън полезрението на националните сили за сигурност, концентрирани изцяло в наблюдението на местната ислямска диаспора, контингентите бежанци от зоните на военни конфликти и собствените екстремисти. Терористичните организации с успех се възползват и от благоприятния обществен ред и климат в Европа, характеризиращ се с прекалена търпимост в името на зачитането и опазването на човешките права.Това ги улеснява значително в пропагандата на радикалния ислям и терора и привличането на съмишленици. Силовите институции са притиснати от надхвърлящи капацитетните им възможности обеми от работа. Освен, че са ограничени от правомощията само на собствената национална територия, на тях постоянно не им достига нужното технологично време, за да работят по-ефективно и да наваксат изоставането, затова вървят след събитията. Факторът «Време», трябва да се отчете, също не работи в тяхна полза.

Налага се изводът, че в нито един от «факторите на успеха» силовите европейски институции нямат предимство пред международните терористични организации. Те се оказаха много адаптивни, по-приспособими към условията на европейската среда за сигурност,

отколкото можеше да се предполага. Това е обяснението за засилващата се тревога и безпокойство, който изразяват представителите на разузнаването и полицията на европейските страни в момента. Прогнозите им също звучат стряскащо на фона на добрите новини за разгрома на Ислямска държава от Близкия изток. Като цяло нивото на активност по отношение на джихадисткия тероризъм в ЕС се запазва високо с тенденция към продължаващо повишение, се констатира в последния годишен доклад на Европол. През 2016 г. са извършени 718 ареста, свързани с джихадистки тероризъм. За 2014 и 2015 година те са съответно 395 и 687. В тези данни са включени и арестите на лица, агитиращи и набиращи доброволци, такива подготвящи се за пътуване с цел присъединяване към Ислямска държава, както и завръщащи се бойци от Ирак и Сирия [10]. Възходящата тенденция се запазва и през 2017 година.

През юни м.г. Директорът на Интерпол Роб Уейнрайт заяви пред Die Neue Osnabrucker Zeitung: «Заплахата от тероризъм, която имаме от едно поколение насам, е най-високата за последните 20 г. И тя ще продължава да се увеличава, разполагаме с доказателства за това» [11]. «Загубата на терористичната група ИД в Сирия и Ирак не означава, че нивото на заплаха от терористични атаки е намаляла», е на същото мнение директорът на Берлинската полиция Клаус Кант, изразено в интервю за Deutsche Presse Agentur [12]. В разпространения преди дни на сайта на организацията доклад по проблемите на борбата с тероризма от генералния секретар на Организацията на обединените нации Антониу Гутериш се твърди, че дори и след стратегически поражения в Ирак, Сирия и Филипините, и загубата почти на 90% от източниците на финансови приходи, обединението Исламска държава и Ал Кайда към днешния ден представлява глобална мрежа с плоска йерархия и отслабен оперативен контрол над филиалите си. Въпреки пораженията на бойните полета, драстичното свиване на притока отвън на нови наемници и ударите върху пропагандната им машина, членовете на групировката продължават умело да използват социалните мрежи, защитени средства за комуникация и други съвременни технологии, за да поддържат връзка и да координират действията и сътрудничеството си при извършването на терористичните атаки [13]. Сред професионалната общност преобладават прогнозите, че терористичната групировка е съхранила способностите си и е в състояние да организира и осъществи особено чувствителни мащабни удари в Западна Европа.

В Израел и Русия, страните, които от десетки години са обект на терористични атаки, положението е малко по-различно. Като пример за ефективна борба с тероризма се сочи Израел, където жертвите на терористични атаки през последните 10 години до 2016 г. са по-малко от тези през същата година в Европа [14]. В Русия през 2017 г. бяха извършени няколко кръвополитни актове, отговорност за които пое Ислямска държава, но като цяло не може да се говори за активна терористична вълна, което определено се дължи на успешната работа на специалните служби на федерацията. Индикатори за доброто им състояние в момента са бързината на разкриване на извършителите на терористичните акции и групите за подръжка и логистика около тях, която бе демонстрирана, както и нарастващият брой на предотвратените терористични атаки.

България засега остава извън обсега на атаките на Ислямска държава и Ал Кайда, които вероятно ни определят за малозначима цел. По стара традиция у нас се залага на превенцията и засилването на граничния контрол. Благоприятно обстоятелство е, че като цяло радикалният ислям няма благоприятна почва за разпространение в страната. Неблагоприятно — наличието на сериозни проблеми в системата ни за сигурност, не е тук мястото да ги разискваме в подробности.

За съжаление българските специални служби, които все още са запазили и пренесли в днешно време някакви бегли спомени, от «руската школа», само губят от това, че заради обвързаностите и зависимостите на политическия ни елит в момента, са с блокирани възможности да почерпят от респектиращия опит на Русия в борбата с Ислямска държава и Ал Кайда, натрупан във военната кампания в Сирия и в битката с тероризма на собствената ѝ територия.

За разлика от управляващите политици българският народ не гледа на Русия като заплаха за националната ни сигурност и радее за такава позитивна промяна в обозримо бъдеще, която да възстанови атмосферата на взаимно доверие и приятелство в отношенията между нашите два братски народа.

Списък на използваната литература

1. *Георгиев, Ю.*, «Глобалните промени в света и сигурността на България», Business Club, бр. 1, 2017, с. 15–16.

2. *Георгиев, Ю.*, Управление на риска в сигурността», изд. «Изток-Запад», вт. пр. и доп. изд. с. 164–170, С., 2015.
3. news.bg, 26.10.2017.
4. focus.news.bg, 14.02.2018.
5. Dnes.bg- 01.02.2018.
6. ec.europa./eurostat.
7. Мениджър News, www.menager.bg 31.01.2018.
8. consilium.eu.bg.
9. novini.bg, 20.11.2017.
10. europol.europa.eu.
11. Агенция Монитор, 27.06.2017 г.
12. www.economic.bg, «Заплахата от тероризъм в Европа ще бъде актуална поне още 10 години», 05.01.2018 г.
13. http://www.un.org.
14. *Носович, А*. «Тероризмът се превръща във всекидневие за Европа», RUBALTIC.RU, 25 юли 2016.

Динков Динко
Проф., д-р., директор на Центъра за балкански изследвания към УНСС,
София, България

БЪЛГАРО-РУСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ ВЪВ ВИХЪРА НА РАДИКАЛНИТЕ ТРАНСФОРМАЦИИ В МЕЖДУНАРОДНАТА СИСТЕМА

България възкръсва в условията на разпадащата се Метернихова система на международни отношения, белязала процесите в Европа по протежение на XIX век. Въпреки провъзграсения от австрийския канцлер граф Метерних на Виенския конгрес през 1815 г. принцип «нищо да не се променя» като ръководно начало за политиката на Великите сили, процесите в света водят до неудържими промени в обществения живот. В резултат се стига до съществени изменения в съотношението на силите. На историческата сцена излизат нови фактори, някои от империите изпадат в дълбока криза. Като най сложен международен въпрос се оформя Източния, свързан с битката за наследството на Османската империя.

Формирането на българската нация и възстановяването на българската държава протича в тежките условия на Османската империя и при задълбочаващи се противоречия в Метерниховата международна система. След като в последната четвърт на XIX век национално-освободителните конвулсии на българите извеждат на предно място в дневния ред на международната политика българския въпрос в рамките на Източния, Русия изиграва решителна роля за възкръсването на българската държавност. Руско-турската война от 1877–1878 г., последвалото деветмесечно временно руско управление и по-нататъшното развитие на двустранните отношения са ключов фактор във възстановяването и утвърждаването на България на историческата сцена. С освование Захари Стоянов твърди, че освобождението на България не е толкова дело на дипломатите, а преди всичко на българските въстаници. Но без външната намеса, проявила се в широка обществена реакция, свикването на международна конференция в Цариград, дипломатическа шетня, военни приготовления и накрая открита военна намеса, едва ли е било възможно възстановяване на българската държавност.

Руско-турската война от 1877–1878 г. е голямо събитие в международните отношения в края на XIX век. Тя е една от проявите на дълбока-

та криза в създадената след наполеоновите войни Метернихова международна система и става повод за отчаен опит за нейното съхранение на последния възможен конгрес на Великите сили в Берлин през 1878 г. Тази война слага началото на нова епоха в българската история, епоха на възстановяване и утвърждаване на българската държавност и на целенасочена политическа, икономическа и културна устременост към обединение и въздигане на българската нация. В резултат на съчетаването на българската национална революция и войната на политическата карта на Европа се появява нова национална държава, която заема своето място и играе важна роля в процесите на континента. Сан-Стефанският мирен договор се доближава до императивите на исторически детерминираните потребности и залага предпоставки за изграждане на жизнеспособна национална държава върху територия, в която преобладава българския етнически елемент. Но тези решения се оказват несъвместими с интересите на вече утвърдилите се Велики сили и съседни държави.

Ревизията на договора от Сан Стефано проваля идеите за решаване на българския въпрос в духа на националната концепция за държавата по западноевропейския модел. Един триумф на справедливостта много бързо се трансформира в национална трагедия. Не съм срещал поточно, по-пълно и по-изразително отражение на обезсилването на мирния договор между Русия и Турция и налагането на Берлинския договор от едно, за мен великолепно, изречение на Симеон Радев и държа да го вместя в това изложение. Ето какво казва той в първата книга на «Строители на съвременна България»: «Наистина никой народ не бе минавал с тъй бърз преход от опиянението на една сбъдната мечта в ужаса на една катастрофа: Целокупна България, осъществена за миг в Сан Стефано, бе раздробена сега на три части, чието единство се запазваше само в скръбното причастие на общо понесена неправда.»

Българският национален въпрос провокира и преплита много интереси и в крайна сметка е направен опит да бъде решен чрез многостранна международна санкция. По силата на компромисите в Берлинския договор върху част от българските земи се създава едно трибутарно (васално) Княжество България, т.е. едно квази-държавно образование, а другите части получават различни статути в рамките на Османската империя или са придадени на други съседни страни. Българската национална идея получава мигновена реализация и след нейното погазване от интересите на Великите сили тя си остава една мечта и движещ мо-

тив на българската политика за национално освобождение и обединение. За носителя на българската национална идея Княжество България се очертават две основни външнополитически задачи — постигане на териториално обединение и пълна национална независимост. Но решението им трябвало да се търси в сложни международни условия, когато противоречията между интересите на Великите сили обуславят оформянето на два блока от държави в Европа, които се готвят за премерване на силите. Едните се стремят да постигнат преразпределение на влияние, другите да съхранят статуквото. При новото разположение на силите става невъзможно Великите сили да седнат на една маса в духа на Метерниховата система и да търсят решение на важни международни въпроси. Не случайно Берлинският конгрес се оказва последния от поредицата международни конгреси, започната с Виенския конгрес 1815 г. По-нататък става невъзможно легитимирането на каквито и да било промени в клаузите на Берлинския договор. Тези обстоятелства поставят на допълнителни изпитания държавно-творческите способности на българската нация. Всеки опит на българите да променят статуквото е бил нарушение на договора.

Начинът, по който е възстановена българската държавност — чрез международна санкция, предопределя всички аспекти на изграждането на държавата да имат международни измерения. Когато пък амбициите за създаване на независима целокупна България надхвърлят рамките на Берлинския договор, се стига неколкократно до международни кризи по повод на българския въпрос.

Въпреки злополучните решения на Берлинския конгрес, въпреки ограниченията върху суверенитета, още при временното руско управление, а и след идването на княз Александър I Батемберг на трона на Княжество България, съвсем преднамерено то се държи като суверенна държава. Приета е Конституцията, определен е национален флаг, въведена е в обръщение собствена парична единица — левът, организирани са дипломатически представителства в столиците на всички Велики сили и на съседните държави, изграждат се българските пощи и други такива символи на суверенитет. Но същевременно в много случаи княжеството е уязвявано в тези демонстративни опити.

Особеният статут на Княжество България се превръща във важен фактор за забавяне развитието му в политическо, стопанско и културно отношение. При териториална разпокъсаност и разпилени сили на

българската нация са парализирани нейните държавно-творчески способности. С върховно напрежение и изпитание на нейните възможности са предприети решителни стъпки за преодоляване ограниченията, за преодоляване на исторически обусловената изостаналост и утвърждаване на княжеството в модерна европейска държава. При първата доловена възможност за пробив, създадена с договореностите в рамките на Съюза на тримата императори, започва целенасочена подготовка и е осъществено Съединението през 1885 г. То е дръзко нарушение на Берлинския договор, но блюстителите му са принудени да намерят формула за вписването му в буквата на договора. Ражда се една виртуозна дипломатическа формула, заемаща особено място в историята на международните отношения. Съгласно Акта от Топ-хане султанът трябвало да назначи българския княз за губернатор на Източна Румелия. Съединението става факт и формално договорът не е нарушен. Направена е важна крачка към териториалното обединение на България, но следващите опити не са така сполучливи. България е въвлечена в рисковани комбинации, които довеждат и до национални катастрофи.

Цели 30 години след Берлинския конгрес са нужни за отхвърляне васалитета и за признаване на България за независима държава. Обявената едностранно независимост през 1908 г. се превръща във финансов спор между България и Османската империя и при намесата на Русия, той е решен. Това съдейства за признаването от други страни на българската независимост.

При крайно неблагоприятното за българската кауза съотношение на силите в края на XIX и началото на XX век българската външна политика е изправена пред върховни изпитания. Предопределено й е да търси външна подкрепа и най-вече покровители от първостепенна важност. Младата политическа класа и дипломация на България се оказват неподготвени да се ориентират в сложните лабиринти на международната политика и въвличат младата българска държава в комбинациите на Великите сили. Българската външна политика изпада във властта на сателитния синдром и не успява да се справи с предизвикателствата, пред които е изправена от историческата несправедливост на Берлинския договор, оставил делото на българското освобождение незавършено.

При особената роля на Русия за възстановяване на българската държава в края на XIX век и силните амбиции на българите бързо да на-

ваксат исторически обусловеното изоставане, за което не може да разчитат на империята-освободителка, се слагат сложни междудържавни отношения. В края на XIX в. Княжество България, обладано от стремежа да се превърне в модерна европейска държава, при неспособността на негвите ръководители да се ориентират в новите тенденци в развитието на отношенията между великите сили, изпада в деликатно положение. При управлението на Стефан Стамболов открито се търси сближение с най-модерната за времето сила –Великобритания, на антируска основа. Това не се определя от някакви русофобски позиции, а от стремеж към създаване на предпоставки за бърза модернизация, каквито изостанала Русия не може да предложи. Но това става в момент, когато Великобритания и Русия, изправени пред предизвикателствата, идващи от Германия, търсят възможности за сближение помежду си. Това определя и личната трагедия на амбициозния държавник и на политиката на младото княжество.

140-годишната история на официалните българо-руските отношения е наситена с много превратности като израз на силна любов и омраза, които придават особени характеристики на двустранните връзки. Със създаването на Балканския съюз срещу Османската империя България възлага големи надежди на Русия в търсене решение на задачата за териториално обединение, но на практика преживява национална катастрофа. През големите катаклизми на XX век — световните войни, двете страни се оказват във воюващи помежду си коалиции. След революционните събития в Русия на 3 март 1918 г. България, заедно с Германия, Австро-Унгария и Турция подписва Брест-Литовския мирен договор със Съветска Русия. Но въпреки предвиденото установяване на дипломатически отношения, за оказалата се сред победените в края на войната България това става невъзможно. Едва след приемането на Съветския съюз в Обществото на народите, през 1934 г. между двете страни са установени дипломатически отношения.

Голямо объркване сред политическите кръгове в България поражда подписването на съветско-германския пакт за ненападение. При недобре разбрания смисъл на този договор става възможно краткосрочно оживление в отошенията между България и Съветския съюз. Българските претенции за връщане на Южна Добруджа са подкрепени от Москва, макар това да остава в сянката на шумно представената роля на Германия и Италия.

В хода на Втората световна войната българо-руските отношения са подложени на много изпитания. След като България приема линия на пазене на неутралитет към започналата война, тя е подложена на силни въздействия от много страни. Германия и Италия я блазнят и притискат за присъединяване към Тристранния пакт. Великобритания крои конструкции за Балкански неутрален блок, в който се отрежда място на България. Съветският съюз предлага двустранен договор за взаимопомощ като гаранция за сигурността на България. В търсенето на нови пътища към потъпканите национални идеали, на 1 март 1941 г. България се присъединява към Тристранния пакт и по-късно, през декември, обявява война на Великобритания и САЩ. Но българските власти са много внимателни в отношението си към Съветския съюз. Въпреки натиска от Германия, България поддържа дипломатически отношения със Съветския съюз до 5 септември 1944 г., когато той й обявява война. Но тази стъпка изиграва особена роля в определяне положението на България след края на войната. Този въпрос има нужда от освободено от много идеологизирани и други предубедени наслоения. Сега се набляга на пагубния за по-нататъшното развитие на България ефект от предопределяне мястото на страната в съветската сфера на влияние, но се пренебрегва възможността от изтриването й от политическата карта, каквато е била заканата на Уинстън Чърчил.

След Втората световна война двустранните отношения се развиваха под знака на «нерушимата българо-съветска дружба», обявена от Георги Димитров за «крайъгълен камък на българската външна политика». България се самоопределяше като най-верния съюзник на Съветския съюз. Така тя стоеше и в перцепциите на други. Българската външна политика стриктно се придържаше към външнополитическите доктрини на Съветския съюз. Двустранните договори за дружба, сътрудничество и взаимна помощ от 1948 и 1968 г. и членството на България във Варшавския договор определяха мястото на страната в международната система в периода на «студената война». Стигна се до следването на концепция за всестранно сближаване между двете страни, приета на специален пленум на ЦК на БКП през 1973 г.. Не много издържано, тя се интерпретира от някои политици и изследователи като стремеж на управляващата комунистическа партия да присъедини България към Съветския съюз. Този курс определи особено място на България в съветския блок и в международната система.

Трябва да е ясно, че все още не е излязла цялата истина за българо-съветските отношения в първите следвоенни години. Формално до 15 септември 1947 г., когато влиза в сила мирния договор с България, страната е окупирана от съюзниците от антихитлеристката коалиция. Макар че практически окупацията се осъществява от Съветската армия и на това основание Съюзническата контролна комисия се председателства от съветския представител, то всичко което става в Българи в този период (в т. ч. резултатите от референдума за монархия или република, създаването на народни съдилища и други политически решения) са с благословията и под натиск на всички съюзници — СССР, Великобритания и САЩ). Продължаващото политизиране на тези въпроси остава пречка за разкриване на истината и за всевъзможни спекулации.

Има за изясняване на много подробности по идеята за създаване на Балканска федерация и ролята на съветското ръководство и самия Сталин в нейното лансиране и проваляне. Все още се пренебрегва може би най-важното в тази идея — да се предотврати искане от Тито за приобщаване на Пиринския край към създадената в новата Югославска федерация Македония като федерална единица. Да не се забравя, че България е сред победените, а Югославия е сред победителите. Тито е от героите на войната и при поискване на Пиринския край неговите шансове са били големи. С идеята за Балканска федерация тази възможност се пренася в търсенето на решение на Македонския въпрос в нова федерация. За преодоляване на все още пораждащите емоции спорове трябва да се има предвид и възникналото по-късно опасение у Сталин, че ако авторитети като Димитров и Тито създадат Балканска федерация, тя може да излезе извън неговия контрол. Това е в дъното на разрива между Сталин и Тито, който има силен ефект върху България. Там някъде се коренят и спекулациите с критиките срещу Димитров във в. «Правда» от февруари 1948 г. за негово изказване, че щяло да дойде време, когато народите на България, Румъния, Югославия, Албания и Гърция щели да създадат една Балканска федерация, кояно щяла да бъде част от световната комунистическа федерация. Със споменаването на Гърция Димитров показва незнание или незачитане на «процентното споразумение» между Сталин и Чърчил от есента на 1944 г. за степента на влияние на СССР и Великобритания в балканските държави. Очевидно отношенията между Сталин и Тито не са били много гладки по това време. Параноичните подозрения и съмнения у

Сталин не са отминали и Димитров и от там спекулациите за края му — дали е естествен или не.

Не бива да се пренебрегват преднамерените мерки, предприети от съветското ръководство за поставяне под пълен контрол положението в България след влизането в сила на мирния договор. Знакови в това отношение са процесите срещу Никола Петков и Трайчо Костов. Подобни процеси са скълъпени и в други страни от съветската сфера на влияние.

При предопределеното от победителите във Втората световна война място на България да бъде в съветската сфера на влияние този курс почиваше на известна логика. Той осигури възможност, опирайки се на Съветския съюз, на неговите ресурси, пазар, научно-технически възможности и т.н. страната да се превърне от аграрна в индустриално-аграрна. Енергийните потребности на страната се задоволяваха основно от внасяни от СССР енергоносители, бяха изградени ядрени мощности по съветска технология и внасяно от там гориво. Вписана в съветската програма за космически изследвания в България се развиха модерни отрасли в науката и производството. Със съветски кораби в космическото пространство бяха изведени двама български граждани. В рамките на разделението на труда в Съвета за икономическа взаимопомощ, с подкрепа на Съветския съюз, България получи специализация в модерни отрасли на икономиката като металургия, химия, машиностроене, електроника. Но това беше специализация, пригодна за процесите в съветския блок. След неговото рухване всичко това се обезсмисли и българската икономика изпадна в незавидно положение.

В новата история на България отношенията с Русия са играли и играят важна роля в развитието на страната и в очертаване на мястото ѝ в международната система. В техните характеристики се утвърждават много своеобразни особености, които са обусловени от сложна съвкупност на исторически, културни, религиозни, геостратегически, политически, икономически и много други причини. Българо-руските отношения са може би най-емоционалните междудържавни отношения, което придава на тяхното развитие специфично съдържание и нюансирани форми. Историята на българо-руските отношения се нуждае от нов преглед, освободен от патоса на крайни превъзнасяния и отрицания. Сега и България и Русия се нуждаят от самостоятелен и съвместен размисъл за възможностите и перспективите на двустранните им отношения.

Динамиката на трансформациите в международната система постави на изпитание двете страни и отношенията между тях. Те се затрудниха да приспособят връзките си към новите тенденции в развитието на света. И двете страни се идентифицират по нов начин в международната система. Наред с емоциите и много други фактори са препятствали поставянето на българо-руските отношения на рационална основа, която е особено потребна в междудържавните отношения. Струва ми се, че и в настоящия момент не съумяваме да идентифицираме факторите, които оказват въздействие върху състоянието и перспективите им. Склонни сме да следваме градени в миналото стереотипи за разбиране на променилия се свят. Сега българо-руските отношения са функция на нови измерения на геополитически сблъсъци, които не се вписват в конструираните в двуполюсния модел на «студената война» схеми за обяснение на междудържавните отношения. Съвременните геополитически реалности и тенденции остават недобре разбрани.

В края на XX в., в резултат на настъпили съществени изменения в съотношението на силите при дълго поддържане на относително равновесие във военната област в двуполюсния свят, осигуряващо взаимно унищожение, започна радикално преструктуриране на международната система. Появиха се нови субекти (традиционни и принципно нови), променят се отношенията в условията на нарастваща взаимна зависимост. Тези процеси са пропити от динамизиращото въздействие на новите информационни и комуникационни технологии. При провала на съветския модел на обществено развитие се създаде впечатление за повсеместен триумф на либерално-демократичния модел. Суперсилата, която надделя в гигантския сблъсък в периода на студената война, заяви амбициите си да поеме лидерството на света, т.е. да се утнърждава еднополюсна международна система. Създаде се впечатление, че това е неизбежен вариант. На практика обаче сме свидетели на обособяването на много центрове на сила с амбиции да бъдат първостепенни фактори в новия свят.

След разпадането на Съветския съюз Русия се утвърждава като нова държава, която разполага с огромни природни и демографски ресурси. Тя е самодостатъчна държава, която би могла да организира обществения живот и производството на блага за потребление в съответствие с изискването то да става на мащабна основа. Въпреки цялата объркаността, произтичаща от дълбоките промени и опитите за организиране

на модерна държава, Русия носи характеристиките на значим фактор в международната система. На необятната ѝ територия се намират огромни количества от ограничените като цяло на земята суровини. Тя е най-големият и влиятелен производител на енергия в света в началото на XXI век. В Русия енергийните възможности се разглеждат като ключови за по-нататъшното ѝ развитие и като стратегическо средство за упражняване на влияние върху процесите в света и в частност в Европа.

Русия е първокласна военна сила с ядрен потенциал, който единствен може да се сравнява с ядрената мощ на суперсилата — САЩ. До 2020 г. трябва да бъде модернизирано 70% от остаряващите въоръжения. Русия разполага с огромен интелектуален потенциал и много други предпоставки да се утвърждава като мощен икономически фактор в развитието на света.

При третия президентски мандат на Владимир Путин по-ясно се очерта разбирането, че след края на «студената война» слабостта на Русия и нейните опити за сътрудничество със Запада са били използвани за създаване на доминирана от НАТО архитектура на сигурност в Европа, която ограничава руското геополитическо влияние. В ход е преосмисляне на нейната външнополитическа стратегия. Очевидно се полагат усилия за доказване илюзорността на представите за Русия като второстепенен и регионален фактор в съвременната международна система.

Пред възможностите България да реализира определени свои икономически интереси чрез развитие на връзките с Русия съществуват много препятствия от мисловен, политически, геополитически и икономически ранг.

За разбиране проблемите в българо-руските отношения сме склонни да следваме градени в миналото стереотипи за сблъсъка между Изтока и Запада, а приемаме, че особеното състояние на международните отношения от времето на «студената война» е преодоляно. Трябва да стане ясно, че Русия не е някогашния Съветски съюз. Неиздържани са и постановките, че политиката на Русия е насочена към възстановяване на съюза. След разпадането му самата Русия се нуждае от време за осмисляне какво се случи. В това време се борят различни политически тенденции. Засега като че ли надделява визия за Русия като самобитна държава, която, опирайки се на своите ресурси, исторически опит, оригинална култура, свързана с православието, интелектуален и военен

потенциал, би могла да се развива като самодостатъчна държава с осезателно влияние върху развитието на процесите в света. Тази ориентация Русия да бъде нещо различно като модел на развитие не се приема еднозначно, често с подозрение и отрицание.

Когато се мисли за бъдещето на българо-руските отношения и тяхната роля в развитието на България тези обстоятелства не могат да бъдат пренебрегвани. След времето на братските българо-съветски отношения, когато стокообменът достигна 14,5 милиарда преводни рубли, се очерта сериозен проблем в двустранните отношения — големият дисбаланс в търговията. България внася основно горива (нефт, газ, ядрено гориво) и на практика, при липса на сериозни алтернативи, енергетиката е напълно зависима от доставките от Русия. От около 6 милиарда щатски долара стокообмен между двете страни на българския износ за Русия се падат само около половин милиард. Този факт сам по себе си е препятствие за развитие на двустранните отношения. Откъде България може да мобилизира финансов ресурс за внос на горива от Русия за милиарди долари като не може да осъществява износ на своя продукция за Русия? При такъв сериозен дисбаланс в двустранните търговско-икономически отношение е логично да се очакват сериозни руски инвестиции в българската икономика, но те се свеждат до закупуване на недвижими имоти от руски граждани в България.

Двете страни не успяха да намерят подходящи за новите условия форми на търговско икономически връзки. Емоционалните изблици и ревност попречиха за намиране на рационални решения на важни за двустранните отношения въпроси.

Интересите на двете страни, свързани с проектите в областта на енергетиката, ще имат особено значение за междудържавните отношения. Дълго време надделяваше разбирането, че сътрудничеството може да бъде поставено на взаимноизгодна основа. В последно време, особено след украинската криза, става все по очевидно, че в тези отношения важна роля играе членството на България в Европейския съюз и НАТО. В новите условия българските интереси са насочени към поставяне на стабилна основа отношенията между тези структури и Русия. Като техен пълноправен член България има възможности да съдейства за това. Настоящото състояние и бъдещето на българо-руските отношения е и ще бъде функция на новите измерения на геополитическите сблъсъци. В този исторически момент силен ефект върху двустранните

отношения произвеждат новите тенденции в развитието на отношенията в евроатлантическото пространство, в които има и партньорство и съперничество. Пряко въздействие върху българо-руските отношения произвеждат целенасочените усилия на САЩ да поставят в зависимост Европейския съюз.

Според оценки на сериозни изследователски центрове на САЩ за да бъде по-сговорчив Европейският съюз, той трябва да бъде изолиран от суровините и пазара на Русия. Една от проявите на тази стратегия е украинската криза. Важен неин аспект е битката за Европа. Извъневропейските фактори очевидно са заинтересовани стратегическото партньорство между Европейския съюз и Русия да не се състои. А за страни като България поставянето на отношенията между тях на солидна договорна основа има съдбовно значение.

По повод на предприемането на санкции срещу Русия в Европейския съюз се наблюдават разделения между твърдо подкрепящи ги, колебаещи се и противопоставящи се. В България са видими колебанията между загриженост от негативни последици за нея и призивите за солидарност в Съюза, между здравия смисъл и абстрактни ценности. Призивите за ограничаване на енергийната зависимост на страната от Русия, за «диверсификация» и подобни, без да има реални и по-изгодни алтернативи не могат да се приемат като разумни. Как общественото мнение в България да приеме, че проектът за т. нар. «Южен поток» можело да влезе в конфликт с двете директиви на Европейския съюз от третия енергиен пакет за либерализиране на вътрешния енергиен пазар, а експлоатирания «Северен поток» не попадал под действието на общите регулации. Под силен натиск българската политика се насочва към ирационални решения, които неизбежно произвеждат негативни ефекти върху българо-руските отношения. С отказа на Русия от проекта «Южен поток» стана ясно, че тя отписва България като партньор в нейните енергийни проекти. В руското решение също имаше емоционален момент. В Москва добре разбираха, че не България беше препятствието за изграждане на алтернативно трасе за доставки на газ за Европа, заобикалящо Украйна, но решиха да накарат България да се чувства виновна. Остава неразбираем отказът от най-рационалното решение на въпроса за транзитирането на руски газ, което несъмнено е през територията на България.

България има много исторически, емоционални и материални причини да се стреми към поддържане на добри отношения с Русия. Българо-

руските междудържавни отношения са силно емоционално натоварени. Но в тях има и много рационални интереси. Те в цялата си съвкупност, от една страна, и обстоятелството, че България членува в Европейския съюз и НАТО, поддържа отношения на стратегическо партньорство със САЩ, разкриват нови възможности за засилено българско участие в диалога на Русия с тях.

Историята на българо-руските отношения се нуждае от нов преглед, освободен от патоса на крайни превъзнасяния и отрицания. Сега и България и Русия се нуждаят от самостоятелен и съвместен размисъл за възможностите и перспективите на двустранните им отношения.

Добрева Ваня
Проф., д.ф.н.,
България

РУСКО-ТУРСКАТА ОСВОБОДИТЕЛНА ВОЙНА – СЪВРЕМЕННИ ИНТЕРПРЕТАЦИИ И ОЦЕНКИ

Ще започна с един известен исторически факт: едва ли има друга война в света като Руско-турската от 1877–1878 г., която народът, засегнат пряко от нейния ход — българският народ, да я нарича Освободителна. Както и едва ли е известен друг случай, при който идващите войски — руските, да се възприемат като свои, да се натоварват със значенията на брат, на близък, на родственик. И този културно-исторически факт се съхранява през времето като свещен завет, получавайки завършен вид в класически стихове и разкази, в крупни творби на изкуството, в устни истории, митове и легенди. Споменът се материализира в паметници, паметни плочи, братски могили, превръща се в имена на селища, улици и булеварди.

Известно е също, че само няколко години след Освобождението във всеки български край издигат ръст паметници, посветени на руските войни — техният брой надвишава цифрата 250. А това е красноречив знак на всенародна признателност пред подвига на славянска и православна Русия, на руските солдати, жертвали живота си за свободата на славянска и православна България.

Известно е още, че отношенията между България и Русия след Освобождението, през целия XX век, та до днес, претърпяват исторически изпитания и премеждия, процеси, както на тясно плодоносно сътрудничество, така и процеси на разделение и противопоставяния, в резултат на които България през Първата и Втората световни войни се оказва съюзник на противниците на Русия. Положението и днес не е по-различно. Българската политическа класа и сега прави същото или почти същото — превръща българската територия в плацдарм на световни сили, които подготвят нова студена и гореща война срещу Руската Федерация. В името на тази цел, у нас системно се насаждат антируски настроения, внедрява се репертоарът на активната русофобия, преиначава се истината за Русия и руския народ.

По-конкретно, тези неблагоприятни обстоятелства, зависими от новите геополитически реалности в Европа и на Балканите, влияят отри-

цателно върху погледа, интерпретацията и оценките на Руско-турската освободителна война. Процесът на глобализация, който дескридитира характера и насоката на националната държава, също оказва въздействие върху начина, по който се изразява отношението към Руско-турската освободителна война. И тук не става въпрос единствено за историческите събития и катаклизми такива, каквито са, единствено за способа, по който се характеризира Русия, изследват се обществено-икономическите отношения през XIX век в Русия, единствено за очерталите си противоречия на ниво Велики сили по отношение на Източния въпрос. За съжаление, в съвременна България се масовизират интерпретации, шират се постановки, които предлагат такова обяснение на събитията около Освободителната война, така изопачават ролята на Русия в нея, че на практика подменят ценностните ориентации в мисленето на българина, манипулират смисловите компоненти и техните сцепления в културната ни памет.

Ще се спра на два въпроса. Първият е свързан с появата на научни и публицистични текстове, с организирането и провеждането на конференции в областта на обществените науки и хуманитаристиката, финансово подпомагани от Фондациите «Отворено общество» на Джордж Сорос и «Америка за България». Същевременно, през последните две десетилетия в научни организации и висши училища се толерират изследвания, с осигурен финансов ресурс от османски фондове, които целят да изградят нова картина за живота на българите през периода на Османското владичество — на съвместното мирно съществуване с поробителя.

Какви са резултатите на подобни изследвания? Наред с провокацията, че Батак — българската светиня — е мит, наред с обезценяването на Априлското въстание от 1876 г., на дескридитиране се подлагат и останалите емблеми на българската възрожденска реалност.

Крайно опасна е тенденцията да бъде променена същината на Националното ни възраждане — епохата на XVIII и XIX век да се представи само като период на благотворни реформи от страна на Османската империя. По такъв начин се неглижира ролята на българския народ, подлага се на ревизия и отрицание неговата борба за духовна пробуда, за просвещение и революционно решаване на българската участ. Наред с това се прокарва тенденция, която има за задача да обсолютизира еволюционните движения в поробена България, за сметка на идеите на

националната революция. Така се подготвя нова гледна точка, свързана със значението и историческия смисъл на Руско-турската война, гледна точка, предназначена да дескридитира Русия, руския народ като освободител на българите.

Истината за Руско-турската война е по-различна. Тази война, и това е известно, поставя началото на развитие на националната българска държава. За няколко десетилетия България, като православна и славянска държава, става независима, самостоятелна страна. Националната ни държава извървява свой път на изграждане, достига икономически, социални и културни върхове както през първата, така и през втората половина на XX век.

Що се отнася до днешната ситуация, длъжна съм да подчертая, че през 90-те години на XX век като резултат от промените и новите геополитически реалности започна демонтаж на националната българска държава. Последиците — днес България е най-бедната държава в Европейския съюз. За 28 години нашата държава стремглаво влоши всички показатели на качество на живот. Естествено е, в такъв план да се търсят и утвърждават началата на Третата българска държава, еманациите на нейните повратни моменти и борби. Което отвежда и винаги ще ни връща към епопеята на Руско-турската освободителна война.

Особена форма на манипулация се осъществява и чрез образователната система, чрез представата, която младите поколения придобиват за себе си, за света, за категориите «свое», «близко», «чуждо». В националната ни културна памет, още от «История славянобългарска» на Паисий Хилендарски» (XVIII в.), категорията «свое» получава обозначения чрез съ-поставката, съ-измерването със славянството и православието: българите са славяни и православни. Софроний Врачански конкретизира това наблюдение и активно работи в края на XVIII–XIX век за взаимното опознаване и сближаване на българите и русите. В науката съществува версия за кореспонденция между Софроний и ген. Кутузов, в която Софроний сочи, че българите за братски на русите народ.

Впрчем, двете определящи характеристики — славянството и православието, устойчиви в културната памет на българина, го сродяват с руския народ. А това, на настоящия етап, е също въпрос на нова интерпретация, която като краен резултат подготвя нов вид оценки и за Руско-турската освободителна война.

Но както посочих, в България, понастоящем се случва не такова обективно вглеждане в историята на българо-руските отношения. Надделяват манипулативните подходи и техники, които съдействат за фактическото раздалечаване между България и Русия, залагат на заличаването на националната памет.

През 2015 г. Народното събрание на България прие нов закон за предучилищното и училищното образование. Настъпиха резки промени в образователна система. Сред тях е програмата по история и литература, които българските ученици оттук нататък ще изучават и по които ще придобиват знание за своята славянска и православна идентичност. Във връзка с това ще се съпоставят и ще се открояват историческите и културни взаимовръзки.

Така например, по история и цивилизация — предметът се изучава от 5-ти до 10 клас — програмата се изгражда върху принципа историческите обстоятелства и събития да се представят като част от световната история. Във връзка с това и Русия — чрез реформите при Петкър I от XVIII в — се изучава наред със събитията в Англия, Франция, Германия и САЩ.

Този принцип на представяне на глобалната история, с пренебрегване на националния характер на явленията, е прокаран и за исторически събития, свързани с българската история: крупните цивилизационни явления през Българското средновековие — създаването на славянската азбука и Покръстването, също са разтворени в общия климат на Средновековието. А това предполага, че полученото знание за славянската духовност и православна единосъщност ще бъде ограничено.

Руско-турската война от 1877–1878 г. се изучава повърхностно и спорадично — в III клас, и X клас.

Силно ограничена и принизена е представата, която учениците ще придобиват за ролята на СССР във Втората световна война. Руската литература — в рамките на представянето на литературата от периода XVII–XX век, ще бъде представено само с «Евгений Онегин» на Пушкин, и то в гимназиалния етап (IX клас).

По такъв начин знанието на младите поколения за историята на България, за взаимоотношенията между България и Русия, за Руско-турската освободителна война, ще бъде бегло и делитантско, с възможности за откровени манипулации.

Опитах се, макар и накратко, да щрихирам част от проблематиката, свързана със съвременните интерпретации и оценки за Руско-турската

война. Ще завърша с това, че въпреки опитите на чуждестранни фактори, въпреки огромния натиск за подмяна на историческата истина за значението на Руско-турската война, и сега валидна и стойностна остава оценката на българския народ, определил тази война като освободителна. Независимо от грубите фалшификации и манипулации, близо 80 процента от българите се определят като русофили. Следователно, решителното мнозинство от българския народ изпитва дълбока признателност към онези синове и дъщери на руския народ, които проляха своята кръв за свободата на България.

Калонкин Марин
Полковник оз професор д-р,
България

БЪЛГАРСКИ ВЪОРЪЖЕНИ ФОРМИРОВАНИЯ XV–XIX ВЕК

Един от проблемите на българската история за времето XV–XIX век, когато българския народ загубва своята независимост и българската държава престава да съществува е проблема за въоръжените сили на този народ. Има ли такива когато няма държава?

Проучванията показват,че през всичките тези 500 години българският народ без да има своя държава е имал многообразни форми на въоръжена сила.

Непосредствено след поробването това са представители на старата феодална аристокрация със своите свити, които са избегнали съдбата на поробените и са успели да преминат на територията на съседни държави. По-късно във отрядите се включват селяни, дребни занаятчии и търговци, учители, лекари, свещеници и други. Известно е, че в периода 1402–1413 година в редовете на обединените християнски владетели срещу турските завоеватели участва със свои боини сили синът на видинския бивш владетел Иван Срацимир — Константин. Унгарския крал Сигизмунд пише на бургундския принц Филип III Добри, че Константин разполага с голяма сила «...та може смело да се вярва, че ще унищожат враговете на кръста.» С тази сила именно Константин и Фружин организират въстание в северозападна България, освобождават Видин и го държат да 1413 година. През 1425 г. български въоръжени отряди водени от Фружин в редовете на унгарската армия освобождават отново Видин и Оряхово. През 1443 г. конен отряд от въоръжени българи посреща войските на Владислав Ягело-Варненчик и Янош Хуниади и участва като авангард в похода. В едно от донесенията които прави Хуниади е записал: «Нашата войска е добре, чака нетърпеливо сражение и се увеличава ежедневно с българи». За това пише и султан Мурад в «Газават», а така също и бургундският рицар Дьо ла Брокиер. За втория поход през 1444 г. немският рицар Бехайм пише, че помощ рицарите-кръстоносци получават от българите по целия път от Видин до Варна. Друг съвременник, Енеас Силвий Пиколомини, бележит хуманинст, изпраща писмо до миланския херцог с което му съобщава:

«Всички пратеници единодушно твърдят, че полският крал заедно с Чезарини, с множество унгарци и с още повече власи, българи и рутени е навлязъм чак в Романия.» Българи участват в битките за освобождаване на Калиакра, Галата, Каварна, а 1444 г. много българи се включват в обединените християнски сили на Владислав Варненчик и участват в битката за Варна.

Характелно е, че всяка война на Турция е сигнал за борба и всяко поражение на Турция е възкресявало надеждата за освобождение на българите. И още нещо, участието на българските бойни отряди в повечито от тези войни не е стихиино, а организирано от различни тайни вътрешни и външни организации и комитети. През лятото на 1596 г. в страната е изградена тайна организация, обхванала значителна част от Северна България, а вероятно и някой райони от Южна България. Един от нейните ръководители — Тодор Балина от гр. Никопол, пише писмо до Сигизмунд Батори, в което го нарича «наш цар» и го моли да изпрати подготвени хора да окажат помощ за подготовка на войската в страната. Делегация от България, заедно с Балина, се среща в Прага с австрииския император на която присъстват влашкият и трансилвандският крал и разговалят за подготовка на съвместни бойни действия.

Твърде показателно е писмото на император Рудолф II изпратено на 13 март 1597 г. до търновския архиепископ Дионисии Рали. В него императорът пише, че земите български /въпреки, че са в турската империя/ не са отдалечени от австрииските, от влашките и от земите на седмиградския княз и затова е загрижен «между съседите да се установи такъв съюз на оръжията и на хората, че според нуждата и случая взаймно да се подпомагат и да водят успешно войната против врага.» От гледна точка на дипломацията това писмо е признаване на България, независимо от нейното завладяване от Турция. То е декларация за съвместни действия срещу общия враг. Същата година в Седмиградско се формират и войскови части от българи емигранти. В документ от Прага с дата 23 април 1597 г. е записано, че на един от императорските офицери е възложено да се заеме с «набиране на българска войска». В специална императорска иструкция от Виена през май с.г. се нарежда на офицер да запише «още две хиляди мъже българи от тамошните земи.» В друг документ от 1598 г. подписан от същият австрииски император се посочва, че влашкият княз Михайл Храбри охранява проходите в Стара планина с 12 хиляди свободни хайдути. За същото пише и ита-

лианецът Бернардино Минерва. Той съобщава, че влашкия княз имал на бойна нога 15 000 власи и 15 000 българи.

След Чипровското въстание в 1688 г. разбитите въстанници сформират доброволчески дружини и се присъединяват към австрийските войски. Броят на доброволците българи постоянно се увеличавал. От наличните документи става известно, че отряд от 2500 бойци-българи и сърби стига до Банкя, друг отряд от 2000 бойци воден от комендантa на Пирод стагнал до Перник. А капитан Зеленгора с отряд българи достига до Пловдив и взема в плен валията на града. Отряд от «три български кавалерииски дружини» водил Евгени Савойски. Османският хронист Силяхдар е документирал, че българският войвода Карпош се подготвя да нападне Скопие с 3000 «неверници дезертьори». През 1689 г. със свойте четници и други около 5000 въстанници Карпош се присъединява към австрииската армия и императорът го обевява за «кумановски крал», дава му княжеска шапка и генералско звание.

През XVII в. се появява институция наречена «Българска кустодия», според която освобождението на България може да се осъществи с общи действия на външни сили и всебългарско въстание. В резултат на това е Чипровското въстание, което обаче не е добре подготвено.

Във войната между Австрия и Турция, която започва през 1737 г. българинът Михайл Станиславов със съгласието и помоща на австрииския Върховен военен съвет организира първото БЪЛГАРСКО ОПЪЛЧЕНИЕ, формирано в армията на друга държава за участие във война против Турция за освобождение на България. Сто и четиридесет години преди освобождението. Опълчението наброява няколко хиляди души.

Български военни части е имало в почти всички княжества с които граничи България, което показва, че българския народ макар и лишен от държава е полезен и необходим съюзник на европейските държави в стремежът им да изтласкат турците от Балканите и Югоизточна Европа.

В началото на XVIII век Русия започва да играе съществена роля в живота на българите. Войните които тя води с Турция, имат вече директно отношение към българския проблем и в руската армия започват да се формират български бойни части.

Във войната която Петър I води с Турция през 1710–1711 г. достига до река Прут и Турция е принудена да сключи мир със значителни отстъпки от нейна страна. Няма директни данни дали в тази война са участвали българи, но има показателна заповед на султана до властите

в санджаците Силистра, Видин и други с която нарежда да се вземат «пушките и други военни оръжия, които се намират в ръцете на раята и неверниците». О тази заповед може да се направи извод, че притежателите на такива оръжия са българи завърнали се от руската армия след приключване на войната, или местни жители,въоръжавани от русите.

Във всички следващи войни на Русия с Турция масово участват и българи. Във войната 1735–39 г. от доброволци българи, гърци и сърби е създаден хусарски боен полк, командван от българина полковник Стоянов, който проявява такива бойни и командни умения, че в доклада на главнокомандващия руската армия граф Миних до Петербург посочва, че на него «с надежда може да се повери командването на корпус от редовната войска.» Във война 1768 в руската армия участва доброволчески отряд от 1000 души главно българи, а много други българи се сражават в редовете на руските полкове при Галац, Фокшани, Гюргево и на други места.

При форсирането на река Дунав от войските на фелдмаршал Румянцев-Задунайски през 1773 г. въоръжена българска дружина, командвана от Атанас и Стоян Бицин, води бой с турската армия на десния бряг на реката и с това съдеиства на руската армия да премине успешно Дунава. Тези съвместни действия са били предварително съгласувани. По време на тази война великият Суворов с войските си достига Козлуджа /днес Суворово/ Варненско, и на 10/21 юли 1774 г. подписва в с. Кайнарджа, Силистренско известния Кючуккайнарджански мирен договор.

Във войната която Русия и Австрия водят с Турция през 1787–1791 г. участват повече от две хиляди българи. Те получат оръжие от Австрия и от Русия. В едно от донесенията се посочва, че в района на река Морава са получени 2917 пушки, 500 пистолета, 1000 саби, 1000 пики, 6 топа и голямо количество боеприпаси. Руският представител съобщава в Главната квартира, че с това оръжие «веднага ще се въоръжат избягалите тук българи». Австрийски документ разкрива, че в района между Ниш и Видин има български отряди с около 5-6 хиляди души. Турските власти също признават това. В т. 2 на проектодоговора за примирие между Сърбия и Турция въстаническите отряди от български доброволци са записани като «Българска войска», която след подписване на примирието трябва да се изтегли на изток от река Морава.

По време на руско-турската война от 1806–1812 г. по същество започва нов, по-висок етап в развитието на българската войска в услови-

ята на робството. С придвижването на руската армия към Дунава много българи емигрират от страната и сформират доброволчески отряди, който воюват при Букурещ, Измайл, Брайла, Гюргево и в други райони, а с преминаването на река Дунав от руската армия и освобождаването на Силистра, Тутракан, Разград, Русе, Никопол се формират нови въоръжени отряди, който освобождават редица населени места. Жителите на Разград завземат турски оръжеен склад, въоръжават се и образуват боен отряд. Командирът на Серпуховския полк в едно от всекидневните донесения пише:»Още преди пристигането на нашите части оръжието било разграбено от въстаналите селяни, а за тези, които не успели да се въоръжат навреме, сега се раздава наше като на съюзници и едноверци.» Главнокомандващият руската дунавска армия генерал Каменски изпраща специално възвание към въстаналите около 4000 души в района на с. Арнауткъой/дн. Пороище, квартал на Разград/, в което пише» «Жители на Арнауткъой,вие искате да отхвърлите игото на измъчващите ви тирани, въодушавени от любов към родината и вашата религия,вие искате да извоювате отново свободата си... Помощта на Русия, за която вие милеете, ви се предоставя от сега нататък... Предайте на всички българи, стенещи под робство, че народ, съединен с вас чрез кръв и религия, се е обявил за ваш съюзник, защитник на вашите права...»

По признание на самата турска власт най-мощни въоръжени отряди са сформирани в централния старопланински масив Габрово-Шипка — Казанлък, където са съсредоточени няколко хиляди въстанници. Турският сановник Мехмед Джалеледин пише, че въстанниците охраняват прохода, »превърнали с. Шипка в център на своя въстаннически лагер» и се готвят да се придвижат още по на юг.»

При създадената обстановка българската емиграция прави предложение да се създаде самостоятелна българска военна единица. Руският пълководец Михайл Кутузов в специално писмо до военния министърпише:»Мнозина между българите, които преминаха Дунава... изявиха желание да се въоръжат и да действат, заедно с нас. Като познавам качествата на този народ, който е твър и навикнал на опасности и лишения, очаквам от тях най-голяма полза.» Военният министър приема тези съображения. Императорът дава съгласието си. Възложено е на генерал Турчанинов да организира българска войска. Нейното формиране започва през пролетта на 1811 г. в района на гр. Силистра до

с. Татарица. В указанията който дава Михайл Кутузов обръща внимание, че тази войска е хомогенна българска част, която ще действа на българска територия за освобождението на българския народ, затова трябва да се организира съоразно с българските традиции. Тази първа българска самостоятелна част е наречена БЪЛГАРСКА ЗЕМСКА ВОЙСКА и е в състав 2500 души. Организационно се състой от няколко пехотни полка, а полковете са с по няколко подразделения, с личен състав по 100 души. До края на месец май същата година се сформира и Българска кавалерия в състава на българската войска. Твърде важно е, че на левия бряг на р. Дунав от българите живеещи там, се създава втори ешалон на Българската земска войска. Това войсково съединение участва в бойните действия като истинска редивна армия и много от бойците и командирите са наградени. Георги Мамарчев и някой други получават Георгиевски кръст за храброст.

Създаването на самостоятелна българска войска на българска територия 70 години преди създаването на българска държава има важно значение за нас. То показва непримиримостта на народа към робството, непркъснатост на борбата за национална независимост, преминава към по-висока степен на борба и приемане на нови форми на организация, зрелостта на част от народа, активността на българската емиграция, готовността на Русия да окаже всестранна помощ за освобожденито на България. И само намесата на Франция във войната срещу Русия и достигането на Наполеон до Москва, попречиха да не се достигне още тогава до крайния резултат — ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА БЪЛГАРИЯ.

Интересна е съдбата на войниците от тази българска армия. След завършване на войната част от тях се включват в армията на румънския войвада Тудор Владимиреску и представляват една трета от тази армия. Друга част успява да стигне до Гърция и участва в борбите на гръцкия народ. Във въстанието на остров Пелопонес през 1821 г. българите са повече от всички останали доброволци взети заедно. Много от българските офицери остават на служба в гръцката армия и някой стигат до звание генерал. Хаджи Христо, българин през 1824 година предлага гръцката конница да се организира като самостоятелна част и е назначен за нейн пръв командир. На 23 май 1824 г. е пройзведен генерал. През 1860 г. Константин Левидист, грък пише: «Българи пълководци начело на българи доброволци ратуваха заедно с гръцките герой в свещенната борба за отечеството и свободата. Обилна българска кръв бе пролята заедно с

гръцката из бойните полета, докато получи смъртоносен удар смятаният за непобедим дотогава колос —Турция.»

Много българи участват и в следващете войни на Русия с Турция. Това участие е организирано сред емиграцията и на българската територия в Османската империя. Във войната през 1828–1829 г. руският полковник Ив. Липранди формира български корпус който действа в Североизточна България в състав 11 пехотни и 3 конни сотни. Командирите са българи с боен опит участвали в други войни. В същото време в Созопол действа друга доброволческа дружина, а във Варна боен отряд воден от Тодор Попов участва в боя при река Камчия и открива пътя на руската армия през Балкана. След което воюва за Несебър и Айтос. Български чети и отряди, главно конници, участват като авангард в бойните действия на войските на генерал Дибич-Забалкански настъпващи към Одрин.

По време на Кримската война от 1853–1856 г. участието на българска войска е още по-организирано и значително. Особено активна е дейността на Иван Селимински. На румънска територия е създаден български отряд от около 4000 бойци организирани в дружини и роти, като всяка рота има свое знаме. Има и кавалерииска част. Обучението се води от българи преподаватели във военното училище в Букурещ. Участват в Кримската война 1853–1854 г. И когато отново Англия и Франция се намесват във войната на страната на Турция и стоварват във Варна около 60 000 тяхни войници, войната приключва и българските части тръгват с руската армия, като някой участват в отбраната на Севастопол.

Българско бойно съединение участва и в Сръбско-турската война през 1876 г. в състава на руско-българска доброволческа бригада в състав 1500 души разделени в три батальона. Всеки батальон е имал българско бойно знаме. На 8 септември с.г. полагат тържествена военна клетва за «вярност на делото за освобождението на родината.» Предвиждало се е създаване на българска дивизия в състав 10 000 души. Московския славянски комитет закупува за бригадата от Прусия 12 Крупови оръдия и 20 000 пушки «Шаспо», а от Русия са изпратени шинели, кожуси, храна. През 1877 г. бригадата се разформирова и около 600 бойци се включват в новото Българско опълчение формирано в Кишинев.

Ролята на БЪЛГАРСКОТО ОПЪЛЧЕНИЕ в последната, Освободителната Руско-Турска война от 1877–1878 г. е добре известна. През месец

октомври 1876 г. в гр. Ливадия-Крим руското правителство ръководено от император Александър II обсъжда предложения от генерал Обручев план за война с Турция за освобождение на България, в който се предлага и организиране на българска войска. В тази войска да се привлекат българи емигранти и всички руски войници и офицери от български пройзход и към нея се придаде силен руски офицерски и подофицерски състав. Със съгласието на императора е решено да се създаде БЪЛГАРСКО ОПЪЛЧЕНИЕ. За командир е определен генерал Н.К. Столетов, а за негов помощник генерал Иван Кишелски, българин. На отделно съвещание се разисква въпросът за въоръжаването, обмундироването и снаряжението на българските шест дружини. Тук присъства и Н. Аксаков. Решено е тази задача да се възложи на Московския славянски комитет, наречен от ген. Столетов Московски българо-славянски комитет. На 1 април /стар стил/, с помоща на българина Иван Иванов-Каляджи е формиран от 700 български доброволци пеши котвой на великия княз Николай Николаевич. На 29 април със специана заповед на главнокомандващия руската действаща армия на Балканите официално е обявено, че този конвой е Българското опълчение, съсредоточено в гр. Кишинев. Българи доброволци пристигат постоянно и в гр. Плоещ Румъния броят им се удвоява. До започването на войната личният състав достига 7 526 души опълченци, с 81 офицери 1 генерал, в това число 20 офицери българи руски военни възпитанници. С преминаването на р. Дунав при гр. Свищов от допълнителен набор от вътрешността на страната броят на опълченците достига 14 хиляди души. На 6 май /ст. стил/ 1877 г. в гр. Плоещ на Опълчението е връчено Самарското знаме. При връчване на знамето, пред строените опълченци, Алабин заявява тържествено: «Отдалече, през цялата руска земя, то беше пренесено от нас за вас като живо доказателство за това, че то ви се дава не от който да е към на Русия, а от цялата руска земя.» Балканският орел дядо Цеко Петков, облечен в стар хайдушки костюм, просълзен пройзнася следните думи: «Нека това знаме да изходи от край до край всичката земя българска, нека то да отрие сълзите от тъжните очи на нашите майки, жени и дъшери, да бяга пред това знаме всичко поганско, зло и нечисто, а след него да легне мир, тишина и благоденствие.» След това коленичи, поема знамето и го предава на командира на 3-та опълченска дружина подполковник П.П. Калитин, който го връчва на първият му знаменосец опълченеца Антон Марчин.

Още в първите дни на войната Българското опълчение проявява удивителна морална и физическа издържливост и се показва като истинска, редовна войска, затова е използувано от Главния щаб на руската армия при решаването на важни стратегически операции като Шипченската, Шейновската, Старозагорската Вестник «Таймс» пише, че «хора, които се бият така добре, са достойни за своята пълна свобода.» А след като армията на Сюлейман паша е разбита, началникът на турския щаб признава, че сред тях никога никой не е предполагал, че четири български дружини ще могат да се бият срещу петнадесет турски батальона и батарей.

Българското опълчение е българска войска, създадена на чужда територия за освобождението на България и възстановяването на българската държава.

След победата това опълчение поставя основите на регулярната постоянна БЪЛГАРСКА ВОЙСКА.

БЪЛГАРСКИТЕ ЛЕГИИ в Белград са значително по-съществена форма на организирана българска войска. Те са част от плана на Георги Раковски за освобождение на България разработен през 1858 г. Той разделя въстаническите сили на вътрешни и външни. Ядрото на външните сили е полкът, който трябва да има необходимата военна подготовка и Легиони /чети/ формирани от българи емигранти с офицери българи, които служат в руската и румънската армия в това число и българските доброволци участвали в Кримската война. Вътрешните сили са широките народни маси, които също трябва да бъдат подготвени. Раковски предприема и съответни действия за организация и подготовка. Едно от тези действия са Българските легии в Белград създадени с негласно разрешение на сръбското правителство. Легията е самостоятелна българска военна част, своеобразно военно училище, което подготвя ръководни кадри за българската революционна армия. Преподаватели са сръбски офицери от военната академия. За Първата легия в Белград 1861–62 г. пристигат много български младежи. След направения подбор, тези които не са приети, около 500 човека, са настанени в гр. Крагуевац, като нов български боен полк с войводата Ильо Марков. Втората българска легия в Белград от 1867 г. е най-значителния опит за организирана военна подготовка в периода на робството. Това е истинско българско военно училище създадено и функционирало на чужда територия тогава, когато не е имало българска държава. В редовния курс се изучават дис-

циплините по програмата на академията като фортификация, полска и лагерна служба, военни правила, четни правила, хладно и огнестрелно оръжие, вътрешна служба, земеокопаване както и етническа демография на Балканите-един изключителен учебен предмет изучаван от поробените народи. Наред с теоретическите занятия се провеждат и практически занятия по стрелба, фехтовка, езда и други. Легистите са облечени във военна униформа. Създадени са добри условия за живот и обучение. Въпреки това, част от преподавателите проявяват великосръбски шовинизъм и се отнасят с високомерие към българските легисти. Някой от тях не издържат и напускат. В началото но месец юли 1868 г. Втората българска легия прекратява съществуването си. Част от легистите са положили необходимите изпити получили са военни звания и авторитетно военно образование.

Втората българска легия в Белград е най-значителния опит за организирана военна подготовка на кадри за българската войска преди освобождението.

ХАЙДУТИ, ХАЙДУШКИ ЧЕТИ И ДРУЖИНИ. Това е най-характерната форма на въоръжена сила на българския народ по време на робството. Тя съществува от началото и до края на робството, има различни форми, променя се по цели, задачи, по резултати. От стихийна въоръжена съпротива за лично отмъщение, хайдутството достига до организирани въоръжени отряди, ръководени от революционни организации и комитети, до въоръжени формирования, които участват в освободителната Руско-турска война 1877–1878 г. самостоятелно или в най-тясно взаймодействие с руските войски и имат определен дял за разгрома на турската армия и освобождението на България.

Сведения за хайдутството има още от началото на XV век. За тях съобщават чуждестранни пътешественици и турски източници. В някой турски документи се посочват хайдушки дружини, наброяващи 500 600 четници. Акциите им се определят като военни действия. В протоколите на Софиийския съд от 1618 г./точно преди 400 години/е описана дейността на хайдушките дружини из района — Трънско, Нишко, Леринско, Прилепско, Велешко, Битолсско. Посочено е, че някой имат личен състав 200–300 души и че нападат с тръбен зов и развети знамена. Такива чети е имало из цялата страва. Централната турска власт обезпокоена от това изпраща заповед след заповед до местните власти да ликвидират въоръжените хайдушки дружини, но те продължават

да се увеличават. Наложило се е мюфтията да обяви борбата срещу хайдутите за свещенно задължение на всеки мюсюлманин. Обявил е «свещенна война», но и това не е помогнало. Хайдутството по същество е постоянно действаща сила на народа. През XVIII в. хайдутството е по многобройно и пряко изразява непримиримостта на българския народ към поробителската система и народоосвободителната насоченост на борбата.

Поради разрастналото се хайдушко движение в двете страни на Дунава влашкия господар Щербан Кантакузин моли руските царе Иван V и Петър I руската армия да стигне до Акерман, където към нея ще се присъединят българи и ще съдействат на руската армия, като осигурят пътя й до Цариград.

Влияние върху развитието на хайдутството оказват и войните който водят с Турция Астро-Унгария, Венеция и особено Русия.

Хайдутството е въоръжена форма на народна съпротива, непрекъсната партизанска война. Френският пътешественик и учен Спириан Робер бил в България в средата на XIX в. пише: «Във високите полета на Балкана... там зад скалите им, българинът чувства подкрепата на една страшна сила — хайдутите». А войводата Панайот Хитов цитира хайдутин който казва: «Българският народ няма ни царство, ни покровители, ни защитници... хайдутинът трябва да варди честта му, да варди нещастните и вдовиците и да утешава беззащитните.»

Втората половина на XIX в. хайдушките чети имат по определени политически цели и са свързани с определени национални организации. След въстанието в Северозападна България през 1850 г. въпросът за хайдушките чети се дискутира главно сред българската емиграция. Настоява се чети да се подготвят в чужбина и се изпращат в България. През април 1867 г. край Тутракан преминава четата на П. Хитов, която достига да Сливенския Балкан. През май при Свищов преминава четата водена от ф. Тотю. Край Тулча, Турно Мъгуреле, Зайчар са подготвени нови чети, като четата при Зайчар е наброявала около 600 човека. Тези чети имат значителен отглас сред европейската дипломация, но някакви съществени резултати не постигат. През следващата година е сформирана четата на Хаджи Димитър и Ст. Караджа, която преминава Дунава при с. Вардим Свищовско и достига до Стара планина разпространявайки «Прокламация към българския народ от името на привременното правителство и «Мемурандом до султана». Тези документи са известни

и на европейската дипломация. Те принуждават султана да вземе извънредни мерки срещу четата и четничеството въобще. С разгрома на тази чета всъщност се преминава към нова стратегия, с нов вид въоръжени сили. Тази стратегия е доразвита от Васил Левски, който извършва поврат в нашето революционно движение, във формиране на движущите сили на националната ни революция, в изграждане на главните видове въоръжени сили на народа и основно създаване на революционна организация вътре в страната, която да подготви народа за въстание. Но това вече е друга тема. Тук ще припомня като въоръжена сила на поробения български народ четите подготвени извън страната за участие в Априлското въстане през 1876 г. Това са четите на Христо Ботев, на Танъо Стоянов Куртев от Сливен, на Сидер Грънчаров от Г. Оряховица, която е с личен състав около 500 човека. Подготвена в Сърбия навлиза в България при Чипровци, води бой с турците, но Априлското въстание е вече потушено и тя се завръща в Сърбия. Това са последните действия от тази част българска революционна армия.

Изложеното тук ни показва, че българския народ в продължение на пет века робство е имал своя армия, свои въоръжени защитници, обединени във въоръжени бойни групи, имащи различен състав и действащи съобразно обстановката в името на народа, за освобождението на страната и възстановяването на българската държава.

Конакчиев Дончо
Проф., д-р.,
България

НЯКОИ АКТУАЛНИ ПРОБЛЕМИ НА ИКОНОМИЧЕСКИТЕ ВРЪЗКИ НА БЪЛГАРИЯ С РУСИЯ

Всички видове връзки между държавите през различните исторически периоди винаги са били динамични, променливи във времето. Това се отнася и за икономическите връзки на България с Русия — те непрекъснато се променят по обхват, интензивност и ефективност.

Безспорно, тези връзки бяха най-силни по времето на Съвета за икономическа взаимопомощ /СИВ/, когато Русия беше водещата република в СССР. Този факт има своето обяснение преди всичко в геополитическата ситуация в света и особено в Европа след Втората световна война. Тогава България имаше, според класификациите на ООН, силно развита икономика и в рамките на СИВ беше водеща в редица производствени отрасли — електроника, селско стопанство, каростроене, фармация и други. Използваха се собствените национални ресурси, но и изключително изгодните икономически връзки със СССР — в енергетиката, дърводобива, строителството и други. Едновременно с това България беше успяла по свои различни начини да преодолее някои ограничения на КОКОМ за получаване на високи технологии от Запада, от което печелеха другите страни от СИВ, в т.ч. и СССР, респ. Русия. Но днес това е минало, условията за икономически връзки са променени и тази проблематика е интересна предимно в исторически аспект.

В последните 2–3 десетилетия и в България, и в Русия настъпиха големи политически и социално-икономически промени. И двете страни като икономически системи нямат общо с времето на СИВ. И в двете страни се върви към установяване на пазарни отношения, което е исторически процес в развитие. Извърши се преразпределение на собствеността, не винаги в интерес на населението и на нациите като цяло. Все още липсва необходимата устойчива нормативна система, липсва и достатъчно опит, и това създава вътрешни и външни затруднения за двете икономики.

В повечето години на последното десетилетие на XX в. условията за икономически връзки между двете страни бяха относително благо-

приятни. Това донякъде се дължеше на инерцията на икономическите процеси от предишните периоди — преди промените от 90-те години, но също така и на политиката на редица правителства в България с министър-председатели Андрей Луканов, Димитър Попов, Любен Беров и Жан Виденов. Главните моменти на икономическите връзки се определяха на сравнително редовно провежданите заседания на Междуправителствената комисия за икономическо и научно-техническо сътрудничество, на някои от които, в качеството ми на вицепремиер на България, имах честта да бъда съпредседател. Основните направления на тези връзки бяха:

- енергетика — в българското електропроизводство, доставка и преработка на нефт и природен газ, доставка на въглища от Русия в България;
- строителство — десетки хиляди български строители и проектанти работеха на граждански и промишлени обекти в Русия;
- селско стопанство — България доставяше на пазара в Русия големи количества разнообразна качествена селскостопанска продукция, тютюневи изделия и вина;
- фармация — значителна част от българския износ беше насочен към Русия;
- туризъм — българските курорти приемаха стотици хиляди туристи от Русия;
- горско стопанство — българската концесия в Коми осигуряваше дървен материал за българската дървопреработваща промишленост и даваше възможност за съхраняване на горите в България.

Вероятно могат да се прибавят и други успешни направления на икономически връзки между двете страни в онзи период. Специално трябва да се отбележи, че бяха търсени и други форми на стратегическо сътрудничество, работата по които не беше продължена успешно в следващите период от правителсвата на Иван Костов, Симеон Сакскобургготски, Сергей Станишев и т.н. Сред тях с по-голямо значение бяха:

- т.нар. «голям шлем» в енергетиката — проектите АЕЦ Белене, газовият Южен поток и нефтеният Бургас-Алесандруполис;
- разговорите за съвместно изграждане на АЕЦ в Иран;
- разговорите за сътрудничество при реализация на хуманитарни операции в Африка, като се ползва въздушен транспортен терминал в България.

През последните десетина години условията за икономическо сътрудничество между двете страни се усложниха. Редица фактори противодействат на възможностите за развитие на икономическите връзки. Сред тях по-основни са следните:

- САЩ провеждат на глобално ниво активна антируска политика, като се налага тезата, че всичко руско е лошо и че ако някъде по света има нещо лошо, то обезателно в това е замесена Русия;
- от множество страни, в т.ч. от САЩ и от Европейския съюз /ЕС/, на който България е член, са наложени икономически санкции на Русия, засягащи руски компании, политически и бизнес лица;
- България е член на НАТО, в страната има три военни бази на САЩ, ориентирани реално против Русия;
- доминиращата част от управляващия политически елит в България е антируски настроен, политици от двете страни често правят непремерени и неточни изказвания, което не благоприятства добрите отношения;
- в българските медии тече активна системна антируска пропаганда, вкл. с неверни новини;
- геополитическите промени в Европа през последните десетилетия преориентираха България в западна посока, в т.ч. и транспортната инфраструктура на страната, като недостатъчно се използва изгодното кръстопътно положение на страната.

Има и някои благоприятстващи икономическите връзки на България с Русия фактори:

- огромната част от населението в България има добри чувства към Русия и руския народ;
- България има изгодно местоположение на кръстопътя между три континента (Европа, Азия и Африка), което осигурява икономически предимства за развитие на производства в сравнение с други страни;
- природата в България (климат и природни дадености) е благоприятна и добре съхранена в сравнение с развитите индустриални страни, което е предпоставка за развитие на дейности като биологично земеделие, туризъм и други.

Неправилно би било, обаче, да се твърди, че в конкретната ситуация липсват възможности за ефективни икономически връзки между България и Русия. Без претенции за изчерпателност, вниманието може

да се насочи към някои сектори, икономическите връзки между които безспорно биха били изгодни и за двете страни. Сред тях като водещи могат да се посочат енергетиката, туризма, фармацията и дори търговията с минерална вода.

— В енергетиката категорично трябва да приключи строителството на АЕЦ Белене, което реално е започнато и в него вече са инвестирани от България големи средства — няколко милиарда лева. Спирането на този проект стана по политически причини, вече донесе и продължава да носи значителни икономически загуби за България. Икономическата ефективност на проекта е безспорна. Независимо от формите на финансиране, които биха осигурили проекта, самата му реализация не може да стане без Русия. Тук стои и въпросът за участието на България в трансевропейския пренос на течни енергоносители — нефт и природен газ. Все още всички възможности в това направление не за използвани. Добър пример за това е реализацията на проекта Северен поток, което става с участието на ЕС. Проектът за газов хъб «Балкан» край Варна безспорно би повишил своята ефективност и устойчивост, ако се реализира с участието на Русия.
— Икономическата изгодата за България от увеличаването на туристическия поток от Русия е много голяма. По своя мащаб руският пазар е много голям и не може да се сравнява напр. с пазарите на съседните страни от Балканския полуостров. Тук действа един изключително благоприятен фактор — духовната и езикова близост между двата народа. България има какво да предложи като туристически ресурс и услуг (летен и зимен туризъм, СПА, културен туризъм), а и общоизвестно е, че руснаците тук се чувстват добре.
— Не бива да се пренебрегват възможностите за икономическо сътрудничество между двете страни в областта на ремонта и поддържането на военна техника. Нещата не се свеждат само до ремонт по лиценз на българските самолети «МИГ», а и напр. завод «Флотски арсенал» във Варна има дългогодишни традиции в ремонт на морски съдове. Практиката на други страни показва, че членството в НАТО не е пречка за подобни реализации — водещи страни-членки на НАТО закупуват от Русия въоръжение и цели ракетни комплекси.

— Специално внимание заслужават възможностите, които дава необятният руски пазар за българската фармация. Реализираният в момента стокооборот в тази област, който не е малък, не следва да задоволява.
— Един изключително ценен ресурс, с който България разполага в големи количества и разнообразие, и който е дефицитен на руския пазар, са минералните и изворни води за пиене. Това е стоката, която на световните пазари за последните десетина години има най-висок темп на нарастване на потреблението — почти 20%. При това изгодата за доставчика — България от такава търговия би била много голяма, а и Русия би имала икономическа изгода.
— А защо да не се постави въпросът за разширяване в пъти сътрудничеството между двете страни в подготовкатана кадри и особено в областта на висшето образование. Тук благоприятен фактор е езиковата близост между двете страни. Образованието и въобще кадровото осигуряване е и ще бъде в бъдеще изключително важен фактор за устойчив икономически растеж.

Със сигурност има и други сектори, в които е възможно да се реализират ефективни икономически връзки между България и Русия в интерес на двете страни. Вероятно интерес представлява сътрудничеството в IT сектора, в икономиката на споделянето и в други области на високите технологии, а също в шоубизнеса и кинопроизводството. Тяхното разкриване следва да е резултат на сериозна експертна дейност от двете страни.

Какво трябва да се направи, какви трябва да бъдат следващите крачки, за да се реализират посочените и други възможности за икономическо сътрудничество между България и Русия? Необходимите действия са в две посоки: първо — експертни икономически, маркетингови, технически и технологични анализи, и второ — политическа воля и действия.

Експертизата е в полето на действие на бизнеса — частен и държавен. При желание кадри и информация за тази цел могат да бъдат осигурени и в двете страни. Експертизата трябва да е обективна и независима от световната конюнктура и от партийно-политически пристрастия.

И най-добрата експертиза, и най-добрите икономически изгоди ще останат неизползвани, ако липсва политическа воля за сътрудничество.

В този смисъл поради действия на сега управляващите в България бизнесът не само не използва нови възможности за икономически връзки, но и губи реализирани в предишни периоди пазари и ползи.

За съжаление сегашното състояние на нещата не дава големи надежди както за експертни разработки, така и за политически инициативи за развитие на икономическите връзки между България и Русия. Това състояяние може и трябва да се промени в положителна посока.

Кючуков Любомир
Доц., д-р., Директор на Института за икономика и международни отношения, България

РУСИЯ ИЛИ ЕС: ИМА ЛИ ТАКАВА ДИЛЕМА НА БАЛКАНИТЕ?

През последното десетилетие в политическите процеси на европейския континент се оформи една ясно формулирана дилемност — ЕС или Русия. Иначе казано: съвместими ли са членството в ЕС и НАТО с позитивни двустранни отношения с Русия? Този въпрос до голяма степен доминира политическата динамика в Европа поне в два аспекта: като идеологическа концепция и като практическа политика. И постави пред нелек избор не една и две европейски страни — както членки на ЕС, така и такива, със заявени евроинтеграционни намерения.

Про-европейски означава антируски?

От началото на двадесет и първи век отношенията между Русия и Запада постепенно и неотклонно вървят към влошаване и конфронтация със своите пикове през 2008 г. (събитията в Грузия) и 2014 г. (конфликтът в Украйна). Тук следва да се отбележи, че самото понятие «Запад» се нуждае от допълнителна разшифровка когато става дума за отношенията с Русия. На първо място, в този контекст то има три достатъчно обособени структурни носители — САЩ, НАТО, ЕС. Второ, съществува твърде съществена вътрешна диференциация в позициите на страните спрямо Русия в рамките на ЕС. От една страна има общоприета политическа позиция, включваща и санкциите, към която се придържат всички държави-членки. От друга, има сериозни разминавания между отделните държави по отношение на дългосрочната визия за отношенията с Русия, преди всичко от гледна точка на европейската сигурност, които оформят две ясни тенденции. Едната условно може да се нарече про-европейска, докато другата е доминиращо анти-руска. Докато за една група страни европейската сигурност следва да се гради без и срещу Русия, то за други сигурността на континента е неделима и тя е невъзможна без активно и позитивно ангажиране на Русия.

Към първата група държави спадат преди всичко Великобритания, както и повечето съседки на Русия или на бившия Съветски съюз — прибалтийските страни, Полша, Румъния. Като тук също има своя особеност — това са държавите, които търсят най-тесни отношения със САЩ и за които атлантическата компонента на евроатлантическата интеграция е водеща. Тези страни са най-малко склонни да виждат решение в диалога и търсят гаранции за сигурност преди всичко във военната сфера. До голяма степен този подход се стреми да изолира Русия, да оформи своеобразен буферен санитарен пояс около нея (включително и чрез възобновената полска инициатива от времената на Пилсудски за «Триморието»), ясно ситуирайки границите на европейското политическо пространство по западната руска граница.

Във втората група страни са повечето централно и южноевропейски държави. Тази диференциация в подходите и по-активната и доминираща позиция на първата група определя и обстоятелството, че динамиката в отношенията на Запада с Русия до голяма степен се определя от позициите на някои страни от Източна Европа (Изтокът на Запада), в сътрудничество със САЩ и Обединеното кралство (Западът на Запада), докато Централна Европа се опитва да играе модулираща роля без обаче да поставя под съмнение и да подлага на риск общото единство. Характерното за техния подход е, че те са по-склонни да търсят решения в рамките на политическия диалог, подчертавайки вредите от конфронтацията и ескалацията на напрежението както за икономическото развитие на самата Европа, така и за нейната сигурност и най-вече — за вътрешното единство на ЕС.

Същевременно трябва да се подчертае, че про-европейско не означава про-руско. В про-европейската тенденция се вписват и държавите, поели водеща роля в диалога с Русия по повод Украйна — Германия и Франция. Те също залагат повече на дипломатическия инструментариум и политическото решение, отколкото на икономическия натиск и военната ескалация. Като обаче се стремят да съхранят вътрешноевропейските баланси и да поддържат постоянна координация със САЩ. В този смисъл докато анти-руската тенденция е про-американска, то алтернативният подход в никакъв случай не е анти-американски.

Новата «студена война» — анахронизъм в бъдещето
(*с потенциал да взриви настоящето*)

Самата формулировка за «нова студена война», често използвана за да онагледи тежкото състояние на отношенията Русия — Европа, едва ли може да бъде съвсем точна и адекватна.

На първо място защото Студената война е феномен на двуполюсния свят, който не съществува вече близо тридесет години. След кратката илюзия за еднополюсност, продължила по-малко от две десетилетия, но довела до разпалването на няколко нови горещи регионални конфликти, светът днес става все по-очевидно многополюсен. При това не само поради утвърждаване ролята на Китай, Русия, Индия и други страни като глобални играчи в икономически, финансов и политически план, а и в сферата на сигурността. А и защото една от обективните тенденции на глобализацията е излизането на процесите извън националните граници и тяхната регионализация — което засилва влиянието на редица регионални играчи (напр. Турция, Иран, С. Арабия по отношение цялостната динамика на събитията в Близкия Изток), превръщайки ги също в глобални фактори. През тази призма от ключово за сигурността на планетата значение ще бъде как САЩ ще менажират прехода си от единствена доминираща свръх-сила към може би най-влиятелния, но не единствен глобален играч.

Второ, днес отсъства идеологическата алтернативност, характерна за Студената война. Русия не е комунистическа страна и е част от световната капиталистическа система.

Трето, на практика днешната конфронтация е бягство от проблемите на бъдещето (в резултат от революцията в технологиите, информацията и комуникацията, както и кризата на националната държава под натиска на глобализационните процеси) с поглед назад, към познатото. Глобализацията поставя нови предизвикателства пред човечеството, включително през призмата на появата на нова, недържавна субектност в международните отношения (не само транснационалните корпорации, но и международни неправителствени организации, глобално обществено мнение, а и играчи като радикалния ислям и международния тероризъм). Нещо повече, както мигрантската криза, така и «Ислямска държава» показват, че днес се сменя и координатната система: разделителните линии минават не само по границите, но и вътре в обществата — и войната е не толкова за територии, колкото за съзнанието на хората.

В резултат на всичко това се оказва, че «новата студена война» се използва като ефективен инструмент за консолидация пред заплахата от външния враг: консолидация вътрешна, национална в случая с Русия; консолидация международна, на партньорите в НАТО и в рамките на ЕС при САЩ.

Нещо повече, ескалиращата конфронтация има потенциала да дестабилизира цялата система на съвременните международни отношения. Защото има всички основания да се твърди, че сегашната ситуация носи рисков потенциал, по-висок дори от периода на Студената война. Тогава конфронтацията бе в достатъчно «замръзнало», статично, контролирано състояние, поддържано от достигнати и взаимно приети баланси. Днес конфронтацията е динамична, с тенденция към ескалация, точките на пряко съприкосновение са значително повече (достатъчно е да се спомене само Сирия), а светът става все по-фрагментиран, което пък намалява възможностите за контрол върху процесите от страна на двете противоборстващи страни, включително и върху собствените им съюзници и «проксита» в различни точки на света. Принципът на националния суверенитет падна първа жертва на тези процеси, а пренебрежението или заобикалянето на международноправни норми и постигнати двустранни споразумения се превърна в практика, включително в надпреварата във въоръжаването. В резултат на това все повече се свива приложното поле и се ограничава дипломатическия инструментариум за превенция на конфликти. Което пък прави възможно тяхното избухване дори в резултат на случаен или провокиран от трети фактор инцидент.

Най-негативното последствие от това развитие на събитията обаче произтича от обстоятелството, че войната се върна в Европа. Не просто като факт (на територията на бивша Югославия и в пост-съветското пространство), а като начин на мислене, като морално допустим и дори легитимен инструмент за решаване на междудържавни спорове. Което е и най-силният откат на ниво ценности в Европа след края на Втората световна война.

Русия – фактор или алтернатива за балканските страни

Русия исторически винаги е била фактор на Балканите — поне през последните два и половина века. Но Русия не се явява алтернатива за страните от полуострова — поне през последните две и половина десетилетия.

Защото всички страни от региона са декларирали своите евроинтеграционни (а повечето — и евро-атлантически) аспирации, като половината от тях вече членуват в ЕС и НАТО. При това положение естествено нито една от страните в региона не разглежда Евразийския съюз като алтернатива на членството си в ЕС. В този смисъл Русия не разполага с наличието на необходимия политически ресурс, идеологическа алтернативност и икономически потенциал (извън енерегетиката) за да предложи дългосрочна интеграционна алтернатива за страните от Западните Балкани. Парадоксалното е, че Русия придобива определена вторична, до голяма степен балансираща геополитическа алтернативност на базата на конфронтацията. Към това следва да се добави и непоследователната политика на ЕС спрямо региона, като евроинтеграцията на страните от Западните Балкани задълго се развиваше на инерционна основа и се бе превърнала в технократско упражнение по отваряне на преговорни глави, изместваики на заден план политическата визия за обединение на континента.

Изкристализирането на конфронтирани интереси и подходи спрямо Балканите обаче има потенциала да превърне една изкуствено изградена алтернативност и дилемност в реален риск от превръщането на региона в поле за геополитическо премерване на силите. Което може да изправи Балканите пред риска от задълбочаваща се нестабилност и да ги превърне в своеобразна симбиоза между зона-фронт и зона-буфер.

През тази призма за Балканите присъединяването към ЕС означава преди всичко стабилност и просперитет, докато за ЕС приоритетите са малко по-различни — за Съюза интеграцията на Балканите означава на първо място геополитика и сигурност. Доскоро ЕС се боеше от Западните Балкани — от привнасянето на несигурност, нестабилност, организирана престъпност и корупция, мигрантски наплив. Днес ЕС вече се бои за Западните Балкани — от разширяване влиянието на други глобални и регионални играчи: Русия (политически), Китай (икономически), Турция (чрез етническите общности), Саудитска Арабия (в полето на религията), радикалният ислям (като радикална анти-западна идеология).

Трансферирането на тези оценки в политически действия има за свой практически резултат поредния парадокс. В конкретен план може ли да се окаже, че колкото по-уязвима изглежда дадена страна на евентуално руско влияние, толкова по-склонна е Европа да прави компроси с нея. Достатъчно е да се спомене, че новата стратегия на Европейската комисия за Западните Балкани от февруари 2018 г. изрично споменава Сърбия и Чер-

на гора като първи евентуални нови членки на Съюза през 2025 г. В този контекст попада и рязкото активизиране на усилията за стабилизиране на държавността на Република Македония и решаване спора за името ѝ с Гърция. Което пък, на примера на Черна гора и приемането ѝ в НАТО, поставя въпроса ценност ли е сама по себе си анти-руската риторика и може ли тя да се превърне в инструмент за ускорена интеграция. Иначе казано: най-парадоксалното в цялата ситуация е, че по логиката на противопоставянето Русия (заедно с Турция, Китай и т.н.) днес се превръща в локомотива за евроинтеграционните процеси за страните от Западните Балкани.

Далеч по-опасната и по-реална алтернатива на евроинтеграцията на Балканите обаче е вътрешна за региона. Това е сблъсъкът на старите и новите национализми (които на практика са характерни за всички страни без изключение) и изплуващите на повърхността реваншизми — напомнящи по-скоро за периода преди, респективно след Първата световна война. Като от една страна те са алтернатива както на евроинтеграцията, така и на нормалните междудържавни отношения с Русия, а от друга — те търсят ресурс и международна подкрепа в някоя от двете посоки, така допълнително привнасяйки геополитическа конфронтация в региона наред с вътрешните му противоречия.

Дезинтеграцията дойде в Западните Балкани преди интеграцията. И остави дългосрочни следи върху политическите процеси, оформяйки новата междудържавна архитектура там. Проблемите допълнително се усложняват от обективното обстоятелство, че новите държави (особено тези с първа съвременна държавност — Босна и Херцеговина, Република Македония, Косово) бяха изправени пред две трудно съвместими цели: от една страна да се разделят, да се отграничават, да сепарират едно дълго съществувало общо икономическо и политическо пространство, да утвърждават суверенитет, а от друга — да интегрират, да консолидират, да градят нови социални организми в новите държавни граници, готвейки се същевременно да отдават суверенитет след евентуалното си присъединяване към ЕС.

Изкуствената дилема

Прави ли всичко това обаче несъвместимо членството в ЕС (и НАТО) с развитието на позитивни двустранни отношения с Русия? Отговорът е достатъчно ясен и той е «не». На първо място следва да се има предвид,

че в международните отношения няма резервирани пространство, а политическият вакуум бързо се запълва от други заинтересовани играчи. Естествено е също така всяка страна да търси контакти, партньорство и сътрудничество с държавите на базата на взаимните интереси — както Русия в региона, така и балканските държави с Русия. Придържането към общите политически позиции на ЕС не отнема правото на всяка държава-членка да развива нормални двустранни отношения с Русия. Външната политика на ЕС е обща, но не е общностна, т.е. страните имат възможност да аргументират позиции и защитават интереси в рамките на Съюза до приемането на съответните общи външнополитически позиции. В този смисъл директният трансфер на конфронтацията между Русия и ЕС и НАТО в двустранните отношения не е автоматичен, а избор на всяка отделна страна. Самата идея, че който не е анти-руски настроен е «про-путинец» е спекулативна, тя преследва преди всичко дисциплиниращ ефект, стремейки се да наложи «правилната», а не да постигне единна позиция на ЕС. Като априорно отхвърля възможни критики спрямо действията на НАТО и ЕС, включително в самите страни-членки.

Преди време в публично изказване на водещ американски дипломат България беше наредена в списъка на «фронтовите държави» — в противовес на преобладаващите обществени настроения в държавата, нейните икономически интереси и преди всичко — на сигурността в Югоизточна Европа и района на Черно море. Същевременно определянето на България като «троянски кон» на Русия в ЕС от официални руски лица и други изказвания в този дух също не спомагат за развитието на двустранните отношения и се използват активно за вътрешнополитически цели в страната.

В интерес на България е прекратяване спиралата на конфронтацията и постепенно нормализиране на отношенията — както от гледна точка на развитието на двустранните политически, икономически и културни контакти, така и преди всичко през призмата на сигурността — в Черноморския регион, на Балканите, а и от гледна точка на общата за Русия и Европа заплаха от международния тероризъм и радикалния ислям. Тезата за ангажиментите и дължимата лоялност към ЕС и НАТО за изпълнение на общите решения, по същество вярна, същевременно по-скоро прикрива отсъствието на активна българска позиция на етапа на взимане на същите тези решения. Изграждането по източните граници на ЕС, включително по българското черноморско крайбрежие на нова, вирту-

алната Берлинска стена — информационна (срещу «хибридната война»), комуникационна (свеждане до минимум на двустранните официални контакти), търговска (санкции), енергийна, та дори и по отношение на актуалния за България туристически обмен, исторически е доказало своята неефективност.

Ескалацията на конфронтацията между Русия и САЩ, НАТО, ЕС е крайно негативен процес, но за съжаление с всички изгледи да бъде достатъчно дългосрочен процес. Това, което изглежда достатъчно очевидно е, че нито Русия, нито НАТО и ЕС могат сами да наложат едностранно решение. Което води до логичния извод, че стъпките за излизане от тази спирала на конфронтацията могат да бъдат само двустранни — договорени и взаимно приети. Инструментът за постигане на това е само един — политическият диалог. Който следва задължително да предложи отговор на вече екзистенциалния въпрос: «Как ще живеем заедно?». Не само за Балканите, не само за отношенията между ЕС и Русия, но и в много по-широк план, в един нов, глобален свят.

Списък на използваната литература

1. *Аврейски, Николай*. Балканският геополитически възел и великите сили. В: Геополитика, брой 1/2008.
2. *Динков, Динко*. Избледняват ли Балканите на политическата карта на света? (Проба за преосмисляне перспективите пред Югоизточна Европа). В: Международни отношения, брой 2/2013.
3. Кючуков, Любомир. Балканите в глобалния свят. В: Международни отношения, брой 2/2013.
4. *Кючуков, Любомир.* За Европа = срещу Русия?. В. «Стандарт», 17 април 2015 г.
5. Отношенията Русия — ЕС: 4 нерешени въпроса. Russia Beyond, 24 март 2016. https://bg.rbth.com/world/2016/03/23/otnosheniyata-rusiya-es-4-nereshenivprosa_578173
6. A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans. Communication from The Commission to The European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of The Regions. European Commission, COM (2018) 65. Strasbourg, February 6, 2018

7. *Anastasakis, Othon*. The Europeanization of the Balkans. In: Brown Journal of World Affairs, Vol. 7, No. 1, 2005
8. *Klemencic, Manja*. Internationalisation in the Western Balkans. European Association for International Education, 2013.
9. *Marocchi, Tania*. EU-Russia Relations: Towards an Increasingly Geopolitical Paradigm. Heinrich Böll Stiftung, 3. July 2017. https://eu.boell.org/en/2017/07/03/eu-russia-relations-towards-increasingly-geopolitical-paradigm
10. The European Union and the Russian Federation. European External Action Service. November 21, 2017. https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/35939/european-union-and-russian-federation_en

Марчева Илияна
Проф., д-р., Институт за исторически изследвания — БАН,
България

РОЛЯТА НА СЪВЕТСКО-БЪЛГАРСКИТЕ ИКОНОМИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ ЗА СТОПАНСКАТА МОДЕРНИЗАЦИЯ НА БЪЛГАРИЯ ПО ВРЕМЕ НА СТУДЕНАТА ВОЙНА

Българската модернизация разбирана като процес на установяване на индустриализиран икономика и урбанизирано общество се реализира късно в сравнение с развития западен свят и винаги в тясна връзка с политиката и властта. Особено характерно е подобно развитие по време на Студената война, когато България е част от съветската зона на влияние и влиза в структурите на Източния блок — СИВ и ОВД. Тя възприема съветските идеологически, политически и стопански ценности и проект на развитие. За това способства и управляващата БКП, която е просъветският агент в България и е един от основните фактори съветско-българските икономически отношения да имат толкова голямо значение за модернизацията на страната. Разбира се, това не променя различното положение на двете страни: България и Съветския съюз са съюзници, но СССР е водещият център, «по-големият брат». Друг важен фактор за ролята на тези отношения е самата Студена война 1946–1989 г. Тогава в резултат на идеологическия и геополитическия сблъсък и особено на санкционните режими, на които е подлаган целия Източен лагер от страна на технологически по-развития Атлантическия блок, България е принудена да разчита основно на СССР.

Българо-съветските отношения обаче не са само въпрос на геополитика и на идеология, а и на прагматизъм. Те включват както съветския модел на модернизацията, така инструментариума за реализирането му. Той предполага автаркично развитие, но благодарение на икономическите отношения със СССР България до 1956 г. се опитва да го следва стриктно в рамките на българската икономика, а след това — в рамките на СИВ. През 1989 г. стокообменът със страните със СИВ е 79,9%, но само със СССР той надхвърля 50%, докато със страните от тогавашния Европейска икономическо общност — 7,7% [1]. Освен търговския обмен, за реализация на модернизацията значение има достъпа до благоприятни кредити, евтини суровини, благосклонни пазари, ноу-хау, ка-

дри, подготовка на кадри. При ограничената суровинна база и слабия вътрешен пазар българо-съветските икономически отношения изиграват решаваща роля на политически чадър над модернизацията. Тя са откроява, когато се сравнят данните за икономическото състояние на България в средата на 40-те години и в края на 80-те години. От изостанала периферна държава, чиято икономика към средата на 40-те години е аграрна, със слабо развита преработващата индустрия, през 1989 г. тя е индустриализирана страна, в която промишлеността дава 58,5% от националния доход, износът от промишлени стоки е 97,6% от износа, а 67% са вече градско население [2]. Страната е на 28 място по индекса на ООН за развитие и единствена от страните-членки на Източния блок запазва положителен икономически ръст.

Именно във връзка с модернизацията се открояват няколко периода в българо-съветските икономически отношения — 40–50-те години, 60-те до първата половина на 80-те, и кризата през втората половина на това десетилетие [3].

През 40-те и 50-те години тези отношения са най-значими за до голяма степен изолираната от световните пазари българска икономика. Това е времето на откровената съветизация на страната, съпроводена през 40-те години с неравноправни икономически отношения заради статута на България като победена страна. Предопределена да бъде част от съветската сфера на влияние още от октомври 1944 г. по силата на прословутото процентно съотношение Сталин — Чърчил, при наличието на силен и влиятелен съветски контрагент в България — комунистическата партия — нашата страна се оказва единствения хитлеристки сателит, който не губи територии на Парижката мирна конференция 1947 г. Тези обстоятелства допринасят сключеният през 1948 г. българо-съветски съюзнически договор — договора за дружба, сътрудничество и взаимопомощ — за двайсет годишен период да превърне България в изключително надежден геополитически партньор на СССР в Източния блок. Нейното значение нараства заедно със създаването на НАТО през 1949 г., защото нашата страна се оказва на южния фланг на границата между двата блока. Последва етап на съветизация на страната, което е допълнително условие за добри икономически отношения. Разбира се, водещ и доминиращ е СССР и тези отношения едва ли могат да се нарекат равноправни, независимо от наличието на благоприятни условия за това — управляващ просъветски елит, съюзническия договор,

включване на България в структурите на формиращия се под егидата на СССР геополитически блок, а именно — в СИВ (1949) и в ОВД (1955). Причина за тази неравностойност е провежданата груба политика на сталинизация на България за тясно привързване към СССР.

Съветизацията намира израз в най-различни области на живота. Превъоръжаването на армията, изпращането на съветски съветници в силовите министерства (които остават до 1990 г.) се допълва и от съветници в икономическите институции като Министерството на финансите и Държавна планова комисия и др. Стига се до буквално копиране на съветска образователна система с въвеждане на петобалната система, задължително изучаване на руски език във ВУЗ от 1949 г. и др. В СССР отиват на обучение първите 150 български студенти, при това при много благоприятни условия, по силата на «Съглашение между правителството на СССР и правителството на НРБ за обучаване на граждани на България във висшите съветски граждански учебни заведения и за тяхната издръжка» от 15 ноември 1947 г. Впоследствие се подписват нови такива съглашения, така че е в СССР завършват средно 76,8% от всички учили в чужбина между 1953–1969 [4].

През 40-те и 50-те години се наблюдава бърза преориентация на българската външна търговия към новия съюзник при запазване на старата структура на износа с преобладаване на аграрни стоки и такива от хранителната индустрия стоки срещу машини и индустриални суровини. Българо-съветските икономическо отношения се разширяват с отпускане на инвестиционни кредити за електрификация и индустриализация на страната с оглед първия петгодишен план 1949–1953 г. са на стойност 40 млн. долара с 10 години погасяване и 3% лихва. Такива инвестиционни кредити ще станат традиционни за българо-съветските икономически отношения и през следващите десетилетия заради изгодните икономически условия. Но те са за сметка на минусите от сталинизацията в отношенията между двете страни. Такива могат да се посочат преминаването на бившите германски имущества и предприятия в съветски ръце, на база на които се създават съществувалите до 1955 съвместни българо-съветски дружества като «Горбусо», «Табсо» и др. Те могат да се разглеждат като компенсации на победителя от победената страна, макар, че в съвременната българска историография служат за доказателство за експлоатацията на СССР. Друга проява на сталинизация е процесът срещу Трайчо Костов и неговите сътрудници от

икономически и външнотърговски централи, следствие от грубата намеса на Сталин и обвиненията към Костов като към дребен крадец (»жулик») пред публика — това трябва да покаже кой е истинския господар в тези отношения. Невъздържаността на Сталин е видяна и като проява на страха му България да не тръгне по пътя на Титова Югославия т.е. да се отдалечи от съветската орбита [5]. Начело на страната в резултат от този процес застава верният сталинист, дългогодишният политически емигрант Вълко Червенков.

Скоро последва обрат, идващ от подхванатата от Кремъл политиката за десталинизация след смъртта на Сталин 1953 г. Тя се изразява в намесата на Хрушчов в смяната на партийния лидер в София 1956 г. и издигане на местен «национален» комунистически кадър — Тодор Живков. Той много добре разбира значението на Кремъл за своята политическа кариера и затова следва плътно политиката му на умерена либерализация, държи под контрол обществото, така че десталинизацията в България не провокира антисъветизъм, както става в Полша и Унгария през 1956 г. Заедно с това «новият продоволствен курс» води през 1953–1954 г. до това, че делът на СССР в българския външнотърговски обмен пада за пръв път от средата на 40-те години под 50%. Новият български лидер ще има постоянна грижа да не допуска такъв срив, защото той се отразява лошо върху българската икономика, изолирана от международните пазари, натоварена с външни задължения спрямо Франция, Швейцария, Германия и др. западни кредитори [6]. Така след труса в Източния блок 1956 г. българо-съветските икономически отношения стават важен елемент от българската външнополитическа стратегия — геополитическа вярност срещу икономически изгоди. Това се дължи както на политическия рефлекс на управляващите комунисти, на подобната традиция в отношенията между България и нацистка Германия, но и на липсата на алтернатива. По това време България е неглижирана от Западния блок, едва през 1955 е допусната да стане член на ООН.

Тази стратегия изключително благоприятства подхванатата от 1962 г. същинска индустриализация, която налага търсене на кредити и осигуряване на пазари за новите индустрии. Това е едно от водещите обяснения за ексцентричното предложение на ПБ на ЦК на БКП през 1963 г., граничещо с отказ от национален суверенитет, България да стане условно казано «16-та съветска република». Българското ръководство наред с идеологическите мотиви (вярата, че при комунизма ще отпад-

не националната държава), има предвид икономически ползи, които би извлякло в непосредствено бъдеще. Създава се българо-съветска междуправителствена комисия за икономическо и научно-техническо сътрудничество, която гарантира участието на българските производители в разделението на труда в СИВ, както и трайно присъствие на съветските пазари. Съвсем не е случайно, че през 1964 г. в резултат на тази стратегия през 60-те години със съветски кредити се изграждат МК Кремиковци, химкомбинатите в Бургас и Димитровград, азототоровия завод в Стара Загора, както и редица машиностроителни заводи, сред които и заводи за изчислителна техника и електроника в Ловеч и Пловдив. Благодарение на вноса на евтин нефт, черни метали и сплави, както и висококачествен иглолистен материал от АССР Коми, българската икономика се развива постъпателно. Това позволява да се промени постепенно структурата на вноса и най-вече износа на страната в търговията със СССР и другите източноевропейски страни. България се специализира наред с износа на цигари, ранни зеленчуци, и облекла, също в износа на елекроника, транспортно машиностроене (електрокари) и др. Преминаването на търговията в СИВ на основа на преводни рубли през 1965 г. допълнително увеличава обвръзването на страната със съветската икономика [7].

През 70-те години се реализира политика за все по-голяма интеграция между двете стопанства, заедно с опита за задълбочаване на икономическите взаимоотношения в рамките на СИВ, където се осъществава 80% от българския износ и се дават 75% от българския внос, като делът на СССР в общия български внос и износ е 54%. Тогава — през 1971 г. е приета Комплексна дългосрочна програма за социалистическа интеграция, а през 1973 г. — се извършва координаране на икономическите планове и инвестиции и е съставен единен план за многостранна интеграция и координация на петилетните планове на страните от СИВ за периода 1976–1980 г. с акцент върху развитието на енергетиката и добива на суровини. По силата на тези споразумения през 70-те години на преден план излиза тясното сътрудничество между България и СССР в развитие на суровинно-енерегийна база, машиностроенето и инфраструктура. Не случайно поради транзитни проблеми, създавани от румънските власти, тогава се изгражда и пуска в експлоатаци феробитът «Варна-Иличовск». Особено чувствително е съветското участие в изграждане на енергийната база на страната, нейното разширяване

и модернизиране. През 1966–1974/5 г. години се реализират споразумения за развитие на енергетиката с изграждане на АЕЦ «Козлодуй» от съветски специалисти и благодарение на съветски кредити. Българската енергийна система се обвързва със съветската и със страните от СИВ през 1974 г. През 1973 г. Т. Живков и Л. Брежнев се договарят за доставки на нефт за над 15,5 млн. т. Със съветски кредити се разширяват едни от най-мощните топлоцентрали като ТЕЦ «София», ТЕЦ «Габрово», посторяват се нови — в Стара Загора, Хасково и Ямбол. Страната внася и пряко електроенергия от Съветската страна. На 12 август 1972 г. е пуснат в експлоатация далекопровод «СССР — България» и до края на 1975 г. нашата страна получава по него над 4 млрд. квтч. електроенергия. Български специалисти участват в изграждането на магистралния газопровод «СССР — България», по който страната получава годишно 5,8 млрв куб. м газ, както и в разработване на Оренбургското газово находище. Участието в тези международни проекти в рамките на СИВ осигуряват на страната възможности не само да разшири и модеринзира енергийната си отрасъл, но и да модеринзира суровинната база на химическата промишленост, а също да осигури своето тежко машиностроене. Същевременно съветското ръководство се съгласява директно да дотира българския селскостопански износ за съветските пазари на стойност 400 лн. преводни рубли, с което да облекчи българския държавен бюджет и взаимната търговия, като обаче не се преминава на международни цени [8].

Тези икономически връзки са подплатени с топлите лични отношения между Тодор Живков и Леонид Брежнев, израз на които става и удостояването на Брежнев 3 пъти със званието «Герой на НРБ» през 1973, 1976, 1981, както и с други български награди и ордени. И тези отличия съвсем не са незаслужени. На «ерата Брежнев» в българо-съветските отношения се дължи фактът, че и през 70-те години България продължава да бъде оазис на стабилността, да черпи от СССР голям обем кредити и научно-техническата помощ. Така че не е странна поредната българска стъпка от 1973 г. за повторно сближаване, а в перспектива сливане със СССР. Макар, че решенията на Юлския (17–19 юли) и Октомврийския (3–4 октомври) пленумите на ЦК на БКП от 1973 г. остават в дълбока тайна, изпълнението им усилва сближението както в културната и идеологическата сфера, така и в икономическата сфера между България и Русия [9].

Благодарение на това, България получава единствен шанс в своята история да експлоатира външен ресурс и това допринася за излизането ѝ доста напред сред страните от европейската периферията. В условията на световна петролна криза, благодарение на особено сърдечните отношения със СССР, България не само задоволява собствените си потребности чрез внос от СССР, но осъществява реекспортни операции на съветски нефт, възлизащи в отделни години на стотици милиони долари. Динамично и мащабно развитие получава и военната промишленост на базата на технологическо сътрудничество главно със СССР. През отделни години износът на тази продукция достига една трета от валутните постъпления на страната. Икономическите отношения включват и сътрудничество в научната и техническата дейност, създаване на съвместни предприятия. Благодарение на съвместни научно-технически мероприятия България се специализира в производство на космически храни и апаратура и изпраща два космонавта в съвместни българо-съветски полети — Георги Иванов на 10 април 1979 г. и Александър Александров — на 1 юли 1988 г. Така България добре се възползва от доктрината «Брежнев» — за ограничен суверенитет на съюзниците от Източния блок срещу изгоди от СССР [10].

Основният негатив от това тясно икономическо, политическо, идеологическо и културно сътрудничество е имиджът на България като най-верен съветски сателит. Този имидж отразява външнополитическата несамостоятелност на страната, както и политическата преданост към Кремъл на управляващите комунисти, които дълго време провеждат политика на толериране на всичко съветско и в икономиката, в науката, в културата и образованието. Тази политика през втората половина на 70-те се съчетава с политиката за отваряне към света, едновременно с политиката за патриотично възпитание. Най-ярко тази симбиоза се осъществява по времето на Людмила Живкова като председател на Комитета за култура (1975–1981) и във връзка с реализацията на честванията посветени на 1300 години от основаването на българската държава. Тази политика е поощрявана и от Хелзинкския процес. Тя предизвиква известно безпокойство и раздразнение в Кремъл, което Живков се опитва да тушира. Заедно с това, страната осъществява ползотворни контакти със западните страни, вкл. и като достъп до технологии, благодарение на връзките с Япония през 70-те години [11].

Друг негатив от тясното обвързване между България и СССР е свързан с икономическото развитие. Всъщност българската индустриализация се

извършва благодарение на съветските кредити, но те обвързват българското развитие със съветската технологична и техническа база, която през 80-те години, когато нейното изоставане по отношение на новите информационни технологии става драстично, това ще се отрази негативно и на България. Но в условията на Студената война, когато действат забраните на КОКОМ, в България няма политически сили, които биха преобърнали политическата, а оттам и икономическата обвързаност на страната, за да се избегне посоченото технологическо изоставане. Разбира се, екипът на Живков търси и други пътища, за да се снабди с постиженията на западната индустриализация и модернизация, като разширява търговско-икономическите, разузнавателни и научни контакти със западния свят в условията на разведряването 1975–1980 г. Именно на това разчита съветската страна, когато подкрепя сътрудничеството и близкото интегриране с България в икономическата сфера. Разбира се, така тя заплаща заедно с евтиния нефт и огромните си пазари гео/политическата лоялност на страната. Българският държавен ръководител дори се хвали, че България има в лицето на СССР своеобразна колония, защото оттам се внасят суровини, а се продават машини и съоръжения [12].

Точно това положение се опитва да промени новият съветски лидер М. Горбачов в съветската икономическа политика и отношенията със страните от СИВ, в т.ч и с България. За съветската страна особено от средата на 80-те става голяма тегоба да се осребрява геополитическата вярност на България. В съзнанието на съветските хора и на съветския елит това означава съзнателни лишения срещу несигурни партньори. Поевтиняването на цените на нефта оформя голям външен дълг и кара съветското ръководство да търси други пътища за развитие на съветската икономика. Самият Горбачов изразява отдавна зреещо сред съветските експерти недоволство, че дори малка България предлага машини на СССР, а той е заробен да бъде суровинен снабдител на общността. Именно падането цените на нефта в средата на 80-те години е една от причините да почне да расте съветският външен дълг към страните от СИВ, включително и към България и да достигне общо над 15 млрд. преводни рубли. Той се увеличава и от неизплатеното българско строителство на територията на СССР и от преизчисляването на преводните рубли към долара 1:1 от 1988 г., когато по предложение на СССР и Унгария се решава в рамките на СИВ да се мине на конвертируема валута.

Още по-негативно е решението от 1991 г. да се мине на текущи международни цени. Това обаче е неизгодно за България, защото българската електроника загубва високите цени по-които се продава в СИВ, тъй като те са много по-високи от международните. Същевременно страната не може да разчита както дотогава на кредити за обновяване на икономиката, и е принудена да закупува технологии и суровини от западните страни с твърда валута и така от 1987 г. започва да расте външния дълг към западните кредитори. Центробежните сили в СИВ набират скорост, защото всички страни се опитват максимално да използват икономическия си потенциал, за да се снабдяват с твърда валута. България и СССР не правят изключения в това отношение [13].

Конфликтът между тях назрява и се забелязва и в икономическите контакти, и в търговските връзки. Редица наши производствените специализации за съветските пазари вече са изчерпани или са в процес на изчерпване. Това са вино, цигари, отделни видове селскостопански и др. машини, някои фармацевтични производства. Особено неблагоприятно е, че несигурни стават позициите на едни от най-ефективните и модерни български производства от електрониката, биотехнологиите, химическата промишленост и машиностроене. Те стават предмет на конкуренция от страна на други социалистически страни на съветския пазар. Новите технологии и производствени области вече не са само предмет на съвместна разработка, а изява на възможностите на всяка страна бързо да усвоява новото, да налага своята специализация и да конкурира другите страни. Такива са констатациите на висшите политически и стопански ръководители в България на 9 февруари 1988 г., когато се събират да подготвят нова стратегия за икономическите връзки на страната със СССР и другите източноевропейски страни [14].

Същевременно съветските органи се намесват и осуетяват изгодна за България сделка с японската фирма «Кобе стийл» по производствено-финансово оздравяване и технологическо обновяване на завода за тежко машиностроене в Радомир, дотогава обвързан в сътрудничество с подобен съветски завод в Новокраматорск, поради факта, че там ще се произвеждат и части за военната индустрия. По този повод конфликтът се персонифицира — между съветския премиер Николай Рижков и архитектът на българската интеграция с Япония — Огнян Дойнов. Малко по-късно такъв се очертава и между Вадим Медведев — един от най-близките съратници на Горбачов, отговарящ за източноевропейските

страни в ПБ на ЦК на КПСС, и Т. Живков по време на срещи през септември 1987 г., за да се стигне до директната му среща със съветския лидер през октомври с.г. На нея прозвучават обвиненията на Горбачов, че България се опитва да стане втора Япония и мини ГФР, имайки предвид засилените търговско-икономически контакти с тези страни през втората половина на 80-те години [15]. Понеже тези обвинения се правят на фона на декларирания от Кремъл отказ от «доктрината Брежнев» и обявяване на подкрепа на самостоятелния курс на социалистическите страни, недоверието и постепенната стагнация в отношенията между двамата лидери на България и СССР продължават.

На първо време, след политическата промяна 1989 г. това не е така осезаемо. Защото извършилите политическия преврат на 10 ноември с.г. са подкрепените от Москва политици като Петър Младенов и Александър Лилов, Андрей Луканов. Те обаче не успяват да се задържат на власт и в края на 1990 г. е съставено ново широко коалиционно правителство, в което влизат и представители на опозицията, които се експонират като противници на Кремъл. Независимо, че някои от тях като Стоян Ганев са учили аспирантура /докторантура в СССР. Именно той предлага в ВНС предлага да се денонсира договора за дружба и сътрудничество със СССР. Отделно «нежната революция» в България, както и в другите страни от Източния блок, започва под лозунга за търсене на път към Европа, към европейските ценности, които се асоциират със западните такива за пазарна икономика и парламентарна демокрация [16].

Вследствие на «нежната революция» в България спадът на политическите, икономическите и културните връзки между двете страни се задълбочава. Тогава прагматизмът отстъпва място на идеологическите и геополитически задачи на двете страни. До голяма степен това се дължи на прехода към капитализъм, който се осъществява в тях и има различни последици за тях. Докато СССР престава да съществува през декември 1991 г. и Руската федерация от 1992 г. като негова наследничка в международните отношения се опитва да играе роля на световна сила, макар и без успех, за България пътят е предначертан от новия световен ред след края на Студената война — в НАТО и ЕС. Последните са враждебно настроени не само към СССР, но и към постсъветска Русия, независимо от дипломатическата куртоазия. Те имат за център — САЩ — около който България започва своето кръжене. Всичко това определя българската

външна политика, както и българо-руските отношения. Заедно с това новият политически елит в новите политически партии изпитва потребност да се самоидентифицират преди всичко пред новите външни партньори, а по-късно и пред българското общество чрез позициите си към Русия. Всичко това води до свиване на българо-руските икономически отношения, които дават вече (през 2014 г.) 17,1% от стокообмена на страната [17]. Променя се и самият модел на развитие — с деиндустриализация и деаграризация на икономиката за сметка на нарастване делът на услугите и туризма.

От кратката ретроспекция на българо-съветските икономически отношения по време на Студената война е видно, че тяхната роля за модернизацията е решаваща заради геополитическа лоялност от страна на българския комунистически елит, който следва съветската външна политика и създава благоприятни условия за развитие на идеологическа, културна и научна близост и между двата режима и между двете икономики. Но срещу това получава от СССР икономически изгоди в рамките на възможностите на Източния блок. За поддържане на тези отношения особено значение има единомислието на българския и съветския елит, синхронът между тях, постиган къде насилствено — чрез смяна на лидерите, къде — чрез установяване на добри лични отношения. Важно за много добрите отношения е споделяне на една и съща съдба в Източния блок, както и сигурните и трайните икономически изгоди на България срещу ограничения й суверенитет. Точно тези вътрешни и външни фактори започват да се променят от 1987 г. насетне с личната неприязън между лидерите и най-вече със силно разколебаните икономически ползи на България в резултат от новия съветски подход да се «икономизират» отношенията със съюзниците. НРБ започва да търси свои пътища към развитие. Затова водещо значение за намаляване на ролята на българо-съветските икономическите отношения за стопанската модернизация на България в края на 80-те години има отказът на Кремъл да осребрява геополитическата вярност на своите доскорошни източноевропейски съюзници.

Списък на използваната литература

1. Пак там, с. 58.
2. НРБългария89. Кратък статистически сборник. ЦСУ, С., 1990, с. 4, 21, 58.

3. *Беленкий, Ал*. Българо-руски икономически взаимоотношения между идеологията, прагматизма и реалностите (1945–2016), С., УНСС, 2017, с. 15-169.
4. *Беленкий, Ал*. Цит. съч, с. 50; *Горанов, П*. Подготовката на български квалифиицирани кадри в СССР. — В: Летопис на дружбата, т. 3, изд-НСОФ, 1972, С., с. 396–397.
5. *Марчева, Ил*. Болгаро-советские экономические отношения 1944–1991 гг. (Историографические зарисовки). — В: Россия — Болгария: векторы взаимопонимания. XVIII–XXVвв., Институт славяноведения — РАН, Москва, 2010, с. 548–549.
6. *Беленкий, Ал*. Цит. съч., с. 45–50; *Марчева, Ил*. Политиката за стопанска модернизация в България по време на Студената война, изд. Летера, с. 106–121.
7. *Калинова, Е.* Интеграционни процеси в Източния блок в началото на 60-те години (исторически и историотрафски аспекти). — В: Интеграционните процеси през 60-те години на XX век, Състав. Искра Баева, С., 2013, с. 30–48. *Волокина, Т*. Тодор Живков: «...Народна република България ще стане единно цяло със Съветския съюз» (За плана за превръщане на страната в «16-а република» на СССР). — Пос. Съч., с. 48–79; *Беленкий, Ал*. Цит. съч, с. 79–100.
8. *Савов, М.* Развитие на външната търговия между НРБ и СССР в условията на интеграцията, Варна, 1977, с. 102–103; Стопанска история на България 681–1981, С., 1981, с. 584, 594; *Баева, Ис*. «Сближението» между България и Съветския съюз (1964–1973). — В: И. Баева, България и Източна Европа, С, 2001, с. 120–121; *Марчева, Ил*. Стопанска история 50–80-те години на XX век. — Във: История на българите, т. 3., под ред. на акад. Г. Марков, С., 2009; *Беленкий, Ал*. Цит. съч., с. 111–115.
9. *Марчева, Ил*.Политиката за стопанска модернизация в България по време на Студената война, с. 333–344.
10. *Марчева, Ил*. Политиката за стопанска модернизация в България по време на Студената война, с. 376–382, 416–420.
11. *Кандиларов, Евг*. България и Япония. От Студената война към XXI век. С., Д. Яков, 2009, с. 134–195.
12. *Баева, И*. Българо-съветските отношения в годините на «перестройката». — Във: България в сферата на съветските интереси.(Българо-руски научни дискусии), С., 1998, с. 118–127; *Марчева, Ил*. Българската икономика през 80-те години на XX век между Изтока и Запада. — В: Проблемът Изток-Запад. Историческа перспектива, С., 2003, с. 685–692.

13. *Марчева, Ил*. Политиката за стопанска модернизация в България по време на Студената война, с. 544–567.
14. *Марчева, Ил*. Политиката за стопанска модернизация в България по време на Студената война, с. 517–532; *Беленкий, Ал*. Цит. съч, с. 149–154.
15. *Никова, Г*. Живковата икономическа реформа, перестройката и стартът на скритата приватизация в България — Исторически преглед, 2003, № 5–6, с. 120–147; *Иванов, М.* Съветската помощ, «спряното канче» на Горбачов и българската криза от втората половина на 80-те години. — В: Преломни години, Юбилеен сборник в чест на проф. д.и.н. Любомир Огнянов, С., 2006, с. 840–854; *Марчева, Ил.* Проблеми на външноикономическата преориентация на България в края на 80-те и началото на 90-те години. — В: Следвоенна България между Изтока и Запада, София, 2005, с. 79-92; същата, Конфликтът Михаил Горбачов — Тодор Живков (Или още веднъж за българо-съветските отношения в контекста на перестройктата през втората половина на 80-те години на XX век). — В: Историята — професия и съдба. В чест на член-кор. д.и.н. Георги Марков, С., 2008, с. 577–593; *Марчева, Ил*. Политиката за стопанска модернизация в България по време на Студената война, с. 535–544; *Беленкий, Ал*. Цит. съч, с. 154–159.
16. *Беленкий, Ал*. Цит. съч, с. 161–167.
17. *Беленкий, Ал*. Цит. съч., с. 187.

Премянов Красимир
Д-р., председател на Съюза на Тракийските Дружества в България,
София, България

НЕПРАВИТЕЛСТВЕНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ — ВАЖЕН ФАКТОР ЗА СЪХРАНЯВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА ИСТОРИЧЕСКИТЕ И ДУХОВНИ ЦЕННОСТИ В ОТНОШЕНИЯТА МЕЖДУ БЪЛГАРИЯ И РУСИЯ

Държавните институции и политическите сили, които ги излъчват в повечето случаи се опитват да обосновават текущата политика, която водят. България като малка страна е поставена в положението да води политика, която се определя от интересите на големите държави, доминиращи в организации и съюзи като ЕС И НАТО, чиито член е България. Тази характеристика не търпи съществени промени при смяната на различни политически конфигурации, които идват на власт. Това го доказва историята на България през XX и XXI в. Особено неприятно с оглед на националното самочувствие и достойнство е, че упражняващите властта изпадат в апологетика на тази политика, която се определя от интересите на други страни.

Ако направим преглед на политиката, която България е водила в рамките на един век, ще видим начало, което е свързано с преклонение и благодарност към братята освободители, след това един противоположен курс — прогерманска политика, впоследствие просъветска, а след това нихилизъм към миналото и апологетика на настоящето. При това ни най-малък опит да се погледне в дългосрочен план на развитие на процесите. На практика, тази политическа конюнктура довежда до липса на исторически обективизъм и заличаване на значими събития в историята на България. Особено жалко е, че този подход се пренася върху образованието на младото поколение. Достатъчно е да прегледаме учебниците. Пълно съответствие на тази характеристика, с малки изключения може да се срещне и в медийната среда.

Казаното до тук обяснява съвременните противоречиви оценки за освобождението на България от турско робство. Не са малко изследователите и политиците, които се опитват да фалшифицират фактите или да налагат конюнктурни тези, за да се впишат в руслото на модерната неолиберална тенденция. От устата на един доскорошен президент на

страната слушаме всякакви интерпретации, имащи за цел да пренебрегнат значимата роля на Русия за освобождението на България от турско робство. Слабостта на подобни опити, е че се прилагат готови шаблони на мислене, които не отговарят на реалностите.

Факт е, че в зависимост от промените в двете страни, двустранните отношения се развиват динамично и неправолинейно. Това задължава и политици, и изследователи да търсят обективен подход в оценките, основаващ се на фактите. Обективността изисква да признаем, че проекциите на датата 3 март 1878 г. в духовен, икономически и международен план, са намерили израз в защитата на интересите на България след двете световни войни, във възстановяването на автокефалността на българската православна църква, в индустриализацията на страната и нейното икономическо развитие, в благоприятни търговско икономически отношения.

Така например, ако се направи обективен анализ на икономически отношения между България и Русия след Втората световна война, когато Ялтенската система на международни отношения определя мястото на двете страни в Източния блок, ще се види, че са създадени необходимите условия за развитието на техните икономически връзки и силно обвързване в двуполюсния модел на света. Съветският съюз не само се превръща в основен икономически партньор на България, но има решаваща роля за следвоенното възстановяване и развитие на страната. Нещо повече, България получава сериозни икономически изгоди, изгражда мощна индустрия със съветско оборудване и технологии. Българската икономика се обвързва със СССР като суровини и пазар за реализация на произведената продукция, което в двуполюсния модел на света й носи сигурност и икономическа изгода.

През втората половина на 80-те години на XX в. двустранните икономически отношения са съпътствани от напрежение, което е породено от тенденции с деструктивен характер. Съветския съюз се отказва от политическите си ангажименти към България, като замества политическата и идеологическа солидарност с пазарни принципи в двустранните икономически отношения. Последвалото разпадане на СИВ води до дезинтеграция на икономически, производствени и технологични връзки, с които двете икономики са свързани. Това се отразява катастрофално на българските финанси и икономика, която разчита на руски суровини и ресурси, а крайната й продукция е обвързана с руския пазар и пазарите

на страните — членки на СИВ. Разрушаването на външноикономическите връзки и загубата на пазари предизвиква сериозна икономическа и политическа криза в България. Кризата е съпроводена със свръхполитизация, при която под влияние на десни политически сили предишният интернационализъм е сменен с войнстващ антисъветизъм, съдействал за отчуждение, което допълнително възпрепятства икономическите взаимоотношения между двете страни.

След 1992 г. българо-руските икономически отношения се развиват в контекста на прехода към нова международна система на еднополюсен свят, за чиито предизвикателства двете страни, се оказват неподготвени. Двустранните икономически връзки са доведени до точката на замръзването с всички негативни последици от това, особено за българската икономика. Въпреки настъпилото на по-късен етап известно раздвижване, двустранните икономическите отношения остават ограничени са не само като мащаби, но и като съдържание.

Сериозен фактор, съдействащ за негативните тенденции във взаимоотношенията между двете православни държави, е и политиката, провеждана от Запада за изтласкване на Русия от Балканите. За тази цел от една страна, бяха провалени няколко енергийни проекта, от които България губи сериозни приходи. От друга, се финансират неправителствени организации (НПО), чиято пропаганда работи против Русия.

По дефиниция неправителствените организации (НПО) би трябвало да са свободни от правителствени зависимости, за да могат да отстояват обективната истина. За съжаление малко са неправителствените организации, които са обективни и поставят на пиедестал националния интерес. Подобна организация е Съюзът на тракийските дружества в България (СТДБ), създадена преди 121 г. от патриоти и русофили като Капитан Петко Войвода. В своите публични изяви и чрез издателската си дейност тракийската организация съвместно с Тракийския научен институт (ТНИ), се опитват да отстояват историческата истина, която разкрива дълбоките исторически връзки между двата народа и ролята на Русия за освобождението на България, както и международната помощ, която страната ни е получавала.

За съжаление икономическите възможности на силните на деня държави се използват за финансирането на други неправителствените организации, чиято цел е по всевъзможни начини да опровергават историческата истина и да утвърждават нови интерпретации на историята.

За никого не е тайна, че това са продуктите на Сорос и фондация «Америка за България». Материалните възможности на подобни структури са свързани и със завладяване на Интернет пространството, в което техни представители опровергават историческата истина, използват всяка разумна публикация, мнения и/или събитие, за да ги задушат.

Съюзът на тракийските дружества смята, че трябва да продължи интеграцията на НПО-тата за полезна дейност. Във връзка с това руските неправителствени организации трябва да засилят своето влияние и сътрудничество с български патриотични и родолюбиви подобни структури, да провеждат съвместни конференции, кръгли маси, да издават сборници, книги и т.н.

Народната дипломация също може да повлияе в значима степен за възпитанието на младото поколение, за създаването на една по-благоприятна медийна среда и за формирането на едно по обективно обществено мнение както за историята, така и за настоящето.

Проданов Васил
Чл.-кор., проф., д.ф.н.,
София, България

БЪЛГАРИЯ И РУСИЯ В МУЛТИПОЛЯРНИЯ СВЯТ И НОВИЯТ СБЛЪСЪК НА ЦИВИЛИЗАЦИИТЕ

1. Четирите смени на геополитически и цивилизационни зависимости на България от XIX век насам

Геополитически, а от тук и цивилизационно, намиращо израз в идентичност, език, наименования на различни обекти, българите минаха през няколко радикални прехода през последните 140 години. Те са обусловени от промените в геополитическите битки и разположение на големите сили на Балканите и водят в повечето случаи до национални катастрофи и разпадни процеси.

Първият от тях е до Освобождението, когато българите са геополитически в рамките на Османската империя в условията на монополярната хегемонна роля на Великобритания, което намира израз и позициите ѝ на Балканите. Това времето, когато на Балканите Османската империя, подпомагана от англичаните води битка с още една периферна в икономическия, но значима демографски и ресурсно страна — Руската империя, в която капитализмът също закъснява в своето развитие. Идването на Русия на Балканите е предпоставка за конституирането постепенно на модерната българската нация като обвързана със славянството, православието и кирилицата. През първата половина на XIX век имаме все още гърчеене и турчеене, голяма част от думите в българския език, наименованията на местности, включително и фамилни имена са с турски или гръцки корен, но от средата на века бъдещето се вижда чрез спасителя «дядо Иван». Част от по-богатите слоеве гледат и към «Европата», с която са доминиращите икономически отношения на Османската империя. След появата на Германия като единна държава на европейската сцена се поставя началото на мултиполярна геополитическа битка, която води до Освобождението на българите с помощта на Русия и възникването на модерната българска държава.

Вторият преход е след Освобождението, когато България влиза в икономическо, а и в политическо отношение доминиращо в немската

зона на влияние, тъй като Германия се формира като основната икономическа сила на европейския континент. Утвърждаването на българската нация обаче е неотделимо от цивилизационната обвързаност с Русия. Затова до 1944 г. съществува нагласата за славянската идентичност, съчетана със западната ориентация. Това е предпоставка за българска версия на битка между «западници» и «почвеници», проявяваща се в сблъсък между русофили и русофоби, а след Първата световна война СССР става фактор и за идеологическа идентификация с него като страна, в която се развива версия на социализма.

Третият преход е между 1944 и 1989 г., когато България е в съветската сфера на биполярния геополитически свят и СССР се възприема като «слънцето и въздуха за всяко живо същество». Налага се представата за единство на българи и руснаци и чрез общата история, и чрез общото настояще, и чрез общото бъдеще. България е икономически най-силно обвързаната със СССР страна и най-верен негов съюзник. България и СССР са държави от полупериферията на световната система, които се опитват да реализират догонваща модернизация под различен флаг, ценности и идеология в сравнение с държавите от капиталистическия център, които са осъществили този процес по-рано и за по-дълъг период.

Четвъртият преход е след 1989 г., когато България влиза в нова геополитическа система, изглеждаща като «американския век» — на американската глобална хегемония и неолибералния универсализъм. «Светлото бъдеще» на комунизма, което обединява преди това България и СССР е унищожено от горбачовската перестройка. То бе съществен момент в тяхната обща идентичност, градяща се не само на миналото, но и на бъдещето.

След 1989 г. тази обща идентичност е разрушена. Нейната смърт доведе до разпад и на СССР, тъй като с нея изчезна идеята за «съветския човек» като нещо по-общо и значимо от отделните национални и етнически общности в тази страна. С това като основа за връзка между България и Русия остана миналото. Бъдещето започна да се търси в моделите, произтичащи от новата геополитическа ориентация под контрола на глобалния хегемон САЩ в един вече монополярен свят.

През 1989 г. в статия, а през 1992 г. — в книга Франсис Фукуяма обяви новото «светло бъдеще» на целия свят, въплътено в американската либерална демокрация и капитализъм, изглеждащи достигнатия «край

на историята» — най-доброто състояние, което човечеството е било способно да измисли [1]. Българския президент Петър Стоянов обяви «нов цивилизационен избор» по посока на този «край на историята» и «европейски» и «евроатлантически ценности» като основа, на която да се преформулира българската идентичност. Започна пренаписване на историята по начин, в който българинът трябваше да разбере, че неговата трагедия е, че в миналото е бил обвързан и зависил от Русия и СССР. В училищата и университетите бе отменено предходното задължително изучаване на руски език. Моден стана английският. Основната част от дрехите и предметите на всекидневието на децата и младите хора бяха брандирани с надписи на английски. Над 80% от филмите и новините в телевизионното пространство и киноиндустрията станаха американски. Купища идващи от САЩ секти и десетки финансирани отвън НПО-та трябваше да трансформират българската идентичност. Хегемонна в публичното пространство стана ролята на Запада, тъй като военно, политически и икономически България бе предадена по времето на Горбачов и Елцин на Запада. Така както след Втората световна война тя влиза в една геополитическа зона по волята на победителите, сега е вкарана в друга зона по волята на победителите и на лидерите на победените.

Още през 1990-те години обаче в САЩ идеите на Фукуяма бяха оспорени от неговия преподавател в Харвардския университет Самюел Хънтингтън, който публикува през 1993 г. своята статия «Сблъсъкът на цивилизациите», превърнала се през 1996 в книга, преведена на десетки езици в света [2]. По това време като гост професор във Вашингтон се запознах на една конференция със Самюел Хънтингтън. Завързахме разговор, в който той ме разпитваше за ситуацията на Балканите и заговори за «сблъсък на цивилизациите». Аз изразих скептицизъм, но той ми каза — «виж кои влизат в конфилкт в момента на Балканите — православни сърби срещу мюсюлманите в Босна и католиците в Хърватско». Развих тезата, че мястото на България не е в Европейския съюз, тъй като принадлежи към православната цивилизация. Затова и Гърция е «чуждо тяло» в него. Смяташе, че «краят на историята» не може да обедини светът, който все повече ще се разделя цивилизационно.

Това обаче тогава звучеше екзотично, роди много реакции както на Запад, така и в други региони. Появиха се най-различни форуми и инициативи за «диалог» и «алианс» на цивилизациите. САЩ обявиха XXI век като «нов американски век», осъществиха серия от нападе-

ния, за да налагат своята хегемония — в Ирак, Афганистан, Либия и пр. Същевременно разпадните процеси в Източна Европа, където новопоявилите се над 20 нови държави на Балканите и в постсъветското пространство конструираха идентичности и конфликтираха на основата на минали цивилизационни принадлежности, като че ли потвърждаваха тезата на Хънтингтън. Разпадът на източноевропейския социализъм в резултат на съветската перестройка наистина доведе като че ли до прояви на това, което Хънтингтън наричаше «сблъсък на цивилизациите».

2. Новият сблъсък на цивилизациите в един мултиполярен свят

От началото на нашето хилядолетие обаче започна постепенно навлизането ни в нова геополитическа ситуация, свързана със засилващи се конфликтни ситуации. През 2006 г. Стивън Коен публикува в американското списание «The Nation» своята статия «Новата студена война с Русия». В нея той говори, че през годините след края на СССР САЩ са говорили вежливо за «стратегическо партньорство и дружба», но на практика са правили точно обратното — действали са според принципа «победителят получава всичко», нарушавали са обещания, искали са едностранни отстъпки, били са агресивни и безкомпромисни, увеличавали са военните бази Русия, провеждали са там, където им е неугодно правителството в постсъветското пространство «цветни революции», създавайки така нова «желязна завеса» и ремилитаризирайки руско-американските отношения. В американските медии Путин е наричан «гангстер», «фашист» и «Садам Хюсеин» и САЩ са провеждали добре познатите стандарти на «студената война» да заклеймяват Москва за това, което прави Вашингтон. «…*Когато НАТО се разширява до границите на Русия — казва Коен, — поглъщайки страните от бившия съветски блок и екс-съветските републики, това се нарича “борба с тероризма” и «защита на новите независими държави”; ако Москва протестира, нея я обвиняват в привързаност към мисленето на “студената война”. Когато Вашингтон се намесва в политическия живот на Грузия и Украйна, това е “подкрепа на демокрацията”, когато това същото се прави от Кремът — това е “неоимпериализъм”. Да не забравяме и за историческия контекст. Когато през 1990-те години поддържаният от САЩ Елцин със сила разгони законно избрания парламент на Русия и конституционният съд, раз-*

даде националното богатство и телеканали на подставени лица, наложи на страната конституция, не ограничаваща неограничената изпълнителна власт и фалшификацията на изборите, това се наричаше "демократична реформа"; когато Путин продължава същия тови процес, това е "авторитаризъм"» [3].

Днес България вече е част от територията на тази нова студена война, но вече в рамките на нова геополитическа зависимост, свързана с разпада на установения монополярен свят от САЩ през 90-те години, а с него и на универсализираните неолиберални ценности, предложени за ново наше бъдеще и нова глобална идентичност. През последната година този процес навлезе в решаващата си фаза като един от симптомите за това в България стана негативната реакция спрямо така нар. Истанбулска конвенция, въвеждаща идеята за различни джендър идентичности. Това предизвика маргинализирането на либерали и неолиберали, обедини помежду им изглеждащи преди това непримирими противници.

Досегашната неолиберално универсалистична посока на развитие, задавана от монополярния хегемон САЩ се разпада. Китай строи свои цивилизационен модел на социализъм. Русия се обръща към евразийството и православието като ценностни фундаменти. Турция се връща към исляма и Османската империя. Вътре в ЕС има тенденция на завръщане към национализма и националните държави.

В много отношения това, което става днес е сходно с един друг период на мултиполярна битка, започнал от 1871 г., когато се появяват обединена Германия и Италия, променящи баланса на силите в Европа и света, което в крайна сметка води до Първата и Втората световна война. Това е фактор за Освобождението на България, но след това и за две национални катастрофи. Общото днес с онзи период е загубата на позиции на световния хегемон, нова мултиполярна битка, в която център отново са Балканите. В тази битка са включени, освен Русия, Турция и Германия (ЕС), още двама нови играчи — САЩ и Китай. Тогава имаме криза на така нар. «първа глобализация», сега сме в криза на неолибералната глобализация и тенденция на нов протекционизъм, ново затваряне, ускорен строеж на стени, вътрешни процеси на разпад. Както и преди Първата световна война има гигантско неравенство, което ражда консервативни и националистически реакции. Както и тогава може да бъде решено по четири основни начина — разпад на държави, войни, бунтове и революции, смъртоносни епидемии и нова технологична ре-

волюция. Отново има фалити на държави — през 1875 г. фалира Османската империя, сега отново — Гърция.

Тогава има реакция срещу либералната интернационализация на капитала и противоречията, които тя носи. Тази реакция приема цивилизационни и националистични характеристики. Основните теории за цивилизациите и цивилизационния подход се създават от края на XIX до времето след Първата световна война — тогава се появяват на Запад концепциите на Тойни и Шпенглер, в Русия — на Данилевски, след Първата световна война се появява и евразийската концепция. След това се появява идеята за цивилизационно превъзходство чрез расови характеристики, каквито имаме при идеологията на арийския произход на германците у Хитлер. От ляво нарастващите конфликти се интерпретират чрез теориите за империализма.

Сега отново имаме нарастваща делегитимация на универсализираните либерални «европейски» и «евроатлантически ценности», популярен става цивилизационният подход в различни версии от Хънтингтън до Дугин и китайската цивилизационна форма на социализъм. Той се използва за обединението на големи групи от населението на различни страни в мултиполярната битка, превръщаща се в нов сблъсък на цивилизациите и нови етнически и националистически фрагментации от рода на тази, които наблюдаваме в Каталуния. Реакцията на неолибералната глобализация под американска хегемония стават така различни консервативни версии на обединение чрез цивилизационни и национални идентичности. Именно този тип идентичности се конструират и активно в геополитическата битка в Украйна и Близкия Изток, но тресат и България, където усилено се правят опити за промени в историята и идентичността на нейното население.

Имаме нова милитаризация и след края на предходната студена или Трета световна война можем да кажем, че сме вече в Четвърта световна война, водена с икономически, политически, идеологически, културни, информационни, дигитални средства, както и с частни компании и наемници, с автономни оръжейни системи. ЕС така и не успя да достигне стратегическата си цел от 2% от БВП за наука, но сега си е поставил целта всяка страна да дава поне 2% за въоръжаване. Отново сме бойно поле — на Четвърта световна или на хибридна война.

Това води до нова битка на фили срещу фоби, осъществявана чрез медии, религии, образователна система, учебници, но днес и с нови

инструменти като НПО-та, политически партии, интернет сайтове и блогове, чрез които не просто се пренаписва историята, но се правят опити за трансформации на идентичността на българина, на чувството му за солидарност и принадлежност.

Отново както преди Първата и Втората световна война има различия между народ и елит по въпроса към кой чувстваш за близък, към кого да се обърнеш за помощ, което се правят опит да преодолеят новите идеологически апарати. И в България има тенденция системните неолиберални леви и десни партии да губят електората си за сметка на антилиберални и търсещи обединение под флага на цивилизационни, религиозни, етнически, национални идеи сили, противопоставящи се на глобализацията в различните й измерения и ангажиращи се със защита на интересите на съответните общности, видяни като противопоставени на глобализирания капитал.

Либералната демокрация се тресе и в нарастваща степен имаме обръщане към миналото, битката не е вече за бъдещето, а за миналото. Сблъсъкът не е от типа на този, който имаме по време на студената война, а идентификационен, свързан с отговора на въпроса «кои сме ние». Ако по-рано доминират либералите и левите, които традиционно са свързани с идеята за прогреса, сега на преден план все повече излизат консерваторите, обединявани чрез миналото.

По време на Първата и Втората световна война доминираща в България е ролята на Германия и, макар и по различен начин, страната ни се включва във войната с Русия. Сега доминираща е ролята на САЩ във военно и политическо отношение, а в икономическо е на Германия. Отново както при Първата и Втората световна война българската държава и политици са включени в лагера на Запада срещу Русия, като Западът е доминиран от САЩ и Германия. Различното днес е много по-голямата роля на Турция, превърнала се в самостоятелен геополитически играч, еманципирал се в значителна степен от подчинеността си на политиката на САЩ по време на студената война и маневриращ съобразно интересите си, на принципа на моркова и тоягата между различните сили — САЩ, ЕС, Русия, Иран, Китай.

Партиите и страната са разделени на русофоби и русофили, като сред населението доминират русофилите, но в медиите идеологическа хегемония има русофобството. Водещи са американските, а в много отношения и турските идеологически апарати и културни индустрии. Всеки

политически сблъсък се интерпретира като имащ такива измерения — от битката за Истанбулската конвенция до битката за енергетиката.

САЩ доминират в публичното пространство чрез медии и неправителствени организации, за които от Запада са дадени около 2 милиарда долара през последните 28 години. Турция доминира в религиозната сфера, чрез господството на Дианета, строителството на джамии и филмовата индустрия, която е втората по мощ след американската. Руските медии са маргинализирани в България, а възможностите на Русия за въздействия са силно ограничени.

Води се нарастваща и ожесточена битка за интерпретация на историята — за тази до Освобождението битката е с представителите на неоосманистко пренаписване на историята; за Освобождението и особено за времето след Втората световна война битката е от страна на русофобите срещу русофилите, тъй като искат да разбият представата за Русия като носител на Освобождението от Османско робство. През последната година тя се ожесточи и новият възход на антикомунизма в България е по същество инструмент за пренаписване на историята на отношенията с Русия, тъй като голяма част от русофилските нагласи са свързани с носталгия по социализма и времето на СССР.

В политическо отношение партиите се локализират по три основни оси: ляво-дясно, консерватори-либерали-социалисти; русофили-русофоби-туркофили-туркофоби-западнофили-западнофоби. В нарастваща степен обаче всяка реакция и събитие започват да се локализират в опозицията русофили-русофоби.

В приетата през декември 2017 г. нова стратегия за национална сигурност на САЩ като водещи страни, разглеждани като оспорващи американската мощ и в този смисъл рискови за националната им сигурност, са посочени Русия и Китай. Особено внимание се обръща на кибервойната, информационната война, публичната дипломация. За първи път след разпадането на СССР в американска стратегия за сигурност се говори толкова много за «студена война» — седем пъти, докато в предходната, приета по времето на Обама през 2015 стратегия, когато бе започнала конфронтацията между САЩ и СССР този термин се споменава само 2 пъти [4]. В бюджета на Пентагона за 2018 г. бяха заложени над 200 милиона за разширяване на военновъздушните бази в източноевропейските държави и разполагане в тях на най-модерните невидими изтребители.

В България бяха разположени безплатно американски бази. Според анализ на авторитетното американско списание «Форин полиси» американската военно-въздушна база в Безмер е една от шестте най-важни военни бази на САЩ в света. От всички тези шест бази единствената, която е в Източна Европа и изобщо в бивша социалистическа страна от Варшавския договор е тази в България, което говори за стратегическото значение на страната ни като военен плацдарм. «Форин полиси» оценява нейната значимост по следния начин: «*Сравнена с американските бази в стара Европа, Безмер и нейните източноевропейски еквиваленти са по-евтини за оперирање и по-близко до потенциалните горещи точки в Средния Изток и Централна Азия. Във времена на конфликт военните ще използват тези съоръжения, за да придвижват хора и ресурси. Надеждата е, че държавите-домакини от бившия съветски блок ще бъдат по-послушни отколкото други страни с американски бази в стара Европа и ще бъде по-малко вероятно да блокират тяхната употреба във време на конфликт*.» [5] Още повече, че по условията на договора тези, които ползват базите нямат задължение не само да искат разрешение, но дори и да информират за операциите, извършени от тях, за разлика например от базите в Турция, чието ползване зависи от турското правителство.

3. Какви са резултатите от загубата от страна на България на Третата световна война, включването й като периферия в нова геополитическа система и началото на Четвърта световна война?

България е най-опустошената икономически и демографски страна от загубата в Третата световна война. При нея неолиберализацията и мащабите на експлоатация са по-големи отколкото във всяка друга европейска държава. Основните системни партии, участващи в правителствата през този период са по-неолиберални от тези на Рейгън и Тачър. Това се вижда от три основни показателя. Първият е данъчното облагане на капиталистите в сравнение с работниците, което у нас е няколко пъти повече в изгода на капиталистите, а не на работниците. Десният Рейгън усява да свали данъците на капиталистите до 28%, а у нас те бяха свалени до 10%. Вторият показател е делът от БВП, преразпределян от държавата — у нас той е по-нисък отколкото във всички основни западноевропейски държави, включително и от САЩ. Третият

показател е маркетизацията на публичните услуги. Мащабите на тяхната маркетизация е по-висока отколкото в САЩ и Великобритания. България е страната, в която например най-голям дял от разходите за здравеопазване се плащат директно от пациентите, а не идват от здравни осигуровки в солидарната здравна система.

В Българияя има днес 12 пъти повече бедни отколкото в края на социализма, неравенството е по-голямо от всякога преди това в новата ни история. Равнището на експлоатация е най-голямото в ЕС. Българската армия е унищожена по указание на Запада и Турция в размери, които я правят много по-нежизнеспособна отколкото след Ньойския договор в края на Първата световна война.

България е най-загубилата вече страна във водещата се Четвърта световна война. Икономически се отказа от строителството на ядрени централи с Русия и загуби милиарди. Принудена бе насила да се откаже и от петролопроводите под строгите погледи на специално пристигналите за тази цел в страната американските сенатори по времето на правителството на Орешарски.

В момента ляво-дясното позициониране на политическите сили и избирателите е само дискурс, но не и реални политики, докато на практика имаме в нарастваща степен позициониране в национално-цивилизационен смисъл: русофоби срещу русофили, туркофили срещу патриоти. Реакцията на Истанбулската конвенция беше симптом в това отношение. Носителите на неолиберални ценности, свързани със съответни НПО-та и партии са все повече заклеймявани като «сорософиди» и «чужда агентура», а от русофобската страна се правят списъци на русофилите, което са наричани «рубладжии». Във всеки случай нарастваща част от русофобите вече не са либерали или не са изцяло либерали и се дефинират като консерватори. В парламента има партии, които в различна степен са обвързани с всяка от основните геополитически сили и битката се разгръща в невиждани преди това мащаби.

В разгръщащата се в момента Четвърта световна война, в която водеща роля играят информационните, културните, дигиталните, пропагандно-идеологическите механизми има тенденция на разпад на предходните глобализирани неолиберални апарати, свързани с американската хегемония. Това се вижда от истерията за фалшиви новини и нарастващите ограничения и прогонване в различни страни на така нар. сорософиди от глобализираните неолиберални НПО-та. Вижда се от

срива на меката сила на САЩ, от това, че те, които имат стотици медии и хиляди НПО-та по света се уплашиха от само една руска телевизия на тяхна територия — «Russia Today» и й наложиха съответните ограничения. Навсякъде тече процес на самозатваряне, стените се увеличават, глобалните инвестиции намаляват, навлизаме в епохата на ново геополитическо противопоставяне, в което русофили и русофоби, туркофили и техните противници, американофили, еврофили и техните алтернативи ще водят все по-ожесточена битка, тресяща не само България, а изразяваща и големите и глобални процеси на разпад на неолиберална глобализиран капитализъм.

4. Как се променя ценностното отношение и идентификация на българите с Русия?

Поредица от изследвания на социалните дистанции, които имат българите към представители на други етнически общности, направени по скалата на Богардус, показват че най-малки са социалните дистанции, които българите имат спрямо руснаците, т.е. те възприемат руснаците като най-близката от всички етнически общности. Това са хората, с които в най-висока степен българите са готови да имат приятелство, да бъдат съседи, да работят заедно, за които да се оженят. Забележителното е, че те са чувствани като по-близки дори от бесарабските българи и македонците, които по принцип се разглеждат като етнически много по-тясно свързани с България [6]. Тези данни се потвърждават и след започването на конфликта в Украйна при изследване през лятото на 2014 г [7].

Българите са най-големите русофили в Европа. Това показват данните от международното изследване «Трансатлантически тенденции 2008», проведено в 12 европейски страни и САЩ. На въпрос какви чувства изпитват към дадени страни, като се използва скала, според която 100 означава «много топли», а 0 — «много студени» общият резултат на анкетираните българи е 66. В същото време има тенденция положителното отношение към САЩ да спада [8]. Проучване на «Пю рисърч център» през 2007 г. показва, че само 51% от българите имат положително отношение към САЩ, като спадът на процента на така мислещите за пет години е с 21% и най-вероятно основна причина за това е нарушилата всякакви международни закони американска инвазия в Ирак

и Афганистан, имаща бедствени следствия за тези страни. В същото време положително отношение към Русия имат 78%, а русофобите са едва 12% [9].

Можем да говорим за два етапа на русофилството в България през последното десетилетие. На първият етап то безпроблемно и непротиворечиво се съчетава с еврофилството, а и с американофилството до 2002 г. Всъщност и Русия по това време е готова за активна интеграция с Европа. През 2011 г. международното проучване «Трансатлантически тенденции» 2011 г. показва отново, че българите са най-големите русофили в ЕС — огромната цифра от 88% имат положително отношение към Русия, докато средното за Европа е 50%. Само 10% не харесват Русия. Същевременно българите, заедно с румънците, имат най-позитивно отношение и към ЕС — 90% [10]. Затова и десните партии правят русофобски демонстрации, но БСП са опитва да съчетава прозападни и проруски активности. От една страна, например предприема мерки за влизане в НАТО, а от друга — нейни лидери настояват за «голям шлем» при договарянето с Русия на три големи проекта — АЕЦ «Белене», газопровода «Южен поток» и нефтопровода «Бургас-Александрополис».

През 2013 г. обаче две събития поставиха началото на нова геополитическа и геоикономическа ситуация, имаща значение и за русофилството в България. Едното беше превратът в Украйна и започналата геополитическа битка за Украйна между Запада и Русия. Другото беше геополитическата битка, на която България стана център, свързана с енергетиката и «Южен поток». Те съвпаднаха и със засилващото се разочарование от резултатите от нашето членство в ЕС. Това доведе до рязко изостряне на отношенията между русофили и русофоби. Това даде съответните отражения в резултатите от новите социологически изследвания. Национално представително проучване на агенция «Алфа Рисърч» от края на април 2014 г. задава въпросът «Ако днес имаше референдум и трябваше да избирате за присъединяване на България към Европейския съюз или към Евразийски съюз (около Русия), как бихте гласували?». Отговорите съответно са:

- *Присъединяване на България към Европейския съюз — 40%,*
- *Присъединяване на България към Евразийски съюз — 22%,*
- *Не знам/няма да гласувам — 28%*.

Привържениците за влизане в ЕС сега не биха получили абсолютно мнозинство, но в същото време следва да се отбележи, че различни со-

циологически изследвания показват, че българите имат повече доверие на европейските институции, отколкото на българските и поради това и до 2015 г. у голяма част от българите отношението към ЕС и това към Русия се съчетават или не са в тежък конфликт. Разпределени по партии данните са следните: сред привържениците на «Атака» 30% са за ЕС, 38% — за Евразийския съюз, 32% — нямат мнение; сред привържениците на АБВ 34% са за ЕС, 34% за Евразийския съюз, 32% нямат мнение; сред привържениците на БСП 33% са за ЕС, 34% — за Евразийския съюз, 33% — не биха участвали или нямат мнение; сред привържениците на ДПС 20% са за ЕС, 15% — а Евразийския съюз и 66% — не биха участвали или нямат мнение; сред привържениците на десния «Реформаторския блок» — 65% са за ЕС, 10% — за Евразийския съюз, 25% — не биха участвали или нямат мнение; сред привържениците на ГЕРБ 65% са за ЕС, 10% — за Евразийския съюз. Цивилизационното разделение минава вътре във всички партии, но в различни пропорции. Особено силно е то сред левите партии. Забележителното е, че независимо от намиращите се на противоположни позиции «Атака» и ДПС, то сред техните привърженици готовността за присъединяване към Евразийския съюз също е много висока. Отчита се зараждане на кохерентен антиевропейски блок, който не е официално афиширан, но има предпоставки да се развие, т.е. българското общество демонстрира цивилизационна разделеност, подобна на тази, която наблюдаваме в Украйна. Факт е всъщност, че тази цивилизационна разделеност възниква още в годините след Освобождението на България и винаги е присъствала в българската история с изключение на времето на социализма.

Междувременно геополитическата битка се изостри. Президентът на България Росен Плевнелиев и някои министри заеха крайно русофобски позиции. Независимо от това, представително социологическо изследване, проведено от социолога Живко Георгиев в периода 18–28 октомври 2014 г. по поръчка на в. ДУМА показва, че 78% се определят като русофили, като русофоби — 21%. Най-много русофоби има сред електората на ГЕРБ (17%), в Реформаторския блок са 15%, в Атака — 12%. Резултатите от анкетата ясно показват, че сред младите на възраст 18-29 г. русофобството е по-изразено (29%), отколкото при повъзрастните. Очевидно две десетилетия масова антируска пропаганда в медиите оказват влияние сред младите, които са и от поколението, което не знае вече руски език, но голяма част от тях знаят английски.

Огромното мнозинство от българите са за развиване на добри отношения с Русия. Сред анкетираните 58% не одобряват присъединяването на България към санкциите, наложени срещу Русия от САЩ и ЕС, одобряват го едва 13%. Противниците на участието ни в санкциите са най-много сред електората на БСП (86%), «Атака» (79%), Патриотичния фронт (72%), АБВ (65%), други партии (60%). А одобряващите са над средното равнище при Реформаторския блок (26%) и ГЕРБ (21%). Но дори при тях процентът на одобряващите участието ни в санкциите не е висок. В Русия се вижда регионален ограничител на турското и по-общо ислямското влияние. Партньорството с Русия се мисли като гаранция за стабилност на българската икономика. Путин се възприема като модел за лидер, от който светът и България имат нужда — визионер, решителен, активен, с глобално мислене, патриот, вдигнал страната си на крака. Русофилството в много отношения е станало част от националната идентичност и атаките срещу него по същество разграждат националната идентичност [11].

Друго представително социологическо изследване, проведено от агенция «Медиана» между 21 февруари и 1 март 2015 г. във време на пропагандно изостряне на войната между Запада и Русия, особено във връзка с убийството на Борис Немцов, потвърждава подобни данни. Пропагандното представяне от водещите български телевизии и на огромното количество финансирани отвън НПО-та на образа на Русия като агресор, а на САЩ и НАТО като радетели на мира, на справедливостта и демокрацията се разминава с общественото мнение. Отговорността за събитията в Украйна се открива в много по-голяма степен в САЩ, отколкото в Русия. Съответно нагнетяването на напрежение в отношенията с Русия засилва анти НАТО настроенията. По-голямата част от пълнолетните — 68%, са на мнение, че правителството подчинява страната на чужди икономически и политически интереси, а само 32% от хората мислят, че кабинетът отстоява националните интереси. Има драстично разминаване между официалната позиция за Русия, Украйна и САЩ, представяна от водещите медии, от президента и министрите на външните работи и отбраната, от една страна, и общественото мнение и позиция, от друга страна. Образът на Русия като агресор, а САЩ и НАТО, като радетели на мира, справедливостта и демокрацията не издържа критиката на общественото мнение. Едва 11% смятат, че Русия е провокирала събитията в Украйна. Много по-голям е процентът на тези, който смятат, че виновни

за случващото се там с САЩ — това са 23% от интервюираните. Само 6% от българските граждани подкрепят позицията на САЩ за Украйна, докато четири пъти повече — 24% подкрепят позицията на Русия. Според 33% при евентуален конфликт НАТО-Русия България трябва да напусне блока, а едва според 9% страната ни трябва да остане в алианса. За бази на НАТО в страната се обявяват едва 14% от българите, против са 52%, т.е. при референдум българският народ би отхвърлил американските бази, които се възприемат като насочени срещу Русия [12].

През август 2016 г. свое изследване публикува социологическата агенция «Маркет линкс». Според него процентът на българите, одобряващи политиката на Русия е по-висок от този на съгражданите ни, които имат същото отношение към политиката на ЕС. 74% от българите имат силно положително или по-скоро положително отношения към политиката на Русия, докато този процент за ЕС е 68. Германия, Франция и САЩ също са с по-нисък процент на одобрение от този на Русия [13].

Пред 2017 г. рамките на глобално изследване, проведено в 66 страни по целия свят от асоциацията УИН/«Галъп интернешънъл», респондентите бяха поставени пред интересна хипотеза: коя от основните военни сили в света биха избрали за партньор при отблъскване на нечие нападение. Въпросът звучеше така: «Има шест страни в света, които разполагат с най-голяма военна мощ: САЩ, Китай, Русия, Франция, Обединеното кралство и Индия. Да предположим, че във вашата страна избухва военен конфликт и вие трябва да изберете само една от тези страни за ваш партньор, коя страна бихте избрали?». Гражданите на 4 държави, които са членки на НАТО, биха избрали Русия да се грижи за тяхната сигурност в случай на война. Макар да са част от НАТО, повечето от жителите на България, Турция, Гърция и Словения предпочитат опеката на Русия в случай на военен конфликт, сочи проучването. В България това казват 42% от анкетираните българи, само 17% предпочитат САЩ и 4% — Франция [14].

Проблемът е, че новата студена, хибридна или четвърта световна война все повече се изостря. В тази война България е в една военнополитическа организация, политиците признават, че имат едни «големи началници», от които чакат указания и подкрепа, докато основната част от населението очаква подкрепа от друга страна. Това разделение разкъсва и ще разкъсва все повече българското общество и ще бъде фактор за промените в нея през следващите години.

Списък на използваната литература

1. *Fukuyama, Francis*. The End of History and the Last Man, Free Press, 1992.
2. *Huntington, S*. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order, New York: Simon and Shuster, 1996.
3. *Cohen, Stephen F*. The New American Cold War with Russia, In: The Nation, 2006.
4. *Кравченко, Илья*. Национальная безопасность по Трампу, В: Российский совет по международным делам, http://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/columns/political-life-of-usa/natsionalnaya-bezopasnost-po-trampu/, 19 декабря 2017.
5. *Widome, Daniel*. The List: The Six Most Important U.S. Military Bases, In: Foreign Policy, 13 May 2006.
6. Вж. *Пампоров, А*. Социални дистанции и етнически стереотипи за малцинствата в България, С., Институт «Отворено общество», 2009.
7. *Пампоров, А*. «Новите цигани», В: Политики, бр. 3, 2014, http://politiki.bg/?cy=285&lang=1&a0i=224111&a0m=readInternal&a0p_id=1106.
8. Българите обичат Русия, харесват САЩ и мразят войната, В: http://www.zona-news.com/displaynews/40493, 17.09.2018.
9. Rising Environmental Concern in 47-Nation Survey: Global Unease with Major World Powers, In: http://assets.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/2/pdf/2007%20Pew%20Global%20Attitudes%20Report%20-%20June%2027.pdf, June 27, 2007.
10. *Михалев, Иван*. Българите са най-големите русофили в ЕС, в. Капитал, 14 септември 2011.
11. *Христова, Велиана*. След изборите властва песимизмът, в. Дума, 25 ноември 2014.
12. Вж. «Медиана»: Обществото няма доверие в управлението, В: http://www.vesti.bg/bulgaria/politika/mediana-obshtestvoto-niama-doverie-v-upravlenieto-6032533, 4 март 2015.
13. «Маркет линкс»: 74% от българите харесват политиката на Русия, https://clubz.bg/43928-market_links_74_ot_bylgarite_haresvat_politikata_na_rusiq, 30.08.2016.
14. Глобални предпочитания за хипотетични военни съюзници, В: http://www.gallup-international.bg/bg/%D0%9F%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8/2017/353-Global-Preferences-for-Hypothetical-Military-Allies, 02.05.2017.

Христов Ивайло
Доц., д.полит.н., Университет за национално и световно стопанство,
София, България

ВЪЗМОЖНИ И РЕАЛНИ АЛТЕРНАТИВИ ПРЕД БЪЛГАРСКАТА НАЦИЯ

Въпросът за съдбата на българската народност е въпрос преди всичко за нейната цялост и перспективи. През XIX и XX век политическият ни елит на три пъти е изправен пред решаващ избор, от който зависи дали ще се установи държавност на територии, където българите са доминиращ етнически елемент: Мизия, Тракия, Добруджа, и Македония. Тоест, налице са три «бифуркационни точки»[1], гранични по отношение на националното ни битие. Те сключват възела от възможности, когато след избора на една от тях, следва необратимо еднопосочно движение, без възможност за алтернативи. А именно:

Първо: Радикално игнориране на идеята за дуалистична Българо-Турска държава, обсъждана в края на 60-те години на XIX в., по подобие тази на Австро-Унгария. Възприемане и налагане на доктрината за създаване на самостоятелна държава върху руините на Османска империя, в земите които традиционното са били част от Средновековна България.

Второ: Историческата невъзможност да се реализира проектът за «Южнославянска федерация» след Втората световна война, роден в коридорите на Коминтерна и Москва.

Трето: Провалът на усилията за справедливо решаване на Македонския въпрос и на идеала за «Обединена и целокупна България».

В паралелен план в откъснатите земи, населени предимно с българи, започва процес на асимилация и «свиване» на българската народност, а накъде тя е изтласкана принудително от територии, в която е доминиращ етнически елемент.

1. Дуалистичната идея от средата на XIX век и нейните рефлексии

От началото на XV в. главен въпрос за българското общество са пътищата и средствата за освобождението на България. През XIX в. проблемът вече се дискутира с особена активност, поради необратимата

[1] *Вж. Пригожин*, Иля, Краят на детерминираността. С., 2000.

криза, обхванала Османската империя. На тази основа усилено се поставя и разисква въпросът за към какъв тип независимост и държавност следва да се стреми българското общество. Дали към автономна провинция, или дуалистична държава по примера на Австро-Унгария, федерация или конфедерация като Швейцария, или пък еднонационална държава от типа на Франция, Италия, Германия.

В този разнообразен спектър от идеи, идеята за дуалистична Българо-турска държава заема особено място. Развитието на тази доктрина е свързано с тезата, че единствено в рамките на Османската империя ние можем на съхраним целостта на българската народност. Тя е дефинира първоначално от т. нар. Таен Централен Български Комитет (ТЦБК) в Букурещ през втората половина на 60-те години на XIX век. А след това е продължена в други условия и при други обстоятелства от Тодор Икономов, д-р Стоян Чомаков и Стефан Стамболов.

Тяхната стратегия е следната: българският народ да не тръгва на революция, а да извърши културна, социална, политическа и икономическа стабилизация (чрез църквата, училищата, читалищата, търговията, производството) върху епархиите, очертани от Българската екзархия, обхващащи почти всички български области в Мизия, Тракия, Добруджа и Македония. Тоест за постепенно и мирно всестранно развитие на българската нация в рамките на Османската империя.

Както е известно, тази алтернатива се проваля. Радикалните сили в българската революционната емиграция вземат връх, налагат и поемат курс на въоръжена борба срещу Османската империя, довела до Руско-турската освободителна война. Тя обаче е последвана от Берлинския конгрес (1878), където се извършва първото разделяне и разпокъсване на българската народност. Но още в Сан Стефано от картата на България са изключени Северна Добруджа и Моравската област, населена тогава предимно с българи.

Оттук започва раздробяването на българското етническо землище и последователното асимилиране на българската народност. Интересно е обаче, че и след Освобождението идеята за дуалистична Българо — Турска държава продължава да битува сред управленския ни елит. Тя е съживена отново от Стефан Стамболов и стамболовистите през 90-те години на XIX век, във връзка със зародилата се нова антируската насока на следосвобожденската политика. Идеята за дуалистична

Българо-Турска държава дава повод на Стефан Стамболов да потърси сближение с Турция като възможност за стабилизиране международното положение на нашата страна, усложнено рязко след абдикацията на княз Александър Батенберг и последвалият избор на Фердинанд за държавен глава, който в продължение на десет години не е признат за законен владетел от Великите сили.

Идеята на Стефан Стамболов за промяна на статута на двете държави носи същите мотиви, които изтъква по-рано и Тодор Икономов: една Българо-Турска империя би реализирала тихо и мирно етническото обединение на българите в Мизия, Тракия и Македония. Стамболов отстоява и прилага спасителния и мъдър принцип за единство на българската етническа територия в Македония и Одринско. Отказът от дележ, на който той държи, е продуктивен, далеч от измамните и суетни съблазни за временен успех. Това негово поведение е и посланието му към бъдещите конструктори на българската външна политика, за жалост, изоставено поразително скоро от следващото поколение управляващи в София. Изглежда, че едни от най-важните причини за това са били стремежите на Стамболов да накара султана сам да признае Фердинанд за законен княз. След 1896 г. обаче Фердинанд е бил признат от всички велики сили. Започват и арменските кланета, гонитбата на българите в Македония, дейността на ВМРО — а всички тези обстоятелства правят невъзможно каквото и да било българо-турско дуалистично обединение.

2. Проектът «Федерация на южните славяни»

Идеята за федерация — Балканска, Дунавска, общоевропейска, води своето начало още от средата на XIX в. През 40-те години на XIX век Лайош Кошут, борейки се срещу австрийското господство и руската имперска политика, издига възгледа за създаването на Дунавска федерация. След това Прудон, Бакунин и Кропоткин, лансират принципите на анархизма и предлагат премахване на държавните прегради и образуване на единна Европа:

Сред българските дейци идеята за федерализма става популярна в началото на 70-те години на XIX век. По страниците на в. «Свобода» и «Независимост» Любен Каравелов отхвърля реформистките дуалисти опити на ТБЦК и налага мисълта за революцията като единствено

средство за решаване на българския въпрос.[2] Националната революция Каравелов разглежда като част от освободителното общобалканско действие, при което сътрудничеството с останалите балкански народи е гаранция за успех. Любен Каравелов предвижда учредяването на «Южнославянска» и «Дунавска» федерация на свободни земи от типа на Швейцарския съюз, при зачитане историческите права на всеки народ. БРЦК и Каравелов поставят българското национално освобождение в зависимост от общото балканско действие, като славянофилската идея за българо-сръбски съюз се смята едва ли не за исторически предопределена.

В широкото обществено мнение битува мнението, че Христо Ботев е най-убеденият носител на идеята за федерация. Пристрастието на Христо Ботев към идеите на федерализма произтичат от бляна му за «братския съюз между народите» и за «общочовешкото единство». През 1875–1876 г., когато българската национална революция отбелязва своя връх, Христо Ботев постепенно ревизира идеята си за Балканска или Южнославянска федерация. В статия си във в. «Знаме» от март 1875 г. той заявява, че идеята за югославско единство е претърпяла гражданственост у всичките почти народи на Балканския полуостров (с изключение само на турците), но пречка за реализацията ѝ са назряващите шовинистични претенции на балканските държавици, особено на Сърбия. Следователно, в идеологията си Христо Ботев остава верен на възгледа за общочовешкото единство и братски съюз между народите, но изоставя на този исторически етап изграждането на Балканска или Южнославянска федерация.

За втори път идеята за Южнославянска федерация се подновява в програмните документи на балканските социалдемократически партии. Там се говори вече за възможността да се създаде «Балканска социалдемократическа федеративна република» — идея, която е погребана окончателно след Балканските войни през 1912–1913 година.

Трето по ред съживяване на федеративната доктрина извършва Коминтерна в Москва през 30-те години. Тогава на БКП и ЮКП е наложено разбирането за възможността да се създаде «Балканска социалистическа федерация» — идея, която се експериментира след края на Втората световна война.

[2] *Каравелов, Любен*. Събрани съчинения в девет тома. Под. ред. на Цв. Ундживева, Д. Леков, П. Тотев. С., 1965–1968, т. 5, с. 258.

Интересна е еволюцията на този въпрос. Крахът на идеята за «национално обединение» на българите през 1918 г. отново възкресява лозунга за «автономна Македония». От дейците на ВМРО тя се мисли като независима държава с българско мнозинство, следователно и като «втора държава на българите» на Балканите, по примера на двете германски държави — Австрия и Германия.

През 30-те години на XX век в развоя на македонския въпрос от българска страна навлиза нов, но все по-важен играч: Българската комунистическа партия. В началото тя лансира възгледа за независима Македония в рамките на Балканска съветска федерация, прокарвайки плановете на базирания в Москва Коминтерн, в ръководството на който участват Васил Коларов и Георги Димитров. Политическият проект се допълва и с ново етно-национално съдържание: излага се тезата за съществуването на отделна македонска народност, различна от българската. Тази линия е легитимирана с известното решение на политическия секретариат на ИК на Коминтерна от януари 1934 г., с което се признава съществуването на македонската нация и език[3]. БКП (след 1938 Българска работническа партия) възприема новата формула. В хода на войната и Антифашисткото събрание на народното освобождение на Югославия (АВНОЮ), и българският Отечествен фронт признават правото на «македонския народ» да се обедини в своите «географски и исторически граници».

Административното налагане на македонско съзнание се активизира след X пленум на ЦК на БКП, който предоставя на Пиринския край «културна автономия» и лансира «множество мероприятия» по прилагането й. Най-важното сред тях е проведеното в края на 1946 г. преброяване на населението. За първи път у нас се «установява» значителен процент «македонци по народност»: 169 544 души. Според тази формула те формират мнозинството в Горноджумайска област (по-късно Благоевградски окръг) — 160 641 или 63,6% от общото й население[4]. В навечерието на преброяването кметовете от петте околии на областта получават телеграми от партийните ръководство, настояващи цялото население да бъде записано като македонско. Изключение се предвижда само за «евреите, циганите, турците и българите, дошли от пределите на Бълга-

[3] *Влахов, Димитър*. Мемоари. Скопје, 1970, с. 356.

[4] *Маринов, Чавдар*. От «интернационализъм» към национализъм. В — История на Народна република България, С., 2009, с. 487.

рия. Българомохамеданите да се пишат по народност «македонци» без разлика дали са отсам, или оттатък Места.»[5]

Разгледаната «нова» политика е израз на зависимостта от диктата на Коминтерна. Тя игнорира напълно жестокия сръбски режим във Вардарска Македония. Болшинството от българите там до 2. VIII август 1944 г. говорят на български език; интелигенцията пише на български и се смята за българска по произход. Едва на 2.VIII.1944 г. в манастира «Прохор Пчински» АВНОЮ взема решение: с принуда да започне създаване на нова «македонска нация» на антибългарска основа. За целта тогава е създадена «македонска азбука»; започва изпълването на езика със сърбизми; както и писането на «новата македонска история». Така «македонската нация» е продукт на силовата политика на ЮКП, довела до принудително отродяване на част от българите в Македония. След 1990 г. обаче стартира точно обратния процес. Вече над 100 000 глави на семейства от Македония доказаха своя български произход и получиха българско гражданство и български паспорт — ако и да живеят в Р. Македония.

3. Доктрината «Обединена и целокупна България»

Третата «бифуркационна точка» е обвързана с възможните алтернативи за обединението на българите в Тракия и Македония след 1878 година на базата на националната идея. Развитието на тази доктрина е част от генезиса и превъплъщенията на българския стремеж да се осигурят максимално добри условия за развитието на държавата.

Обикновено се смята, че мисията на българското родолюбие след Освобождението е да включи български говорещото население от околните страни в територията на България. Тази идея, както е добре известно, търпи крах. Като основна причина се сочи обективната невъзможност малка и зависима страна като България да извърши такъв исторически подвиг, както и неукрепналостта на родния политически елит.

Съзнавайки какви са реалностите, българите в Македония и Тракия започват самостоятелно движение за национално освобождение. Началото е 23 октомври 1893 г. На този ден в Солун шест души — Дамян Груев, д-р Христо Татарчев, Иван Хаджиниколов, Петър поп Арсов, Антон Димитров и Христо Батанджиев образуват основават Български Македоно-Одрински

[5] ЦДА, ф. 1 Б, оп. 13, а.е. 112, л. 26.

революционен комитет (БМОРК), който по-късно прераства в легендарната Вътрешна македоно-одринска революционна организация (ВМОРО). Впоследствие «одринска» отпада и остава абревиатурата ВМРО.

Българският характер на ВМРО е безспорен. За този облик на организацията са наясно и на Балканите, и в Европа. Фактите едва ли се нуждаят от коментар:[6]

- Половината от ръководителите не са от Македония (Иван Гарванов, Христо Чернопеев, Марко Леринski, Кръстьо Асенов и т.н.), а от стара България, факт, който доказва общобългарския характер на делото.
- Ръководителите й, включително и Гоце Делчев, постоянно са заявявали, че са българи в своите официални документи.
- Всички активни дейци на ВМРО са завършили български гимназии, университети, военни училища.
- Задграничните бази на ВМРО са само в България. Тук се издават вестниците на организацията, българските власти не я преследват, а тайно и явно я подпомагат.
- В България, а не в Сърбия или Гърция, емигрират след всяка афера, бунт, въстание и война хиляди «македонци», без някой да ги дели на свои и чужди. В определени периоди до 70% от елита на свободна България се състои от хора, родени в Македония.
- Всички документи на ВМРО, през цялото време на съществуването й, са на литературен български език. Нито един от десетките хиляди документ не е написан на сръбски език или на гръцки език.
- Голяма част от ръководството на ВМРО са офицери от българската армия. Някои от тях, като Венедиков, Протогеров, Бояджиев, достигат до генерalски чин, а други, като Гьорче Петров, са офицери от българското разузнаване.

Както се вижда, организацията е създадена от българи, водещите фигури в нея също са българи, главната й цел е да обедини освободителните усилия на българите във все още поробените Тракия и Македония. Но имайки предвид политическите интереси на «великите сили» и на останалите балкански държави, както и обстоятелството, че в Македония съжителстват различни народности, ***ВМОРО си поставя за цел да се бори за автономия на Македония, а не за нейното пряко присъединяване към България.***

[6] *Димитров, Божидар*. 10-те лъжи на македонизма. С., 2006, с. 75–76.

От приведените факти ясно се вижда, че понятията «българи» и «български» са заменени. Това не е защото са изчезнали българите в Македония и Тракия, а защото ВМРО си поставя за цел да обедини около себе си и другите потиснати народности. Цели се не «дележ», а съхраняване целостта на Македония и Одринско като географско-етническа територия с преобладаващ български характер. Тоест ВМРО е против подялба по национален признак. Факт, който би позволил впоследствие да се настоява за изпълнение на благоприятния чл. 23 от Берлинския договор, който предвижда такива реформи в таза област, изпълнението на които се смята като път към административна и политическа автономия от типа на тази в Източна Румелия до 1885 г. Подобна стратегия би ликвидирала на практика и възможността от ново разкъсване на българската народност в Македония и Тракия; до нейното обезличаване и асимилация; и до безкрайните страдания на македонските българи. Става дума за създаване на две паралелни държави и нации, чийто фундамент е именно българската народност. Практика, обичайна за Балканите: Сърбия и Черна гора, Румъния и Молдова, Гърция и Кипър са обособени на принципа «една народност — две нации и държави». В този сценарий автономна Македония би била втора българска държава и евентуално обединително звено за една бъдеща Балканска федерация.[7]

Стратегията на ВМРО среща обаче ожесточената агитационна и въоръжена съпротива от страна на политиката, провеждана от Белград и Атина. Официална София до 1912 г. настоява в Македония да се провеждат реформите, предвидени от чл. 23 от Берлинския договор, за да се съхрани единството на територията и населяващия я народ. През 1894 г. в София е създаден Върховен Македоно-Одрински Комитет (ВМОК). Тактиката му се състои в следното: чрез печатно слово да се разясни пред Европа истината за Македония. Някои военни дейци в него, начело с Борис Сарафов, се опитват през 1895 г. чрез Мелнишкото въстание да се даде повод на България да обяви война на Турция и с помощта на Русия да освободи Македония и Одринско. На тази основа ВМРО отрича опитите, хода на събитията да се диктуват от ВМОК.

След 1903 г. националното-обединителното движение на македонските и тракийските българи е подложено на още по-силен националистически натиск от засилващите се претенции на Сърбия и Гърция. Доктрината за «дележ» на Македония и Тракия между балканските страни

[7] Вж. *Тодоров, Коста*. Изповедта на една луда балканска глава. С., 2012, с. 13.

все повече взема връх в политическите среди. Не се реализира сценарият на ВМРО за автономна Македония. На практика и Сърбия, и Гърция воюват срещу ВМРО и за съжаление, битката против Организацията е успешна. От голямо значение е и фактът, че през 1912 г. цар Фердинанд и правителството на Иван Ев. Гешов се отказват от идеята да се иска приложение на чл. 23 от Берлинския договор и възприемат тезата за дележ на Македония със съседите.

Творец или разрушител на българската съдба през епохата на войните (1912–1918) е национализмът? Обективността ни задължава да признаем неговото предимно деструктивно действие, в моменти на върховни изпитания за нашия народ. Доводите за подобно твърдение са няколко.

1. Подемайки императива за «незабавна война» в защита на поробените българи в пределите на Османската империя, Фердинанд и недалновидната политическа върхушка, без нужната дипломатическа обработка и действия, предизвикват въвличането на България във военни авантюри. Те завършват със стотици убити и осакатени. И най-важното: страната ни губи значителна част от свои изконни територии, населявани предимно с българи: Гърция присъединява Егейска Македония до р. Места; Румъния взема Южна Добруджа, а Сърбия — Вардарска Македония, която е люлка на националното ни възраждане; Турция анексира Одринска Тракия. Над един милион българи остават в Егейска Македония, Беломорска и Източна Тракия, където са подложени на етническо прочистване и асимилация, а други — 250 000 търсят убежище като бежанци в България. За втори път българската народност е изтикана от изконни и международно признати български земи.
2. Българският политически елит отстъпва от рационалната идея: Македония да не дели между балканските християнски държави — теза, която София защитава до 1912 г.
3. Традиционно се смята, че Балканската война е народна, освободителна, справедлива, преобърнала робския комплекс на българина и пр. Вярно е наистина, в нея българският народ проявява чудовищна храброст и съпричастност към поробените си братя в Македония и Тракия. Вместо очакваните 300–350 000 мъже, под бойните знамена застават 650 000 души[8]. Към казармите се сти-

[8] *Марков, Георги*. Българското крушение. С 2017., с. 329.

чат и значителен брой българи от всички краища на света, включително и от САЩ и Канада. Те плащат с оскъдните си средства билети за влакове и кораби, за да участват като доброволци във войната. Само една велика кауза, трудно разбираема за днешните отродени поколения, може да вдигне цял едни народ, готов за саможертва. Трудно в новата българска история ще се намери такъв аналогичен пример за национална еуфория и единство.

Бегло се споменава обаче, че Междусъюзническата война е по същество продължение на Балканската — дели ги един месец. Т.е. става дума за една война, чиято цел е подялба на Македония и Тракия, т.е. на Европейските територии на Турция. Още преди да се обяви официално Междусъюзническата война, се водят сражения между българи и сърби, българи и гърци по долината на река Ангиста, чиято цел е българските части да се изтласкат на Североизток. Същото е и положението в Солун, където нашите войски от ноември 1912 г. са под непрестанния силен натиск на гърците. Те са инцидентни наистина, но са показателни за настроенията, обхванали «съюзниците». Страните от Балканският съюз влизат в Балканската война с ясното съзнание, че вторият етап от войната — т.е. Междусъюзническата, е неизбежен!

4. През Първата световна война (1915–1918) войнстващият реваншизъм и арогантното самочувствие и неподготвеността на българската политическата върхушка вземат връх. Преди всичко — управляващият екип в София не намира сполучливо новите стратегически съюзници. Фердинанд, напук на всяка елементарна логика, въвлича България в съюза с Централните сили, за да може нашият народ да преживее втората национална катастрофа. В онези години монархът е обичал да казва: «За България има отворен само един път — към Виена.» Изявлението на Фердинанд пред германския вестник «Берлинертагбладт», че той «работи усилено да вкара България в германски политически води» се превръща в кошмарна реалност.

Пасивите от безконтролната власт на монарха, игнорирането на алтернативното мислене сред българската политическа класа, съчетани с изключителна амбициозност и суетност на Фердинанд дават своите резултати. За пет години (1913–1918) България преживява две национални катастрофи, като дава 200 000

убити и 300 000 ранени, от които 70 000 трайно осакатени, остават 90 000 вдовици и 280 000 сираци; загубени са завинаги 65 хиляди квадратни километра българска територия и над 2 милиона българи, останали извън границите на България; избити са десетки хиляди мирни българи в Македония и Тракия от съюзническите войски и турската армия, а над 150 хиляди панически бягат от родните си места, оставяйки имоти за десетки милиарди лева и се преселват в България; затворени са над 2000 училища и три български печатници — в Солун, Одрин и Скопие; България, от първа икономическа и военна сила в Югоизточна Европа към 1912 г., става последна след 1919 г. Ньойския мирен договор прави България единствена европейска държава, която по всичките си сухоземни граници «граничи вече само със себе си.» Т.е. тя е заобиколена с население, откъснато от нейното етническо и географско тяло. Жизненото пространство на нацията е ограничено до възможния предел, а ефекта от борбата за българско национално обединение е минимизиран.

5. Не по-малко трагични са и последиците от участието във Втората световна война. Македония и Тракия отново са «стръвта на въдицата», с която официална България е «издърпана» от неутралитета. Въпреки че в печата по това време те са наречени «новоосвободени» или «новоприсъединени» земи, никъде не е записано в международно признат договор, че тези територии ще бъдат включени в границите на България, какъвто е случаят само с Южна Добруджа. За всички през 1941 г. е било ясно, че окончателните граници на държавите след войни, са прокарват само след решения на една световна мирна конференция.

Военнополитическите катастрофи след 1913 г. в Междусъюзническата война, Първата и Втората световна война са най-тежките ни национални поражения. И в трите войни българите плащат данък на илюзията, че ще могат да обединят своите сънародници от Балканския полуостров в единна национална държава. Най-трагичното обаче е в смазването на българския национален дух, в безразсъдното проиграване на вековните ни национални идеали. Породена е също така яростна социална и политическа конфронтация в българското общество, която постепенно прераства в една продължителна и перманентна гражданска война.

Оттук нататък въпросът за националното помирение и националното съгласие през XXI в. без никакво съмнение трябва да се превърне в общопризнат приоритет на всички партии, за да се гарантира оцеляването на българската нация и държава!

Списък на използваната литература

1. *Андреева, Румяна*. Нация и национализъм в българската история. С., «Парадигма», 1998.
2. Априлско въстание. 1876 г. Сборник от документи под редакцията на проф. Александър Бурмов, т. I–III, С., «Изд. на БАН», 1954–1956.
3. Априлското въстание в българския периодичен печат. С., «Наука и изкуство», 1975.
4. *Баева, Искра, Калинова, Евгения*. Българските преходи. С., «Парадигма», 2006.
5. *Божилов, Иван; Мутафчиева, Вера; Пантев, Андрей; Косев, Константин; Грънчаров, Стойчо*. История на България. С., «Христо Ботев», 1998.
6. *Генчев, Николай*. Българско възраждане. «Изд. на Отечествения фронт», С., 1988.
7. *Генчев, Николай* Васил Левски. С., «Военно издателство», 1987.
8. *Генчев, Николай*. Социално-психологически типове в българската история. С., «Изток–Запад», 2011.
9. *Георгиев, Никола*. Нова книга за българския народ. С., «Университетско изд. Св. Климент Охридски», 1991.
10. *Исусов, Мито*. Сталин и България. С., Университетско издателство «Св. Климент Охридски», 1991.
11. *Левски, Васил*. Документално наследство. «Наука и изкуство». С., 1973.
12. *Манолов, Георги*. Сталинизмът като модел на тоталитарно общество. Пловдив, «Симплекс-Дизайн», 1995
13. *Михайлов, Стоян*. Възрожденският процес в България. С., «М-8-М», 2009.
14. *Михайлов, Стоян*. Сталинисткият тоталитаризъм. С., «М-8-М», 2000.
15. *Найденов, Георги*. 100-годишната парадигма. С., «Институт по социология». 2003.
16. Националните проблеми на Балканите: история и съвременност. С., 1992.
17. *Семов, Марко*. Българска народопсихология, С., Университетско издателство, «Св. Климент Охридски», 2001.
18. *Тойнби, Арнолд*. Изследване на историята, т. 1–3. С., «Христо Ботев», 1995.

Яникова Нина
Доц., д-р,
България

РУСКАТА ОБЩЕСТВЕНОСТ И ОСВОБОДИТЕЛНАТА ВОЙНА

Руско-турската Освободителна война представлява една ярка и героична страница в историята на XIX век. Тя е обусловена от сложни исторически причини, измежду които не на последно място трябва да посочим мощното обществено движение, накарало Александър II да обяви война на Османската империя. В резултат на тази война на геополитическата карта се появява България като субект на международните отношения. За разлика от сърбите и гърците българите по-късно получават своето освобождение поради редица обективни причини. Общоизвестен е фактът, че руската общественост не само че не остава равнодушна към събитията на Балканите, но и взима присърце българските проблеми, изпращайки на фронта не само редовната армия, но и много доброволци.

В съветската историография темата за Освободителната война става все по-актуална особено след Втората световна война, когато отново се преоткриват позабравените страници от военната история. Постепенно се преодоляват старите революционни стереотипи за «лошата» Руска империя. Но и дори в годините на Хрушчовското «затопляне» все още не е отхвърлено болшевисткото противопоставяне на царизма и народа, като руската монархична власт по инерция е експонирана като тотално негативна сила. В Народна Република България 3 март не е официален празник, а е работен ден. В онези времена идеологизираните комунистически ценности стоят над всичко останало, дори и въпреки историческата истина.

Когато става дума за руската общественост, трябва да се има предвид, че тя, както и руската армия, се състои не само от етнически руснаци. Но тук ние навлизаме в една неподозирана сложност. До 1917 г. в руските паспорти се вписва не националността, а вероизповеданието. Едни автори определят генерал Й. Гурко като поляк, а други като белорусин. В действителност неговият род е от западноруско-литовски произход. Впрочем всички етноси, населяващи руската империя, са поданици на императора. Тогава актовете за раждане се издават от църкви,

джамии, синагоги и други религиозни институции. Няма гражданска, а само църковна регистрация на брачните отношения. Макар че от времето на Петър I се разрешава венчавка на православни с католици и лутерани, все пак религиозни, а оттам и политически ограничения съществуват. Ние говорим за руската общественост в общоимперски смисъл. Обикновено за руснаци се смятат православните, макар че православие изповядват и някои фино-угорски и тюркски народи. Предревлюцинната традиция смята за руси трите клона на староруската общност (великоруси, белоруси и малоруси). Последните днес ние наричаме украинци. Формирането на украинския народ е отделна тема, достатъчно сложна сама по себе си. Засилена украинизация през 19 в. се наблюдава в австрийската част на Галиция, стигаща до геноцидни прояви по време на Първата световна война (имаме предвид първите в Европа концлагери в Талергоф и Терезин) [1].

Отначало Русия се стреми да реши Източната криза с дипломатически средства. Но Цариградската конференция не дава реални резултати. Само след проваляне на дипломатическите усилия за разрешаване на Източната криза, руското общество е единодушно по въпроса за започване на война, или, както се изразява Ф. Достоевски: «Това е самият народ, надигнал се за война начело с царя» [2]. Самият Достоевски не пътува до България, неговото мнение е формирано както от непосредствените наблюдения над руското общество, така и от сведенията, получени от пресата. По повод на общонационалния подем в Русия Джанюариъс Макгахан пише на 29 януари (10 февруари) 1877 г., намирайки се вече в Кишинев: «Колкото се отнася до русите като народ, то те завоевателни планове нямат. Ако попитат от какви подбуждения в такъв случай се ръководят те, като желаят война, аз отговарям без колебания: от симпатия към страдащия народ, който им е родствен по произход, език и религия. Аз зная, че между нас, хората от англо-саксонската раса, е обичайно да се надсмиват над такива подбуди и да изразяват недоверие към тях» [3].

Решението за война се взима не от народа, а от царя. Самият Александър II е подлжен на огромен обществен натиск, особено от славянфилските кръгове. Московският славянски комитет, а и други подобни комитети в различни градове започват събиране на пожертвования в полза на българите. В тази акция се включват широките народни маси. Според свидетелствата на съвременниците основните средства са вне-

сени от обикновените трудови хора. Вестниците «Русский мир» и «Русские ведомости» настояват за незабавно обявяване на война. През септември-октомври 1876 г. императорът провежда няколко съвещания в Ливадия, на които внимателно изслушва аргументи за и против военните действия против Турция. Голяма популярност получава вестник «Новое время». Той също формира общественото мнение със своите публикации за положението в България.

За разлика от славянофилската преса, руските либерали смятат, че не трябва българските проблеми да се възприемат като собствени, още повече че в Русия при управлението на Александр II се провеждат редица реформи, които още не са доведени до край. Това се отнася и за военната реформа. Мнението на либералните кръгове изразява вестникът «Голос». Измежду либералите доста интересен е такъв автор като Евгений Утин, непосредствен наблюдател на бойния път на руската армия. Своите впечатления той преподнася на читателите като диалог между «песимиста» и «оптимиста». Той вижда много неуредици, съпътстващи руската армия. Не всичко е добре с изхранването, с медицинската служба, с разузнаването и дори с оперативното планиране. Понякога той е прекалено критичен. Утин е нежна и чувствителна душа, затова е критичен към своята родина [4].

Въпреки сложната вътрешна обстановка, Александър II е подложен на силен общонароден натиск и решава да обяви война на Турция. По този повод военният министър Д. Милютин в дописката си «Наше политическо положение», имайки предвид недовършените реформи, пише: «Вътрешното и икономическото прераждане на Русия се намира в такава фаза, че всяка външна пречка може да доведе до продължително разстройство на държавния организъм. Нито едно от започнатите преобразования не е завършено. Икономическите и нравствените сили на държавата далеч не са приведени в състояние на равновесие с нейните потребности. Във всички отрасли на държавното развитие са направени или се правят големи разходи, плодовете от които се очакват само в бъдеще. С една дума, съвкупният живот на държавата е поставен на нови основи, от които се пускат първите корени. Война при подобни обстятелства би била за нас наистина голямо бедствие» [5]. Същевременно Д. Милютин не подценява възможностите на руската армия, за което докладва на царя през лятото на 1876 г. [6]. Причините за руско-турската война са въпрос, който според Ем. Ема-

нуилов «не е изяснен в историографията» [7]. Този български историк прави добър анализ на наличната, предимно българска, историография и отбелязва нейната фрагментарност, а на моменти и неточност. Ние бихме могли да кажем, че въпреки солидната историография, не всичко е изяснено изчерпателно, акцентите са поставени субективно. Причините за тази война могат да се разделят на непосредствени и дълбинни. И ако първите са изследвани в основни линии, макар и с различни интерпретации, то дълбинните причини са по-сложни. Тяхното проучване изисква от изследователите фундаментални знания по историософия, етнопсихология и психоистория. В последно време навсякъде ни призовават да се освободим от емоциите. В чисто научен аспект това е правилно, но кой би могъл спокойно да чете Макгахан? Това е тежко четиво. Нима руското общество би могло да реагира на събитията в България спокойно и рационално? Ето как описва Василий Немирович-Данченко литургията на открито веднага след подписването на Сан-Стефанския мир: «За първи път този тържествуващ вик на русите се разнасяше по брегoвете на Босфора, до насита поляти с кръвта на християнските мъченици. Нещо странно се чу зад гърба ми. Обърнах се. Старият български войвода, коленичейки, ридаеше като дете, простирайки безсилните си ръце към войниците, извоювали с цената на много свои животи свободата на неговата многострадална родина» [8].

Списък на използваната литература

1. *Ваврик, В.Р*. Терезин и Талергоф// Геноцид карпато-русских москвофилов — замолчанная трагедия XX в. М., 2007, с. 69–111.
2. *Достоевский, Ф*. Из «Дневника писателя» 1876–1877 годы // Война на Балканах. М., 1999, с. 113.
3. *Макгахан, Дж.А*. Турските зверства в България. Репортажи и кореспонденции за потушаването на Априлското въстание (1876) и за Руско-турската война (1877–1878). Съставител Цочо В. Билярски, SKYPRINT, 2017, с. 153–154.
4. *Утин, Евг*. Писма от България през 1877 година. Велико Търново, 2017, с. 319.
5. Цит. по: Восточный вопрос во внешней политике России. Конец XVIII — начало XX в. М., 1978, с. 214.

6. *Милютин, Д*. Накануне войны // Шипка и Плевна — слава русского оружия. Из истории Балканской войны 1877–1878 гг. М., 2003, с. 10.
7. *Емануилов, Ем*. Истината за Освободителната война пред съда на Клио, Велико Търново, 2017, с. 105.
8. *Немирович-Данченко, В*. Год войны. Дневник русского корреспондента // Шипка и Плевна — слава русского оружия. Из истории Балканской войны 1877–1878 гг. М., 2003, с. 231.

Джукич Сречко
Д-р, посол,
член Форума международных отношений Европейского движения в Сербии,
Белград, Сербия

Дебалканизация Балкан на примере газа и газопроводов

Балканы должны стать позитивным историческим и культурным явлением в контексте международных отношений, преодолеть синоним балканизации, цепной реакции и фрагментации политической мысли и жизни нации и государств. Для этого Балканам нужна экономическая интеграция в рамках существующих европейских и евроазиатских процессов, охватывающих простор от Атлантики до Урала и дальше до Владивостока и Тихого океана. Главной причиной экономического развития балканских стран и их европейской интеграции является природный газ и подключение к магистрали газопровода, который должен строиться через Балканы.

Шесть лет моей дипломатической карьеры, с 1993 по 1999 год принадлежат Республике Болгарии. Почти двадцать один год назад, 26 августа 1987 года, я был на Шипке, на праздновании Шипчинской эпопеи и слушал знаменитые стихи Ивана Вазова. Сегодня международная научная конференция посвящена российско-турецким Освободительным войнам 1877–1878 и восстановлению болгарской государственности. Спустя 140 лет после этого беспрецедентного исторического события, у нас есть возможность призвать дипломатические воспоминания о нашей общей с Болгарии недавней истории 1990-х годах.

С особым упором я хочу остановиться на том, что мы, регион Балкан, должны сделаться одним из важнейших узлов энергетического европейского сектора. Природный газ является условием нашего общего прогресса, то есть условием экономического и социального развития каждой из наших стран на Балканах в отношении высокоразвитой Европы. Надо добавить — на первом месте это была мечта Болгарии в девяностых годах прошлого века, но не только Болгарии.

Девяностые годы были особенно трудными для Республики Сербии в составе Союзной Республики Югославии. Фактически, эту трудную судьбу разделили и наши соседние страны. Трагический распад Югославии как ключевого регионального игрока и более широкой геополити-

ческой реальности, одной из ведущих субъектов международных отношений и субъекта международного права, ничего хорошего не принес никому из бывшей Югославии.

Исчезновение Югославии представляет собой самую большую геополитическую катастрофу на Балканах конца прошлого столетия. Последствия ее исчезновения имеют негативный характер не только для народов на ее территории. Это определило долгосрочное направление для всего нашего Балканского полуострова.

В девяностые годы прошлого века здесь, в Софии, мы столкнулись с многими дипломатическими вызовами. Как остановить войну и предотвратить ее распространение в регионе, прекратить несправедливые и вредные санкции для всех на Балканах, развивать и повышать уровень двусторонних отношений между СРЮ и Республикой Болгария в этих сложных условиях. Особым вызовом стала агрессия НАТО против Югославии и борьба с этой агрессией, чей запах и рев достигали до самой Софии.

Не только в исторической, но и в реальной жизни «после девяностых» в нашем регионе остались балканизация, косовизация и другие сложные процессы, которые затрагивают как Европу, так и весь мир. Вот почему мы на Балканах поднимаем вопрос о том, как разбалансировать сознание и преодолеть дисбаланс между знанием и реальностью, между сознанием и жизнью.

За все время пребывания в Болгарии я часто слышал от своих болгарских собеседников поговорки, на которые болгары большие мастера. Сообщение, «как первом соседу», которое как мне кажется все без исключения, чаще всего высказывали, было: «Соседей не выбирают, говорят они, соседи даны от Бога, они постоянны. Сосед важнее далекого брата, потому что он может прийти на помощь быстрее брата, который находится где-то далеко».

Это правда, обо всех нас на Балканах. Здесь посеяно много истории и много мудрости. И на Балканах каждый должен быть мудрее и счастливее. Болгары в 1990-х годах опасались, так же как и мы, повторения катастрофических ошибок, сделанных ими в XX веке. Болгарский народ не поддался соблазнительным рассказам. Он держался мудро: сосед ближе, чем отдаленный брат.

Посольство СРЮ, во главе с профессором доктором Радошем Смильковичем, как в Софии, так и во всей Болгарии, боролось за мир

и понимание исторических обстоятельств наших народов, в которых мы находимся вместе на Балканах. Мы в нашем Софийском посольстве не жалели усилий. Круглосуточная дипломатическая работа с нашими товарищами и друзьями по всей Болгарии, с правительством и президентами Болгарии, принесла желаемые плоды. В самое трудное время мы спасли сербско-болгарские отношения от опасных вызовов. В то же время, благодаря дипломатическим действиям, борьба сербов за «каузу» (цель, интерес) поддерживается и понимается всеми национальными и политическими кругами в Болгарии.

Наши общие сербско-болгарские ожидания были, как и после каждой войны, в том, что мы выйдем в светлое и обещаемое будущее «семимильными шагами». Было задумано много планов, которые не могли быть реализованы в 1990-х годах. О будущем можно мечтать и воображать, но только реальные дела и труд помогут осуществить задуманное. Многие из этих планов не были реализованы, даже те, которые являются самыми важными и самыми большими в энергетике, которые должны Болгарию, Сербию и другие Балканские страны, навсегда объединить в Европу, связывая их инфраструктурно в течение последующих сто лет.

Но оказывается, что Балканы похожи на тех, кто ждет своего Годо, как в знакомой драме Самюэля Беккета «В ожидании Годо». Того, кто сказал, что придет. Но Годо нет, он не придет, потому что в действительности не существует.

Это драматическое действие описывает ситуацию, которая длится долгое время в данной части Европы. Но в отличие от театральной пьесы — на Балканах это реальность, это не игра. Настоящее, история, образ мышления, будущее, психоанализ коллективности отдельных стран и народов, тоже не игра. Реальность на Балканах есть подражание, низкая степень терпимости и наивысшая степень зависимости от Запада, от ЕС и НАТО.

И пока Балканы ждут своего Годо, мир меняется и становится другим.

Что бы у нас на Балканах и гораздо более скромные планы, реализовались, нам нужна дебалканизация преобладающего сознания, собственного или навязанного с Запада. Мы сегодня находимся в конце третьего десятилетия, в котором мы еще не преодолели балканизацию Балкан. Поэтому в ценностном и культурном смысле, в материальном контексте, трудно говорить о прогрессе, в этом отрезке исторического времени.

Почему эта тема на Балканах так важна? Широчайшее сотрудничество между народами и государствами на Балканском полуострове является исходной составляющей для дебалканизации нашего сознания. Балканские народы и страны должны сотрудничать в крупных наиболее значимых для них проектах. Есть много рычагов, которые могут поднять отношения между народами и государствами на новый более высокий уровень.

В случае Центральной Европы, эту роль сыграли уголь и сталь, факторы, которые в настоящее время почти не находятся в экономическом и политическом спектре, но тогда в пятидесятые годы прошлого века, они были основными носителями и движущими силами экономического развития. Уголь и сталь были экономической основой и стратегией европейской интеграции.

Балканы все еще ищут этот рычаг, и он может быть подобен только тем, что использовала Европа как центробежную силу. Для этих целей Балканы могут воспользоваться похожими материальными ценностями, которые уже видели в Европе. И что это может быть в настоящее время? Это то, что представляет сегодня топливо и в то же время сырьевую базу. Это природный газ, топливо и сырье XXI века, и связанные с ним газовые и другие инфраструктурные проекты. Это основа, которая может соединить все балканские страны и все балканские народы, платформа на которой они могут быстро развиваться и ускоренными темпами достичь Европы, которая ушла далеко вперед.

Одна большая мечта и один большой план, которые были созданы в Болгарии в 1990-х годах, не стали реальными. А могли. Они были у них под рукой Болгария (Балкан), имеет все географические предпосылки, чтобы стать европейским перекрестком энергетических маршрутов на юге нашего континента. Газопроводы и нефтепроводы — это то, о чем Болгария, и мы с ней в регионе Балкан и в Сербии — мечтали больше всего. В последнее десятилетие двадцатого века войны на территории бывшей Югославии препятствуют реализации этих планов.

Все эти вопросы по энергоснабжению газом, углеводородами, безопасное строительство энергетических потоков, газо- и нефтепроводов, а также их пересечений на Балканах, в Болгарии, существовали и тогда, когда я был дипломатом в Софии в девяностых годах прошлого столетия. Правительство Болгарии, все без исключения, с которыми я тогда тесно сотрудничал (Любена Берова, Жана Виденова, Ивана Костова) и

президент Республики (Желье Желев, Петар Стоянов), все они Болгарию рассматривали в качестве центра распределения энергии на Балканах и перекрестках для всей Европы.

Это был один из самых больших, если не самый большой балканский сон, с реальными возможностями для его реализации, где Болгария, как страна Балканского полуострова и Черного моря, превращается в энергетический центр Европы, страну, в которой объединяются углеводородные трубопроводы из России, и из других стран бывшего Советского Союза, из Персидского и Ближневосточного бассейнов.

Болгария, расположенная по периметру Европы и Европейского союза, планировала направлять нефть и газ через соседние страны в Европейский центр или в другие страны и на другие рынки. К сожалению, вместо того, чем должна была стать Болгария, стала Турция. Кроме того, Турция еще больше укрепляет позиции европейского перекрестка энергетических дорог на юге нашего континента.

Параллельно с северным энергетическим коридором, который поставляет газ и нефть в наиболее развитую северную и центральную часть Европы, необходим и южный энергетический коридор, который также должен надежно снабжать нефтью, и особенно газом Балканские страны и страны Юго-Восточной Европы. Следующим этапом в развитии и консолидации европейских газопроводов является слияние северного и южного коридоров и безопасное газоснабжение всех стран. Равный доступ к газу устраняет ограничивающие факторы для инвестиций, экономического роста и социального развития, что оказывает негативное воздействие на страны Балканского полуострова.

Вместо того чтобы постоянно распространять новую старую «холодную войну», нам на Балканах, нужна новая разрядка и новая восточная политика, чтобы сделать исторический шаг.

Балканы упустили возможность стать перекрестком энергетических и также газопроводных маршрутов, точно так же, как в настоящем Балканы являются перекрестком наземных дорог и кратчайшей связью между тремя континентами. Этот исторический факт был подтвержден всему миру, миллионам мигрантов, которые путешествовали пешком по нашим странам из Африки и Азии, от Ближнего и Среднего Востока до Европы.

Реализации этих планов раньше мешали войны на территории бывшей Югославии, в настоящее время их невозможно реализовать из-за прямого давления США на Болгарию, Сербию и Грецию из-за намере-

ния США предотвратить «возвращение России». Однако следует помнить историю. Россия с нами, с нашими народами на Балканах, так или иначе, живет, по крайней мере, тысячу лет. Вот почему ни одна «Берлинская стена», которую Вашингтон и Брюссель пытаются поднять, не может подняться в душе нашего народа. Это подтверждают постоянные опросы общественного мнения.

Основным элементом геоэнергетики и энергобезопасности являются природный газ и его транспортировка из источников, непосредственно от производителей к потребителям, или через посредников, транзитные страны, а также магистральные, межконтинентальные, региональные и другие газопроводы, устойчивость, безопасность поставок газа из отдельных стран и целых регионов. Природный газ является топливом XXI века, чистым, с полным сгоранием, и он значит то же, что и нефть значила для XX века. Кроме того, газ является непревзойденным сырьем, и он является ресурсом этого столетия.

В Сербии существует проблема нехватки природного газа для нужд экономики и домашних хозяйств. Это ограничивающий фактор экономического развития и повышения социального уровня населения и общества в целом. Мы находимся в Сербии далеко от решения вопроса о газификации страны, и вопрос в том, достигнем ли мы в этом столетии уровня более развитых стран, чем мы. Три предыдущих десятилетия были упущены. И что бы нагнать упущенное, нам нужны четкие и амбициозные планы, доступный персонал, материальные ресурсы, источники финансирования, настойчивость, которых мы часто не имеем, надежные газовые связи с соседями.

Но прежде всего нам нужен российский газ в количествах, которые не ограничивали бы наше развитие. Нельзя отрицать жестокой отсталости Сербии, а также и других балканских стран по отношению к развитым странам и обществам Европейского союза, в потреблении природного газа и газификации экономики и общества в целом. Непостижимо, что сегодняшний природный газ недоступен для каждого завода, для каждого дома, для каждой квартиры. А у нас это топливо считается экзотикой. Газификация страны в целом — это ее функционирование, норма. Инвестор требует полную инфраструктуру, а это означает наличие газа и часто ставит его на первое место.

Сегодняшнюю газификацию можно сравнить с бывшей электрификацией земли. Европа, от Великобритании до Германии и все еще в ее

развитом центре, уже давно 100% газифицирована как в экономике, так и в домашних хозяйствах. Новые страны Европейского союза на европейском Востоке не сильно отстают от центра благодаря газовой инфраструктуре, унаследованной от социализма, в виде основных магистральных газопроводов из Советского Союза для Западной Европы через Польшу, Чехословакию и Венгрию.

Европа так много потребляет природный газ, что речь идет о том, можем ли мы достичь этих расходов, и, если можем, когда это будет? Европа — это стол раз газифицированная, высокоразвитая технологическая передовая среда, также в области демографических стандартов. Балканы составляют около одной пятой европейской газификации.

Учитывая обширную территорию России, она имеет завидный уровень газификации, как экономики, так и населения, соединяющего поселения с трубопроводами на расстоянии нескольких сотен километров. За последние десять лет Россия реализует план по обеспечению доступности газа для каждого населенного пункта. На основе этого плана («Газпром» и регионы России) был сделан «семимильный» шаг, поэтому степень газификации всей страны повысилась примерно до 70 процентов (экономика составляет около 75 процентов, население — 63 процента).

Очень высокий уровень газификации и потребления газа присутствует почти во всех других бывших советских республиках, именно благодаря развитой инфраструктуре во время Советского Союза, которая сохранялась в постсоветский период, и дальше развивалась.

Так обстоит дело с тремя прибалтийскими республиками, с Казахстаном и Узбекистаном (углеводородные страны), с Туркменистан («земля голубого топлива»), но также с Грузией, Арменией, Украиной и особенно Беларусью.

То, что производство газа в стране не является условием газификации, показывает пример Беларуси, которая вообще не производит газа, но десять лет назад провела газ в каждое обитаемое место и деревню и до каждой компании в стране. Согласно этому четкому и последовательно реализованному плану газификации, газ попадал в каждый дом и каждую квартиру. Беларусь потребляет более 22 миллиардов кубометров газа в год, что значительно больше, чем все наши страны на Балканском полуострове, то есть все BJR плюс Болгария, Греция, Албания. Кроме того, через Беларусь проходят два российских газопровода («Белтрансгаз» и «Ямал 1»).

От Атлантики до Урала нет ни одного европейского региона, такого как наш Балканский регион, который отставал от такой низкой степени газификации и потребления газа в экономике и в населении.

В Сербии, по некоторым данным, общая степень газификации составляет около 20 процентов, общее потребление — до 2,5 миллиардов кубометров газа, внутреннее производство — около 20 процентов потребления. Потребность в газификации и массовом введении потребления газа в экономике и населении в Сербии давно созрела. С исчезновением Югославии и войнами, все наши газовые планы были отложены на некоторое будущее время, которое уже давно пришло. Большинство наших домашних хозяйств по-прежнему массово потребляют древесину и уголь, энергию 19-го и первой половины 20-го века. Это нерациональное потребление сопровождается массовым загрязнением воздуха во многих наших городах.

Среди новых и старых соседей, с газопроводами, Сербия находится как потребитель газа в нижней части шкалы. Первая Румынии с более чем 12 млрд. кубических метров годового потребления газа, которая может удовлетворить свои собственные потребности отечественным производством. Венгрия тратит около 8,5 млрд. куб. метров газа (ниже 20% потребности). Хорватия (она производит около 60 процентов необходимого газа), Болгария и Греция тратят три миллиарда кубометров газа в год, в Словении — 700–800 миллионов кубометров, а в Боснии — около 250 миллионов. Незначительно потребление газа в Македонии, Албании, Черногории (не потребляющей газ), которые вообще не имеют газопроводов.

Наш регион Балканского полуострова не имеет собственного газа, и он должен рассчитывать на газ из газовых стран, прежде всего из России, на газ на который рассчитывает «остальная часть» Европы. Как регион скромных потребителей газа, у нас нет развитой внутренней газовой инфраструктуры. Однако в нашем регионе нет единого газопровода европейского магистрального значения и региональной важности. И это не относится ни к одному другому крупному европейскому региону. Будет ли когда-нибудь, и чей газопровод пройдет через Балканы? «Южный поток» затоплен, и пойдет ли Турецкий поток теперь по европейским правилам Третьего энергетического пакета?

Европа по степени развития и газификации потребляет огромные объемы российского газа, который ежегодно достигает почти 200 мил-

лиардов кубометров газа. В 2017 году было импортировано 196 миллиардов кубометров газа из России, рекорд всех времен, несмотря на замечания о российском газе, опасности российского газа, когда его доля превышает треть европейского импорта газа. Наши страны на Балканах не потребляют даже 5 процентов от европейского потребления российского газа, но и от таких скромных объемов российского газа, они зависят на 100 процентов.

Однако мы должны сказать, что балканские страны не могут решить проблему газоснабжения, которая им нужна, потому что без нее они остаются в ловушке на европейском дне. Есть ли альтернатива российскому газу в эпоху российского газа в Европе? Объективно, в ближайшем времени она не существует, и никто реально этого не предлагает. Россия, или «Газпром» в качестве газоэкспортера, остается основным источником поставок. Тем не менее, это мешает США, они считают это «возвращением России на Балканы». В то же время центральная и преобладающая часть Европы удваивает и утраивает северный газовый коридор, решает долгосрочные поставки газа из России. Наш балканский регион должен также иметь равный доступ к российскому газу, поскольку нет доступа ни к какому другому. После пропущенного южного коридора есть шанс, Турецкий поток. Будет ли этот вариант открыт, у нас нет никаких подсказок из Брюсселя сегодня. Американцы всегда высказывались против советского, российского газа в любую точку Европы, а также против черноморского российско-турецкого потока и его распространения на Балканы и далее в Европу.

Итак, газ и газовые трубопроводы так близки к Балканам, и на самом деле они так далеко. Первый взгляд на карту в целом и на газовые карты, особенно указывает на то, что на Балканах все почти как на ладони (под рукой). Так оно и есть, что касается географии. Балканы находятся недалеко от основных мировых источников газа и близки к европейскому, глобальному рынку газа. В среднем, но не геополитическом. В противном случае он должен был быть с множеством трубопроводов, через которые газ течет из источника в крупные потребительские центры, в том числе и через некрупные балканские государства для удовлетворения их потребностей в газе.

Природный газ сегодня тот же, что и нефть когда то, самый сильный рычаг геополитики и геоэкономики. Проблема Балкан заключается в том, что Балканы остались без магистральных трубопроводов. Они

пошли на другую сторону. На самом деле, на балканизованых Балканах и газ, и все остальное выглядит по-другому, более сложными, более зависимым, они зависят от не балканских и нерегиональных факторов. Таким образом, «все рассказы» о газо- и нефтепроводах на Балканах, такие долгие и старые, и поэтому они обновляются каждый раз в новом варианте, как «спас» который «только» что те, которые на Балканах остановили российские газопроводы, и, таким образом, самые большие инвестиции, в том числе геополитические, могут через Балканы «протянуть» их трубопроводы, но, как обычно, они сеют иллюзии и пустые мечты, приглашают нас самостоятельно подготовиться к евроатлантической интеграции, с большой ценой, которую Балканы должны заплатить за их отставание из-за исторической обстановки.

На европейском континенте нет региона, который остался за пределами сети магистральных газопроводов, как Балканский полуостров. Основными потоками природного газа, его безопасной поставкой, являются магистральные газопроводы. Можно ли реиндустриализировать страну без этого, восстановить экономику, обеспечить ее рост и рост уровня жизни?

Вместо двух ощутимых трубопроводов, Вашингтон предлагает Балканам туман — его сказки о партнерстве, его видение и новую энергетическую безопасность, именно тот нам недостижимый американский сжиженный газ, с терминалами в Греции, Хорватии и прочее, с условием, что балканские правительства откажутся от российского газопровода через Турцию и Грецию, так как отказались от этого через Болгарию и Сербию.

Параллельно американцы прилагаю усилия для прокладки трубопровода из Азербайджана, частично из Туркменистана, Каспийского региона между двумя странами (с неразрешенными пограничными проблемами), и в будущем, возможно, из Ирана. И все это упаковано в Южный газовый коридор. И пропускная способность этого коридора со всеми газопроводами, которые он включают, это только половина газа, предлагаемого Южным или Турецким потоком. Надо сказать, что это препятствует прямой реализации нормального потока природного газа через Балканы, например, как в случае в Центральной Европой и газом из СССР и России. С этой целью давление на более слабые балканские страны продолжается, что бы эти страны безоговорочно согласились с американскими счастливыми условиями для этих стран.

Не существует, однако, никаких гарантий осуществления запланированного со стороны США, так как это было для неудачного трубопровода европейского Nabucco, из Азербайджана, с точки зрения заполнения трубопровода (из-за ограниченных запасов газа), эффективности и рентабельности магистрального газопровода, финансового обеспечения его строительства.

Магистральные газопроводы, длиной в несколько тысяч километров, минимальной мощностью 30 млрд. кубометров газа в год, имеют стратегическое значение, являются устойчивыми и экономически рентабельными, гарантируют поставки газа только в долгосрочной перспективе, предполагая продолжительность, по меньшей мере полвека.

Сербская экономика слаба, но и другие в этом регионе не в лучшем состоянии, не в состоянии заплатить за намного более дешевый газ из трубы, по сравнению со сжиженным газом, который в два раза дороже, с которым технически сложно манипулировать, и не в состоянии финансировать газопроводы, которые для предотвращения «Южного» и «Турецкого потока», предлагаются не только американцами, но и европейцами, как «грибы после дождя».

Соединенные Штаты сражаются против Российского газа и сражение из центра Европы переносят на европейскую периферию, на Балканы, в европейскую часть, которая не в состоянии противостоять давлению, сформулировать свои собственные, аутентичные интересы, которые не являются ни против Европы, ни против США, поскольку они не против России.

Таким образом, Сербия и Балканы вовлечены в борьбу за направления и источники поставок глобальных газопроводов, где они будут распространяться и чьими ресурсами будут. Поскольку газ является частью глобальной политики, есть борьба за подавление России и ее «убийственного» газа, который имеет характер распространения из Европы и европейских регионов, таких как Балканы.

Вашингтон всегда был и останется против российского газа в Европе и европейских странах. Американский подход к российскому газу всегда является геополитическим и мотивируется высоким авторитетом, направленным на подавление России, в функции американских глобальных интересов. Америка делает все, чтобы вмешиваться в крупные европейские и российские газовые сделки, которые по праву называют «сделки века».

Стремясь помешать и перекрыть поставки российского газа в Европу, американцы обещают европейцам размещение американского сжиженного газа в обмен на газ из российских трубопроводов. При этом США фактически пытаются перекрыть опасную для них стратегическую интеграцию Европы и Азии, отложить на какой-то другой момент, осознавая, что это непреодолимый процесс, и что неизбежное геополитическое связывание этого гигантского евразийского континента, чье разделение является искусственным, и зависит от политических и уровня развития производительных сил, которые сегодня уже не являются препятствиями для его интеграции. В этих новых евразийских связях американцы не видят себя.

До появления магистрального проекта «Южный поток», крупнейшего в настоящее время газопровода, Сербия не находилась на энергетических картах Европы.

Балканская карта газа выглядит как газопровод мечты. Когда стало ясно, что газопровод «Южный поток» будет отброшен в качестве альтернативного маршрута, появился «Турецкий поток» с предложениями по строительству еще двух других трубопроводов: Eastring (Словакия) и «Тесла» (Венгрия, Сербия, Македония, Греция). Как только «Турецкий поток» рухнул, что не было неожиданным, потому что Турция, как приоритет с Брюсселем, уже имела Трансанадолийский газопровод (TANAP), предложение было начато из Софии по строительству болгарского потока с предварительным рассмотрением возможности возрождения «Южного потока». В более широком смысле это все газопроводы, принадлежащие юго-европейскому газопроводу или газовому коридору, но газ и газовые источники и, следовательно, и трубопроводы, проекты различных геополитических центров: Москвы и Брюсселя (Вашингтона).

И, наконец, стало ясно, что для Европы и Балкан неизбежно протянется долгожданная газовая линия через юг, юго-восток Европы, через Балканы, которая заполнится только российским газом, или другим газом с Востока, или и с одним и другим. Сегодня никто не может оспаривать необходимость газового соединения европейского континента, хотя уже давно существует несколько магистральных газопроводов, которые долгое время переносят много газа в центр, восток и север Европы. Ожидание южного коридора занимает слишком много времени, в то время как Брюссель и Вашингтон находятся в состоянии геополитической войны с Москвой, которая выходит за рамки значимости самого газа.

Европа снабжена газом, она его диверсифицирует, а бедные, отсталые и разделенные Балканы больше всего заинтересованы в прокладке южного маршрута. Речь идет о разрыве большого геополитического коридора, имеющего большое значение, это подтверждается тем фактом, что работы по газопроводу «Южный поток» были прерваны, когда они уже получили полный импульс, когда весь проект проектируется и технически подготовлен к исполнению, а так как работы «официально» и «торжественно», на самом высоком уровне, со многими чиновниками и еще большими надеждами, на юге России, затем в Болгарии, а затем в Сербии.

Что касается Европы (и США) газового коридора Юга (TANAP), протяженностью 3,5 тысяч километров, этот трубопровод пройдет из Азербайджана через Грузию и Турцию на Южный Кавказ и газопровод в Греции, а затем Trans Adriatic Pipeline (TAP) делится, и один рукав идет в Болгарию, второй для Албании и под Адриатикой, продолжается в Италии, а другая ветка пройдет через Албанию и Черногорию и дотянется в Хорватию и БиГ.

Понятно, что только «Южный поток» напрямую и, несомненно, гарантирует Сербии газ и видное место на европейском магистральном газопроводе на карте великого газа. Потому что, как турецкий поток обходит Сербию по маршруту Россия — Черное море — Турция — Греция, так же как Южный газовый коридор и газопроводы, которые перемещаются по маршруту в Европу — TAP и TANAP.

Эти насильственные изменения в чертеже магистральных газопроводов сильно затронут другие страны Балканского и более широких соседних регионов. Tesla был запущен, чтобы компенсировать эту огромную потерю. По инициативе министра иностранных дел Венгрии Питера Сиарто 7 апреля 2015 года в Будапеште состоялась встреча министров иностранных дел Венгрии, Сербии, Македонии, Греции и Турции (в лице министра иностранных дел ЕС Волкана Базкира в Турции). В Совместной декларации об укреплении энергетического сотрудничества, подписанной в конце совещания, стороны выразили «поддержку в создании коммерчески устойчивых маршрутов и ресурсов за счет поставок природного газа из Турции в страны Центральной и Юго-Восточной Европы через территории стран-участниц».

Вскоре после этого турецкий поток был закрыт, но газопровод Тесла, который родился на этом совещании, мог продолжать жить, связавшись с Южным газовым коридором.

Таким образом, Южный газовый коридор позволяет Европе только частично диверсифицировать свои источники поставок газа и повысить европейскую энергетическую безопасность. Азербайджан, который является отправной точкой в зарядке газового коридора, открывает новый газовый рынок перед лицом мощной Европы. В конце концов, кто не жаждет этого рынка? Проект «Южный газовый коридор», по сути, продолжает миссию неудачного европейского газопровода Nabucco, который, как концепция существует уже более десяти лет, но был окончательно прекращен в 2013 году. «Набукко» не может обеспечить газ для зарядки (из Азербайджана), а также не располагает большими средствами для его реализации.

Совершенно очевидно, что события вокруг Каспийского бассейна, в которых он не включен, в первую очередь беспокоят Россию. Борьба за нефть и газ Каспийского бассейна проистекает из-за исчезновения СССР. Эти вещи начали развиваться из-за России и ставить под угрозу ее жизненные интересы. Трубопровод Баку-Тбилиси-Джехан (БТД) был построен в 1990-х годах для транспортировки нефти из Каспийского моря на международный рынок через Грузию и Турцию. Американская энергетическая стратегия строительства и эксплуатации возглавляется British Petroleum как первый подобный проект, который обходит Россию и берет ее первенство на постсоветском пространстве углеводородов.

Как утверждают сегодня, проект ТАНАП может рассчитывать только на азербайджанский газ с участков Шах-Денис 1 и 2, поэтому успешная реализация TANAP в основном зависит от того, будет ли туркменский газ включен в этот проект, а с другой точки зрения и из намерения и желание Ирана поставлять газ в Европу Евроамериканским коридором. Около 16 млрд. Кубометров газа будет добываться на площадке Шах-Дени. Это настоящая скромная способность. Ожидается, что шесть миллиардов отправятся в западные районы Турции и только 10 миллиардов кубометров газа с сайта Shah Denis 2 в Европу. А именно, это данные British Petroleum, ведущего партнера азербайджанского ГНКАР-ГНКАР, в то время как иранские оценки говорят только о половине газа, который азербайджанский владеет для нужд Южного газового коридора. В любом случае, для больших, перспективных европейских потребностей это не стратегический объем газа, и эта категория газа еще не предоставлена, из Ашхабада или Тегерана.

Для реализации Южного газового коридора потребуется инвестировать 45 миллиардов долларов. Об этом заявил президент азербайджанской государственной нефтяной компании SOCAR Ровнаг Абдуалев. Имеются инвестиции на участке Шах-Дениз, расширение газопровода Южный Кавказ и строительство TANAP и TAP. Азербайджанский газ в этих трубопроводах изначально должен был истечь в 2018 году в Турцию, а в 2019 году — в Европу. Сегодня говорят, что это произойдет после 2020 года, вероятно, в 2022 году. Максимальные возможности TANAP рассчитаны только на 31-32 миллиарда кубометров газа в год, но этот уровень будет достигнут к 2026г (запланированная мощность Южного потока составляет 63 миллиарда, а также турецкий поток, а мощность North Stream 1 — в эксплуатации 55 миллиардов кубометров газа в год, в той мере, в какой это прогнозируется, и в Северном потоке 2).

Строительство TANAP началось в 2015 году, строительство TAP было одобрено Европейской комиссией в марте, а работы начались 17 мая 2016 года в Салониках с участием премьер-министра Греции Алексиса Ципраса, гостей из ЕС, Болгарии, Турции, США и другие. По случаю взрыва в Москве (18 мая 2016 года) трубопровод ТАП разрешил все, что запрещало «Газпром». Третий пакет энергии предназначен в первую очередь для «новой иллюстрации двойных стандартов». «Исторический» TAP является окончательным звеном Южного газового коридора длиной 880 километров, из которого 550 километров пересекают территорию Греции. Мощность трубопровода составляет 10 миллиардов, что может быть увеличено до 20 миллиардов кубометров газа в год. В следующем году работы должны начаться в Албании и Италии, а морская часть между двумя странами — 2017-2018 годы.

Модель газовой безопасности, создающая Европейским Союзом, основана на диверсификации источников и маршрутов доставки газа. Это может в среднесрочной перспективе привести к качественным изменениям на газовом рынке ЕС, сопровождающимся увеличением количества поставщиков газа, поставок газа и расширением транспортных систем. В этом случае доминирующий российский газ будет найден в другой ситуации. В этом случае доминирующий российский газ будет найден в другой ситуации. Европейские власти и инвесторы привлекают внимание своей активной игрой по диверсификации источников и газовых маршрутов. В то же время воображение славянской револю-

ции в Европе потерпело неудачу после провала проектов во Франции, Польше и Украине до тех пор, пока не будут обнаружены участки с большими запасами и менее дорогая эксплуатация (как в Соединенных Штатах).

Список литературы

1. *Ђукић, Срећко*, Ера руског гаса, гас и глобална безбедност. Београд, 2016.
2. *Лоран, Эрик*: Нефтяные магнаты- кто делает мировую политику? / Пер. с франц. М., 2010.
3. Николай Злобин: Второй новый миропорядок. М., 2009.
4. *Маргания, О.Л.* и *Травин, Д.Й.*: Нефть, газ, модернизация общества. М., 2010.
5. *Стариков, Николай*: Геополитика — как это делается? М., 2014.
6. *Рар, Александр*: Куда пойдет Путин? Россия между Китаем и Европой. М., 2012.
7. Балкан магазин, Белорусь сегодня, Взгяд, Газета 2000, Журнал Газпром, Профиль, Российская газета.
8. Journal Natural gas in Afric, Oil and Gas Euroasia, Oil & Gas Journal, World Energy Outlook, The Wall Street, The World factbook.

Дзюбан Валерий Валерьевич
Проф., д.и.н., к.пед.н., заведующий кафедрой
Гуманитарных дисциплин и коммуникационных технологий,
НАНО ВО «ИМЦ»,
Москва, Россия

Тулянов Владислав Андреевич
Старший преподаватель кафедры
Гуманитарных дисциплин и коммуникационных технологий,
НАНО ВО «ИМЦ»,
Москва, Россия

Русско-турецкая освободительная война (1877–1878 гг.) и восстановление Болгарской государственности. Балканы и Россия: 140 лет спустя

Аннотация. Русско-турецкая война 1878–1787 гг. была одним из наиболее значительных событий второй половины XIX столетия. Она оказала большое влияние на исторические судьбы многих народов, на внешнюю политику великих держав. Война началась в условиях мощного подъема национально-освободительной борьбы народов Балкан и небывалого в истории России общественного движения в их поддержку. Это наложило отпечаток на ее характер. В результате победы русского оружия освободилась от пятивекового османского ига Болгария, обрели полную независимость Румыния, Сербия, Черногория.

Ключевые слова: Русско-турецкая освободительная война, Россия, Болгария, государственность, свобода, патриотизм, сотрудничество, дружба.

В апреле 1876 года в Болгарии вспыхнуло восстание, в ходе подавления которого турецкие войска совершили массовые убийства мирного населения, погибли свыше 30 тысяч человек. Кровавая расправа всколыхнула всю Европу. В поддержку болгар высказались Чарльз Дарвин, Оскар Уайльд, Виктор Гюго и Джузеппе Гарибальди. 24(12) апреля 1877 года, «исчерпав до конца миролюбие», Россия объявила войну Турции [13].

Апрельское восстание всколыхнуло Европу. Во французском парламенте В. Гюго обрушивал гнев на пассивность европейской дипломатии. Но наибольший масштаб реакция приняла в России. Горячо в защиту

болгар выступил Ф.М. Достоевский, описывая происходящее: «Десятки, сотни тысяч христиан избиваются как вредная паршь, сводятся с лица земли с корнем, дотла. В глазах умирающих братьев бесчестятся их сестры, в глазах матерей бросают вверх их детей-младенцев и подхватывают на ружейный штык». Руководимый схожими эмоциями И.С. Тургенев «ночью, во время бессонницы, сидя в вагоне Николаевской дороги — под влиянием вычитанных из газет болгарских ужасов» написал стихотворение-памфлет «Крокет в Виндзоре».

В последние несколько лет тематика русско-турецкой войны 1877–1878 гг. активно разрабатывалась отечественными историками. К числу наиболее актуальных для современной исторической науки вопросов относятся, в частности, вопрос о военных корреспондентах в годы войны [6, с. 294–300; 7, с. 50–59], история отдельных воинских формирований [11, с. 106–113; 5, с. 88–93], история казачества в годы войны [9, с. 32–43; 3, с. 1] и многие другие. Таким образом, можно констатировать тот факт, что изучение Русско-турецкой войны перешло на принципиально иной, более глубокий уровень изучения.

Еще одним, важным для современных международных отношений, вопросом стало изучение наследия освободительной войны. Так ряд современных научных работ посвящен храмам-памятникам русско-турецкой войне [4, с. 307–313], памяти о войне и славянском единстве [10, с. 12–19], отражении памяти о войне в русской живописи [8, с. 87–94] и т.д.

В отличии от отечественной историографии по русско-турецкой войне 1877–1878 гг. современная западная историография, в основном, состоит из нарративных работ, обобщающих имеющуюся информацию о русско-турецкой войне [1; 2]. Эти работы описывают все важнейшие аспекты русско-турецкой войны — причины, ход, силы сторон, основные сражения и итоги.

Русско-турецкая война была одним из наиболее значительных событий второй половины XIX столетия. Она оказала большое влияние на исторические судьбы многих народов, на внешнюю политику великих держав. Война началась в условиях мощного подъема национально-освободительной борьбы народов Балкан и небывалого в истории России общественного движения в их поддержку. Это наложило отпечаток на ее характер. В результате победы русского оружия освободилась от пятивекового османского иго Болгария, обрели полную независимость

Румыния, Сербия, Черногория. Активное участие в войне на стороне России принимали балканские народы. Неувядаемой славой покрыло себя Болгарское ополчение. Доблестно воевали на своем участке Сербские и Черногорские союзные войска. В ходе совместной борьбы против общего врага крепло и закалялось боевое оружие народов России и Балкан. Россия после отмены крепостного права вступила на путь капиталистического развития. Изменения произошли и в русской армии. Она была преобразована в массовую армию. Боеспособность армии значительно повысилась. В войне 1877–1878 гг. русские войска, действуя в различной обстановке, показали высокие морально-боевые качества, дали замечательные примеры решения сложных задач, внесли новое во многие особенности военного дела. В XIV–XVI вв. Османская империя захватила Балканский полуостров. В самом тяжелом положении оказалась славянское население. Могущество Османской империи основывалось на беспощадной эксплуатации порабощенных народов. Но угнетенные народы не покорились. На протяжении веков они вели самоотверженную борьбу против поработителей. Особенно широкого размаха национально-освободительное движение достигло в 60–70 х годах. Наиболее сильным и организованным национально-освободительное движение было в Болгарии. Россия неоднократно побеждала Турцию, эти победы ослабляли Османскую империю, подрывали ее господство на Балканском полуострове. В ходе русско-турецких войн укреплялось боевое содружество народов России и Балкан. Опыт борьбы против османских захватчиков показал, что собственных сил недостаточно для достижения свободы и независимости. Единственной их надеждой была Россия.

Война 1877–1878 гг. занимает особенное положение в военной истории России XIX века и является одним из важнейших исторических событий, оказавшим влияние на историю целого ряда европейских народов. Эти события имели ряд существенных отличий от предыдущих вооруженных столкновений с Османской империей. Основным отличием, пожалуй, является новая российская армия — обновленная преобразованиями (военными реформами) 1870-х гг., которая была сформирована на основе всеобщей воинской повинности. Совершенно другим было уже и российское общество, нежели в период Крымской кампании, крайне неудачной для России. Следует отметить, что это была первая война, которая велась Россией во время пореформенного периода

в условиях новой военной системы, созданной в стране, которая стала компонентом российских реформ 1860–1870-х гг. XIX в. [15].

Военно-политические цели русско-турецкой войны 1877–1878 гг. были многообразны:

1) обеспечение полной независимости Болгарии,
2) заключительное устранение политического вмешательства Турции в политической и общественной жизни Сербии и Румынии и давления на Черногорию,
3) вклад в национальное освобождение людей других колониальных владений Османской империей и
4) главное, — устранение постоянно висевшей на протяжении 300 лет военной угрозы со стороны Османской империи на южных границах России [14].

Историки выделяют следующие причины русско-турецкой войны 1877–1878 годов:

— обострение «балканского» вопроса;
— стремление России вернуть себе статус влиятельного игрока на внешней арене;
— поддержка Россией национального движения славянских народов на Балканах, стремясь расширить свое влияние в этом регионе. Это вызывало интенсивное сопротивление стран Европы и Османской империи;
— конфликт России и Турции за статус проливов, а также желание реванша за поражение в Крымской войне 1853–1856;
— нежелание Турции идти на компромисс, игнорирование не только требований России, но и европейского сообщества [16].

Ход войны: конфликт начался с манифеста, подписанный в апреле 1877 г. Александром Вторым. Это было фактическое объявление войны. После этого был проведен в Кишиневе парад и молебен, который благословил действия русской армии против Турции в борьбе за освобождение славянских народов. Уже в мае армия России была введена в Румынию, что позволило начать наступления на владения Порты на Европейском континенте. Румынская армия стала союзником Российской империи только к осени 1877 г. Одновременно с наступлением на Турцию, Александр Второй начал проводить военную реформу, направленную на реорганизацию армии. Против Османской империи воевало почти 700 тысяч солдат. Численность турецкой армии составляла около

281 тыс. солдат. Но преимущество в тактическом положении было на стороне Порты, которая могла воевать на Черном море. Россия получила выход к нему только в начале 1870-х гг., поэтому Черноморский флот к тому времени не был готов. Военные действия проводились на двух фронтах: Азиатском; Европейском.

Войска Российской империи на Балканском полуострове возглавил Великий князь Николай Николаевич, турецкой армией руководил Абдул Керим Надир-паша. Наступление в Румынии позволило ликвидировать речной флот турок на Дунае. Это позволило начать в конце июля 1877 г. осаду города Плевна. Турки за это время укрепили Стамбул и другие стратегически важные пункты, надеясь остановить продвижение русских войск. Плевна была взята только к концу декабря 1877 г., и император сразу отдал приказ идти дальше, переходить Балканские горы. В начале января 1878 г. был преодолен перевал Чурьяк, и русская армия вступила на территорию Болгарии. По очереди были взяты крупные города, последним сдался Адрианополь, в котором 31 января было подписано временное перемирие.

На Кавказском театре военных действий руководство принадлежало Великому князю Михаилу Николаевичу и генералу Михаилу Лорис-Меликову. В середине октября 1877 г. турецкие войска, которые возглавлял Ахмед-Мухтар-паша, сдались у Аладжи. До 18 ноября держалась еще последняя крепость Каре, в которой вскоре не осталось гарнизона. Когда последние солдаты были выведены, то крепость сдалась. Русско-турецкая война фактически закончилась, но все победы еще надо было закрепить юридически. Итоги и результаты Финальной чертой в конфликте между Портой и Россией стало подписание Сан-Стефанского мирного договора. Это произошло 3 марта (по старому стилю — 19 февраля) 1878 г. [12].

Русско-турецкая война 1877–1878 годов по традиции стала «минутой славы» для многих солдат и военачальников. В частности, прославились несколько российских генералов:

— Иосиф Гурко. Герой взятия Шипкинского перевала, а также взятия Адрианополя;
— Михаил Скобилев. Руководил героической обороной Шипкинского перевала, а также взятия Софии. Получил прозвище «Белый генерал», а у болгар считается национальным героем;
— Михаил Лорис-Меликов. Герой боев за Боязет на Кавказе.

В Болгарии имеется свыше 400 памятников, установленных в честь русских, которые воевали в войне с османами в 1877–1878 годах. Имеется множество мемориальных досок, братских могил и т.д. Одним из самых известных монументов является Памятник Свободе на перевале Шипка. Также имеется памятник императору Александру II. Имеется множество населенных пунктов, названых в честь россиян. Таким образом болгарский народ благодарит россиян за освобождение Болгарии от Турции, и прекращение мусульманского владычества, которое длилось более пяти веков. Самих россиян в годы войны болгары называли «братушки», а это слово осталось в болгарском языке как синоним «россиян» [12].

В.В. Жириновский — лидер ЛДПР, в одном из своих выступлений говорил: «Памятник русскому солдату Алеше под Плевной стоит. Вся Болгария благодарна русским за то, что освободили, стоит памятник Александру второму Освободителю. …» [18].

Во внешней политике Российской империи XIX века было четыре войны с Османской империей. Три из них Россия выиграла, одну проиграла. Последней войной в 19 столетии между двумя странами стала русско-турецкая война 1877–1878 годов, в которой победу одержала Россия.

Основные итоги войны были зафиксированы в Сан-Стефанском мирном договоре:

- Россия присоединяла Бессарабию, а также часть Турецкой Армении;
- Турция выплачивала Российской империи контрибуцию в размере 310 млн. рублей;
- Россия получала право иметь черноморский флот в Севастополе;
- Сербия, Черногория и Румыния получали независимость, а Болгария получала такой статус через 2 года, после окончательного вывода оттуда российских войск (которые находились там на случай попыток Турции вернуть территорию);
- Босния и Герцеговина получали статус автономии, однако были фактически оккупированы Австро-Венгрией;
- в мирное время Турция должна была открывать порты для всех судов, которые направлялись в Россию;
- Турция обязана была организовать реформы в культурной сфере (в частности для славян и армян).

Однако и эти условия не устроили европейские государства. В итоге в июне-июле 1878 года в Берлине состоялся конгресс, на котором были пересмотрены некоторые решения.

1. Болгария делилась на несколько частей, а независимость получала только северная часть, а южная возвращалась Турции.
2. Уменьшалась сумма контрибуции.
3. Англия получала Кипр, а Австро-Венгрия официальное право на оккупацию Боснии и Герцеговины [12].

Для современных международных отношений событие такого масштаба, как русско-турецкая война 1877–1878 гг. имеет огромное значение. Так, на церемонии посвященной 125-летию освобождения Болгарии 3 марта 2003 г., президент РФ В.В. Путин особо подчеркнул ее важность для современных российско-болгарских отношений, которые «должны крепить отношения братской дружбы, которыми отличались на протяжении веков отношения между Россией и Болгарией» [17].

Историческое значение войны заключается в том, что русско-турецкая война 1877–1878 закончилась полной и безоговорочной победой Российской империи, однако несмотря на военный успех европейские государства оказали стремительное сопротивление усилению роли России в Европе. Стремясь ослабить Россию, Англия и Турция настояли на том, что не все стремления южных славян были реализованы, в частности не вся территория Болгарии получала независимость, а Босния перешла с Османской оккупации под Австрийскую. В результате национальные проблемы Балкан еще больше осложнились, в результате превратив этот регион в «пороховой погреб Европы». Именно здесь произошло убийство наследника Австро-Венгерского престола, став поводом к началу Первой мировой войны. Это вообще забавная и парадоксальная ситуация — Россия одерживает победы на полях сражений, но раз за разом терпит поражения на дипломатических поприщах.

Россия возвращала себе потерянные территории, черноморский флот, однако так и не достигли желания доминировать на Балканском полуострове. Этот фактор также был использован Россией при вступлении в Первую мировую войну. Для Османской империи, которая была полностью разгромлена, сохранялась идея реванша, что заставляло ее вступать в мировую войну против России [16].

Список литературы

1. *Allen W.E., Muratoff P.* Caucasian Battlefields: A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border 1828–1921. Cambridge University Press. 2011.
2. *Barry Q*. War in the East: A Military History of the Russo-Turkish War 1877–78. Helion and Company. 2012.
3. *Акоева Н.Б*. Боевые подвиги кубанских казаков в Русско-турецкой войне 1877–1878 гг. // Вестник Краснодарского государственного института культуры. 2016. № 2 (6).
4. Конёнкова А.К. Храмы-памятники, построенные в память содружества славянских народов в Русско-турецкой войне 1877–1878 гг. // Славянский мир в третьем тысячелетии. 2013. № 8–1.
5. *Кочуков С.А*. Рущукский отряд в Русско-турецкой войне 1877–1878 гг. (по воспоминаниям генерала А.И. Косича) // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия: История. Международные отношения. 2010. Т. 10. № 1.
6. *Кочуков С.А*. Формирование корпуса военных корреспондентов в Русско-турецкую войну 1877–1878 гг. // Проблемы гуманитарного образования: филология, журналистика, история сборник научных статей II Международной научно-практической конференции / Под ред. Т.В. Стрыгиной. 2015.
7. *Манахова А.В*. Британские корреспонденты на театре боевых действий в Русско-турецкую войну 1877–1878 гг. // МедиаАльманах. 2014. № 2 (61).
8. *Муминов Е.М*. Русско-турецкая война 1877–1878 гг. в живописи и литературном творчестве Василия Васильевича Верещагина // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: История. Политология. Социология. 2016. № 3.
9. *Скорик А.П*. Особенности участия донского казачьего № 36 полка в Русско-турецкой войне 1877–1878 гг. // История в подробностях. 2016. № 5–6 (71–72).
10. *Тагильцева Н.Г., Грибан И.В*. Память о русско-турецкой войне 1877–1878 гг.: отражение в отечественной культуре и школьных учебниках истории // Педагогическое образование в России. 2017. № 12.
11. *Юдин С*. Драгомировская дивизия перед Русско-турецкой войной 1877–1878 гг. // Российская история. 2017. № 6.
12. https://turkeymag.ru/russko-tureckaya-vojna-1877-1878/
13. kartaslov.ru.

14. ronl.org›referaty/istoriya/383266/
15. multiurok.ru›…russko…voina-1877-1878-ghgh-140…
16. istoriarusi.ru›…russko-turecka ja…1877-1878.html.
17. http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/21895.
18. http://bgnews.bulgar-rus.ru/высказывание-Жириновского/.

Игнатьев Виталий Викторович
Заместитель Министра иностранных дел
Приднестровской Молдавской Республики

ТЕКУЩАЯ СИТУАЦИЯ ВОКРУГ ПРИДНЕСТРОВЬЯ И ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ПРИЗНАНИЯ ПРИДНЕСТРОВСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ

Приднестровье гораздо ближе к Болгарии в культурном, ментальном и историческом плане, чем может показаться, если сосчитать количество разделяющих наши страны границ на политической карте мира.

Прежде всего, следует отметить, что в Приднестровской Молдавской Республике проживает многочисленная и весьма влиятельная болгарская община. В соответствии с данными переписи населения, состоявшейся в декабре 2015 года, в Приднестровье проживает **11 210 болгар**. Это — **четвёртая крупнейшая община** в гражданской композиции Приднестровья, составляющая 2,74 % населения. На сегодняшний день одно из самых густонаселённых и обеспеченных сёл Приднестровья — Парканы — считается местом компактного проживания этнических болгар Приднестровья. Многие из них говорят на болгарском языке, болгарская кухня, свадебные и иные традиции значительно повлияли на формирование современного образа Приднестровья. Этнические болгары на протяжении многих лет находятся в Приднестровье на различных руководящих постах.

Исторические параллели тоже, как представляется, весьма очевидны — в районе старейшего приднестровского города Бендеры, более двух веков пребывавшего под турецким игом, происходили многочисленные известнейшие русско-турецкие битвы. Лишь к началу XIX века **Бендеры окончательно стали частью Российской Империи вследствие кровопролитной русско-турецкой войны 1806–1812 годов. Именно в те времена и произошло заселение села Парканы**, находящегося всего в нескольких километрах от Бендер, но на левом берегу Днестра, **этническими болгарами**. Они принесли на приднестровскую землю свой язык, культуру и обычаи, трудолюбие, самостоятельность и взаимопомощь.

В Приднестровье с огромным уважением относятся к болгарской общине, в то время как в соседней Республике Молдова, с которой

у Приднестровья многолетний неурегулированный конфликт, **болгарское меньшинство, компактно проживающее в Тараклийском районе, всячески притесняется по политическим мотивам**. Попирается не только право болгар на культурную автономию, использование собственного языка, но и свобода их политических убеждений. Арест мэра Тараклии Сергея Филипова (этнического болгарина), признанный после дисциплинарного вмешательства Европейского союза, незаконным и политически обусловленным, является актуальным примером подлинного восприятия любого инакомыслия в Республике Молдова.

На самом деле, конфликт между Приднестровьем и Республикой Молдова, который не удаётся окончательно урегулировать уже четверть века после пресечения благодаря миротворчеству Российской Федерации его горячей фазы в 1992 году, имеет схожий генезис.

С одной стороны, Республика Молдова — государство мононациональное, нетерпимое к представителям других населяющих её народов, **государство с неопределённой геополитической ориентацией**, а также с противоречивыми взаимоотношениями с соседней Румынией. С другой стороны, Приднестровье — общество многонациональное и гордящееся этим, с сильными демократическими традициями, чувством солидарности и коллективизма, адекватно воспринимающее непростое советское наследие и однозначно ориентированное на выстраивание союзнических отношений с Российской Федерацией.

Но это то, что имеет место быть сегодня. Однако же и в историческом, юридическом, политико-правовом разрезе претензии Республики Молдова на территорию Приднестровья нелегитимны и необоснованны.

Традиционно славянская территория Приднестровья — часть Древнерусского государства, долгое время находившаяся под управлением сначала Великого княжества Литовского, Речи Посполитой, а позднее — Крымского ханства и Османской империи, была освобождена в соответствии с Ясским мирным договором в 1792 году. Именно тогда великим генералиссимусом Александром Суворовым была заложена нынешняя столица государства — город Тирасполь.

В свою очередь, территория современной Республики Молдова (т.н. Бессарабия) вошла в состав Российской империи лишь в 1812 году согласно мирному договору, подписанному в Бухаресте между Россией и Османской империей. Весь этот период территории современной Молдовы и Приднестровья входили в состав разных административно-

территориальных единиц Российской Империи: на территории современной Молдовы была образована Бессарабская губерния (1812–1917), а Приднестровье относилось поочерёдно к Херсонской и Подольской губерниям.

После завершения Первой мировой войны и революции в России был создан Союз ССР, в рамках которого с 1924 года территория современного Приднестровья входила в качестве автономной республики в Украинскую ССР. В свою очередь, в этот период **Бессарабия в нарушение Сан-Стефанского мирного договора и Берлинского трактата, заключённых после русско-турецкой войны 1877–1878 годов (*в соответствии с которыми Болгария объявлялась автономным княжеством*)**, была оккупирована Румынией. Пока Бессарабия, будучи в составе Румынии на протяжении 22 лет, намеренно превращалась в отсталый, депрессивный и насильственно румынизирующийся регион, Приднестровье, сохраняя в названии своей автономии этноним «молдавская», спокойно развивалось в составе УССР. Уже в 1929 году столицей МАССР стал город Тирасполь, который остаётся центром страны и сегодня.

Очередной вехой в развитии исторической государственности Приднестровья является подписанный 23 августа 1939 года пакт Молотова-Риббентропа, который включал т.н. «секретный протокол», распределявший сферы влияния Германии и Советского Союза в отношении ряда территорий, включая Бессарабию. Этим специальным протоколом Бессарабия на основе Берлинского трактата и Сан-Стефанского мирного договора была возвращена Советской России.

В 1940 года самостоятельная приднестровская государственность директивным решением Коммунистической партии СССР была упразднена: посредством присоединения к Приднестровью «отторгнутой» от Румынии Бессарабии была искусственно создана новая Молдавская советская республика — МССР. Здесь важно подчеркнуть, что **советскую государственность Молдавия получила именно посредством присоединения к Приднестровью, что не только ставит вопрос об искусственности и недолговечности сконструированного большевиками образования, но и об объективном правопреемнике МССР.**

Таким образом, только в короткий по историческим меркам полувековой период Приднестровье и Бессарабия, с точки зрения советского права, жили в единой советской республике. Вместе с тем даже тогда

этническая композиция двух регионов, их промышленная специализация и уровень развития существенно разнились, что, в итоге, в условиях центробежных тенденций конца 1980-х годов **привело к возвращению к естественному для данного регионального пространства состоянию — раздельному существованию Молдовы и Приднестровья.**

За полтора года до развала СССР власти Молдовы провозгласили курс на выход из Советского Союза и создание независимого государства, что автоматически лишало население Приднестровья союзного гражданства и ставило его перед угрозой возможного включения в состав Румынии.

23 июня 1990 года Верховный Совет ССР Молдова принял два документа, принципиально важных для понимания механизма раскола МССР и образования ПМР. В первом из них — Декларации о суверенитете Советской Социалистической Республики Молдова от 23 июня 1990 года — объявлялось о выходе Молдовы из Союза ССР, в том числе о верховенстве законов Молдовы над союзными законами.

Второй документ — Постановление, утвердившее решение специальной комиссии о признании политико-правовых последствий пакта Молотова-Риббентропа юридически ничтожными, а образование МССР — нелегитимным. С его принятием ситуация юридически возвращалась к состоянию 1940 года, исключая из состава Молдовы её государствообразующую часть в виде МАССР, т.е. территорию современного Приднестровья.

Этим решением молдавский парламент фактически и юридически отказался от претензий на Приднестровье. Пользуясь принципом права народов на самоопределение, современная Молдова вышла не только из состава СССР, но и из состава МССР, причём это случилось ещё за год до распада Советского Союза.

В этих условиях в Приднестровье в ходе серии местных референдумов было принято решение о восстановлении собственной государственности в составе СССР. Попытка Приднестровья защитить собственную самостоятельность, государственность и равноправие всех народов, проживающих на приднестровской земле, натолкнулась на вооружённую агрессию, развязанную в отношении мирного Приднестровья националистическими кругами и руководством Республики Молдова. В ходе вооружённого конфликта летом 1992 года **погибло 804 приднестровца, среди которых были и этнические болгары.**

Примечателен факт, подтверждающий, что в 1992 году Республика Молдова организовала военную кампанию в Приднестровье явно не в целях сохранения территориального и гражданского единства, якобы нарушенного приднестровцами, но для того, чтобы вернуть «Великой Румынии», в которую она стремилась семимильными шагами, её якобы исконные земли.

Речь идёт о городе Бендеры, который Республика Молдова пыталась «отрезать» от остального Приднестровья **посредством разрушения авиационными бомбами моста через реку Днестр, соединявшего город как раз с болгарским селом Парканы на левом берегу Днестра.** В итоге, молдавские лётчики не справились с задачей: одна авиабомба попала в реку, другая **полностью разрушила дом в Парканах, ещё одна упала на приусадебный участок на территории села.** Исключительно благодаря ранее предпринятым руководством Приднестровья мерам предосторожности в тот день никто не погиб, однако инцидент 22 июня 1992 года привёл в бешенство жителей преимущественно населённых болгарами Паркан.

900 жителей села в возрасте от 20 до 50 лет сформировали отдельный батальон приднестровской гвардии для защиты села и освобождения города Бендеры. Одно-единственное село Парканы дало приднестровской гвардии больше ополченцев, чем крупнейшие Рыбницкий и Слободзейский район вместе взятые. 150 ополченцев из Паркан были награждены медалями «Защитник Приднестровья», свыше 300 — почётным знаком «За оборону Приднестровья». По сути, именно жители Паркан, этнические болгары, в самый тяжёлый час нападения на мирный приднестровский город в период школьных выпускных оказали спасительную помощь, позволившую, в конце концов, одержать победу в этой необъявленной войне. Как отмечал впоследствии первый Глава Государственной администрации города Бендеры Вячеслав Когут: «*Нам в Бендерах, находящихся в непосредственном соприкосновении с государством, которое непосредственно противостоит нам, было бы очень трудно без поддержки «из-за речки». Дело в том, что Парканы — это тот сосед, который протянул нам руку помощи, когда нам было очень тяжело*».

Победив в войне, Приднестровье продолжило идти по пути демократического, мирного и ориентированного на интересы людей развития. Однако конфликт не урегулирован до сих пор, препятствуя построению

свободного, эффективно функционирующего и богатого Приднестровского государства.

Возвращаясь к теме перспектив широкого международного признания Приднестровья, необходимо обозначить ряд ключевых тезисов.

1. Верховный Совет ССР Молдовы 23 июня 1990 года, признав решение об образовании Молдавской ССР от 2 августа 1940 года незаконным, одновременно принял решение о её самоликвидации и возвращении этой территории к границам, существовавшим до 2 августа 1940 года, т.е. в пределах Бессарабии. Приняв такое решение, Республика Молдова, по сути, отказалась от территории ПМР, поскольку Приднестровье до этой даты существовало независимо от Молдовы. Иными словами, Приднестровье тем самым фактически получило право на самоопределение.

   Претензии Республики Молдова на территорию Приднестровской Молдавской Республики ввиду временного «общежития» в составе МССР не могут быть признаны политически и юридически состоятельными. Директивный, произвольный характер административно-территориальных изменений, грубое нарушение в рамках утверждения решения о создании МССР Конституций МАССР, УССР и СССР, отсутствие легитимации данного решения через демократическое волеизъявление населения Приднестровья и полное игнорирование его законных интересов, а также отсутствие каких-либо исторических оснований для объединения территорий Бессарабии и Приднестровья делают данные претензии необоснованными в рамках существующей международно-правовой практики.
2. Соответствие провозглашения независимости Приднестровья нормам международного права вытекает из практики Международного Суда ООН, вынесшего 22 июля 2010 года консультативное заключение по вопросу о провозглашении независимости Косова. Суд, в частности, признал, что действие принципа территориальной целостности государств ограничено сферой межгосударственных отношений, и указал на то, что основанием для отказа от признания независимости служит не односторонний характер деклараций, но их прямая связь с противоправным применением силы и иными грубыми нарушениями основопо-

лагающих принципов и норм международного права. Косовский прецедент в этом смысле не является единственным — мировые державы признали результаты референдумов, проведённых в Гибралтаре (1967, 2002), на Фолклендских островах (1983) и на острове Майотта (1974, 1976). Международное признание в 2002 года получили результаты референдумов о независимости Эритреи (1993) и Восточного Тимора (1999). Референдумный принцип был положен в основу урегулирования конфликта между Северным и Южным Суданом.

3. Самоопределение приднестровского народа в форме образования Приднестровской Молдавской Республики в 1990 году действительно предшествовало обретению Республикой Молдова собственной независимости и международной правосубъектности и в этом смысле может не рассматриваться как сецессия от РМ. Фактические сецессии РМ и ПМР практически хронологически синхронны. Вопрос же признания юридической сецессии ПМР носит сугубо политический характер. ПМР обладает всеми необходимыми юридическими признаками независимого государства в соответствии с положениями 1-й конвенции Монтевидео о правах и обязанностях государств от 1933 года. ПМР осуществляет свой суверенитет над территорией Приднестровья уже на протяжении 26 лет, а руководство Приднестровья обладает полной легитимностью, получив власть в результате серии демократических выборов и осуществляя свой политический курс на независимость на основе итогов семи референдумов.
4. Исключительной особенностью процесса самоопределения приднестровского народа, выделяющей его из ряда случаев образования непризнанных государств, стало отсутствие дискриминационной политики, ведущей к резкому изменению этно-конфессионального состава населения и образованию значительных потоков беженцев. Это однозначно подтверждают данные переписей населения в ПМР, фиксирующие сохранение пропорций этнических групп на протяжении всех лет независимости и результаты референдумов, свидетельствующих о единстве всего приднестровского народа в решимости обрести международную правосубъектность. Следует отметить, что за аналогичный период времени на территории Республики Мол-

дова произошло резкое сокращение численности русских и украинцев, а также болгар.

5. Республика Молдова систематически осуществляет блокадные меры, наносящие серьёзный ущерб социально-экономическому развитию Приднестровья и квалифицируемые в рамках международного права в качестве актов агрессии. Военные преступления и акты геноцида в отношении приднестровского народа получили чёткую юридическую оценку в Заявлении Международного общественного трибунала «О нарушении норм международного гуманитарного права во время вооружённого конфликта в Приднестровье» № 22/275 от 23 июня 1993 года. В нём было зафиксировано, что в ходе вооружённого конфликта в Приднестровье в марте-июле 1992 года были совершены грубые и серьёзные нарушения Женевских конвенций о защите жертв войны 1949 года и Дополнительных протоколов к ним от 1977 года и других международно-правовых актов.

С учётом тенденций политического развития РМ сохраняется реальная угроза для безопасности граждан ПМР, которая даёт необходимые гуманитарные основания для международного признания независимости Приднестровья. Пережитый геноцид или актуальная внешняя угроза безопасности для той или иной этнической и/или конфессиональной группы, неизменно становились центральными в декларациях о независимости и документах зарубежных стран о признании провозглашённых государств. Данное положение характерно для Израиля (1948), Бангладеша (1971), Косова, Абхазии и Южной Осетии (2008). Международные пакты о правах человека подтвердили связь самоопределения с правами человека, закрепив положение о том, что «все народы имеют право на самоопределение». Устав ООН не употребляет понятия целостности территории. В нём речь идёт о «территориальной неприкосновенности» и увязано данное понятие не с самоопределением, а с неприменением силы между государствами. В случаях, когда для реализации права на самоопределение есть веские основания, как в Приднестровье, право на самоопределение не может быть ограничено принципами территориальной целостности и нерушимости границ.

Оценка государственного развития РМ и ПМР в 1991–2017 годах отражает тот факт, что суверенитет Приднестровья является необходимым условием для защиты основных прав и свобод его народа, закреплён-

ных в базовых принципах международного права и положениях Устава ООН. Окончательное международно-правовое признание юридической сецессии ПМР должно стать гарантией исполнения этих норм.

Завершая выступление, следует подчеркнуть тот факт, что за годы своей фактической независимости Приднестровье зарекомендовало себя как ответственный, дееспособный и последовательный участник процесса международного общения. Приднестровское общество сформировало целостную картину мира, его ценности и устремления не подвергаются эрозии. Приднестровье понимает своё нынешнее место в мире, в том числе осознаёт свою роль в поддержании сложившейся архитектуры стабильности и безопасности, а также взаимной торговли в Восточной Европе, предпринимает эффективные меры, нацеленные на нивелирование возникающих рисков.

В этом смысле широкое международное признание Приднестровья станет не только актом подлинно справедливого урегулирования многолетнего конфликта и гарантией защиты законных прав и интересов населения ПМР, но и существенным вкладом в обеспечение предсказуемости, военно-стратегического баланса и благосостояния во всём регионе.

И здесь Республика Болгария вполне может выступать в качестве заинтересованного международного участника в силу описанной выше исторической взаимосвязи между нашими народами, необходимости совместных мер по защите прав и законных интересов проживающих в Приднестровье этнических болгар (включая болгарских граждан). Считаю, что болгарско-приднестровскую дружбу нужно начинать с взаимного культурного обогащения, а также с экономики. В 2017 году взаимный торговый оборот между нашими странами превысил **10 миллионов долларов США** (2,35% от всего оборота ПМР), увеличившись за год в полтора раза. Взаимные культурные контакты представляется целесообразным развивать по университетской линии, поэтому планирую обратиться к руководству страны с инициативой **о проведении на площадке Приднестровского государственного университета им. Т.Г. Шевченко первой болгарско-приднестровской научно-практической конференции**, а также о приглашении делегации Болгарии на очередной Приднестровский международный инвестиционный форум.

Кулянин Бранимир Степанович
Проф., д-р., профессор Философского факультета Университета в Баня-Луке,
Республика Сербская, Босния и Герцеговина

ВОСТОЧНЫЙ ВОПРОС И МОДЕРНЫЙ ИМПЕРИАЛИЗМ

Антинимии балканской топологии

Идею словянофилов, Николая Данилевского и других русских мыслителей об объединении славян осуществил СССР победив во Второй мировой Войне. Крушение Советского Союза и «социального общества» открыли вопрос о возможном обновлении славянского единства. Какие причины распада, потребности и условия в которых возможно это обновление?

События, произошедшие в конце прошлого и в начале этого, XXI века показывают, что после распада двухполюсного мира Восточный вопрос снова открыт и что в его центре сегодня наша *византийско-славянская цивилизация*, в основном сербский и русский народы и их государства, как ее носители, центральные страны Балканы и Евразии. Сначала напали на Югославию, точнее на сербов, а главной целью настоящего крестового похода океанского мира во главе с Западом на континентальный мир, на Восток, это Россия — столп и защитник древней христианской идеи соборности: собирания, объединения людей и народов в любви и свободе — единственной истинной альтернативе западной, римской идее авторитарного управления миром.

После прекращения действия Варшавского договора, который представлял собой славянский союз (в него входили все славянские страны кроме Югославии), славянские народы частично перешли в другие союзы (НАТО и Европейский союз), в то время как другие вновь собираются в Евразийский союз под предводительством России. Выбор между этими двумя возможностями в первую очередь является культурно-цивилизационным. Этот выбор происходит во время перехода мира из промышленного в информационное общество и экономику знаний, где «человеческий капитал», образование, наука и культура занимают ведущие места.

Кем будут славяне в латинско-германской Западной Европе? Нужно ли нам новое славянское объединение, которое в этот раз возникло бы

на основе нашего истинного исторического интереса. Не только западные славяне-католики были неверны России, и православная Болгария, а также и Черногория, правда, против воли народа, вошли в военный союз с неприятелем и приняли на своей территории чужое оружие, направленное на Восток. Россия не должна бы верить предрассудкам, намного лучше было бы начать сотрудничество со странами и народами, которые *желают* жить в единстве с нею. Она является страной с единственными возможностями развития, которые ей обеспечивают природные богатства и духовное наследие великой христианской духовности, сохраненной в русском народе.

Обновление славянского единства остается долгосрочным заданием для наших обществ и стран, оно еще как требуется — вопрос в том, насколько это понимают сегодняшние граждане и политики. Рассмотрение современного мира и положения славянского в нем, России и Балкан, полное и убедительное толкование XX века, особенно событий, которые ознаменовали его конец и начало XXI Века, ищут свой ответь.

Восточный вопрос — славянский вопрос

Мировая история — это история Восточного вопроса, отношений Востока и Запада. Общественные и политические обстоятельства, также как и духовное состояние в котором сегодня находится мир, говорят о необходимости исследования самых важных тем Восточного вопроса.

Глубокие корни этого вопроса лежат в тяготении древнего Рима к мировому господству, к образованию мировой державы — что подсказывает нам дипломатическая история[1]. Эту идею приняли римские епископы уже в середине пятого века. Папа Лев Первый, в латинский перевод (с греческого подлинника) постановлений Первого Вселенского — Никейского Собора дописал, что римская церковь всегда имела преимущество. Со времён Карла Великого папы и западные правители борятся сообща за *господство Запада над Востоком*, но также и между собой, за преимущество в духовной и светской власти. Проникновение католическо-германского Запада было остановлено работой славянских просвятителей Кирила и Мефодия, обеспечившей сохранение самобыт-

[1] *В.П. Потемкин* (уредник), Историја дипломатије, Свеска прва — Државни издавачки завод Југославије, Београд, 1945; Свеска друга — Архив за правне и друштвене науке, Београд, 1949.

ности славянских народов благодаря православию и церковно-славянскому языку.

В то время, как вследствие римских завоеваний, германские племена оказались в центре великой культуры, русские, оттесненные из долины Днепра кочевыми народами, оказались на пустой земле среди чужих, веками вражески настроенных и гораздо ниже развитых народов, в связи с чем были вынуждены сами создавать все — от поселений до дорог. Такие обстоятельства обусловили застой в развитии, и простой состав общества восточных славян, но, одновремено, и *своеобразность развития и состава* этого общества[2]. Европа должна быть благодарна за свое духовное развитие России (которая обороняла ее от азиатских номадов-грабителей, в основном мусульман.

Россия относительно рано восприняла себя как переходную страну — как *посредника* между двумя мирами — Востоком и Западом. Она и по пространству, и духовно является и Европой и Азией. Еще в первых летописях она выдвинула идею *славянского обьединения*, а в православном христианстве раскрыла свое духовное возрождение. Роковая встреча России и Византии произошла в XIX веке. Крестовые походы были организованы с целью захвата Византии и уничтожения православия. Вплоть до середины XVI века, когда русские войска заняли Казанское ханство, было неизвестно будут ли русские земли принадлежать христианам или мусльманам. Иван Четвертый решил, вставший в то время Восточный вопрос, и обеспечил России более спокойное развитие.

Постоянные междоусобицы пап и королей за превосходство привели к политическому разделу Италии и Германии, а в результате турецкого завоевания Константинополя очаг европейской зкономики и политики перемещается на Запад, на Атлантику, поскольку была пресечена (перекрыта) кратчайшая дорога на Восток, что в конечном итоге привело к открытию Америки и обходного пути в Азию около Африки.

Восточный вопрос — это вопрос византийского наследия[3], при чем не только природного — наследия византийских земель и общественного наследия — освобождения порабощенных христианских народов, но прежде и более всего вопрос духовного наследия уничтоженной Византийской империи, то есть православной христианской веры и культуры.

[2] *Василий Ключевский*, Русская история, Мысль, Москва, 1993.

[3] *Фјодор Успенски*, Историја византијског царства, Zepter book world, Београд, 2000.

Ф. Успенский, в отличие от других историков, при определении и решении Восточного вопроса, религиозные и национальные интересы балканских народов считает более важными, чем природные, а духовным преемником Византии считает православную Россию, которая со времен женитьбы Ивана Третьего на Софье Палеолог 1472 г., стала законным хранителем идеи о Втором Риме — идеи о православной империи, что она и обнародовала в послании старца Филофея великому князю Василию Третьему, о Москве как Третьем Риме. Восточный вопрос таким образом ставится, как вопрос мировой исторической роли России на Востоке.

Кроме османской империи и порабощенных христианских народов, с течением времени значительным фактором Восточного вопроса от середины XV века стали — Россия, освобождающаяся от татарской власти, и западные державы — Австрия, старающаяся оттеснить Турцию и завоевать Балканы, а также другие страны, защищающие Турцию из-за своих интересов. Интересы европейских сил переплелись на Балканах, в Константинополе, в проливах и Восточном Средоземноморье, поскольку владение ими открывало путь к господству над старым континентом. В решении Восточного вопроса — вопроса Византийского наследия, Россия находилась в более благоприятном положении по сравнению с западными державами, учитывая ее религиозные и близкие племенные связи с порабощенными православными и славянскими народами в Турецкой империи. С другой стороны, опасаясь укрепления России, западные державы, завистливые и мелочные в своих взаимоотношениях, перед возможностью преобладания православного христианства и славян в Европе, дружно выступили против интересов балканских народов и России. Уже с падения Константинополя, стало ясно, что имперальная политика Рима и враждебность к православным грекам, являются главным препятствием решению Восточного вопроса. Рим, сначала через Польшу, а затем через Австрию, Францию и Германию, пытался овладеть православным и славянским Востоком. Россия долго противостояла стремлениям прозелитизма Рима, Польши и Австрии, а первый поход для освобождения Балканов был предпринять лишь в начале XVIII века. Прутский поход Петра Великого 1711 года, является первой такой попыткой.

С конца XVIII века российские правители, включая и последние годы правления Екатерины, опасаясь распространения Французской

буржуазной революции, решению Восточного вопроса предпочитали сохранение феодального абсолютистического монархического строя в Европе. С тех пор, российская политика полна противоречий, а также всяких затей, как это было в роковом 1813 году, когда Александр Первый не послушался совета мудрого Кутузова, предоставить Европе самой освобождаться от Наполеона, и вместо этого освобождать Балканы, или в подавлении венгерского востания Николаем Первым, в 1849 году, что непосредственно повредило славянским интересам. В начале семидесятых годов XIX века, обьединение Германии и Италии, как главное политическое событие после Французской революции, дает новое содержание борьбе за решение вопроса турецкого наследия в Европе. Требования Германии, в отношении нового разделения мира, привели к созданию новых союзов в Европе. Единение среднеевропейских государств сблизило Россию и Францию. С момента открытия Суэцкого канала в 1869 году, усилилась и борба за Восточное Средиземноморье.

К новому разделу мира приступили Соединенные Штаты Америки в 1898 году, захватом Кубы и Филиппинов. Союз балканских православных государств, созданный в 1912 году, был направлен в первую очередь против немецко-австрийского проникновения на Восток, даже больше чем против Турции. Первая мировая война определила всю историю XX века. Война началась «желанием Германии, чтобы воспользоваться поражением России против Японии в 1904 г. и на Балканах даст ей новый удар»[4]. Германия стремилась Польшу и Украину отделить от России под габсбургским католическим влиянием, и ее свести на границы до Петра Великого.

Борьба Запада от середины XVII века, в первую очередь Австрии с Россией, за турецкое, т.е. византийское наследие, велась на протяжении более двух веков с переменным успехом и завершилась в Первой мировой войне распадом всех трех империй — Османской, Австро-Венгерской и Российской. Великая европейская или Первая мировая война 1914–1918 гг. часть общего течения мировой истории, один из периодов, односторонняя попытка произвольного решения Восточного вопроса вооруженными силами германского мира. Вступление Англии и всей

[4] *Милорад Екмечић*, Политичка аутобиографија генерације (место Првог светског рата у историји), в: Огледи из историје, Службени лист СРЈ, Београд, 1999 г., с. 163–190, с. 169–170.

Британской империи, которое предопределило и положение Америки, дало войне характер мировой. Прорыв Немцев и католического Рима на Восток закончился образованием славянских государств (Польша, Чехословакия, Югославия), но Восточный вопрос не решен полностью. Основной вековой цель России в решении этого вопроса — освобождение Константинополя и проливов из турецкого правительства, не был осуществлен. Попытка, покорить Россию Западу, тоже не удалась. Новая советская власть в период с 1917–1923 гг., и до греческо-турецкой войны и Лозаннской конференции, способствовала сохранению Турцией проливов и Константинополя. Попытка установления немецкого господства над Европой и миром, сосредоточенная на прорыв в славянский и православный восток, не удалась.

Восточно-турецкий вопрос — это *славянский* вопрос, то есть, вопрос обороны славян не только от турок, но и от германцев — врагов, находящихся в союзничестве.

Рассмотрение вопроса судьбы и значения славянской идеи в современном мире предполагает определение и познание современной политической истории, а также современной политической теории, научной и философской.

Методология исследования нас направляет на определение полюсов современного мира, которые своей диалектикой, своим движением создают политическую жизнь. На глобальном уровне эти полюса — евроатлантизм и евразийство. Уже на первый взгляд мы видим, что Европа выступает как пространство битвы между атлантическим миром, который в настоящее время ведут США, и Азии, а точнее, Евразии, соответственно России, которые представляют собой другой полюс.

Задается вопрос, когда же начинается современная политическая история? В 1918 году, после Первой мировой войны, появлением массового потребительского общества[5]? Однако, для начала современной истории можем считать 1898 г., когда США начали создавать свою империю[6]. Современное атлантическо-евроазийское столкновение началось в 1904–1905 гг., когда США своей политикой поддержки Японии воздействуют на исход русско-японской войны. Так была определена и главная цель внешней политики США. Это ослабление и удаление из политической жизни

[5] *Милорад Екмечић*, Размишљања о методологији савремене историје, в: Историјски часопис, књига XLII–XLII (1995–1996), Београд, 1997, с. 331–371.

[6] *Zbignjev Bžežinski*, Velika šahovska tabla, CID, Podgorica, 1999.

самого мощного соперника — России[7], которая в то время имела бурное хозяйственное развитие и рост населения с перспективой стать ведущей страной мира в экономической и военно-политической областях.

С Первой мировой начинается длинный век Великой войны — через Вторую мировую и Третью, Холодную, до самой новой необъявленной Четвертой мировой войны, которую Запад во главе с США начал после распада Советского Союза ради окончательного подчинения Евразии и создания своей неформальной планетарной империи Pax Americana.

Главную роль в начинании Первой мировой войны сыграла Великобритания ради ослабления двух ведущих евразийских континентальных сил в столкновении друг с другом — Германии и России[8], а предпосылки для начала Второй мировой войны создали США своей поддержкой росту немецкого национал-социализма, итальянского фашизма и японского милитаризма — странам, которые окружали коммунистический Советский Союз и препятствовали распространению коммунизма в защиту капиталистического порядка в мире[9]. Распад Варшавского союза, которым действительно был *славянский союз*, осуществление вековых исторических устремлений России, и Советского Союза, мощного евразийского коммунистического государства, в конце XX века последовали как последствия действия Трилатерали (Англо-Америка — США и Канада, Европейское сообщество и Япония)[10], но и как последствие разрушения из-за внутренних слабостей того же порядка. Капитализм, главной поддержкой которого были США — победил. Но, только временно.

В самой сути Восточного вопроса лежит 1) вопрос о характере, природе и ценности, то есть, вопрос о взаимоотношении различных культур и цивилизаций, которые встретились и столкнулись на Балканах и на пространствах восточного Средиземноморья, а, в связи с этим, и 2) вопрос европейского (христианского) и окончательно 3) мирового Востока и Запада[11]. Восточный вопрос ставится в трех уровнях: как 1)

---

7 По открытой русофобии и цинизму книга Бжезинского имеет чудовищные размеры. Ето откровенный политический манифест американского расистского фашизма, который можна сравнивать с книгой Гитлера Mein kampf.

8 В. *П.Потемкин* (уредник), Историја дипломатије.

9 *Noam Čomski*, Kontrolisana demokratija, CID, Podgorica, 1999.

10 *Смиља Аврамов*, Трилатерална комисија, Идиј, Ветерник, 1998.

11 *Бранимир Куљанин*, Источно питање у рускоj мисли, том 2, поглавље Шта је Источно питање, Филозофски факултет, Бања Лука, 2008, с. 507–538.

вопрос Балканов и Леванта, то есть, как вопрос отношения порабощенных христианских народов и европейских государств с османской империей; затем, как 2) вопрос отношений европейского православного греко-славянского Востока и католическо-протестантского романо-германского Запада, который непосредственно связан с вопросом восточного Средиземноморья и, наконец — как 3) вопрос мирового Востока — земледельческого контенентального мира Евразии и мирового Запада, океанского торгового мира, во главе с атлантической Евроамерикой. При этом, следует четко заметить, что на каждом из указанных уровней Восточный вопрос встает в трех измерениях — а) природном, физическом, б) общественном и в) духовном, а это значит — как а) вопрос пространства соответствующих государств и их собственности, как б) вопрос отношения восточных и западных обществ, и как в) вопрос духовных разниц и противоположностей между христианством и исламом, восточным и западным христианством, и, духом мирового Востока и Запада.

Восточный вопрос в своем окончательном определении ставится как вопрос места и роли славянского мира в отношениях между морем и континентом, городом и селом, духом восточных и западних цивилизаций и культур. Русская философия, как высший плод созревания русской самосознательности, создавалась как ответ на Восточный вопрос, возникший в драматических условиях в период Отечественной войны 1812 г. и Крымской войны 1853–56 годах. Могут ли помириться православная соборность, с одной стороны, и католическая авторитарность или протестантский либерализм, с другой, или они непримиримы; следует ли отдавать преимущество христианскому чувству и морали, или праву и закону; стремиться ли к европейскому единству или к образованию славянских обществ и культур, славянского политического союза; каким является положение России и других славянских и православных народов между мировым Востоком и Западом — восточными и западными государствами, народами и культурами — зто лишь некоторые из вопросов решением которых занимались самые умные русские и другие славянские мыслительи. Жизненность этих вопросов, спор, о которых шел еще в тридцатые годы XIX века между знаменитыми славянофилами и западниками, и который в русской мысли, в русской культуре, обществе и политике, не прекращался на протяжении последних двух веков, весьма убедительно подтверждают события последнего времени.

Мир, от обьединения Германии 1990 г., находится в водовороте нового этапа решения Восточного вопроса.

Русская мысль о Восточном — славянском вопросе

Русская философия зародилась и развивалась именно как теория Восточного вопроса. Толкования существенных духовных и общественниых разниц между Востоком и Западом даются в широкой гамме — от природных, через исторические, вплоть до метафизичских причин. Основной вопрос, который веками решала русская богословская и философская мисль, заключается в двух восприятиях православия — одно, направленое к внутреней жизни и к возрождению, преображению человека в духе христианской любви, и второе, стремящееся к установлению сильной церковной власти, как способу исправления человеческой природы[12]. Сущность православного христианства заключается в свободном, непринудительном изменении человека и в создании христианского общества. Православие призывает к свободному — духовному и моральному возрождению, к внутренему перерождению человека, что не может быть заменено любым авторитетом, церковным или государственым. Русская философия Восточный вопрос толкует как вопрос *духовного обьединениа мира*, которое возможно лишь как *свободное обьединение в взаимной любви*.

После распада Российской империи в Первой мировой войне, во время неприятия коммунизма, возникаеть философия евразийства, как пристальный поиск древней русской идеи и порядка правды. Евразийское движение и теория возникли в начале 1920-х годов, как ответный ход западному общественному и политическому порядку. Неоевразийство — евразиское движение, обновленное в начале 1990-х.

Александр С. Панарин[13] считает что после развала коммунистического континентального союза самой большой угрозой для современ-

[12] *Василије Зењковски*, Руски мислиоци и Европа, ЦИД, Подгорица, 1995.

[13] *Александр С. Панарин*:
- — Россия в циклах мировой истории, Издательство Московского университета, 1999,
- — Искушение глобализмом, Русский Национальный Фонд, Москва, 2000,
- — Реванш истории, Издательство «Русский мир» ОАО «Московские учебники», Москва 2003.

ного мира начала XXI века является эллиптический глобальный порядок чье осуществление надо воспрепятствовать демократически управляемой глобализацией, путем равноправного диалога различных цивилизаций и культур.

Идеология и практика современной глобализации ввели мир в состояние непрерывной гражданской войны, которая в настоящее время, главным образом из холодной, может перейти к вооруженному столкновению новых господ и бесправного большинства. Новый социал-дарвинистский расизм разрушает общество и личность, образовавшиеся на наследии модерна, христианского и просветительского гуманизма. Философия постмодернизма является идеологией этого нового мира.

Существуют ли и каковы выходы из этого опасного состояния? Действительность указывает, что нужен новый тип демократии. Россия и весь византийско-славянский мир должен вместо поклонения западным кумирам и самоунижения вернутся к истинному христианству и славянскому братству. Все человечество, все цивилизации и культуры совместными трудами должно создать идеи с помощью которых были бы в состоянии предотвратить самоуничтожение.

«Победитель» в Холодной войне, Запад другим народам предназначил роль «пассивного объекта». Тот замысел еще более упрощен, поэтому роль субъекта приписывается исключительно США, которые в геополитическом смысле должны быть центром мира, окруженным странами — вассалами[14]. Преобразование всего остального мира в объект означало бы потерю его культурной самобытности и государственного суверенитета.

Это программа исчезновения всех древних цивилизации! В тысячелетней истории отношений между Востоком и Западом еще не было столь опасной напряженности, которая неизбежно породила *обратный взрыв*. Это прежде всего ответ русского общества на безрассудную американизацию, и появление нового, восточного цикла мировой истории, отмеченного окончанием западного модернизма и вступлением в новую эпоху моровой истории. На конец модернизма указывает восстание против него *экологической* идеи, идеи *культурной* многоликости мира

[14] Бжезинский не боится открыто называть Германию и Японию американскими вассалами. Разве на такой основе может быть построен «новый» мировой порядок, и вообще порядок любого рода, если такие страны как эти, бесстыдно называют оскорбительными именами.

и *морально-религиозного обновления*. Природу надо поднять на более высокий чем статус простого средства. Идеология западнической модернизации мира пытается прикрыть экологический и кризис культуры; развитие собственного, особенно морально-религиозного наследия народов Востока является спасательным выходом. Если переход от промышленного к постиндустриальному обществу будет протекать под растущим влиянием Востока оно может стать существенно новой цивилизацией. Это будет изменение образа жизни, моральных и других ценностей.

Духовное наследие России, как страны *православного Востока*, дает ей возможность быть одним из носителей этого планетарного движения. Энергию преодоления недостатков западного модернизма может найти у себя и в великих духовных традициях восточных народов. Проблема глобализации в том, что к созданию «открытого мира» различные страны и народы подошли с различными экономическими, военными, политическими и культурными возможностями. Не случайно самые мощные страны являются главными сторонниками «открытого общества», в котором они видят новые возможности для укрепления своего влияния. Особенно опасным является то что Запад потерял волю и умение слушать других[15].

Глобализацию власти пытаются использовать в корыстных национальных и корпоративных интересах. На национальном уровне вопрос демократизации и легитимности власти был решен после политической революции и модернизации в XVIII, XIX и XX веках на основе всеобщего избирательного и конституционно-правого контроля. Но на глобальном уровне власть строится произвольно на принципе соотношения сил в качестве результата Холодной войны. Это явление сопровождает стремление замены международных организаций блоковыми учреждениями западных стран, которые претендуют на особые права.

Законным интересам народа особенно противоречит политика создания однополярного мира. Она приводит возвращению национализма и всеобщему столкновению, потому что большие суверенные государства не могут стать послушными вассалами. Поэтому их ослабление и

[15] Такую самоуверенность ему дает не столько вера в исправность своей модели общества, сколько беспрецедентная мощь, которую он создал, и которой сегодня он очевидно не в состоянии располагать. С ней появляется и возмутительная дерзость, которая и вызывает наибольшее сопротивление.

разорение является основной целью последователей этой политики. Отступление традиционной национальной перед глобальной возникающей власти может привести к гегемонистскому решению проблем. Хаос и новое варварство гораздо большее зло чем авторитарная власть, от которой мир пытается избавиться. Глобальная власть, которая не была бы подвергнута контролю имела бы гораздо больше возможностей чем тоталитарные диктатуры XX века, ограниченные национальными и региональными пространствами. Рост мощи глобальной власти требует гораздо более надежного демократического контроля.

Остается нерешенной и антропологическая проблема глобализации. Чтобы мир действительно стал глобальным, нужны, прежде всего, новые личности. Ограниченность природных ресурсов требует. чтобы менялись все. Потребительские общества Севера должны изменить свое сознание и поведение в духе экологизма и нового понимания не только природы, но и человека, общества и истории на основе космизма и гуманистического универсализма.

Современный глобализм является новейшей формой нигилизма. Основной целью этого глобализма является суперэтническое демократическое государство, которое препятствует установлению политической и экономической монополии Запада в мире. России и всему постсоветскому пространству предназначена судьба мирового гетто. Новые самозваные хозяева мира — расисты, не ценят русскую и никакую другую цивилизацию, кроме западной. Для монополизации богатств всего мира используют идеологию глобального «открытого общества», а этносепаратизм для уничтожения своих противников. Таким образом были разрушены Югославия и Советский Союз.

Либерализм и коммунизм были два противопоставленных проекта европейского просветительства. Они сражались в Холодной войне. Но это не был классический, а либерализм деконструкции большого общественного пространства и исторического времени, наследия христианского и просветительского гуманизма.

Социализм обозначают как особенность русской культуры, а не как вид проекта модернизации. Хотя русский коммунизм возник из западных учений, «либеральные» теоретики приписывают его русскому духу и тем оправдывают идею об уничтожении русского народа. Социализм является одним из проектов просвещения об историческом времени. Ответ постмодернизма на дуэли социалистического и капиталистиче-

ского тоталитаризма был расистским. И само историческое проектирование оклеветали, остался только прагматический реализм — служение настоящему и сильным мира, разрушение органичных целостностей местного в пользу глобального.

В настоящее время в силе два противоположных движения — глобальная связь элит и распад больших национальных государств и культур при поддержке сепаратизма, этноконфессионального и регионального. Слом противника, а здесь это сам народ — стратегия которая осуществляется. Глобализация — это новое перераспределение мира в пользу элит путем примитивизации жизни народа. Ответом может стать лишь *глобализация демократии, формационное проникновение цивилизации*, которое принесёт всем пользу.

Новая колонизация мира

Страх капиталистов от мирового социализма внес большой вклад в развитии демократии и социальной политики, заставил их воздерживаться от крайнего индивидуализма. С распадом СССР и социалистического движения в мире старый расист-колонизатор снова вышел на поверхность. Идею демократии и прав человека Запад сегодня толкуеть произвольно, в зависимости от их геополитических интересов. Установление глобального мира является политической драмой приобретения полной властьи, попытки управления миром из одного центра. Единое суверенное государство-гегемон ломает все крупные страны способные жить самостоятельно.

На этот вызов последовал ответ в начале XXI века, созданием целого ряда организаций от Шанхайской организации сотрудничества (ШОС), группы Бразилия, Россия, Индия, Китай, Южная Африка (БРИКС) до Евразийского союза (ЕАС).

Новое будущее может быть понято только освобожденним от современного либерализма, который выродилса в авторитарною догматику. Культура должна играть ключевую роль в политическом прогнозировании, общественная жизнь на человека делаеть через ее. Экологический, социальный и культурный кризис требуют создания новой парадигмы развития. Выход — это развитие *евразийской идеи* как ответа на атлантический либеральный тоталитаризм. Славянский союз, союз славянских народов, стран и государств может и должен быть стержень

Евразийского Союза как в геополитическом, так и в общественно-политическом и духовном смысле. Серединное положение в мире, общее происхождение и христианская культура — это основа славянства как субъекта мировой истории.

Четыре направления русского евразийства

Идет четвертая мировая война, которую ведут США для окончательного освоения Евразии, после распада восточноевропейского социализма и Советского Союза. Война началась с нападения на сербов в 1991 году, а в настоящее время бушует в Сирии и Украине. Современная русская геополитика, среди прочего, содержит три фактора, которые представляют особый интерес: 1) цивилизационный — восточно-христианский или православный, 2) этнический или славянский и 3) славяно-туранский, т.е. христианско-исламский. Мы не должны упускать из виду четвертый — фактор Азиатско-Тихоокеанского региона, как центр мира перемещается от Атлантического бассейна к Тихому океану. Сербы теперь разделены, как и русские, в нескольких державах и это правильно ставит вопрос о разработке совместной стратегии выхода из положения, в котором мы вместе находимся. Вопрос двоякий: как определить положение нашей цивилизации в идее славянского и евразийского единства и как этого добиться? Определение целей является только первой задачей. С многими трудностями мы можем столкнуться в осуществлении славянской и евразийской геополитики не только из-за противодействия чужеземцев, но и отчуждения нашей политической элиты, и даже и самого народа, в результате нашего собственного безрассудства и современной войны против нас.

Сегодня нам готовят *новое 25 марта — вступление в НАТО*. Получение доступа Югославии в фашистский Тройственный пакт 1941 г. наиболее позорная страница в истории Сербов. Правда, сразу же после 25-го пришло 27 марта, народное восстание. Для бунтом последовала кровавоя разборка с Югославией в апрелской войне, которая отложила нападение на Советский Союз в течение более чем одного месяца, и по многим оценкам внела большой вклад в победу над фашизмом.

Задача объединения сербских земель в единое государство и обороны нашей благороднной цивилизации, доставшейся нам в наследство от Византии, перед нами. Подобная задача стоит перед Россией; объ-

единение «Русского мира», российских исторических земель в единое российское государство является условием существования перед новым, неонацистским нашествием Запада, вместе с частью мусульманского мира, на славянско-православный Восток.

Весь славянский мир должен обратиться к созданию своего Славянского союза и Евразийского союза и в нем вместе строить свое будущее. Вся Восточная Европа всей силой должна повернуться лицом к России. От Германии и Запада не стоит надеяться на любое добро. Европейский союз враждебно относится к нам, на славян смотрять расистки. Немецкое презрение и ненависть к славянам, древнейшие, достаточно читать Крижаничеву (1617–1683) *Политику*[16], написаную в середине XVII века.

Христианское наследие

Где искать ответы на вопросы нашего времени? *Тринитарное* и *христологическое* учение (троичность и очеловечение Бога, две природы во Христе), создано на Вселенским Соборам и сегодня современнее и более достойно, более ценно, чем все общественные и политические теорий нового века. Почему людей в Украине сваливают на колени? Тень великого инквизитора нависла над миром, надо бороться за свободу! Хомяков ответ православных патриархов в 1848 г. на послание Пия Девятого в котором говорят, что хранитель истины весь церковной народ, а не иерархия, понял как наиболее важное событие для будущих веков.

Следуя мысли великанов христианской культуры, *Восточный вопрос можем определить, как вопрос защиты любви от неуважения, великодушия от самолюбия и щедрости от эгоизма, смирения от гордости, свободы от насилия и рабства*.

Последовательно проведен протестантизм, индивидуализм привел к краху западные общества. Западный империализм и тоталитаризм, это наличие диктатуры уже перезрелой западной либеральной демократии.

Соборность, единство в любви и свободе, цельность духа, новый духовно возрожденный морально ответственный человек, христианский персонализм и *социальное христианство*, космизм хозяйствования и управления, а не употребление природы, отказ от урбофилии, новая деревня и новое экологическое сознание, жизненное воодушевление,

[16] *Юрий Крижанич*. Политика. М.: Новый свет, 1997.

дарение[17] и творчество — это то что первоначально христианская мысл предлагает миру.

На Византийско-славянском Востоке нужна собственная модель развития, а не новые виды материального и духовного рабства. Наши страны должны создать собственную модель демократического общества. Две основные потоки русской мысли — западническая и славянофильская сходятся в одно: западная демократия и православная соборность в *соборную демократию* как политический порядок, основанный на многовековом духовному наследию и в то же время открытый к тому что является наиболее ценным в политической истории и философии Запада. *Соборная демократия*[18] это демократия личности — морально зрелых, ответственных людей, которые стремяться не к победе*, а к согласию* со своими согражданами, *с помощью Божией*.

Где сегодня наша цивилизация? Готовы ли мы бороться? Гедонический индивидуализм уже раздробил, разъел общество, оно больше не существует. Общество основано на морали, человеческом, христианском сострадании. Пока «либералы» и «демократы» 90-их годов разрушали Советский Союз и грабили народ и свою землю, сербы еще с желанием смотрели на Восток, не понимая, что происходит. Пришло время спросить себя, где мы находимся! Россия должна была думать о себе пока фашисты уничтожали Югославию, преследовали и убивали сербов, а не ждать, чтоб Украину, исконно русскую землю, превратили в поле разбоя. Враг не у двери, он в доме!

Россия, вместе со всей византийско-славянской ойкуменой, как центральная цивилизация мира, должна быть носителем нового формационного движения, в котором *хронополитика* придет на смену геополитике — социалдарвинистскому перераспределению земель и их богатств. Христианская цивилизация и культура имеет шанс обновить свое всемирно-историческое значение на основе космизма и гуманизма.

Положение России и христианской цивилизации в мире центральное. Двуглавый белый орел на русских и сербских знаменах, взятый от Византии, это знак стремления и на Восток и на Запад, объединения их односторонних начал свободы и единства мирным путем, любовью к живому единству в лице Бога, единство в свободе. Это формула обще-

[17] *Александр С. Панарин.* Православная цивилизация в глобальном мире, Институт русской цивилизации. М., 2014.

[18] *Бранимир Куљанин*, Агора и олтар, Филозофски факултет, Бања Лука, 2015.

ства и государства, которые должен создать славянский народ и предложить всему миру. Жить жизнью христианина, в духе братской любви, это насущная потребность и задача современного человека и общества. Силе нужно противопоставить мудрость. Формационная инициатива с Запада перемещаться в другие области и цивилизации, христианская имеет единственные возможности чтобы стать по-настоящему духовным, общественным и политическим центром мира. Созидательное воодушевление и вдохновение, а не наслаждение, вот путь в будущее.

Вывод

История, христиански осмысленная наука должна быть не только ретроспективной, но и проективной, ретроспективно-проективной. Опыт предков должен быть воплощен в церкви и государстве, во всех видах духовного и общественного бытия. Соборность есть свободное единство, началом которого является благодать взаимной любви, единство во множестве; все — одно, говорил еще Гераклит. Славянофилы проникли в общее — свободное, органическое общество — добродетелью, нравственностью. Братская любовь должна превзойти все раздоры, дух разделения. Нам, славянам, необходима братская, деятельная любовь. Ядро славянофильства — равноправное сосуществование самобытных народов и культур. Основание учения об обществе есть братство, это не заносчивая, надменная свобода (либерализм) или завистливая одинаковость (социализм). Самоотречение — это начало братского созидания. Давление на свободу и совесть недопустимо. Мы свободны для общего дела — братской, творческой любви. Сотрудничество славян необходимо развивать чтобы славянофильство стало жизненной практикой, братство народов по крови и вере. Человечество живёт через национальные культуры. Путь к единству надо начинать с духовно и культурно самым близким. Славяне, 300 миллионов человек на серединном пространстве мира, около 20 миллионов км² со всеми природными благами, могут и должны стать самостоятельным субъектом мирового сообщества и истории.

Евразийский союз должен быть открыт для всех стран и народов, которые заботятся о мире и сотрудничестве. *Христианский гуманизм* является самым глубоким источником русского духа. Россия, от имени вышей, христианской правды, должна объединить все славянские на-

роды, чтобы продолжить дело Византийской империи — дело мирного объединения мира. Для того чтобы стать истинным — духовным и политическим центром она должна создать справедливое общество, в котором можно жить по человечески. Это тернистый путь осуществления завета Христа о любви и братства всех народов, всего человечества.

Бања Лука, 24. март 2018.

Лаврентьев Сергей Николаевич
К.и.н., доц., профессор кафедры политологии, социологии и философии
ГБОУ ВО Башкирской академии государственной службы
и управления при Главе Республики Башкортостан,
Уфа, Россия

СОВРЕМЕННАЯ ПОЛИТИЧЕСКАЯ РЕАЛЬНОСТЬ И ИСТОРИЧЕСКОЕ СОЗНАНИЕ БОЛГАР И РУССКИХ

Аннотация. Историческая память народов, содержащая яркие события многовековой борьбы за свободу и существование, имена национальных героев и гордость за успехи в гражданском развитии, за победы в войнах зачастую являются тормозом, препятствием для поставленных целей геополитических доминантов. Историческая память народов является частью духовного существования каждого народа, как один из способов проявления черт национального характера. Через историческую память передаются национальные традиции, формируется мораль нации — которая является основой «души народа». Историческая память это часть национальной идентичности, она делает русских — русскими, а болгар — болгарами. Особенно актуальным сохранение национального сознания становится в условиях трансформации от одной модели общества к другой, смены места страны в политической коалиции или политическом союзе. Любая трансформация сопровождается бурными процессами в духовной жизни общества, приводит к существенным изменением в общественном сознании, в том числе и историческом, в морально-ценностных и поведенческих ориентациях.

Ключевые слова: сферы влияния, историческая память, геополитические доминанты, национальная идентичность, Балканы, Русско-турецкие войны.

Современная политическая реальность — это новая конфигурация геополитических сил, это борьба амбиций между старыми и новыми объединениями государств, их стремлениями сохранить традиционные и получить новые сферы влияния. В ход идут модифицированные и вновь изобретенные технологии «цветных революций», информационных и гибридных войн, кибертехнологий. Историческая память народов, содержащая яркие события многовековой борьбы за свободу и существование, имена национальных героев и гордость за успехи в гражданском развитии, за победы в войнах зачастую являются тормозом, препятствием для поставленных целей геополитических доминантов.

Историческая память народов является частью духовного существования каждого народа, как один из способов проявления черт национального характера. Через историческую память передаются национальные традиции, формируется мораль нации — которая является основой «души народа». Историческая память это часть национальной идентичности, она делает русских-русскими, а болгар-болгарами.

Особенно актуальным сохранение национального сознания становится в условиях трансформации от одной модели общества к другой, смены места страны в политической коалиции или политическом союзе. Любая трансформация сопровождается бурными процессами в духовной жизни общества приводит к существенным изменением в общественном сознании, в том числе и историческом, в морально-ценностных и поведенческих ориентациях. Национальная история в этих условиях часто превращается в поле политической борьбы. Здесь не надо путать с научными дискуссиями, которые в нормальной науке никогда не прекращаются. Рост потребности на объективное историческое знание сопровождается неадекватной реакцией.

Как показывает опыт, возрастание, востребованность на знание истории характерно для всех так называемых «крутых поворотов истории», когда люди, осмысливая пройденный путь, пытаются найти в нем истоки настоящего, извлечь уроки для будущего. В этой ситуации необходимо крайне осторожное обращение с историей; опасными для исторического сознания становятся любые необъективные оценки исторических явлений, событий и фактов, всякого рода дискредитация отечественной истории, с какой бы стороны она ни исходила.

Пока академическая наука скрупулезно ищет «новые подходы» к изучению истории, политическая публицистика преуспела во всякого рода переоценках исторических явлений, событий и фактов, роли исторических деятелей, дискредитируя одни события и личности, незаслуженно приподнимая другие, борясь с одними мифами, создавая другие. Все эти «переписывания» и переоценки истории имеют небезобидные последствия. Как показали социологические исследования, публикации в СМИ множества подобных материалов на исторические темы снизили количество людей, испытывающих гордость за историческое прошлое своего отечества.

Гордость за историческое прошлое своего народа — одна из важнейших составляющих исторического сознания, обусловливающая его

национальное достоинство. Потеря этих качеств ведет к формированию колониальной психологии: в людях появляется ощущение своей неполноценности, недоразвитости, бесперспективности, ощущение разочарования, духовного дискомфорта[1].

Процесс замены исторического сознания и его результаты мы наблюдаем в современной Украине и в целом ряде других стран находящихся под Американским влиянием. Касается ли это явление юбилея Освободительной войны 1877–1878 гг.? К сожалению, примеров этого достаточно. Я не буду говорить о Болгарии, болгары сами разберутся, возьмем Россию. Например, известный российский политик, руководитель парламентской партии, кандидат в Президенты, Владимир Жириновский рассуждая об Освободительной войне, напомнил о не самой приятной истории русско-болгарского «братства» и в очередной раз выступил против практики «покупки лояльности», которую современные российские либерал-демократы призывают искоренить. Жириновский уже много лет предлагает строить отношения с вчерашними братскими странами исключительно на принципах взаимной выгоды и не прощать долги. Это позволит направлять больше средств на развитие самой России и избавит от горьких разочарований в переменчивых «друзьях»[2].

Не будем повторять все точки зрения так или иначе связанные с обвинениями болгарских политиков в исторической амнезии. Они хорошо известны. Еще раз подчеркну — речь идет о политиках, а не о народе.

В процессе размышления об исторических причинах и последствиях Освободительной войны 1877–1878 гг. возникло несколько вопросов. А именно: Почему в русском историческом сознании это война занимает особое место.

Россия в течение трех с половиной столетий воевала с Турцией 12 раз, в общей сложности 57 лет. Из них Освободительная война занимает 9 месяцев. Но именно эти 9 месяцев яркими мазками отражены в русской исторической памяти, они подняты на щит российским общественным мнением. Потому что в России после реформ Александра II стал возможным феномен общественного мнения. Отмена цензуры в 1867 г. привела к широкому распространению газет, они издавались повсеместно, именно там много и подробно писали о восстаниях сла-

[1] http://www.rciabc.vsu.ru/irex/pubs/fedornov1.htm.

[2] http://www.news29.ru/novosti/obschestvo/Druzhbu_ne_kupish.

вянских народов. Много шума в Европе наделала «Болгарская резня» в 1876 г. когда возмущались Европейские правительства, и только в России проснувшееся гражданское общество повсеместно создавало славянские комитеты по сбору средств в помощь восставшим болгарам. Россия в военном смысле не была готова к новой войне после позорного поражения в Крымской, но общественное мнение солидарности со славянскими народами Балкан принудило Александра I объявить войну Турции, что он и сделал своим манифестом 12 апреля 1877 г. У России были и другие политические и территориальные интересы как на Балканах, так и в Закавказье. Но каковы бы ни были намерения царизма, цели русско-турецкой войны 1877–1878 гг. отвечали национальным интересам болгарского народа.

Большинство российского общества восприняло войну как освободительную, как решающий шаг к избавлению своих братьев-славян от многовекового иноземного ига. Многие россияне записывались и шли добровольцами на фронт. Были и те, кто из них резко осуждали войну. Русское правительство, говорили они, ведет войну лишь в своих корыстных интересах. Царизм, угнетая народ России, не может стремиться к бескорыстному освобождению порабощенных Турцией народов. И в этих словах было много правды. Но правда была и в том, что царизм, стремясь укрепить свое влияние на Балканах, должен был выступить за освобождение славянских стран от турецкого владычества, и в том, что болгарский и другие славянские народы не могли избавиться от ненавистного им ига без помощи России.

Историческая память России, запечатлела первые ростки растущего гражданского общества, возникшего под влиянием прессы, полные благородного чувства солидарности со славянскими народами. Этот всенародный порыв помнят в России и гордятся им. Россия никогда не забудет погибших солдат, имена офицеров и генералов, прославивших русское оружие. В русском обществе в то время царило небывалое воодушевление, в русской армии, форсировавшей Дунай, также царило воодушевление. Не было даже какого-либо намека на пораженческие настроения, несмотря на потери, сложные погодные условия и ошибки. Особенно это видно через 25 лет на контрасте с русско-японской войной, где пораженческие настроения расцветали пышном цветом.

Почему? Потому что каждый человек, в то время, в российской армии понимал: наши воины выполняют свой долг человеколюбия.

Известный русский историк-эмигрант автор четырех томной «Истории русской армии» Антон Керсновский дает очень интересное сравнение: «Француз умирал за славу, за белое знамя, за императора и просто — за прекрасную Францию. Англичанин погибал на краю света «за все большую Британию» и лил во славу старой Англии свою кровь во все моря земного шара. Русский офицер, русский солдат полагали свою душу «за други своя»… Наверное, если было иначе, мы были бы другой страной, не Россией[3], а русские не были русскими. Как, наверное, и простые болгары перестали быть болгарами, если бы не хранили в памяти благодарные чувства к героям Шипки и Плевена. Современное российское общество через общественные организации, осуществляющие народную дипломатию, в России их много, всемерно способствует сохранению памяти об участниках Освободительной войны например при поддержке Общества дружбы Башкирия-Болгария в городе Ботевград, завершено строительство памятника, геройски погибшим воинам из нашего региона, принимавшим участие в Освободительной войне в Болгарии. В память о тех событиях ежегодно 3 марта совместно с болгарскими партиями Общество дружбы приводит патриотическую акцию «Вспомним героев». В этот день в вузах, организациях, на предприятиях Башкортостана проходят конференции и встречи. В знак солидарности двух народов повязывают «Ленту Дружбы» в цветах флагов Болгарии и России.

[3] http://www.stoletie.ru/territpriya_istorii/zachem_mi_ih_osvobozhdali_2009-03-07.htm.

Никифоров Константин Владимирович
Проф., д.и.н., директор
Института славяноведения Российской академии наук,
Москва, Россия

ОСОБЕННОСТИ ПОСЛЕДНЕЙ РУССКО-ТУРЕЦКОЙ ВОЙНЫ И ЕЕ ПОСЛЕДСТВИЯ

Аннотация. Каждая страна имеет в своей истории особенные даты, которые собственно и превращают население этой страны в народ. Для истории Болгарии такая дата также предельно ясна — освобождение страны от турецкого ига. И во многом это было заслугой России. Более трех веков, с конца XVII в. Россия вела бесконечные войны с Турцией. И каждая из этих войн ослабляла Османскую империю, приближая тем самым освобождение Болгарии. Первая особенность последней русско-турецкой войны заключается в том, что это была война вынужденная, без собственных ярко выраженных целей. Во-вторых, это была война, непосредственно направленная на спасение болгар и их соседей. Турция постепенно уходила в свои естественные пределы, а балканские страны возвращались в свои — в Европу. Но вернуться формально было явно недостаточно, нужно было вернуться фактически. Поэтому модернизация (или европеизация) — являлась основным содержанием периода истории балканских государств после Берлинского конгресса и до Мировой войны и даже после нее. Для стран с догоняющим развитием не было более актуальной и насущной задачи.

Ключевые слова: Русско-турецкая война, Балканский кризис, Османская империя, европеизация, глобализация, национализм, межэтническая напряженность.

Каждая страна имеет в своей истории особенные даты, которые собственно и превращают население этой страны в народ. Для России такой датой, например, является Куликовская битва, на которую уходили жители удельных княжеств, а после нее возвращались жители единой страны. Для истории Болгарии такая дата также предельно ясна — освобождение страны от турецкого ига. Символично, что приходится она на самое начало весны. Вот уж, действительно, после невыносимо долгой и суровой зимы для болгарского народа наступила долгожданная весна!

И во многом это было заслугой России. Более трех веков, с конца XVII в. Россия вела бесконечные войны с Турцией. И каждая из этих войн ослабляла Османскую империю, приближая тем самым освобождение Болгарии.

Особой войной была Крымская или Восточная, когда Турция играла все же вспомогательную роль, а основными неприятелями России являлись объединенные силы европейских держав. Это позволяет даже некоторым исследователям называть Крымскую войну «первой мировой».

Однако совершенно иной характер имела для России последняя русско-турецкая война, юбилей которой мы отмечаем. Предыдущие войны — имели ясные цели: во-первых, выход России на свои естественные пределы на юге — к берегам Черного моря. Затем — закрепление на этих позициях, создание флота. Затем — выход из закрытого Черного моря в более открытое — Средиземное. Эти войны, которые вела Россия, преследовали, повторим, ясные цели, которые совпадали с интересами христианских, славянских народов Балканского полуострова.

Однако последняя война — совсем другая. Собственных интересов у России не было. Более того — с самого начала Великого восточного кризиса официальная Россия стремилась в него не впутываться. Расклад сил на мировой арене был явно не в пользу России. И в Санкт-Петербурге это прекрасно понимали и серьезно опасались повторения ситуации Крымской войны.

Балканский кризис, который привел к русско-турецкой войне, возник, как известно, в 1875 г. — с восстания в Боснии и Герцеговине, своего рода Третьим сербским восстанием. За восстанием последовала сербо-турецкая война 1876 г. На этом этапе России оказывала помощь только добровольцами, хотя один ее доброволец генерал Михаил Черняев даже возглавил сербское войско. И так бы, наверное, оставалось впредь, если бы не Апрельское восстание болгарского народа в 1876 г. Это стало рубежом. После Апрельского восстания оставаться в стороне для России было уже невозможно.

И не только из-за боязни потерять влияние на Балканах, потерять часть своего статуса великой державы. Намного страшнее было потерять лицо. Для России это всегда было очень чувствительно.

Как известно, в самой России тогда резко выросли славянофильские настроения. И именно они прежде всего подталкивали правительство к войне за освобождение единокровных братьев. Редкий случай не только в истории России, но в истории России особенно, когда общественное мнение сыграло такую значительную и даже решающую роль.

Поэтому первая особенность последней русско-турецкой войны заключается в том, что это была война вынужденная, без собственных

ярко выраженных целей. Во-вторых, это была война, непосредственно направленная на спасение болгар и их соседей. Другие русско-турецкие войны все-таки имели эту цель опосредовано.

Итак, в конце апреля 1877 г. официальная Россия вступила в войну. Вступило нехотя, так как армия и экономика страны к войне не были готовы. Вступило, наперед зная, что уже заключенные международные договоры не позволяют надеяться на какие-либо политические дивиденды.

Ход освободительной войны хорошо известен. И болгарский народ, едва она началась, сразу понял ее значение. Потери России в той последней и самой знаменитой русско-турецкой войне были значительны. Но они были не напрасны — Болгария получила долгожданную свободу [1].

* * *

Берлинский конгресс покончил с вековой доктриной статус-кво — сохранением на Балканах власти и влияния Турецкой империи. Восторжествовал российский курс на восстановление в Юго-Восточной Европе государственности христианских народов, прежде всего славян [2].

Начался долгий путь возвращения этих народов в Европу. Ведь совсем не случайно Балканами занимался в то время Азиатский департамент российского МИД. Завоевав Балканы, Турция вовсе не стала европейской державой. Теперь же Турция постепенно уходила в свои естественные пределы, а балканские страны возвращались в свои — в Европу.

Но вернуться формально было явно недостаточно, нужно было вернуться фактически, то есть европеизировать все стороны своей во многом еще патриархальной жизни, стать настоящими европейцами в социокультурном смысле этого слова. Поэтому модернизация (или европеизация) — являлась основным содержанием периода истории балканских государств после Берлинского конгресса и до Мировой войны и даже после нее. Для стран с догоняющим развитием не было более актуальной и насущной задачи.

Этот же период от Берлинского конгресса и до Первой мировой войны был периодом так называемой «первой глобализации». Казалось, это предоставляло балканским государствам новые возможности. Однако этот шанс ни европейскими державами, ни балканскими странами использован не был. Балканские страны остались «бедными родствен-

никами» западного мира с угрозой попасть под новую зависимость, но уже не от Турции, а от европейских держав.

Именно тогда появилось определение Балкан как «порохового погреба Европы». Национальные планы балканских государств накладывались друг на друга. Однако огромную роль в воспроизводстве межэтнической напряженности сыграло также постоянное вмешательство на балканские дела великих держав. Во многом именно из-за этого в регионе возникли и та самая этническая чересполосица, и множество территориальных споров. Эти территориальные споры пытались разрешить по-разному, но прежде всего самым традиционным способом — войной. В любом случае вместо ожидавшейся эры благоденствия мир скатился к Мировой войне.

Еще раз подчеркнем, что за эти годы от Берлинского конгресса и до Мировой войны балканским государствам на ниве модернизации предстояло сделать чрезвычайно много. Для балканских народов только после Берлина началась, по сути, их Новая история. И она в отличие от других европейских народов оказалась спрессованной в 36 лет. В то же время этот небольшой временной период четко распадается на два этапа — относительно мирный (с плавающей границей, для разных стран — разной (для Болгарии это провозглашение независимости в 1908 г.) и период сползания к военному лихолетью — Балканские войны, а затем и Первая мировая война.

Вокруг балканской модернизации сейчас довольно активно ведется дискуссия, в том числе и в российской исторической науке. Речь в ней идет о степени европеизации Балкан того времени, о степени готовности балканских народов к восприятию европейских ценностей [3].

Период от берлинского конгресса и до Первой мировой войны привлек к себе в последнее время большое внимание. Книги последних лет на русском языке А.Ю. Тимофеева, Я.В. Вишнякова, П.А. Искендерова, Хлебниковой [4], несомненно, увеличили наше знание и наше понимание сложных процессов, протекавших на Балканах в начале прошлого века. Наконец, упомянем в этой связи и недавно вышедший в свет завершающий четвертый том «Истории Балкан в Новое время», посвященный как раз этому периоду [5].

В целом Берлинский конгресс сохранял свою силу до Балканских войн 1912–1913 гг., но его решения стали пересматриваться намного раньше. В 1885г. произошли объединение Болгарии, а затем и серб-

ско-болгарская война. В 1896–1897 гг. разразилось восстание на Крите, переросшее в греко-турецкую войну [6]. В 1908 г. Австро-Венгрия аннексировала Боснию и Герцеговину, начав новые балканские переделы со стороны великих держав. Тогда же, как уже отмечалось, Болгария провозгласила свою независимость.

После Берлина особое место в переустройстве Юго-Восточной Европы принадлежало Балканским войнам, особенно первой из них. Балканские войны после Берлинского конгресса 1878 г. «стали хронологически вторым, а по значимости — равным ему этапом становления национальной государственности балканских государств» [7]. Подошел к своему концу и Восточный вопрос с конца XVII в. определявший сложный узел международных конфликтов вокруг владений слабеющей Османской империи.

Первая балканская война оказалась своего рода восточноевропейской Реконкистой, выдавливанием Турции и турецкого населения обратно в Азию. Малые балканские государства впервые в истории выступили вместе и самостоятельно, а не для поддержки тех или иных действий великих держав. Балканских союзников стали называть даже «седьмой великой державой». Однако союз балканских государств продлился, как известно, совсем недолго. Дележ трофеев обернулся новыми конфликтами. Как борьба против мавров за четыре с лишним века до этого не удержала христианские королевства от борьбы друг с другом, так и изгнание турок сопровождалось борьбой новых балканских государств за бывшие османские владения.

Распад Османской и Австро-Венгерской империй после Первой мировой войны привел к образованию на их месте новых национальных государств в результате реализации модного тогда лозунга о праве наций на самоопределение. Россия, сорвавшись в революцию, так и не получила вожделенные «ключи от своего дома» — контроль над Проливами и Константинополем. Версальская система договоров, основанная на праве наций на самоопределение, не привела к ликвидации множества национальных противоречий. Новые границы снимали ряд старых противоречий, но порождали новые. При этом все балканские страны оставались многонациональными.

Почти все балканские страны в начале XX в. столкнулись с национальными катастрофами. Потерю европейских владений, а затем и распад империи пережили турки. Горькое разочарование дважды ждало

Болгарию — после Второй балканской и Первой мировой войн. Свою Голгофу во время Первой мировой войны пережила Сербия. Осталась разделенной Македония. Уже после Первой мировой войны в связи с поражением в греко-турецкой войне 1919–1921 гг. «малоазийскую катастрофу» пережила Греция. Фактически исключение в этом ряду составляет только карпато-балканская Румыния.

Никуда не исчезли после Первой мировых войн и проблемы балканской модернизации. Она была по-прежнему имитирующей и догоняющей и, в конце концов, сократить отставание от развитых держав вновь не удалось. После Второй мировой войны во всех странах (кроме Греции), в очередной раз происходила догоняющая, но уже альтернативная модернизация, модернизация по социалистическому пути. И вновь успехи в начальной стадии обернулись крахом в конце пути. Причем этот крах сопровождался ростом национализма во всех балканских странах, именно национализм стал тогда альтернативой коммунизма. Сейчас балканские страны вновь переживают этап догоняющей и имитирующей модернизации.

Сегодня почти все балканские страны уже входят или стремятся войти в Европейский союз (осуществить, так сказать, еще одно «возвращение в Европу»). И вновь этому способствует глобализация. Однако этот европейский проект опять не означает конца многочисленным балканским противоречиям. Балканы остаются неспокойным и далеко не самым развитым регионом Европы. От этого больше всего страдают сами балканцы. Реализация их мечты о спокойной и зажиточной жизни нам видится все-таки не в новом, пусть и добровольном подчинении, на этот раз «европейской империи», а в реализации старого, но никогда не реализованного лозунга — «Балканы балканским народам». Возможно, сегодня это выглядит несколько утопично, но, кто знает, что будет завтра. Балканская история, несмотря ни на что, продолжается.

Список литературы

1. *Никифоров К.* Приветствие // Болгария и Россия. Между признательностью и прагматизмом. София, 2008. С. 13–14.
2. *Виноградов В.Н.* Последняя русско-турецкая война 1877–1878 годов // История балкан. Судьбоносное двадцатилетие. 1856–1878 гг. М., 2013. С. 325.

3. *Гришина Р.П.* Лики модернизации в Болгарии. Конец XIX — начало XX в. М., 2008. См. также: Человек на Балканах в эпоху кризисов и этнополитических столкновений XX в. СПб., 2002; Человек на Балканах и процессы модернизации. Синдром отягощенной наследственности (последняя треть XIX — первая половина XX в.). СПб., 2004; Человек на Балканах. Государство и его институты: гримасы политической модернизации (последняя треть XIX — начало XX в.). СПб., 2006; Человек на Балканах. Социокультурные измерения процесса модернизации на Балканах (середина XIX — середина XX в.). СПб., 2007; Человек на Балканах. Власть и общество: опыт взаимодействия (конец XIX — начало XX в.). СПб., 2009; Человек на Балканах глазами русских. СПб., 2011; Модернизация vs война. Человек на Балканах накануне и во время Балканских войн. М., 2012; Человек на Балканах: Особенности «новой» южнославянской государственности: Болгария, Сербия, Черногория, Королевство СХС в 1878–1920 гг. М., 2016.
4. *Тимофеев А.Ю.* Крест, кинжал и книга. Старая Сербия в политике Белграда 1878–1912 гг. СПб., 2007; *Вишняков Я.В.* Военный фактор и государственное развитие Сербии начала XX века. М., 2012; *Искендеров П.А.* Сербия, Черногория и албанский вопрос в начале XX века. СПб., 2013; *Хлебникова В.Б.* Черногория: феномен национальной государственности. 1878–1916 гг. М., 2016.
5. История Балкан. На переломе эпох (1878–1914 гг.) / Отв. ред. К.В. Никифоров. М., 2017.
6. *Соколовская О.В.* Великий остров Средиземноморья, Греция и миротворческая Европа. 1897–1909 гг.: К 100-летию присоединения Крита к Греции. М., 2013.
7. *Улунян Ар.* Опыт невраждебного историописания: Балканские войны в контексте «новой историографии» региона // Модернизация vs война. Человек на Балканах накануне и во время Балканских войн (1912–1913). М., 2012. С. 48.

Петров Максим Александрович
Россия

РОССИЙСКО-БОЛГАРСКИЕ ОТНОШЕНИЯ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Аннотация. Выступая на итоговой пресс-конференции в январе 2018 г. Президент Болгарии Р. Радев охарактеризовал текущее состояние российско-болгарских отношений как «ледниковый период», выразив надежду, что в нынешнем году двусторонний диалог удастся вывести из этого положения. Национальные интересы наших стран диктуют всестороннее развитие сотрудничества, а в российском и болгарском обществе есть устойчивый запрос на такую политику. Вместе с тем некоторые политические и общественные деятели приравнивают развитие отношений с Россией к ухудшению отношений с Западом. Это ложный посыл. Такой же логике подчиняется деление всех политиков на проевропейских или пророссийских. Однако получается, что места для проболгарских политиков не остается. Как представляется, совпадение в 2018 г. председательства Болгарии в Совете Европейского союза и празднование 140-летия Освобождения страны от османского ига в результате Русско-турецкой войны — весьма символично. Как будто сама история подсказывает, что интеграция Болгарии в европейское сообщество и одновременное развитие взаимовыгодных связей с Россией — это верный, отвечающий национальным интересам путь.

Ключевые слова: международные отношения, Россия, Болгария, двусторонний диалог, НАТО, ЕС, Европа.

Выступая на итоговой пресс-конференции в январе 2018 г. Президент Болгарии Р. Радев охарактеризовал текущее состояние российско-болгарских отношений как «ледниковый период», выразив надежду, что в нынешнем году двусторонний диалог удастся вывести из этого положения. Можно не соглашаться с такой оценкой, но тот факт, что последний визит Президента России в Болгарию состоялся 10 лет назад, говорит о многом. Возникает вопрос, почему отношения Москвы и Софии дошли до такой неприятной точки. Постараемся ответить на него, рассмотрев российско-болгарское сотрудничество на современном этапе.

Серьезный спад в двусторонних связях произошел в 1990-х годах, когда перестроечные процессы в России и Болгарии, роспуск ОВД и СЭВ сделали невозможным формат прежнего взаимодействия в рамках

единого социалистического лагеря. Двусторонние отношения деградировали по сути одномоментно. Показательны данные по торговле: если в 1991 г. доля России[1] в товарообороте Болгарии составляла 47%, то в 1992 г. она упала до 20%.

Это неудивительно. В начале 1990-х годов основные усилия России были сосредоточены на выстраивании «партнерских отношений» с США и ведущими европейскими странами, в то время как балканский регион остался на периферии внимания Москвы. Не способствовала проведению активной независимой внешнеполитической линии и сложная экономическая ситуация в нашей стране.

Болгария, переживавшая с конца 1989 г. не менее радикальные изменения в политико-экономическом укладе и лишенная каких-либо внешнеполитических «маяков» после распада СССР и ОВД, стала все более ориентироваться на вхождение в европейские политические, экономические и военные структуры. Кроме того, на первом этапе ряд представителей болгарских властей понимали данную стратегическую линию в том числе как свертывание сотрудничества с Россией.

Первые попытки нормализовать двусторонний диалог в 1995 г. предприняло правительство Ж. Виденова, которое наряду с первостепенной задачей европейской интеграции поставило цель восстановить экономические отношения с Россией. Стали заметны и более сбалансированные внешнеполитические подходы нового правительства по двум ключевым для российского руководства проблемам в этом регионе — расширению НАТО и югославскому конфликту.

Прагматичный курс болгарского кабинета нашел отклик российской стороны. Так, в мае 1995 г. состоялся официальный визит в Болгарию Председателя Правительства России В.С. Черномырдина, в ходе которого обсуждались вопросы либерализации взаимной торговли, развития сотрудничества в топливно-энергетической, военно-технической, транспортной и других сферах. Подписаны 16 межправительственных и межведомственных соглашений. Реализации достигнутых договоренностей были посвящены визиты в Москву Премьер-министра Болгарии Ж. Виденова в марте и сентябре 1995 г.

Вместе с тем политика болгарского руководства на российском направлении не означала его отхода от европейского и евроатлантиче-

[1] Реально речь идет о доле СССР, который прекратил существование в декабре 1991 г.

ского пути в качестве основного. В феврале 1995 г. вступило в силу соглашение об ассоциации Болгарии с ЕС, а в декабре София подала официальную заявку на вступление в данное интеграционное объединение. Чуть раньше, в феврале 1994 г. Болгария присоединилась к натовской программе «Партнерство ради мира», рассматривая это как шаг на пути к членству в Альянсе.

Тем временем в Болгарии ввиду резкого обострения в 1996–1997 гг. социально-экономической ситуации и последовавшего политического кризиса «у руля» оказались новые руководители, представляющие правоцентристский Союз демократических сил и выступавшие за форсированную евроатлантическую интеграцию — президент П. Стоянов и премьер-министр И. Костов.

В итоге в феврале 1997 г. София подала заявку на вступление в НАТО. Результаты такого решения сразу дали о себе знать: Болгария поддержала силовую акцию альянса против Югославии, предоставив в мае 1999 г. воздушное пространство страны для военной авиации блока. Примечательно, что болгарской стороной это рассматривалось как необходимая плата за присоединение к европейскому сообществу[2].

Одновременно омрачила двусторонние отношения развернутая в 1997 г. в болгарских СМИ антироссийская компания, в ходе которой наша страна обвинялась в попытках говорить с Болгарией с имперских позиций и использовать экономические рычаги с целью воспрепятствовать реализации сделанного болгарами однозначного «цивилизационного выбора в пользу Европы». К сожалению, впоследствии российская тематика еще не раз будет использоваться во внутриполитических целях.

Новый этап активизации взаимного сотрудничества пришелся на начало 2000-х годов. Пришедшие к власти президент Г. Пырванов и премьер-министр С. Сакскобургготский продемонстрировали, что выбранная Софией линия на вхождение в ЕС и НАТО не означает выстраивания отношений с Россией «по остаточному принципу». В марте 2003 г. состоялся государственный визит в Болгарию Президента Российской Федерации В.В. Путина, в ходе которого подписана Совместная декларация о дальнейшем углублении дружественных отношений и партнерства. В июле 2004 г. состоялся официальный визит в Россию Г. Пырванова.

[2] История на българите / Под ред. доц. Э. Александрова. София, изд. «Знание», 2010. Т. 4. 636 с.

Одновременно полным ходом шла интеграция Болгарии в евроатлантические структуры: в апреле 2004 г. страна становится членом НАТО, а 1 января 2007 г. вступает в ЕС. Характерно, что ни одно из этих стратегических событий не изменило настроя российской стороны на развитие взаимовыгодных двусторонних связей. Более того, видение России заключалось в том, что Болгария — близкая нам страна в историческом и культурном плане — будет способствовать процессу строительства большой Европы без разделительных линий.

В этот период российско-болгарские отношения развивались на фоне политической стабильности и экономического роста в обеих странах. В 2002–2010 гг. состоялось 10 полноформатных двусторонних контактов на высшем уровне, что привело к конкретным результатам.

В январе 2008 г. в ходе официального визита в Болгарию В.В. Путина заключено межправсоглашение по участию Болгарии в реализации проекта «Южный поток», подписаны генеральное соглашение о строительстве АЭС «Белене» и российско-болгарско-греческое Соглашение акционеров по проекту трансбалканского нефтепровода Бургас — Александруполис. Упомянутые энергетические проекты созревали десятилетиями и, по сути, выходили за рамки двустороннего сотрудничества, имея общеевропейское значение.

При этом российско-болгарские отношения не сводились только к энергодиалогу. Скорее, партнерство в энергетической сфере придало импульс развитию самых разных направлений сотрудничества. Среди наиболее значимых событий следует отметить проведение Года России в Болгарии в 2008 г. и Года Болгарии в России в 2009 г., открытие в марте 2009 г. прямого железнодорожно-паромного сообщения Варна — порт Кавказ, сооружение правительством Москвы уникального санаторно-оздоровительного комплекса «Камчия» на болгарском побережье, а также бурный рост туристического потока наших граждан в Болгарию.

Пришедшее к власти в июле 2009 г. правительство во главе с Б. Борисовым также заявляло о готовности к сотрудничеству с Россией. Проводилась, в частности, мысль о том, что взаимодействие с Москвой может продвигаться не в ущерб евроатлантическим обязательствам София. Однако совместные энергетические проекты стали давать сбой.

Первый удар на себя принял ТБН Бургас — Александруполис. В декабре 2011 г. Болгария прекратила свое участие в нем ввиду озабо-

ченности его экологическими последствиями. Не удалось согласовать и финансово-организационную модель АЭС «Белене» после выхода из проекта стратегического инвестора — немецкой компании «RWE», несмотря на весьма гибкие ценовые условия российской стороны. В итоге в марте 2012 г. София остановила сооружение атомной электростанции, а разбирательство двух сторон перешло в суд.

В то же время продолжалась реализация «Южного потока», поддержка которого болгарским руководством казалась «железобетонной». Однако госпереворот на Украине и воссоединение Крыма с Россией привели к осложнению отношений по линии Брюссель — Москва, вылившееся в победу политики над экономикой (а порой и здравым смыслом) в российско-есовских отношениях в целом и российско-болгарских в частности. Начался санкционный период, что не могло не сказаться на энергодиалоге. В августе 2014 г. служебное правительство Болгарии предписало «заморозить» любую деятельность по «Южному потоку». Впоследствии данное решение так и не было пересмотрено. Российской стороне ничего не оставалось, как в декабре 2014 г. объявить о прекращении проекта.

Вместе с тем неудачи на энергетическом направлении не подорвали российско-болгарские отношения. Взаимная симпатия и тяга российского и болгарского народов друг к другу позволяют преодолевать самые сложные препятствия. Показательным стал проведенный в Болгарии в разгар развернутой на фоне украинских событий антироссийской кампании соцопрос, согласно которому около 80% болгар положительно относятся к России[3]. В результате возникшая «пауза» в двусторонних контактах продержалась недолго, и наши страны стали искать пути развития отношений даже в санкционных условиях.

Знаковым событием стало проведение в январе 2016 г. в Софии — после пятилетнего перерыва — XV заседания двусторонней Межправкомиссии. Обсуждались вопросы энергодиалога, увеличение турпотока из России, активизация инвестиционного и регионального взаимодействия, сотрудничество в областях сельского хозяйства, строительства, транспорта и др.

Результаты не заставили себя ждать — в декабре 2016 г. удалось перевернуть негативную страницу, связанную с проектом АЭС «Белене». После выплаты болгарской стороной 600 млн. евро российскому про-

[3] http://www.cross.bg/izborite-rysiya-naselenieto–1441144.html#.WX2ZzWLyiUk.

изводителю изготовленное оборудование перешло в ее собственность. В настоящее время София рассматривает различные возможности его использования, включая рестарт проекта. В июне 2017 г. «Газпром» и Министерство энергетики Болгарии подписали «дорожную карту» о развитии сотрудничества в газовой сфере, которая предполагает изучение возможности расширения газотранспортной системы Болгарии с прицелом на поставки газа по «Турецкому потоку».

Наметился ряд положительных тенденций в других сферах двустороннего сотрудничества. Растет взаимная торговля: в 2017 г. ее объемы — и это в условиях санкций — увеличились на 24% до 3,45 млрд. долларов. Сохраняется солидный объем российского турпотока — 5-е место в общем турпотоке в Болгарию в 2017 г. Повышается спрос на российское образование, о чем свидетельствует прием в 2017/2018 учебном году 220 болгар на бесплатное обучение в России (для сравнения: в 2013–2014 гг. набор составил всего 15 человек). Русский язык остается вторым по популярности среди изучаемых иностранных языков.

Одновременно произошли изменения на политическом ландшафте Болгарии. В январе 2017 г. вступил в полномочия новый президент — Р. Радев, выступающий за выстраивание прагматичных взаимовыгодных связей с Россией. При этом он неоднократно заявлял, что евроатлантический выбор Софии обсуждению не подлежит. Однако ряд СМИ сразу же поспешили записать «натовского генерала», как Р. Радев сам себя характеризовал, в число русофилов и усомниться в его европейской идентичности. Видимо, некоторые политики считают, что отсутствие русофобских настроений само себе ненормально.

В мае 2017 г. было сформировано новое правительство во главе с Б. Борисовым, который уже в третий раз стал Премьером-министром. Состоялся его телефонный разговор с В.В. Путиным, в ходе которого обсуждались вопросы сотрудничества в сфере энергетики и ВТС. В июне 2017 г. российский президент провел телефонный разговор с Р. Радевым и получил приглашение в Болгарию на празднование 140-летия Освобождения страны.

Национальные интересы наших стран диктуют всестороннее развитие сотрудничества, а в российском и болгарском обществе есть устойчивый запрос на такую политику. Вместе с тем некоторые политические и общественные деятели приравнивают развитие отношений с Россией

к ухудшению отношений с Западом. Это ложный посыл. Такой же логике подчиняется деление всех политиков на проевропейских или пророссийских. Однако получается, что места для проболгарских политиков не остается.

Как представляется, совпадение в 2018 г. председательства Болгарии в Совете Европейского союза и празднование 140-летия Освобождения страны от османского ига в результате Русско-турецкой войны — весьма символично. Как будто сама история подсказывает, что интеграция Болгарии в европейское сообщество и одновременное развитие взаимовыгодных связей с Россией — это верный, отвечающий национальным интересам путь.

Пинчук-Галани Сергей Александрович
Д-р.,
Россия

БАЛКАНСКАЯ ПОЛИТИКА ГРАФА Н.П.ИГНАТЬЕВА

Аннотация. В концентрированном виде программа Игнатьевской политики на Балканах, если не брать во внимание ограничения сугубо объективного характера, согласно которым дипломаты идеи не генерируют, а выступают их исполнителями, заключалась в следующем: 1) отмена нейтрализации Черного моря, возвращение Южной Бессарабии, Измаила и устья Дуная, прекращение «коллективной опеки» европейских держав над Турцией; скорейшее строительство черноморского флота и заключение с Турцией соглашения о благоприятном для России режиме проливов; 2) Создание административных национальных автономий на месте христианских провинций Османской империи (Болгария, Румелия, Македония, Босния с Герцеговиной и др.), которые вместе с автономными государствами — Сербией и Румынией, а также с независимой де-факто Черногорией создадут сильную опору России на Балканах и средство давления на Турцию. Создание впоследствии славянской федерации под эгидой России.

Ключевые слова: Русско-турецкие войны, Балканы, Сан-Стефанский мир, Османская империя, национальный фактор, Игнатьев Николай Павлович, Великодержавие, панславизм.

Русско-турецкая война 1877–1878 годов стала последней крупной военно-политической победой императорской России. Дальше была русско-японская война, сделавшая слово «Цусима» нарицательным для обозначения военной катастрофы, первая мировой война, в которой Россия имела только разовые, локальные успехи, а февраль 1917 год поставил финальную точку в существовании государства, основанного Петром I. Таким образом, победа на Балканах стала апогеем всей имперской эры России (1721–1917 гг.). В этом же ряду следует рассматривать и последний самый крупный дипломатический триумф России — подписание прелиминарного, то есть предварительного договора в Сан-Стефано.

Для его творца — графа Николая Павловича Игнатьева — этот документ положил начало крушению его политической карьеры и личной судьбы…

Н.П. Игнатьев принадлежал к категории выдающихся русских дипломатов, вышедших из представителей военного социума, и для которых было характерно рассматривать географическую среду как местом для дипломатической и военной игры. В то же время Игнатьев не был узким военным технократом-генштабистом, обладал гибкостью, широким кругозором и способностью быстро реагировать на меняющиеся политические условия. Именно эти факторы впоследствии позволили добиваться ему феноменальных успехов на дипломатическом поприще. С его именем связаны многие яркие страницы: установление дипломатических и торговых отношений с Бухарой, заключение Пекинского договора с Китаем, в результате которого Приморье стало российским, Сан-Стефанского договора, провозгласившего независимость Сербии, Черногории и Румынии и создание Болгарского автономного княжества. На формирование его взглядов во многом повлияли родовые традиции служения царю и Отечеству, воспринятые им как исполнение христианского долга. Не многие знают, что в семье Игнатьевых было трое православных святых. Среди них особо чтимым является Святитель Алексий, митрополит, состоявший главным советником при трех московских князьях, и с чьим именем связывают возникновение каменного Кремля в Москве.

Рискованные экспедиции в Азию и Китай создали Игнатьеву славу удачливого дипломата. Он получил генеральский чин, ордена и как знаток Азии и Востока был направлены из Санкт-Петербурга в Константинополь, где пробыл послом 12 лет. Внешнеполитическая программа Игнатьева сложилась в том числе и под влиянием взглядов славянофилов и части политической элиты России, так называемой «народная партии», составлявшей оппозицию курсу министра иностранных дел М.Д. Горчакова. Они требовали самостоятельных и активных внешнеполитических действий России на Балканах. Игнатьев во многом разделял взгляды этих кругов. Ему казалось, что только таким образом можно быстро восстановить былую роль России в Европе, подтвердить ее великодержавный статус. «Великодержавие» или, как писали об этом его западные оппоненты, «панславизм» Игнатьева не следует отождествлять со стремлением к экспансии. Дипломат считал, что Россия имела право на этот статус, обладая громадной территорией, людскими ресурсами, природными богатствами, и несмотря на недавнее поражение, могла играть значительную роль в международных отношениях в Европе и

Азии. В Константинополе Игнатьев постоянно сталкивался с противодействием российским инициативам со стороны европейских представителей, и это усиливало его убежденность во враждебности Европы к России. Игнатьев писал: «Всякий раз, когда нам приходилось отстаивать правое дело, если только в нем были прямо или косвенно замешаны интересы России, мы всегда оставались одинокими перед лицом сплотившейся против нас Европы». Поэтому Игнатьев не разделял веры Горчакова в «европейский концерт», то есть совместным действиям России с западными державами, сомневался в эффективности подобного внешнеполитического союза.

Попробуем дать трактовку, поясняющую почему в центре внимания русского посланника в Константинополе оказалась Болгария. Поражение в Крымской войне в 1856 г., приведшее к унизительным для России требованиям не иметь свой военный флот в Черном море, фактически отринуло колоссальную страну вновь на рубежи XVIII века. В Европе тактическим и временным союзником России в тот период стала Пруссия, занятая процессом собирания немецких земель, и нанесшая, при молчаливом согласии Петербурга, сокрушительное поражение недавнему противнику России по Крымской войне — Франции. На Балканах курса на сближение с Россией придерживалась часть политической элиты Сербии и Румынии, полувассальных Турции государственных образований. В Греции к власти пришли прозападные политики, которые в первую очередь ориентировались на позицию Лондона и Парижа. На этом фоне Болгария выглядела почти как tabula rasa: без сильных кланов, способных с оружием в руках самостоятельно поднять успешное восстание, с патриархальным обществом и небольшим слоем национальной интеллигенции, настроенной в основном пророссийски. С военно-стратегической точки зрения территория провинций Болгарии и Румелии фактически «нависала» над Константинополем и проливами Босфор и Дарданеллы, через которые традиционно осуществлялись торгово-экономические и военные коммуникации России с Южной Европой. Тот, кто «держал» эту территорию, мог претендовать одновременно на контроль над Балканами и на доминирование в Черном море. Ни Сербия, ни Греция для этого не годились. Во многом это было связано и с разочарованием российской власти в политических элитах Греции и Сербии, занявших несмотря на весомую русскую помощь в борьбе за их независимость, прозападную позицию. Те же греки, полу-

чив свободу из рук России, очень скоро поняли, что их интересы далеко не солидарны с интересами славян и доктриной покровительства России единоверным балканским народам. В этой ситуации у политиков России и ее наиболее ярких представителей, таких как Н.П. Игнатьев, возник соблазн заняться конструированием болгарского государства, видя в нем потенциального союзника Петербурга на Балканах.

Именно Игнатьев начал сборку болгарского «паззла». Дипломат верно просчитал, что через решение болезненного для болгар церковного вопроса об автокефалии, Россия получит не только рычаги влияния на болгарское общественное мнение, но и действенный центр национального движения. Русский посланник во многом содействовал решению в интересах болгар греко-болгарского церковного вопроса и приобретению самостоятельности болгарской церковью в 1870 г. Дальше посол принялся посредничать в сколачивании союза разрозненных национально-освободительных сил на Балканах. Он активно выступал в поддержку восставшего греческого населения острова Крит и способствовал созданию в 1866–1868 гг. Балканского союза, куда вошли Греция, Сербия, Румыния, Черногория. Но стремления посла активизировать политику России на Балканах пресекались Горчаковым, опасавшимся втягивания России в войну с европейской коалицией. Дипломатические способности Игнатьева особенно выявились на Константинопольской конференции послов европейских держав в декабре 1876 г., когда ему удалось добиться их коллективного решения об автономии христианских провинций Порты. Отказ последней принять его в конечном счете повлек за собой русско-турецкую войну.

В концентрированном виде программа игнатьевской политики на Балканах, если не брать во внимание ограничения сугубо объективного характера, согласно которым дипломаты идеи не генерируют, а выступают их исполнителями, заключалась в следующем.

1. Отмена нейтрализации Черного моря, возвращение Южной Бессарабии, Измаила и устья Дуная, прекращение «коллективной опеки» европейских держав над Турцией; скорейшее строительство черноморского флота и заключение с Турцией соглашения о благоприятном для России режиме проливов.
2. Создание административных национальных автономий на месте христианских провинций Османской империи (Болгария, Румелия, Македония, Босния с Герцеговиной и др.), которые вместе

с автономными государствами — Сербией и Румынией, а также с независимой де-факто Черногорией создадут сильную опору России на Балканах и средство давления на Турцию. Создание впоследствии славянской федерации под эгидой России.

Для реализации этой программы Игнатьев считал необходимым положить в основу балканской политики России национальный фактор: «Нам надо отстранить вопрос о различии вероисповеданий и упираться на единство национальностей», — заявил он Горчакову. Министр был согласен. Это была принципиально новая постановка вопроса, отличавшаяся от принятого ранее принципа опоры на православие как главного связующего звена балканских народов и России. При этом посол был сторонником освобождения турецких христиан силами самих народов, но при активной поддержке России, которая, по его мысли, должна была содействовать их объединению, оказывая финансовую и материальную помощь, в том числе вооружением и военными инструкторами. Под нажимом «народной партии» такая помощь, правда, в небольших размерах, оказывалась, особенно в период восточного кризиса 70-х годов, когда для сербов и болгар закупалось в Европе оружие, русские офицеры направлялись в сербскую армию и др. Делалось это под прикрытием славянских комитетов, благотворительных общественных организаций помощи славянам, созданных в России в 50–60-х и особенно активных в 70-х годах. Подчеркнем, что это политика точно соответствовала общественным настроениям внутри страны. В русском национальном самосознании тогда существовало представление о славянской общности, о том, что именно Россия находится в центре славянского мира и призвана при необходимости его защищать.

Программа Игнатьева безусловно отвечала национальным задачам балканских народов в части требования их освобождения от османского угнетения и сохранения собственной идентичности. Однако Игнатьев всегда ставил на первое место интересы России, как он их понимал, полагая, что освобождение славян не может являться самоцелью российской политики, иначе они легко станут добычей Запада. По его мысли, создание национальных государств на Балканах должно было, служить «новым обеспечением для наших оборонительных или наступательных движений на юге». В этой фразе больше угадывается движение мысли военного стратега, чем дипломата. Он писал: «Удовлетворяться собственным гуманитарным успехом безрассудно и предо-

судительно». Его усилия были направлены на то, чтобы крепче связать славян с Россией, не допустить их сближения с Западом. Отсюда его постоянно обращаемые к Горчакову требования оказания действенной поддержки славянскому освобождению и собственные усилия в этом направлении.

Слабым местом программы Игнатьева являлась надежда на урегулирование в интересах России проблемы проливов, как и на улучшение положения славян с помощью непосредственных русско-турецких переговоров без участия крупных европейских держав. Европа была коренным образом заинтересована в том, чтобы обе эти проблемы решались не в пользу славян и России. И тогда европейские державы опасались усиления России в проливах и на Балканах (сегодня уже опасаются российского влияния и на исконно российской имперской территории Евразии). Попавшая в финансовую кабалу от европейских кредиторов Турция не могла, даже если бы и захотела, самостоятельно действовать в этих вопросах. Это хорошо понимал Горчаков, которому неоднократно приходилось сдерживать инициативы импульсивного посла.

Также слабой стороной позиций Игнатьева являлось и его неадекватное представление о военных и экономических силах России. Военные возможности государства, чьи интересы он представлял на Балканах, оказались слабее, чем он рассчитывал, а сопротивление Европы стремлению России усилить свое влияние на Балканах гораздо сильнее. Так, к январю 1871 г. в Севастополе, несмотря на реформаторские усилия военного министерства, не было ни одной береговой батареи и ни одной пушки. А морские силы на Черном море по-прежнему состояли из шести устаревших и небоеспособных корветов. Первые боеспособные корабли были заложены на Черном море лишь летом 1883 г., т.е. почти через 13 лет после отмены статей Парижского договора. Это обстоятельство, как известно, и предопределило судьбу Сан-Стефанского договора: русским войскам было нечего противопоставить эскадре английских броненосцев, вторгшейся в Мраморное море. Хотя и ресурсы у оппонентов России также были ограничены: они часто действовали на грани блефа. Основной метод английского и, отчасти австрийского, правительств в борьбе против Сан-Стефанского договора заключался в постоянном запугивании России войной. Характерно, что уже после русско-турецкой войны английский дипломат и политик Остин-Генри Лайярд, разговаривая с М.Д. Скобелевым о Берлинском конгрессе, ска-

зал так: «Когда галлы взошли в Капитолий гуси закричали и галлы испугались. Мы сделали как гуси и русские испугались».

3 марта 1878 года. в Сан-Стефано был подписан прелиминарный, то есть предварительный мирный договор. Н.П. Игнатьев, возглавлявший русскую делегацию, включил в договор ряд таких положений, которые шли дальше, чем было предусмотрено в русских предварительных основаниях мира. Таким положением являлось в первую очередь предоставление Болгарии выхода к Эгейскому морю и такое начертание ее юго-восточной границы, при котором она проходила на довольно близком расстоянии от Константинополя и проливов. Кроме того, Сербия и Черногория в результате установленных договором территориальных приобретений не только значительно увеличивались, но и получили выгодные стратегические позиции для сопротивления австрийской экспансии. Эти положения контрастировали с экспансионистскими планами Англии и Австро-Венгрии. Английское и австро-венгерское правительства потребовали от России передачи всех вопросов мира с Турцией на решение международной конференции. К этому стали склоняться и в Санкт-Петербурге, опасаясь возможности вступления в новую войну с Англией и Австро-Венгрией ради защиты положений мирного договора с Турцией.

Пересмотр Сан-Стефанского договора означал конец карьеры Игнатьева как политика и дипломата. Европейские державы дружно заявили протест против его возвращения в Константинополь и затем против назначения в Рим, и участия в качестве переговорщика на Берлинском конгрессе. Император Германии Вильгельм I по этому поводу выразился, что извещение о «грозящем появлении графа Игнатьева на конгрессе способно заставить его заболеть». Деятельность Игнатьева на поприще внутренней политики, как известно, также не сложилась.

Сегодня во многом утрачена и девальвирована политическая ценность договора, подписанного Н.П. Игнатьевым в Сан-Стефано. Любые попытки воссоздать Болгарию в рамках начертаний графа Игнатьева чреваты серьезными конфликтами на этнической почве. Напомним, что в границы проектируемой сан-стефанской Болгарии входили, к примеру, части Косово и Албании и почти вся Македония (без самых южных областей), часть Восточной Фракии и Южной Добруджи. Все эти планы были «успешно» похоронены западными державами на Берлинском конгрессе из-за опасений появления в Европе большого славянского го-

сударства, которое находилось бы в союзнических отношениях с Россией. Ровно по этой же самой причине Запад уже в наше время приложил колоссальные политические, экономические и военные усилия, чтобы ликвидировать во многом искусственное, но крупное федеративное объединение славян — Югославию. Идея существования суверенных национальных государств, исповедующих традиционное православие, не вписывается в конструкцию Брюсселя. Политический горизонт для болгар, сербов, черногорцев и тех же греков сегодня сужен до рамок полувассальных образований — пашалыков, как это было, скажем, во времена той же Оттоманской империи. Все это, тем не менее, не мешает многим болгарам уважительно относиться к русским политикам и военачальникам, которым они обязаны своей независимостью. Например, болгарская база ВВС называется «Граф Игнатиево», что совсем не мешает принимать на ней самолеты военной авиации США и НАТО. Вряд ли это понравилось бы самому графу Игнатьеву... В то же время идеалы сан-стефанской Болгарии еще живы и не утратили своей актуальности в душах и сердцах простых людей, сохраняется и моральный авторитет России. Это идеалы национального суверенитета, сохранения своих культурных и религиозных традиций, братства славянских народов, вместе прошедших нелегкий путь испытаний.

Напомню в этой связи замечательные и во многом пророческие слова Николая Павловича Игнатьева: «Европа рассчитывала оттолкнуть от нас христиан Востока и привязать их к Западу моральными и материальными узами. Греки, как и румыны, поверьте, вернутся к нам разочарованные и раскаявшиеся. Они поймут, насколько эфемерны были полученные ими от Запада политические преимущества. Однако мы опираемся на более солидное основание — нашу общую цивилизационную общность. Греция, Сербия, Румыния, Черногория и теперь новое государство — Болгария — понимают, что их национальное возрождение зависит только от них самих, от близости к нам в силу природы вещей, нашего географического положения, нашей истории, нашего кровного и религиозного родства. Мусульмане рано или поздно обратят на нас свои взоры, а христианские народы, несмотря на разделяющие их временные ссоры, неизбежно объединятся под крестоносным знаменем, которое Россия всегда поднимала как символ своей политики. Однако Восток ожидают глубокие потрясения. Никто не может предвидеть их последствия. Будущее в руках Божьих. Но,

что бы ни произошло, Россия достойно исполнит свою роль, возложенную на нее собственным прошлым и всей той кровью, которую она пролила на Востоке, а также неизменными справедливыми устремлениями…».

Список литературы

1. Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ). Ф. 730 (Н.П. Игнатьев). Оп. 1. Д. 643, 562, 368, 686, 460, 710, 709.
2. Государственный архив Российской Федерации. Ф. 730. (Н. П. Игнатьев). Оп. 1. Д. 1. Л. 1. Родословная Игнатьевых.
3. *Анучин, Д.Г*. Берлинский конгресс 1878 года: [Дневник, вед. на месте Д.Г. Анучиным] / [Сост.] А.С. Анучина. Санкт-Петербург: тип. т-ва п/ф. «Электро-тип. Н.Я. Стойковой», 1912.
4. *Бобриков, Г.И*. Воспоминания о Берлинском конгрессе//Русский вестник. СПб., 1889. Т. 205.
5. *Виноградов, В.И*. Русско-турецкая война 1877–1878 гг. и освобождение Болгарии. М., 1978.
6. *Газенкампф, М.А.* Мой дневник. 1877–1878. СПб., 1908.
7. Граф Н. П. Игнатьев и Православный Восток. Документы. Переписка. Воспоминания. Том 1. Записки о русской политике на Востоке, 1864–1887 гг. М.: Индрик, 2015.
8. *Игнатьев, Н.П*. Сан-Стефано: Записки гр. Н.П. Игнатьева / С примеч. А.А. Башмакова и К.А. Губастова. Петроград: тип. т-ва А.С. Суворина «Новое время», 1916.
9. *Игнатьев, Н.П.* После Сан-Стефано: Записки гр. Н.П. Игнатьева с примеч. А.А. Башмакова. Петроград: тип. т-ва А.С. Суворина «Новое время», 1916.
10. *Игнатьев, Н.П*. Походные письма 1877 года. Письма к Е.Л. Игнатьевой с балканского театра военных действий. М., 1999.
11. *Игнатьев, Н.П*. Записки (1875–1878) / Н.П. Игнатиев; Съст. и бел. к. и. н. Иван Илчев; Прев. от рус. Велислава Димитрова. София: Изд-во на Отечествения фронт, 1986.
12. *Канева К.* Рыцарь Балкан граф Н.П. Игнатьев. М.: Центрполиграф, 2006.
13. *Карцов, Ю.С*. За кулисами дипломатии / Ю.С. Карцов. СПб.: тип. «Надежда», 1908.
14. *Милютин, Д.А*. Дневник. 1873–1875. М., 2008; Он же. Дневник. 1876–1878. М., 2009.

15. Освобождение Болгарии от турецкого ига: Документы в трех томах. Т. 2: Борьба за национальное освобождение Болгарии в период Русско-турецкой войны. 1877–1878. М.: Издательство «Наука», 1964; Т. 3: Борьба России и болгарского народа за создание Болгарского государства. 1878–1879. М.: Издательство «Наука», 1967.
16. *Паренсов, П.Д*. Из прошлого: Воспоминания офицера Генерального штаба. / [Соч.] П. Паренсова. — изд. испр., доп., с карт., пл., портр. и рис.: [в 5 ч.]. СПб.: В. Березовский, 1901–1908.
17. *Чернов, С.Л.* Россия на завершающем этапе восточного кризиса 1875–1878 гг. М., 1984.
18. *Покровский, М.Н*. Дипломатия и войны царской России в XIX столетии. Сборник статей. М.: «Красная новь», 1923.
19. *Улунян, А.А*. Болгарский народ и русско-турецкая война 1877–1878 гг. / АН СССР. Ин-т славяноведения и балканистики. М.: Наука, 1971.
20. *Хевролина, В.М*. Николай Павлович Игнатьев. Русский дипломат. М.: Квадрига, 2009.
21. *Хевролина, В.М.* Н.П. Игнатьев и А.М. Горчаков: два взгляда на решение балканской проблемы (вторая половина 60-х гг. XIX в.) // Россия и Болгария к 125-летию русско-турецкой войны 1877–1878 гг. М., 2006.
22. *Хевролина, В.М*. Российский дипломат граф Н.П. Игнатьев: личность, программа, тактика // Труды Института российской истории. Вып. 6 / Российская академия наук, Институт российской истории; отв. ред. А.Н. Сахаров. М., 2006.
23. *Хевролина, В.М*. Министерство иностранных дел России в 1856–1878 гг. // Новая и новейшая история. 2002. № 4.
24. *Скалон, Д.А*. Мои воспоминания. 1877–1878 гг. В 2 т. СПб., 1913.
25. *Скальковский, К.А*. Внешняя политика России и положение иностранных держав / К. Скальковский. 2-е изд., переработ. и значит. доп. Санкт-Петербург: тип. А.С. Суворина, 1901.
26. *MacKenzie D., Count N.P*. Ignat'ev: The Father of Lies? N.Y., 2002.

Плиев Инал
Заместитель председателя общественной организации
«Общество югоосетинско-болгарской дружбы» им. М.П. Санакоева

РАЗВИТИЕ КУЛЬТУРНОГО ДИАЛОГА МЕЖДУ БАЛКАНАМИ И ЕВРАЗИЙСКИМ ПРОСТРАНСТВОМ НА ПРИМЕРЕ БОЛГАРИИ И ЮЖНОЙ ОСЕТИИ

В начале своего доклада хотел бы, чтобы не быть непонятым, напомнить определение культурного диалога, или же диалога культур.

Диалог культур — это понятие, получившее широкое хождение в философской публицистике и эссеистике XX в. Чаще всего оно понимается как взаимодействие, влияние, проникновение или отталкивание разных исторических или современных культур, как формы их конфессионального или политического сосуществования.

При этом под культурой следует понимать не просто совокупность достижений человечества в производственном, общественном и духовном отношениях, но и весь комплекс выработанных народами философских, моральных, традиционных оценок, представлений, норм, догм, табу, предписаний и, конечно же, нравственных ориентиров.

Рубеж XX–XXI веков вновь актуализирует проблему межкультурного взаимодействия, что является непосредственным подтверждением того, что данный вопрос не утратил важности и требует обсуждения в сфере философского, культурологического, исторического знания[1].

Хотя и осуществляемый самостоятельно, вне зависимости от глобального культурного диалога между Балканами и евразийским пространством, диалог между Болгарией и Южной Осетией, тем не менее, является его частью.

Особую ценность югоосетинско-болгарским отношениям придаёт то, что их зарождение и развитие проходит естественным путем, без принуждения со стороны глобальных центров силы, центров военно-политического и экономического могущества. Это говорит о том, что они отражают стремление представителей прогрессивной национальной интеллигенции — выразителей воли своих народов.

[1] *Шеститко А.А.* Кросс-культурный диалог как феномен современной культуры http://pravmisl.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=2633.

Ни для кого не секрет, что в современном мире гладко и поступательно могут развиваться только проекты, предлагаемые инициаторами, обладающими сильным экономическим потенциалом. Но в них чувствуется налет искусственности, привкус некоего прямого или косвенного принуждения. А естественно развевающиеся отношения не могут обходиться без трудностей, тем более, в наши непростые времена мирового экономического кризиса.

Разговор о культурным диалоге между Болгарией и Южной Осетией, который переживает лишь начальную стадию своего развития, был бы неполным без упоминания той исторической атмосферы, в которой происходило его зарождение. Следует отметить, что история взаимоотношений между нашими народами пунктиром тянется сквозь толщу веков и уходит корнями в глубокое прошлое. Вкратце напомним о некоторых основных вехах, которые, будучи частью исторической памяти осетинского народа, оказывают позитивное влияние и на процессы, имеющие место в современных исторических условиях.

Связи алан со средневековой Болгарией относятся к XIV веку. В 1301 году царь Теодор Святослав разрешил аланам, которые были в составе ногаевских войск, пройти через Болгарию по направлению к Византии. Остатки этих аланских конников, после того как были разбиты каталанами около Галиополи (а во Фракии погиб их вождь Гиркон), попросили убежище у царя Теодора Святослава и заселились в районе Татар-Пазарджика в 1306–1307 гг.

В 1323 году несколько сотен аланских конников под предводительством своих вождей Итил и Темир, обороняли Пловдив под командованием Ивана русина. Поскольку эти аланы веками были православными христианами, они быстро интегрировались в болгарскую среду.

Другие аланы, из «господарства Яшко» (вероятно, на территории нынешней Румынии, были союзниками болгарского царя Михаила III Асена Шишмана в его войне с сербским королем Стефаном Дечанским в 1330 году.

В 1365 году в войсках видинского царя Ивана Срацимира (1356–1397) были части так называемых «Ясов-исмаилитов», то есть мусульман[2].

Без взаимных дружественных чувств между народами какой бы то ни было культурный диалог, как правило, не возможен, в противном

[2] ИА «Фокус». Аланите в Българската средновековна история. http://www.focus-news.net/?id=f6302.

случае это либо диктат, и навязывание своей культуры силой оружия или экономическим принуждением, либо мимикрия и притворное заимствование чужой культуры под воздействием страха или в надежде на получение каких-то выгод.

Яркой страницей дружбы между двумя народами стало массовое героическое участие осетин в Русско-турецкой освободительной войне 1877–1878 гг. Это была уже двенадцатая по счету война между Россией и Турцией (независимо от их конкретных наименований в различные исторические периоды). Она считается последней войной между двумя странами, не считая Кавказский фронт, или Германо-турецкую интервенцию в Закавказье в 1918 году[3].

Жестокость, с которой было подавлено Апрельское восстание в Болгарии, вызвала сочувствие к положению христиан в Османской империи в Европе и особенно в России. Попытки мирными средствами улучшить положение христиан были сорваны упорным нежеланием турок идти на уступки Европе (см: Константинопольская конференция), и в апреле 1877 года Россия объявила Турции войну[4].

Наиболее замечательным периодом взаимоотношений осетинского и болгарского народов стало массовое участие осетин в славном деле освобождения братской Болгарии от турецкого ига. Осетинские добровольческие (я подчеркиваю — добровольческие!) дивизии в составе русской армии показали чудеса мужества и героизма. Их доблестные подвиги были по достоинству оценены в Болгарии, где до сих пор можно видеть памятники нашим соотечественникам, сложившим свои головы за свободу Болгарии. В наибольшей степени проявилась отвага осетин во время событий на Шипке, в Плевне... Недаром генерал Скобелев писал в Петербург русскому императору: «Присылайте побольше осетин!»

Скобелев писал в своем рапорте от 3 сентября 1877 года: «Вообще, поведение Осетинского дивизиона по беспримерному самоотвержению и рыцарской храбрости выше похвалы». 400 осетин удостоены Георгиевским крестом 1, 2, 3 и 4 степени. Подавляющее большинство из более чем 200 осетин — генералов Русской Армии — первый раз свое воен-

[3] Гражданская война и военная интервенция в СССР. Малая Советская энциклопедия, 1983. С. 630–631.

[4] Русско-турецкая война 1877–1878 / Под ред. И.И. Ростунова. М.: Воениздат, 1977.

ное мастерство продемонстрировали именно на поле брани за свободу Болгарии. Непосредственное же участие принимали около 2000 осетин.

Впоследствии, период социализма была налажена хорошая система разносторонних связей и эффективного культурного, обмена между Южной Осетией и Болгарией. Характерно, что одним из основоположников Общества советско-болгарской дружбы и первым председателем его Ленинградского отделения стал сын героя Русско-турецкой освободительной войны, полного Георгиевского кавалера, генерала Дудара (Николая) Караева, тоже генерал, но уже Советской Армии, — Георгий Николаевич Караев.

Но после распада социалистической системы, жестокого экономического кризиса, который сопровождали эти преобразования, а также войны 1989–1992 годов и многолетней послевоенной разрухи в Южной Осетии ситуация резко изменилась. Наступил период некоей «спячки», слабости здоровых сил общества и связи, к сожалению, временно прервались[5].

Первым после наступившей в конце 1980-х годов гнетущей тишины в отношениях между нашими народами раздался голос выдающегося осетинского ученого, доктора исторических наук, профессора Мурат Санакоев, чье имя после его трагической гибели в 2010 году носит наше Общество югоосетинско-болгарской дружбы.

В своих интервью таким болгарским средствам массовой информации, как газета «Нова зора», информационное агентство «Фокус» и другим он высказался за восстановление дружественных связей между нашими народами.

И не случайно первыми после России из-за рубежа свой голос в защиту малочисленного народа Южной Осетии в 2005 году возвысили представители болгарского народа, болгарской интеллигенции, а именно Болгарский Антифашистский Союза, Болгарского национального Совета мира, заявления и декларации которых нашла широкий резонанс в Южной Осетии.

Было бы несправедливо умолчать и об объективной позиции болгарских дипломатов в составе Миссии ОБСЕ в Грузии, работавшей в Южной Осетии в межвоенный период (в 1992–2008 гг.), которые поддерживали миролюбивую позицию Южной Осетии.

[5] Проф. *Мурат Санакоев*. Време е да се пробудим от сън. «Нова Зора» — брой 48 — 5 декември 2006 г. http://www.novazora.net/2006/issue48/story_08.html.

Некоторые болгарские дипломаты из числа членов миссии за свой вклад в дело справедливого мирного урегулирования конфликта были награждены правительственными наградами Южной Осетии[6].

Благодарны южные осетины и болгарским журналистам и политическим обозревателям и экспертам-международникам, наиболее авторитетные из которых публиковали и публикуют объективную информацию о событиях в Южной Осетии и вокруг нее.

Как видим, эпизодические контакты и факты сотрудничества между нашими народами имели место в близком и отдаленном историческом прошлом. Все перечисленные факты, события, процессы, явления с полным правом могут послужить хорошей иллюстрацией того многовекового культурного диалога между нашими народами, который велся и на языке войны, в совместной вооруженной борьбе за освобождение Болгарии — в рамках Русско-турецкой войны, и на языке политики — на площадке многостороннего переговорного процесса по урегулированию грузино-осетинского конфликта, и на языке журналистики — во время освещения событий в Южной Осетии в средствах массовой информации Болгарии.

Однако только после признания независимости Южной Осетии Российской Федерацией стало возможным повышение уровня культурного диалога между нашими народами. Он выразился в переходе этого диалога на язык именно классической науки как важнейшей, неотъемлемой части культуры двух народов в той её трактовке, которая приведена в начале настоящего доклада.

Раньше такие контакты были невозможны, потому что грузинская армия подвергала обстрелам город Цхинвал, а такая атмосфера, как легко догадаться, не способствует развитию науки и, тем более, научных отношений как части культурного диалога между народами.

Только в результате решительных действий России в 2008 году стало возможным прекращение артиллерийских обстрелов Цхинвала грузинской армией, которые продолжались с лета 2004 года и унесли множество человеческих жизней. Также признание Южной Осетии позволило России оказывать более существенную помощь как всем сферам жизни Южной Осетии, так и, в частности, развитию дошкольных учреждений, средней школы, высшего образования и науки в целом.

[6] *Инал Плиев*. И в Южна Осетия обичат Петко Войвода http://news.ibox.bg/news/id_370182264.

По всей территории республики Россией восстановлены десятки школ и детских садов, в настоящее время уже практически завершено строительство нового здания Юго-Осетинского государственного университета им. Александра Тибилова (старое здание сгорело под снарядами грузинской армии 8 августа 2008 года).

В новых, скажу откровенно, непривычных после почти 20 лет войны мирных условиях созданы благоприятные условия и для более уверенных шагов представители нашей науки в развитии научного сотрудничества.

Однако они были бы невозможны без соответствующей доброй воли и представителей болгарских научных кругов, важных образовательных центров, учреждений высшей школы Болгарии.

Научное взаимодействие между Южной Осетией и Болгарией включает в себя как выступление юго-осетинских ученых с докладами на международных научных конференциях в болгарских университетах, публикации научных докладов, статей и интервью югоосетинских ученых в Болгарии, а болгарских — в Южной Осетии, как в научных изданиях, так и на страницах периодической печати.

Буквально накануне настоящей конференции нами сделан очередной шаг в рамках кулуарного диалога, распространения позитивного образа Болгарии в Южной Осетии. Мы издали книгу болгарских сказок на болгарском и осетинском языках. Позвольте вам ее представить. Отрадно отметить, этот шаг с удовлетворением восприняла и общественность Южной Осетии, и общественность Болгарии, о чем свидетельствуют доброжелательные отзывы в их прессе[7].

Из сказанного можно сделать вывод, что в течение длительного исторического периода между Осетией и Болгарией протекает культур-

[7] ИА «Рес» (Южная Осетия): «В Южной Осетии впервые изданы болгарские сказки на осетинском и болгарском языках», http://cominf.org/node/1166513606, ИА «News.Bg» (Болгария): «В Южна Осетия излиза книга с Български народни приказки», https://news.bg/world/v-yuzhna-osetiya-izliza-kniga-s-balgarski-narodni-prikazki.html, Журнал «Черно и бяло» (Болгария): «В Южна Осетия издадоха книга на български език», http://blackandwhitemag.bg/?p=12174, ИА «Фокус» (Болгария): «За първи път в Южна Осетия излезе книга с български народни приказки», http://focus-news.net/news/2017/11/09/2455237/za-parvi-pat-v-yuzhna-osetiya-izleze-kniga-s-balgarski-narodni-prikazki.html.

ный диалог по различным направлениям, который, несмотря на свою невысокую интенсивность и, откровенно говоря, пунктирный характер, доброжелательно воспринимается представителями самых разных слоев населения, и, в первую очередь, конечно же, — научной и творческой интеллигенции.

Радул Слободан
Д-р., Правительство Республики Сербской,
Босния и Герцеговина

БОЛЬШОЙ ВОСТОЧНЫЙ КРИЗИС И БЕРЛИНСКИЙ КОНГРЕСС

Аннотация. Разногласия словенских балканских держав, особенно Болгарии и Сербии, во многом способствовали поражению словенской политики на Берлинском конгрессе и значимой потере результатов освободительных войн 1875–1876. Исторический опыт Великого Восточного кризиса показывает, что успех требует не только временного военного, но и постоянного политического единства, гармонизации и общей политики, чего не было в той мере в какой это необходимо. Соперничающие отношения между Болгарией и Сербией, которым в значительной степени способствовала Сан-Стефанская политика России, надолго разрушили отношения между двумя славянскими православными народами. Будущее славян и православия на Балканах зависит прежде всего от взаимного уважения и понимания сербского и болгарского народов и их стран. Последние события, расчленение Югославии и общее затухание славянских и православных народов на Балканах (политическое, социальное, демографическое, экономическое, духовное и моральное) показывают, что настало время, чтобы пойти путем всестороннего сотрудничества и согласованной политики, полагаясь на Россию в качестве истинного исторического друга и союзника. Будущее православных славянских народов, сербов и болгар — в Евразийском Союзе, а не в Европейском Союзе. Запад всегда видел в словенском единстве и православном христианстве главное нарушение своего правления в Европе и мире.

Ключевые слова: Восточный кризис, Берлинский конгресс, колониальный империализм, Ватикан, Балканская федерация, Европейский союз, Евразийский союз.

Военные и дипломатическо-политические результаты некоторых стран во время Большого восточного кризиса и Берлинского конгресса в большой мере отличаются по отношению к силам, которые встроены в них. Россия на Берлинском конгрессе была лишена большой части военных побед, балканские православные славяне, сербы и болгары не смогли создать свои националние государства или общее югославское, а Британия и Австро-Венгрия без жертв получили Кипр, т.е. Боснию и Герцеговину. С враждебными западными силами и отсутствием согласованной политики славянских держав (России, Сербии и Болгарии) усложняется и задерживается освобождение балканских народов и соз-

дание их новых свободних национальных государств или возможной балканской федерации.

Империалистическая политика великих сил (колониальный империализм)

После франко-прусской войны 1870–1871 гг. заканчивается колонизация еще свободных стран. В конце XIX века возникает вопрос «нового разделения мира между самыми мощными силами»[1]. Он стал главной задачей их внешней политики. Вопрос задала Германия, которая стремилась к доминации в Европе и к новому разделению колоний. «Северно-немецкий союз» расширяется с 1871-го года в «Германиский рейх» чьим царём стал прусский кароль. От его создания начинается общее вооружение в Европе и подготовка к войне.

Либерально-демократические национальные государства в последней четверти XIX века начинают водить империалистическую политику, которую оправдывают своим культурным прызивом и правом более сильного господствовать более слабыми. Эта смесь социалдарвинизма и государственного национализма[2] ознаменовала империалистическую эпоху мировой истории. Национальные буржуазии сталкиваются в борбе за расширение своей деятельности и в эту борьбу втягивают целые народы, государства и их союзы. Монополитический капитализм подавляет либеральный. Обеспечение сравнительно дешёвого сырья и рынка для своих продуктов, как и «жизненного пространства» для своего растущего населения приводит к захватническим войнам для еще незавоеванные страны и перераспределению колоний. Вместо прежнего баланса европских сил являются «мировые силы», которые сурово борятся за своё влияние. Из переплетения экономических интересов капиталистической экономики и государственно-политических целей великих сил создаётся современный империализм.

Британия быстрой индустриализацией получила экономическое превосходство над остальными европейскими силами и создала свою мировую, заморскую империю, которую укрепила в войнах с наполеоновской Францией. Чтобы обеспечить свой пут в Индию, она защищала

[1] Historija diplomacije u redakciji V.P. Potemkina, Matica Hrvatska, Zagreb, 1951. Drugi svezak, napisali V. M. Hvostov i I. I. Minc, s. 1.

[2] *Vladimir Brodnjak* (ur.), Povijest svijeta, Naprijed, Zagreb, 1977, s. 586.

Турцию. Британия боролась за Египет с Суэцким каналом, построенным французским капиталом, и берёт его под контроль.

Соперничество России и Британии на Ближнем и ***Среднем*** Востоке особенно усилилось во время русско-турецкой войны 1877–1878 годов. Главные соперники Британии на колониальных просторах были Россия и Франция, а позже опасной стала Германия. Новая сила в «попытке поработить Турцию» столкнулась с Британией, которая решительно охраняла дороги на Ближний Восток и в Индию, а также с Россией, которая не могла позволить, чтобы проливы от Османской Империи перешли к власти какой- либо другой силы.

Габсбургский двор вёл безнадежные войны против объединения Германии и Италии, которая в 1860-ом году объединилась без Папского государства и провинции Венето. После потери Венето в новой войне 1866-го года направление расширения Империи перенаправлено на юго-восток, на Балканы. С венгерской аристократией в 1867 году была достигнута договоретность о создании двойной федерации. Движимая новой стратегией, Габсбургская монархия становится смертельным врагом Сербии и сербского народа. После восстаний в Герцеговине 1852–1862 годов западные дипломаты и стратеги всё больше верят, что османские Балканы должны быть взяты возрождённой Австрией.

Она с 1866 года ведёт политику превращения своих требований в Италии и Германии к Востоке. Франц Йосиф (1848–1916) трудно мирился с их потерей, а за Балканы был менее заинтересован. Он был консервативным владельцем, который сохраняль культурно-историческое наследие католической Средней Европы[3]. Он начал свое правление и, согласно обстоятельствам, осуществляль с идеей союза короны и алтаря. Ф. И. вёл политику урегулирования противоречивых течений в многонациональной Габсбуршкой монархии. После поражения у Садовы он был вынужден заключить соглашение с венграми в 1867 году. Славянские народы Монархии он принижал, опирался на венгров и немцев, считая их более способными к жизни. Южные славяне — словенцы, хорваты и сербы веками, убегая от османлийцев, находили убежище в Габсбуршкой монархии. В XIX веке обстоятельства меняются с отступлением Османской империи. Двойственность решила отношения с Венгрией и одновременно позволила императору сохранить контроль над внешней политикой и войсками. Но, славянские народы были недо-

[3] *Жан-Пол Блед*, *Франц Јозеф*, CLIO. Глас српски, 1998, с. 5.

вольны своим положением. Их национальные движения вели к распаду монархии. Оккупация Боснии и Герцеговины в 1878 году глубоко раскололa католиков и православных, вероисповедания становяться центрами вокруг которых собираются национальные движения хорватов и сербов.

Австрия принимает доктрину Чезара Балбоа (Speranza d'Italia, 1844.) о цивилизировании Востока[4]. При этой доктрине, чтобы немецкий народ развивался, надо распространять австрийское государство на турецкие провинции на Балканах, а Германию в направлении Польши. Население востока Европы немцами, которые сжаты на маленьком закрытом пространстве без выхода на южные моря и порта, привело бы и к германизации славянских стран. За этой политикой стаяли католические круги (Katolisch-politische Kasino — церковна иерерхия, генеральный штаб и католические газеты). Немецкий протестант Фридрих Бойст (von Beust), министр дипломатии, своего наследника графа Андраши известил, что Австрия должна перенаправится от соперничества с Германией на расширение на восток. Австрийское правительство в июле 1867 года рекомендовало сербскому решать свои внутрение вопросы, а Боснию и Герцеговину оставить ему.

Венгерский министр иностранных дел Андраши, венгр который ненавидел слявян, искал союзников за борьбу с «Россией за преобладание на Балканах». Он предлагал союз Германии и Британии. Бисмарк боялся войны с Россией и её союза с Францией и Австро-Венгрией, которые Германия недавно победила, а Гледстон свою политику строил на противоположностях сил на континенте. Он спремился к сближении Британии с Россией, хотя и не был против того, чтобы Австрия вела враждебную политику по отношению к ней. Андраши не нашёл союзников за борьбу Австро-Венгрии с Россией за преобладание на Балканах, которая не прекращалась и ему пришлось согласиться с ней. С другой стороны, Россия искала сближения с Австро-Венгрией, боясь её соединения с Германией.

Россия готовилась опираясь на Германию сделать договор с Австро-Венгрией о своей политике на Балканах[5]. Бисмарк, Горчаков и Андраши

[4] *Милорад Екмечић*, Дуго кретаање између клања и орања, историја Срба у новом веку (1492–1992), Евро-Ђунти, Београд, 2010, с. 280.

[5] *Васиљ Поповић*, Источно питање, НИУ Службени лист СРЈ. Балканолошки институт САНУ, Београд, 1996, с. 187.

приготовили встречу императоров Германии Вильхелма I, России Александра II и Австро-Венгрии Франо Йосифа I, которая состоялась в Берлине в сентябре 1872 года. Гарчаков пытался отделить Австро-Венгрию от Британии, с которой Россия была в кофликте из-за Уиви. Единственный возможный союзник Британии на континенте тогда была Австро-Венгрия, и России было нужно сближение с ней. Андраши искал от России противоуслуги на Балканах. Чтобы защищать интересы монархии, чьи подданные были и сербы, искал от России не оказывать помощь «великосербском движении»[6], что Горчаков ему и обещал. Устно они согласились уважать существующую обстановку и не вмешиваться в балканские дела. Гарчаков удачно противостоял главной цели Бисмарка, чтобы еще больше ослабить Францию и предотвратить укрепление её армии.

На собрании склопљен заключен «Троцарский союз», потписан в следующем году. Россия с Австрией 6-го июня 1873 года в Шенбруне в близине Вены потписала соглашение, к которому приступила и Германия 23-го октября. Тзв. «Троцарским соглашением» о взаимопонимании и сотрудничестве она хотела обеспечить свою западную границу. Ето ей было нужно из-за враждебной политики Британии на востоке. Императоры сформировали альянс, официально чтобы предовратить народную революцию и поддеражать мир, но действительно из-за совместного решения восточного вопроса и разделения балканских стран.

Бисмарк хотел начать войну 1875 года с Францией, которая военно укреплялась. От этого намерения отговорила его Россия, что в нему укрепило уверение что Россия является главным противником немецких завоеваний.

Политика Ватикана

Идеология и политическое действие римских пап в основном через Австро-Венгрию, католическую монархию, имели большое влияние на течение и результаты Великого восточного кризиса и Берлинского Конгресса. Франьо Йосиф был верным слугой «Святого Престола».

Римскокатолическая церковь служится вероисповедью как средством для осуществления своих политических целей[7]. Все Папы со

[6] Historija diplomacije u redakciji V. P. Potemkina, Drugi svezak, s. 13.

[7] *Карлхајнц Дешнер*, Политика римских папа у XX вијеку, књига 1, Фонд истине : SARD Communications, Београд, 2004, с. 10.

второй половины XIX века центр деятельности католической церкви переносили с верской на практическую политику. Папская церковь построена на основе расширения римокатолической интернационалы, всегда в истории связывалась с мощными государствами. До 1527 года Ватикан опирался на Венгрию, чьи короли носили титул «Апостольские правители»,а с её падения на габсбургского царя в Вене.

В течение XIX века папство продолжило со попытками завоевания и присоединения Русской православной церкви (РПЦ). Пий IX (1846–1878) в енциклике In suprema Petri 6-го января 1848, а позже 1868-ого пригласил православные церкви вернуться к сгибу Ромы. Ему ответили, что хранитель истины, изложенной на Вселенских Саборах, весь церковый народ, а не римский папа. Публикация папской непогрешимости обидела и оскорбила не только православных, но и протестантов. С ней церковное единство стало ещё дальше. В Крымской войне 1853–1856 годов Россия потеряла главенство в Европе. Победа над ней восстановила надежды католиков.

За владения Пия IX Папская держава была «клерократия» в целом. Он особенно важен в том, что на Первом ватиканском соборе 1870-го года выиграл «догму неоспоримого доктринального авторитета папы»[8], которая хотя в яростном несоответствии историческим фактам, была возведена чтобы укрепить власть папы. Тем же самым годом перестала существовать Папская держава, обоснована на подделной «Donatio Constantini». Даже сами католики эту державу считали, вместе с Турцие, самой реакционной и самой развратной в мире. С конца 1848 года, убегая от итальянских республиканцев и либералов, папа попал под покровительство Австрии. Толко от ее ожидал спасения. Пий IX в 1862 году основал кардинальскую комиссию, чьё задание было ослабить сопротивление православных с помощью униатских церквей Кроме Австрии он устремлял взор и на Германию, которая тогда была самой болшой военной силой в Европе, хотя носители власти в Берлине были протестант Бисмарк и струи Рейхстага враждебные католикам. В то же время в Германии основано Католическая партия центра, рабски покорливая Роме. Вместо провалившейся империи Наполеона III Германия должна была стать защитницей Ватикана. Когда воздержалась од згогоб папа обратился к республиканской Франции, ослабевшей в войне с ней. Пий

[8] *Карлхајнц Дешнер*, Политика римских папа у XX вијеку, књига 1, Фонд истине : SARD Communications, Београд, 2004, с. 17.

IX скончался 7-ого февраля 1878-ого года, а Святым Престолом завладел Лев XIII (1878–1903).

Он сам себя считал Святым Петром («Ego sum Petrus»). Боролся за сохранение светской власти пап, а реализацию устремлений церкви искал в приключении к самой сильной моровой державе. Корона его мечты была подчинение РПЦ под его непогрешимую учительскую и пастухову службу[9].

Лев XIII видел папу как духовного владельца мира. Светскую суверенность пап, которую он требовал, считал средством осуществления их апостолской власти. По его мнению, справедливость и ум запрещают, чтобы разные религии имели равные права и привилегии; папство является политическим лидером всех християнских народов и первой политической силой мира.

И в начале владения Льва XIII считали, что снова пришло время вместо якобы «ложной» православной установить якобы «настоящую» католическую вероисповедание. В Софии австрийские и польские ресурекционисты уже готовились к этому. Папа верил, что присоединение мощной России римско-католической церкви дало бы возможность духовно обладать и протестантами, но и всем миром. Славянских просветителей Кирилла и Мефодия провозгласил святыми римской церкви подлизываясь славянам. Баварский епископат, который ненавидел всё славянское, в свое время держал Мефодия в тюрьме в одном монастыре в течение двух с половиной до трех лет.

Политическая идеология католической церкви зарождалась в папском письме (Allocutio) 1848-го года. Письмо по опыте революции 1848-го года в Франции и частично Германии осуждает демократию, философию естественного права и суверенитета народа. В них видит средства для превращения общества в безбожное социалистическое и коммунистическое движение. Ещё 1850 года возникает идея, что демократия ведёт к коммунизму, а Йосеф Зтвеш 1851-го года развивает политическую философию, на которой основывается венгерская и хорватская политика.

Эта идеология дальше развивается в энциклике «Qvuanta cura» 1864 года. К ней присоединён список 100 современных грехов 1871 года. И это папское письмо осуждает демократию и индиви-

[9] *Карлхајнц Дешнер*, Политика римских папа у XX вијеку, књига 1, Фонд истине : SARD Communications, Београд, 2004, с. 27.

дуализм. Политические заговоры «Молодой Италии» после 1860-го года перерастают в политическую партию акция («*Partito d'azzione*»). Католоческая церковь отреагировала на них противоположным движением против итальянского национального государства. Это движение в начале названо «Opera dei congressi», как разработка великих католических конгрессов и евхаристических католических митингов. Позже это движение назвали «Католической акцией». Все европеские народы получили одноименые национальные организации, которые подготовили появление и приход фашистов к власти. Во главе движения с католической эпархией был папа.

Первые массовые организации у сербов были политические партии, а у соседних католиков церковные. Католические движения меняли этническую границу хорватского народа на ущерб сербов. Народная партия епископа Штросмайера эту границу позже 1860 года увидела на реках Врбас и Плива. Позже на Первом католическом эвхаристийском Конгрессе 1900-го года вместили её на реку Дрина. Тем охвачена вся Босния и Герцеговина. С того времени все хорватские политические партии восточную хорватску границу видят на реке Дрина.

Восточный кризис

Европейские государства Парижским конгрессом 1856-ого года не достигли своей цели. Свобода и гражданское равенство поданных Турции не осуществились, и не были прерваные связи России с православными христианами. Аграрный вопрос и политика великих сил сколыхнули христиан на территории Балканах, а особенно православных сербов в Боснии и Герцеговине. Только что избежали опасности нападения Германии на Францию, начался Восточный кризис.

Весь 1874-й год прошёл в крестянских народных волнениях в Боснии и Герцеговине, а в Вене 29-го января 1875-го года на габсбургском Совете короны обсуждался вопрос оккупации Боснии и Герцеговины, чтобы не возложить Австро-Венгрию опасности создания большого сербского государства. Андраши был при уверении, что надо ждать подходящего момента, разгрома турецкой власти на Балканах.

В Габсбургской монархии, вопреки со мнением Андраши, который боялся укрепления Славян в Венгрии и в целой монархии, преодолело мнение присоединения южнославянских областей западной половины

Балканах к ней. Эти области стали бы «третьей составной частью» монархии. Целью является, чтобы заменой дуализма триализмом, ослабило венгерское влияние. Согласно этому плану, Росиии должна была получить «восточную часть Балкан». Сторонниками этой точки зрения были австрийские военные, клерикальные и феодальные круги.

Пока Андраши взял позицию выжидания, многие из военных кругов уже издавна «смотрели» на Боснию и Герцеговину. Путешествие Франьо Иосиф по Далмации весной 1875-ого года раскрываеть его намерения. Посещение этой провинции в окрестностях Боснии и Герцеговины было поддержкой готовившемсья восстанию, а и подтверждение перенаправления Австро-Венгрии на эти страны. Этим путешествием царю захотелось отдать на знание, что Восточный вопрос невозможно решить без и против Австро-Венгрии. Он решил не позволить, после Сербии и Черногории, укрепления славян и православия в соседстве монархии.

При визите Далмации царь в Которе встретился с князём Николом, который сразу после того, 22-го мая, отправил меморандум правительствам Австро-Венгрии, Германии и России, в котором он требует распространения в Герцеговине и северной Албании. Считается, что царь ободрил князя Николу сделать этот запрос. Таким образом, сербов, потом и болгаров и россиян втянули в войну, чьих плодов добрались Британия и Австро-Венгрия, без борбы.

В июле 1875-го года в Герцеговине, а потом и в Боснии вспыхнуло восстание христиан против Турции. К ним поддержание указали Сербия и Черногория, стремясь привести к концу политическое объединение южных славян. Сербское национальное освободительное движение было опасно, не только для Турции, но и для Австро- Венгрии, в которой жили миллионы южных славян. Отношение России и Австро-Венгрии к освобождению и объединению южных славян и румын было противоположно. Германская буржуазия и венгерская знать владели обширными славянскими ш румынскими землями в Австро-Венгрии. Восстание, в следующем 1876-ом году захватило болгарские землы, а после поражения Сербии, в войну вступила и Россия.

Русско-турецкую войну 1877–1878 года вели за освобождение христианских народов от турецкой власти. Военные операции вели на балканском и кавказском фронтах. После успешних сражений русские войска пробились к Стамбулу. Переговоры о мире состоялись в феврале 1878-го года в Сан-Стефану. Россией и Турцией 3-го марта 1878-го года

был подписан мирный договор, который потерпел изменения по запросам европейских сил.

Берлинский конгресс

Конгресс состоялся с 13-го июня до 13-го июля 1878-го года по приглашению германского правительства. Председательствовал Бисмарк. Участвовали Германия, Австро-Венгрия, Италия, Россия и Турция. Все четыре европейских стран решительно поддерживали Турцию против России.

Представители Румынии и Греции были допущены к работе конгресса и были услышаны только о особых пожеланиях своих правительств. Великобритания предлагала чтобы Греции приняла участие в качестве члена Конгресса, чтобы через её интересы подавить славянские.

Представителям Сербии и Черногории было позволено работать лишь вне конгресса с представителями отдельных стран. Князь Милан полагался на Австро-Венгрию, которая обещала помощь Сербии на Конгрессе. Йован Ристич не имел правф на доступ к Конгрессу, но через два соглашения (по торговли и железным дорогам) приобрёл Австро-Венгрю чтобы Сербия получила большую часть восточной Сербииб чем намеревали представители России. Сербия увеличилась на 11 100 км².

Росссия представляла интересы Болгарии; Британия Греции; Германия помогала Австро-Венгрии в расширении на Балканах; Австро-Венгрия стремилась получить Боснию и Герцеговину и предотвратить распространении Сербии или большой славянской державы на Балканах, которая привлекала бы и других славян из Габсбургской империи; Франция, ослабленная войной 1870–1871 годов, избегала всякое осложнение, и Италия была сдержанной. Представитель России, граф Шувалов направлял представителя Сербии Ристича на соглашение с Австро-Венгрией. Он утешал его, что России придётся через 15 лет считаться с ней.

Болгария, задуманная в Сан-Стефано с площадью 164 000 км² от Дуная до Эгейского моря, разделена на три самостоятельные части: автономное княжество Болгария, автономная провинция Восточная Румелия и провинция Македония с частью Фракии, непосредственно подчиннёной султану. Новое княжество было почти в три раза меньше того, которое задумала Россия. России отняли «большую часть плодов» военной победы.

По предложению Великобритании, было принято решение оккупировать Боснию и Герцеговину Австро-Венгрией и ставить под её управление. Это обосновано намерением создать препятствие к расовом превосходстве славянской раси, которая якобы не может быть справедлива к другим. Австро-Венгрия получила и полномочия держать военные экипажи в Ново-Пазарском санджаке. Черногории признана независимость и расширение на 3900 км². Ей присоединили Бар с приморьем, а Улцинь оставили Турции. Черногорское побережье военно нейтрализированно, а по полицейскими делами ополномочена Австро-Венгрия. Румынии признана независимость и к ней присоединяется Добруджа. России вернули часть Бессарабии между Прутом и Килией, которую ей отняли Парижским миром в 1856 году. Она получила Батум, Карс и Ардаган, но Баязет остался Турции. Порта обещала провести реформы и нормативние акти, подобние критскому в Армении и других провинциях, и представить на рассмотрение Европейской комиссии. Задача комисии была разработать план для организации Восточной Румелии.

На Берлинском конгрессе Европа не дала возможность России сама решать Восточный вопрос. Болгария, как опора России, не получила Македонию, а европейская Турция была спасена од хаоса, который наступил бы осуществлением Сан-Стефанского договора. Австро-Венгрия оккупацией Боснии и Герцеговины после почти полтора столетия виишла на Балканы и не позволила Сербии присоединить ее. Таким образом было нарушено начало национального самоопределения и началось германское «Проникновение на Восток». Австро-Венгерская дипломатия ещё в 1850 году прорыв в сторону Салоников оправдывала русским движением к Стамбуле.

Всё-таки, принцип национального самоопределения укрепляется признанием независимости Сербии, Черногории и Румынии. Перед Сербией возникла задача боротся за сербские национальные интересы против двух великих держав, Австро-Венгрии и Турции. Она имела ведущую роль в освободительном движении южных славян и решении Восточного вопроса на Балканах на принципе национальности. Берлинский конгресс не даль ей Боснию и Герцеговину, но оставил на будущее время расширение на Македонию и Старую Сербию, дал возможность стать югославским Пиемонтом.

Британия достаточно быстро получила возможность увидеть что этим миром вместо русского получила германско-австро-венгерское

прорыв на Восток. Это её заставило объединится с Россией против германского империализма.

Берлинский конгресс стал поворотным моментом в истории сербов, Балканах и Европы. Сербия, Черногория и Румыния стали независимыми государствами и были расшиирены пространственно. Болгария стала автономной, а Македония и Косово остались в Османской империи. В Рашскую область, «Новопазарски санджак» вошли габсбургские гарнизоны, хотя она осталась под управлением султана. Её занятием Австро-Венгрия пыталась сорвать пространственное связывание и политическое объединение Сербии и Черногории.

Берлинский конгресс яавляеться важной точкой в истории Восточного вопроса. Он потвердил результаты славянского освободительного движения в XVIII и XIX веках и определил его дальнейшее развитие. Этим началась и европейская опека над турецкой империей. Ф. Успенский оценивает, что решения Берлинского конгресса по своим последствиям нанесли смертельный удар странам, которые имели найбольшую пользу от его — Турции и Австрии[10]. Власть султана слабеет и выделяется принцип национальности на конгрессе, которое было правовой основой для борьбы балканских народов за освобождение. Австро-Венгрия получила право оккупировать Боснию и Герцеговину и приняла обязанности предотвратить расширение влияния России на Балканах, чем она была загружена. Австрийское правительство, опиено дешево достигнутим успехом, стали считать главной силой в решении Восточного вопроса, что в конечном итоге привело к краху империи.

На Берлинском конгрессе подчёркивается и принцип свободи вероисповедания, из чего происходить гражданское равенство поддаников Турции, которая и дальше не уважала верские свободы и гражданские права христиан, что является причиной новых волнений. Самое большое значение Конгресса состоит в том, что он провозгласил право народов на свободу и самостоятелность, и таким образом дал новую силу дальнейшему развитию Восточного вопроса.

Австро-Венгрия, при поддержке Германии и Италии, получила ведущее место в его решении. От Боснии и Герцеговины она сделала точку опоры «против славян», воспрепятствовала возможности соединения сербов и хорватов, вышибла клин, который врезывался в её простран-

[10] *Фјодор Успенски*, Источно питање, у: Историја Византијског царства, књига 3, с. 747–942, с. 861.

ство, угрожая сломить её. Таким образом Австро-Венгрия взяла плату за свой нейтралитет в русско-турецкой войне 1877-го года.

Австро-Венгрия умело воспользовалась задачей защити европейских интересов против России. Она из него влекла большие экономические и политические выгоды. Королевство Сербия стало экономиически полностью зависимым от Австрии. Австро-Венгрия держала торговый путь в Салоники и настаивала овладеть портом Салоники, имеющим первостепенное значение для экономической жизни Балканского полуострова. Габсбургская монархия с Берлинского Конгресса стала главним союзником Турции в борьбе против славян.

Общий результат Берлинского конгресса, создание самостоятельных держав на Балканах, подрывал оккупацию Боснии и Герцеговины. Возникшее настроение на Балканах и в целой Оттоманской империи было противоположно постановлениям конгресса о Боснии и Герцеговине.

Границы Сербии и Черногории утверждены Берлинским конгрессом значительно изменены по отношению к сан-стефанским, в пользу Австро-Венгрии. Большой удар и разочарование для сербов, которые сражались за своё освобождение, заключались в этом, что сербские провинции уступлены Австро-Венгрии. Результатами Конгресса была недовольна и Румыния. В соседней Транссилвании было около четыре миллиона румын, они не мирились ни с уступлением части Бессарабии и Добруджы Россиии, и полностью подпали под влияние Австро-Венгрии.

Успенский оценивает важнейшим результатом Берлинского конгресса создание нового княжества Болгарии[11]. Обсуждения и постановления о Болгарии показывают сколько глубока была враждебность Конгресса к России. Это ещо силнее показывают и условия присоединения порта Бар Черногории.

Берлинский конгресс создал препятствие объединению славянских балканских народов в значительные государства, нарушил принцип национальности и был причиной «ужасной ненависти» между двумя братскими славянскими народами — болгарами и сербами.

Берлинский Конгресс был тяжёлым ударом для России. Канцлер Горчаков, который подписал Берлинский мир после военной победы, считал его самым мрачным событием в своей жизни. Председатель

[11] *Фјодор Успенски*, Источно питање, у: Историја Византијског царства, књига 3, с. 865.

Конгресса немецкий канцлер Бисмарк заступал европейские интересы против России. Этот конгресс внёс ноые затруднения в решение Восточного вопроса и отложил его развязку. В следующих годах события на Балканах определяли «ход европейской истории».

Сербскому народу не повезло объединится. Консервативные силы создание самостоятельной сербской державы отложили на 40 лет, до 1918-ого года. Союз католических стран (Австро-Венгрия, Германия, Италия) была задумана как ядро, каторое должно создать «новый порядок» (Novus Ordo) после Берлинского конгресса. Таким образом закончилось столкновение католиков с немецкой протестантской державой. Германия стала главным носителем общественной и политической идеологии католической церквы и её защитницей.

Австро-Венгерская армия оккупировала Боснию и Герцеговину почти три месяца, с 29-го июля по 20-му октября 1878-го года[12]. Правительство султана тайной организацией панисламского движения, а также в Косово, организовало сопротивление мусульман в Боснии. Оккупационные войска насчитывали около 82 000 солдат. В завоевании Боснии и Герцеговини погибло свыше 5 000 австрийских солдат.

Объединение главных областей сербского народа не повезло, но это позволено 40 лет потом в югославском союзе, при чём сербское влияние уменьшается католической часью страны. Дипломатия западных стран, как и мусульманских, создание особой сербской державы в этнических границах, всегда видела как подготовку к прорыву России на южные моря.

После Берлинского Конгресса вера великих церквей станет границей народов на пространстве южных славян и перерастает в политические идеологии. Милорад Екмечич считает главным последствием Берлинского конгресса явление современного панисламизма[13]. Первая сербская революция 1804–1815 года, сопровождаемая переносом вехабитского движения в Европу, а панисламизм 1876–1878 годов был вторым периодом развития современного исламского радикализма. Во время русско-турецкой войны, после апреля 1877-го года, рождается панисламистическое движение. Его возглавляеть военное министерство Турции.

[12] Vojni leksikon, Vojnoizdavačkizavod, Beograd, 1981, Okupacija Bosne i Hercegovine 1878, s. 991–92.

[13] *Милорад Екмечић*, Дуго кретање између клања и орања, с. 294.

Панисламизм и «Католическая акция» защищали старые, унаследованные общества и культуры, а лишь новославизм стремился к продвижении демократии. Класический панславизм после 1856-го года с русскими славянофилством теряет свой консервативный характер. Главный сербский славянофил, как на идеолигическом, так и на политическом плане был герцеговинский революционер Мичо Любибратич. Он был в руководстве восстания 1852–1862 года, во главе с Лукой Вукайловичем. В восстании 1875-го года он попытался установить общее сербское национальное собрание, во главе с Светозарем Милетичем. Поэтому его князь Никола изгнал из Герцеговины, а австрийская полиция держала его в плену. После освобождения из ссылки 1877-го года он пытается организовать совместное вооружённое сопротивление православных, мусульман и католиков к габсбургской оккупации Боснии и Герцеговины.

Перевод книги Данилевского «Россия и Европа» на сербский язык 1872-го года показал жесткость консерватизма. Третьий период панславизма долго сазревает после поражения славянофилства и его изменения в сторону либерализма. Сербы ещё во время Берлинского конгресса делали попытки определить новую идеологию славянского движения и учреждить организации, которые вели би его. Панславизм после Берлинского конгресса перерастаеть в демократический период. Любибратич в Роме на Воскресенье 1879-го года создал основу нового движения «Предложенье патриотам всеславянства». Он предложил создать в Сербии центральный славянскый комитет чтобы у всех славянских народов, которых он называет племями, был центр с национальными организациями. Целями движения билы бы освобождение и самостоятельность любого славянского народа и создание крепкого союза между ними. Кроме «Славянского комитета» Любибратич предлагал и «Всеславянский федеральный совет» на демократической основе. Его план предусматривает проведение референдумов местного населения в случае возникновения спора славянских народов о разграничении их стран. Уже тогда сербы и болгары оценивали этнический характер населения пограничных областей по другому. Местное население должно принять решение большинством голосов на референдуме. Славянские сообщества не должны вмешиватся в общественный и государственный строй славянских стран, как раньше предполагали славянофилы. Любибратич вёл сотрудническую работу с славянофилской струёй генерала Скобельева, которая сопротивлялась политике царя Александра на Берлинском Конгрессе и после него.

Заключение

Разногласия словенских балканских держав, особенно Болгарии и Сербии, во многом способствовали поражению словенской политики на Берлинском конгрессе и значимой потере результатов освободительных войн 1875–1876. Исторический опыт Великого Восточного кризиса показывает, что успех требует не только временного военного, но и постоянного политического единства, гармонизации и общей политики, чего не было в той мере в какой это необходимо. Соперничающие отношения между Болгарией и Сербией, которым в значительной степени способствовала сан-стефанская политика России, надолго разрушили отношения между двумя славянскими православными народами. Будущее славян и православия на Балканах зависит прежде всего от взаимного уважения и понимания сербского и болгарского народов и их стран. Македония должна быть местом сотрудничества между двумя странами, столько связанных общим происхождением и культурой, а не яблоком раздора, соперничества, ненависти и враждебности, которых было много во время нескольких войн со времен Великого Восточного Кризиса 1875–1878, через Первую и Вторую балканскую войну в 1912–1913 годов до Первой 1914–1918 и Второй мировой войны 1914–1945.

Последние события, расчленение Югославии и общее затухание славянских и православных народов на Балканах (политическое, социальное, демографическое, экономическое, духовное и моральное) показывают, что настало время, чтобы пойти путем всестороннего сотрудничества и согласованной политики полагаясь на Россию в качестве истинного исторического друга и союзника. Будущее православных славянских народов, сербов и болгар в Евразийском Союзе, а не в Европейском Союзе. Запад всегда видел в словенском единстве и православном христианстве главное нарушение своего правления в Европе и мире.

Баня Лука, 24-го марта 2018 года.

Список литературы

1. *Блед, Жан-Пол, Франц Јозеф*, CLIO. Глас српски, 1998.
2. *Brodnjak, Vladimir* (ur.), Povijest svijeta, Naprijed, Zagreb, 1977.

3. Vojni leksikon, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1981.
4. Дешнер, Карлхајнц, Политика римских папа у XX вијеку, књига 1, Фонд истине : SARD Communications, Београд, 2004.
5. *Екмечић, Милорад*, Дуго кретаање између клања и орања, историја Срба у новом веку (1492–1992), Евро-Ђунти, Београд, 2010.
6. *Поповић, Васиљ*, Источно питање, НИУ Службени лист СРЈ. Балканолошки институт САНУ, Београд, 1996.
7. *Успенски, Фјодор*, Источно питање, у: Историја Византијског царства, књига 3, с. 747–942.
8. Historija diplomacije u redakciji V. P. Potemkina, Matica Hrvatska, Zagreb, 1951. Drugi svezak, napisali V. M. Hvostov i I. I. Minc.

Слоботчиков Олег Николаевич
Проф., к.полит.н., ректор НАНО ВО «ИМЦ»,
Москва, Россия

КОСТЮМОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ, ОПРЕДЕЛИВШИЕ ИСХОД РУССКО-ТУРЕЦКОЙ ВОЙНЫ 1877–1878 ГОДОВ

Аннотация. Исход любой войны с позиций теоретического анализа зависит от огромного числа факторов, учесть которые затруднительно. Поэтому аналитики либо вообще не строят системно ориентированные формализации и обходятся общими декларациями, либо огрубляют имевшие место процессы. При этом огрубление настолько значительно, что нередко теряется весь смысл анализа. Переход от упрощённых представлений для таких динамических и многовариантных процессов, как военные действия к системологическим картинам, позволяет понять всю уникальность произошедшего. Прежде всего, война должна рассматриваться с позиций иерархометрии, то есть многоуровневого представления анализируемых проявлений. В фундамент иерахометрических представлений должны быть положены цивилизационные концепции, но не в узком, а в широком, общенаучном смысле. В такой постановке проблемы требуется изучать базовые константы цивилизационных процессов. К одной из базовых констант относятся костюмологиеские аспекты воюющих сторон. Данным аспектам посвящено множество исследований. Однако все они носят либо описательный характер, либо индустриально-производственное представление без экономических выкладок. Колорит костюмов позволяет с той или иной достоверностью представлять дух эпохи. При этом в стороне остаются многие костюмологические аспекты, которые играют значимую роль.

Ключевые слова: Русско-турецкие войны, костюмология, обмундирование, цивилизационные процессы, иерархометрия.

Исход любой войны с позиций теоретического анализа зависит от огромного числа факторов, учесть которые затруднительно. Поэтому аналитики либо вообще не строят системно ориентированные формализации и обходятся общими декларациями, либо огрубляют имевшие место процессы. При этом огрубление настолько значительно, что нередко теряется весь смысл анализа. Например, представление войны, как политического процесса, низводит всю проблематику военных катаклизмов к противостоянию принятия решений и проявления волевых качеств военачальников.

Переход от упрощённых представлений для таких динамических и многовариантных процессов, как военные действия к системологическим картинам, позволяет понять всю уникальность произошедшего. Прежде всего, война должна рассматриваться с позиций иерархометрии, то есть многоуровневого представления анализируемых проявлений. В фундамент иерахометрических представлений должны быть положены цивилизационные концепции, но не в узком, а в широком, общенаучном смысле. В такой постановке проблемы требуется изучать базовые константы цивилизационных процессов. К одной из базовых констант относятся костюмологиеские аспекты воюющих сторон. Данным аспектам посвящено множество исследований. Однако все они носят либо описательный характер, либо индустриально-производственное представление без экономических выкладок.

«Игра в солдатики» базируется на том, что фигурки одеты в костюмы воюющих сторон. Колорит костюмов (нередко парадных, а не боевых) позволяет с той или иной достоверностью представлять дух эпохи. При этом в стороне остаются многие костюмологические аспекты, которые играют значимую роль в конкретике «человеческой мясорубки». Из всего многообразия значимых аспектов выделим один из наиболее важных применительно к общетеоретическому анализу.

Прежде всего, это удобство одежды в походе или при перемещении на длинные и длительное расстояния, как в нормальном ритме, так и ускоренном. Удобство перемещения на длинные расстояния во многом предопределяют исход войны. Казалось бы, малая деталь, но она формирует огромные проблемы. Недаром говорят: «В походе даже иголка имеет вес».

В этом случае важны такие показатели как:

— сохранение тепла в различных условиях (именно этот показатель во многом определил исход русско-турецкой войны 1877–1878 годов и повлиял на всю индустрию производства одежды в России в последующем),
— узнавание движущейся колонны издалека по принципу «свой — чужой»,
— возможность регулирования системы потоотделения и особенности изменения свойств при высыхании (именно этот показатель во многом определил исход русско-турецкой войны 1877–1878 годов),

— специфика загрязнения в различных дорожных перипетиях и влияния на кожные покровы,
— сложность приведения в исходное состояние и многократного использования.

Рассмотрим эти показатели более подробно. Естественно, что вокруг данной проблематики имеется масса вымыслов и домыслов. Но будем пытаться их отсеять. Исследователи действий Русской армии того периода отмечают, что в принципе воска были готовы к войне. В частности имелся план стратегического развертывания сил, были установлены конкретно обоснованные различные по глубине и значимости операционные линии. Но главное предложены места форсирования Дуная. Однако, как это всегда было, есть и будет тыловые части, осуществляли свои функции плохо. Большая часть интендантов занималась воровством. Поставщики обманывали и с качеством (прежде всего, одежды) и со сроками поставки. Никто не понимал, что имеющиеся узкоколейки не позволят в нужном объёме осуществить перевозку амуниции и боеприпасов. При этом сильные дожди создадут из дорог не проходимое месиво. Но главное, что война будет долгой (обычная ошибка военных стратегов). При этом у наших войск (в ещё большей степени у противоборствующей стороны) имелось недостаточное количество теплых вещей. В результате армия (как с той, так и с другой стороны — но принципиально по разным технологиям) была вынуждена сама сотворить себе новый, походный гардероб (рис. 1, 2, 4, 5).

События развивались так: после переправы Российских войск через Дунай, возникла проблема — нестерпимая и все проникающая жара. Одежда Русских солдат состояла из суконных мундиров и шаровар (рис. 1 и 2). В них было нестерпимо потно, душно и, в общем, крайне неприятно. Естественно, что одежу аккуратно свернули и положили в походные ранцы.

Офицеры при этом надели полотняные кители (правда не достаточно хорошо продуваемые при быстром движении и наличии пыли от движущихся масс), солдаты перемещались в рубахах. На головы примостили чехлы от имеющихся головных уборов. Но особой проблемой всегда является обувь. Вместо сапог использовали опанки — разновидность балканской обуви

С приходом холодной погоды обнаружилось, что теплых вещей катастрофически не хватает. Зимой встала проблема обморожения и верной гибели. Цивилизационные различия начали сказываться именно в

таких походных условиях. Русского воина спасали смекалка и деньги (на последнее необходимо обратить особое внимание). Офицеры шили себе толстые наушники из отрезанных концов башлыка, а из турецких килимов и балканских ковров — рукавицы.

Рис. 1. Одежда (походная, летне-осенняя) русских воинов, участников русско-турецкой войны 1877–1878 годов

Источник: https://uriadnik.livejournal.com/181218.html

Главную проблему — обувь — мастерили из всего, что угодно. Например, наворачивали куски сукна, шерстяные платки, воловью кожу и стягивали все это жгутами. Не очень эстетично (для некоторых горе критиков), но зато удобно, а главное — тепло и позволяет двигаться

в надлежащем ритме. Вместо походных шаровар офицеры надевали купленные у местного населения войлочные штаны, позволяющие осуществлять широкие движения ног. В такой одежде сноровисто лазили по горам. Отдельные наиболее удачные и активные личности (такие всегда есть на войне) приобрели кожаные пальто (мечта любого воина) и шведские куртки. Эти «костюмологические деликатесы» в небольших количествах получали из отрядов Красного Креста. Именно тогда (зимой в 1877–1878 годах), началась у военных в России мода — на военные красивые и мужественные кожаные куртки.

Костюм русского воина стала дополнять борода (в особенности, если она была могучей), которая частично позволяла спастись от холода. В то время, как констатируют историки, на Балканах не осталось никого, кто бы не отрастил великолепные бакенбарды и бороду. Необходимо отметить, что победители всегда несут моду в народ. Было именно так и в тот период. Офицеры и генералы. вернувшись с войны, не торопились приобщаться к «гладкому лицу». Пусть это и противоречило уставу, но говорило о том, кто был победитель над злым и беспощадным врагом.

Аналогичная ситуация имело место и в турецких войсках. Необходимо констатировать, что первые попытки ввести обмундирование европейского образца в Турции относятся к 1807 г., принадлежало к правлению султана Селима III. Но Селим третий правил не долго и был свергнут, с бесповоротным прекращением военных (в том числе и костюмологических) реформ. Историки любят обращать внимание на такую деталь. Пересекающиеся на груди и на спине перевязи патронной сумы и тесака, имевшие место в европейском военном костюме, казалась многим фанатикам ислама кощунством. «Как! — кричали на улицах правоверные мусульмане — нас хотят таким образом «крестить»?! Так на что же нам султан?». В следующий раз костюмологическую реформу осуществил султан Махмуд II в 1826 году. Он, не остановился перед подавлением бунтов недовольных нововведениями. После этих реформ турецкая армия носила обмундирование темно-синего цвета.

Среди тех, кто воевал на Балканах, с Русской стороны были истинные щеголи. Например, молодой и отважный генерал Михаил Скобелев, склонный к модничанию и яркости. Он, как известно из переписки, всерьез размышлял над тем, в чем (костюмологический аспект имел значимые характеристики) покорять горные хребты. В записках того времени отмечалось, что он заказал себе для перехода через Балканы какой-то

необыкновенной длины и теплоты (в дальновидности генералу не откажешь) сюртук на черном бараньем меху[1]. Его бакенбарды отмечаются даже в исторических хрониках (рис. 2).

Рис. 2. Одежда русских воинов, участников русско-турецкой войны 1877–1878 годов (необходимо обратить внимание на бакенбарды генерала Михаила Скобелева)

Источник: https://uriadnik.livejournal.com/181218.html

[1] *Прищепа С.В.* // «Сержант». № 21 (4/2001). http://siberia-iniatures.ru/forum/showthread.php?tid=341&fid=10&block=0.

Победа начинает коваться в бытовых условиях. В этой связи необходимо обратить внимание на вопросы религиозного фанатизма (обозначим этот фактор через Хф) и адаптируемости к изменяющимся условиям (обозначим этот фактор через Ха). Естественно, что эти факторы напрямую влияли на исход войны. Разделим эти факторы на пять уровней:

— сверхмалое значение фактора (Хфс и Хас),
— малое значение фактора (Хфм и Хам),
— среднее значение фактора (Хфр и Хар),
— большое значение фактора (Хфб и Хаб),
— сверхбольшое значение фактора (Хфх и Хах).

Предложенное, позволяет построить матрицу «Религиозный фанатизм» — «Адаптируемость к изменяющимся условиям» (рис. 3). В матрице символ «Г» означает синергетическое взаимодействие между выделенными параметрами.

		Религиозный фанатизм				
		Хфс	Хфм	Хфр	Хфб	Хфх
Адаптируемость к изменяющимся условиям	Хас	Хас Г Хфс	Хас Г Хфм	Хас Г Хфр	Хас Г Хфб	Хас Г Хфх
	Хам	Хам Г Хфс	Хам Г Хфм	Хам Г Хфр	Хам Г Хфб	Хам Г Хфх
	Хар	Хар Г Хфс	Хар Г Хфм	Хар Г Хфр	Хар Г Хфб	Хар Г Хфх
	Хаб	Хаб Г Хфс	Хаб Г Хфм	Хаб Г Хфр	Хаб Г Хфб	Хаб Г Хфх
	Хах	Хах Г Хфс	Хах Г Хфм	Хах Г Хфр	Хах Г Хфб	Хах Г Хфх

Рис. 3. Матрица «Религиозный фанатизм» — «Адаптируемость к изменяющимся условиям»

Рассмотрим эти факторы боле детально. К началу русско-турецкой войны 1877–1878 гг. турецкая военная форма была лишь частично унифицирована. Военная форма традиционно оставалась максимально приближенной к народному костюму. В 1877 г. турецкий солдат (как правило) одевался в синий однобортный мундир и широкие шаровары длиной до колена, полотняные или суконные, смотря по сезону. Принятого описания костюма солдата исторические хроники не сохранили. Существующее разнообразие деталей (форма и размеры всех этих деталей, а также общая длина сильно варьируются) покроя обмундирования заставляет предполагать, что единого образца, возможно, и не существовало. На-

пример, в доступных иконографических источниках имеются сведения о как наличии, так и отсутствии таких важных деталей, как:

— обшлагов,
— погон,
— карманов,
— воротников.

Исследователи считают, что все же наиболее распространенным был мундир длиной несколько выше колена, с невысоким стоячим воротником (одежда для жаркого периода года) и обшлагами «мыском». Естественно, что имелись дополнительные детали, в частности вокруг воротника и обшлагов, по борту и подолу, а также иногда и в наружных швах шаровар были цветные выпушки. В кавалерии и конной артиллерии имели место — лампасы на шароварах. Погоны из мундирного сукна также имели выпушку. Часто встречался мундир, напоминающий обмундирование французских зуавов в виде короткой куртки без воротника и погон, богато обшитой цветной тесьмой (рис. 4).

Необходимо, учитывая религиозный фанатизм, как движущую силу военных действий особо остановиться на одежде резервистов и ополченцев. Призванные в начале боевых действий резервисты (по отношению к основным кадровым воинам) получили новое обмундирование и выглядели во многом лучше, чем те, кто был «обстрелянным». Ополчение, по отзывам участников боевых действий, чаще всего оставалось в собственной (домашней и потому не очень приспособленной к длительным походам по сложной местности) одежде. Ополченцы получали от казны только оружие.

По сравнению с русскими солдатами и офицерами обмундирование турецких солдат было слишком легким, не приспособленным к конкретике настоящей войны. Особенно это было важно для зимы и для горных условий. При этом наблюдались недостатки турецкой армии в продовольственном снабжении. Религиозный фанатизм испарялся вместе с голодом и холодом, которые преследовали постоянно. Одновременно необходимо отметить, что в связи с зачаточным состоянием медицинской службы в армии противника, совокупность перечисленного приводила часто к значительным потерям от болезней. Зимой 1877–1878 гг. на дорогах, по которым совершали марш многочисленные турецкие войска оставались трупы (в отдельных случаях даже говорится «горы») замерзших солдат.

Рис. 4. Обмундирование пехоты Турецкой армии

Источник: https://uriadnik.livejournal.com/181218.html

В процессе похода к началу основных боевых действий многие батальоны турецкой линейной пехоты сильно обносились. Хроники говорят, что их мундиры приобрели из полагающегося темно-синего цвета сероватый или даже зеленоватый оттенок. Русские солдаты свое впечатление о внешнем виде противника излагали так: «У них этого нет, чтобы форма была: кто как попало, чего есть, того и надел. Кто в курточке, кто в чем. Есть, у которых фески, а то чалмы — разно одевались. Потом так больше по-русски одевались. С убитых снимали...». Однако даже

для генералитета не соблюдалось единообразие в форме. Вот, например, в каком виде встречал русского парламентера командир турецкой дивизии Ионид-паша: «...в однобортном пиджаке башлыкового цвета, с галунным шитьем на рукавах... в ботфортах и в красных, с черными лампасами, рейтузах в обтяжку».

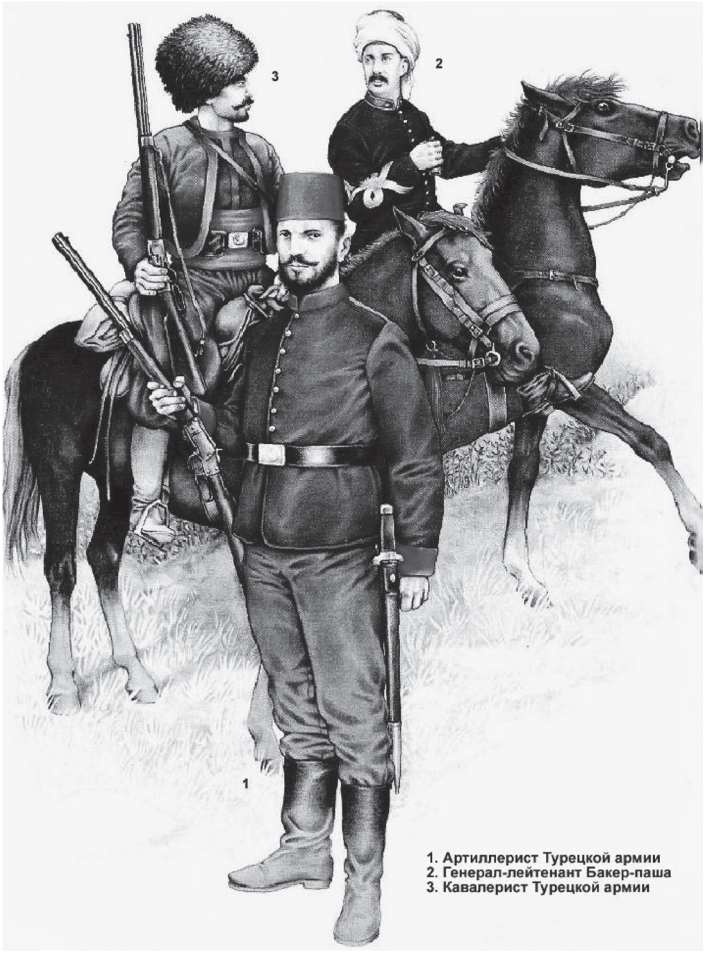

Рис. 5. К вопросу о разнообразии одежды воинов турецкой армии

Источник: https://uriadnik.livejournal.com/181218.html

Стараниями правящей элиты и правительству войне был придан религиозный характер. Но как отмечают историки, религиозный фанатизм был замешан на недостаточности общей культуры. Одновременно имелся большой недостаток воинского воспитания. Это приводило к тому, что турецкий солдат (в особенности ополченец) считал допустимым по отношению к противнику любые издевательства, зверства и глумление.

Возвращаясь к предложенной ранее матрице «Религиозный фанатизм»

«Адаптируемость к изменяющимся условиям» (рисунок 3) можно предложить следующую формализацию (положение армии по базовым костюмологическим аспектам):

— русская армия (солдаты и офицеры) имеют данные соответствующие следующему коду — Хаб Г Хфр;
— турецкая армия (солдаты и офицеры) имеют данные соответствующие следующему коду — Хар Г Хфх.

Как видим из сопоставления исход войны был частично заложен уже в том, что русская армия была более адаптирующейся к сложным условиям. При этом ей незначительно мешал религиозный фанатизм.

Предложенный анализ рассматривает костюмологические аспекты военных действий как важный фактор победы.

Смилькович Радош
Проф., д-р., Белградский форум за мир равноправных,
Сербия

НОВЫЕ ВЫЗОВЫ ПЕРЕД СЕРБИЕЙ И БОЛГАРИЕЙ

В освобождении Болгарии от турецкой империи Сербия по приглашению российского императора приняла заметную роль. Сербский король Милан направил все военные силы Сербии на войну. Турция потерпела поражение после тяжелых боев и потерь. Освободив Болгарию, народы Балкан получили историческую возможность стать лидерами своей судьбы. Конечно, было бы так, что великие капиталистические силы не сразу продолжали реализовывать свои стратегические цели. «Drang Nach Osten», а затем продолжение британского беспокойства о том, что фактический процесс потока мирного времени в Юго-Восточной Европе не наступает.

Тем не менее, Болгария успела создать мощное государство последние 140 лет и, как таковая, внесла вклад на Балканы, наконец, освободившись от имперской оккупации могущественной турецкой империи. Конечно, только после Первой Балканской войны Турецкая империя исчезла как имперская сила на Балканах. Но благодаря Кемалю Ататюрку ей удалось быстро встать и стать важным фактором в этой части Европы.

Интересы великих держав вскоре открыли новые мировые процессы, которые привели к двум великим мировым войнам в двадцатом веке. К сожалению, Болгария и Сербия в столкновении различных имперских интересов неохотно оказывались на разных сторонах, точнее на противоположных сторонах. Как сегодня, мощные империи определяют место для малых государств в соответствии с их интересами. Они готовы противостоять друг другу и ближайшие народы. В данном случае речь идет о народах, которые связаны со словенским происхождением и православной религией. На самом деле, это люди, которые чувствуют себя комфортно друг с другом как со своими сородичами. Эти люди традиционно социально-политически и религиозно связаны с самым сильным словенским государством — Россией. Близость является лишь первым из многих узы наших народов.

В этом контексте нельзя упускать из виду тот факт, что Россия, хотя одна из самых могущественных империй, не злоупотребляла своей словенской близостью с ними, чтобы использовать их в реализации некоторых своих имперских целей. К сожалению, основными факторами

нашего конфликта во время великих войн были и остались Великобритания и Германия. С учетом того, что Соединенные Штаты играют ведущую роль в последние десятилетия создания нового мирового порядка.

Эти страны всегда боялись сотрудничества великой России и славянских православных стран на Балканах.

То же самое в начале XXI века Сербию или ее правительство, Америка и Англия, предупреждают о любом сотрудничестве с Россией. Они дошли до того, что постоянно нападают на Сербию из-за сербско-российского центра в Нише, который наиболее непосредственно помогает всему региону в защите от стихийных бедствий. В то же время американцы расширяют и укрепляют свою военную базу в Косово, за что они не получили никакого согласия от Сербии. Американская пропаганда вместе с англичанами идет так далеко, что этот Нисский экологический центр был повышен до военной базы, хотя в нем нет ничего военного.

Поэтому на протяжении всего времени, когда Турецкая империя лишилась своего превосходства на Балканах, мира не было. Вскоре он заработал эпитет «бочек пороха», который все еще следует за ним. Великобритания дошла до того, чтобы подготовить прошлогоднюю резолюцию Совета Безопасности о провозглашении сербов геноцидом людей за преступления, совершенные в Сребренице, Босния и Герцеговина. Русское право вето не позволяло англичанам применять еще одно историческое зло для сербов в начале XXI века. Руководствуясь только своими интересами, англичане в этом случае показали, что сербские жертвы их не интересуют. Хотя они были первыми и самыми крупными в гражданской войне в Боснии и Герцеговине.

В этом контексте особое внимание уделяется агрессии НАТО в отношении сербского народа на Балканах в прошлом году двадцатого века. Фактически, агрессия была проведена Западом во главе с Америкой и направлена в Англию и спутники на Балканах. Во время подготовки агрессии этой западной имперской армии Болгария показала, что ее народ не готов сражаться против своей соседней Сербии. Будучи послом Югославии в Болгарии в то время, я участвовал в нескольких антивоенных митингах, организованных Антифашистским альянсом Болгарии под руководством профессора проф. др Велька Велканова. Болгарский народ проявил еще большую решимость против агрессии, хотя правительство поддержало бомбардировку Сербии и Черногории. Так, в контексте 140-й годовщины освобождения Болгарии болгары проявили во

время агрессии НАТО, что они находятся на стороне мира и свободы, а не для войны против соседней Сербии и их сербских братьев.

В этом контексте заслуживает замечания, что Империя США почти регулярно находила методы и средства для противодействия дружественным странам между собой, если это в его интересах. Сербы и Болгары в этой исторической ситуации распада Югославии не имели никаких причин для конфликта. Однако для капиталистической империи важно подтвердить себя фактором, определяющим, кто кому должен стать врагом.

Для балканских наций, Сербии и Черногории эта агрессия была особенным сюрпризом и разочарованием. Случилось так, что бывшие союзники и враги совершают агрессию над народом и государством, что в предыдущих войнах в двадцатом веке первенствовала в защите европейской цивилизации. Сербы погибали, спасая американских пилотов и других людей, сражающихся с фашистами.

Агрессия НАТО, совершенная в марте-июне 1999 года, помимо огромного материального и политического ущерба и захвата Косово и Метохии в целях создания квазигосударственных сил, поставила под вопрос предыдущие цивилизационные достижения. Она поставила под сомнение доверие среди ближайших стран. Спустя несколько лет после агрессии канцлер Германии Волганг Шредер сказал, что войны не должно быть и что агрессия против Сербии и Черногории была ошибкой.

Американская империя со своими союзниками совершила беспрецедентное преступление против Сербии и всех сербов, сначала организовала сатанизацию сербов, чтобы ввести санкции и жестоко уничтожить сербскую экономику. Согласно давно подтвержденным данным через санкции, Сербии отняли 150 миллиардов долларов США. А затем иностранные банки вытеснили из сербской экономики около двухсот миллиардов долларов и передали их имперским фондам. Более ста миллиардов долларов ущерба вызвала бомбардировка. И использование обедненного урана повлекло за собой результаты, последствия которых все еще неизвестны. Сербия занимает первое место в мире по раковым заболеваниям. Для того, чтобы парадокс был больше, они являются наиболее рассеянный в Косово и Метохии среди Албанцев.

Все это способствовало тому, что Сербия и Черногория осталась без ее когда-то сильной экспортной экономики. И в ближайшие десятилетия городским улицам и дорогам Сербии блуждают по животу на хлеб, рабочие и чиновники, которые в то же время производили материальные

блага и духовные ценности. И чтобы не забывать, они открыли новые возможности для саморазвития владельцам создаваемых ими товаров. Они возглавляемые Лигой коммунистов, инициировали возникновение самоуправления. О реализации реальных прав и свобод человека. Для трансформации Сербии и Черногории в страны капитализма западники, в частности, сделали учебники, в которых говорится, как стать богатым в коротком социальном процессе. Когда государство развивает систему, в которой богатые становятся богаче, а бедные еще беднее.

В этом контексте заслуживает напоминания о явлении хищения имущества в Косово и Метохии. Люди Североатлантического союза, которые вели военные операции в наибольшей степени получили уплату в этом. Все это говорит о том, что цивилизация достигла опасного пути, который может легко уйти в необратимые прорывы. Но это еще не все, во время агрессии Америка, согласно старому плану, построила большую военную базу на территории Сербии.

На востоке Косово, недалеко от Урошевца, на юге Сербии была построена крупнейшая военная база в Юго-Восточной Европе. Кроме того, мировое сообщество было проинформировано о том, что база Кэмп-Бондстил планировалась еще во время Второй мировой войны.

Немецкий политик Вилли Виммер вовремя предупредил канцлера Германии Ангела Меркель, в противном случае партийный босс, сказал что сербы не дали никаких оснований для каких-либо военных действий. Американский стратегический интерес представляет военное расположение ближе к границам России, а также к Северной Африке и Ближнему Востоку. Это не заняло много времени, и начались цветные революции в этом регионе, а затем волны беженцев из Азии и Африки. Возникает вопрос о том, почему Америка запустила такую историческую цепочку перемен в мире, которая приводит к неопределенной позиции и непредсказуемому будущему своего самого фундаментального союзника, Европейского союза.

Похоже, что Великобритания впервые поняла широту и глубину изменений, которые были начаты из Вашингтона Британцы первыми приняли решение о выходе из Европейского Союза. Как старая империя, она не могла заранее продвигаться и ждать, пока другие решат стратегические вопросы будущего планеты, на которой она всегда играла одну из ключевых ролей в пользу англосаксов.

В начале XXI века Сербия и Болгария столкнулись с тремя серьезными проблемами: Интеграция в Европейский Союз; членство в НАТО и строи-

тельство российского газопровода. На первый взгляд не должно быть никаких проблем в реализации этой интеграции и членства. Конечно, было бы несерьезно, если бы Сербия и Болгария могли принимать решения в соответствии с их интересами. Однако каждая из этих интеграций также требует удовлетворения некоторых особых интересов великих западных империй. Интеграция в Европейский Союз влечет за собой прекращение традиционных социальных и политических связей с Россией.

Наиболее резким примером является давление на Болгарию, чтобы отказаться от начала строительства южного газопровода. Это нанесло самый большой ущерб самой себе и Сербии. Вопрос в том, почему. Потому что империя не решила построить линию Южного трубопровода, потому что он откроет еще один путь экономического прорыва России на почве Западноевропейского союза. Естественно, ущерб был нанесен в основном маленьком странам Юго-Восточной Европы. Понятно, что из-за роли Болгарии в проекте была поставлена под сомнение дружба двух стран. Несмотря на это, что Болгария приостановила свою работу под давлением великих держав. Несмотря на это, что Болгария не сделала этого произвольно. Болгария не получила никакой пользы, принимая решение в соответствии с пожеланиями Американской империи.

Сербия является военным нейтральным государством, а Болгария является членом НАТО. Однако это не мешает их экономическому сотрудничеству. Если рассматривать пути и типы сотрудничества членами и не являющийся членами НАТО, то это будет видно на разных уровнях и в разных сферах, включая военные.

В конце концов, обе страны сотрудничали и продолжают сотрудничать с Россией. Сербия очень активна в сотрудничестве с несколькими членами Альянса и в целом. Сербия и Болгария сотрудничают во многих международных и двусторонних проектах в своей истории. Иногда в условиях, которые не были наиболее благоприятны для сотрудничества из-за давления, которое испытывали некоторые из великих империй.

Для того чтобы Сербия и Болгария представляли важные факторы мира и развития на Балканском полуострове, их сотрудничество необходимо. Самый недавний опыт сотрудничества с того момента, когда Запад ввел санкции против Сербии, особенно во время агрессии НАТО. Благодаря экономическому сотрудничеству наших народов, Сербы смогли бороться с проблемами, которые наносила агрессия на ежедневной основе.

Сам факт, что Сербия не принадлежит Альянсу, а Болгария является членом ЕС, указывает на значительную возможность сотрудничества в преодолении возможных проблем. Особенно в случае регулирования проблем, которые могут возникнуть. Я имею в виду Косово и Метохию, где находится военная база США.

В контексте этого рассмотрения он заслуживает внимания, чтобы обратить внимание на феномен Косово и Метохии как квази-государства Союза. Учитывая преобладание преступления, хотя он находится в статусе территории, управляемой мировым сообществом.

В этом году, когда прибывает 140 лет свободы Республики Болгарии, она председательствует в Европейском союзе, что Сербия является кандидатом на членство в Союзе, дает возможность для прямого сотрудничества людьми. Мы считаем, что наша традиционная дружба и сотрудничество будут укреплены.

Учитывая ускоренную подготовку к войне против России, Сербия и Болгария сталкиваются с исторической задачей совместно сделать все возможное, чтобы избежать этого. Давление продолжает подталкивать Сербию к санкциям против России, чего она не может сделать. Для сербского народа идея неприемлема делать что-либо против кого-либо. Особенно против России, которая в самых сложных ситуациях оказывала помощь нашей стране и нашему народу. США и НАТО долгое время готовили подготовку к войне против России, используя относительно измененную модель, которая была применена к распаду Югославии, а теперь и Сербии. США и НАТО долгое время готовили подготовку к войне против России, используя относительно измененную модель, которая была применена к распаду Югославии, а теперь и Сербии.

Конечно, обе стороны приобрели богатый опыт в подготовке нападений и защиты. Самое главное — весь мир приобрел ценный опыт в то же время и самое важное предупреждение о том, что война между великими державами приводит к краху современного мира.

Это возможность для двух братских стран, именно потому, что они принадлежат двум сторонам, использовать свои дипломатические возможности для содействия преодолению основных противоречий интересов между великими капиталистическими силами. Чтобы найти мирные средства и пути, которым откроет позитивное будущее мира, которое переживает беспрецедентные опасности.

Энтина Екатерина Геннадьевна
К.полит.н., доцент
Национального исследовательского университета «Высшая школа экономики»,
старший научный сотрудник
Института Европы Российской академии наук,
Москва, Россия

РОССИЯ НА БАЛКАНАХ: СКВОЗЬ ПРИЗМУ ВЕКОВ К ПРОТИВОРЕЧИЯМ СОВРЕМЕННОСТИ

Аннотация. Многовековая история присутствия России на Балканах наполнена самыми разными контекстами, историческими событиями и, безусловно, эмоциями. В XV–XVI веках отношения складывались в основном на основе религиозного единства: Россия воспринималась в контексте концепции «Москва — третий Рим» и абсолютной доминантой были православные миссии. С начала XIX века можно говорить о формировании межгосударственных отношений. Почти полвека весомая доля ответственности за стабильность на Балканах лежала на СССР. С распадом СССР, российское руководство рассчитывало сохранить за посткоммунистической Россией статус мировой державы, которым до этого обладал Советский Союз. Но его правопреемнице оказалось не под силу ни воспрепятствовать подъему национализма в Балканском регионе, ни выступить в роли внешней силы, способной урегулировать региональные конфликты. С 2000-х гг. Россия начала движение по пути прагматичного, но преимущественно конъюнктурного сотрудничества с отдельными странами региона. Последние пять лет показали, что имидж России, ее позитивное восприятие балканской общественностью, несмотря на кризис российско-европейских отношений, не только не ухудшились, но и возросли. Соответственно, основным инструментом формирующегося балканского направления внешней политики России должно стать системное гуманитарное сотрудничество.

Ключевые слова: Россия, Балканы, Русско-турецкая война, Юго-Восточная Европа, буферная зона, Европейский союз.

Многовековая история присутствия России на Балканах наполнена самыми разными контекстами, историческими событиями и, безусловно, эмоциями[1]. В XV-XVI веках отношения складывались в основном на

[1] Подробнее см.: *Энтина Е.Г.* Международный контекст европейской интеграции Западных Балкан. Монография. Серия «Доклады РАН»: доклад № 333 Института Европы РАН. М.: Институт Европы РАН, 2016.

основе религиозного единства: Россия воспринималась в контексте концепции «Москва — третий Рим» и абсолютной доминантой были православные миссии. С начала XIX века можно говорить о формировании межгосударственных отношений.

Так, первое сербское восстание (1804–1813 гг.) положило начало становлению отношений. Россия внесла решающий вклад в обретение Сербией статуса автономного княжества (1830 г.) Однако в общерегиональном плане на протяжении всего века Россия постоянно была вынуждена выстраивать свою балканскую политику как в условиях политической изоляции (первая четверть XIX в., период 1856–1878 гг.), так и с учетом реальной расстановки сил в Венском «концерте» великих держав. То же самое можно сказать и о поведении формирующейся балканской политической элиты, которая проводила свою политику прагматично, постоянно балансируя между Стамбулом, Веной и Петербургом, периодически включая в игру Париж и Лондон.

Большинство балканских государств, получивших независимость в результате победы русского оружия в русско-турецкой войне 1877–1878 гг., оказались перед сложным выбором между реализацией национальной программы и проблемой догоняющей модернизации. Выбор был сделан в пользу прагматичного развития, формирования основ национальной промышленности, развития инфраструктуры, привлечения иностранных инвестиций и бурного становления демократических институтов, ориентирующихся на Вену, Берлин и Париж.

В период между Первой и Второй мировыми войнами балканские страны и Россия претерпели не только внутренние трансформации, но и оказались по разные стороны исторического водораздела в формирующемся идейно-политическом расколе мира. Политика СССР в отношении, к примеру, королевской Югославии (до 1929 г. — Королевства СХС) во многом исходила из коминтерновского определения Югославии как «нежизнеспособного порождения Версальской системы» и была направлена на её развал. Это предопределило отсутствие дипломатических отношений вплоть до лета 1940 г., а фактически — до краха страны в «апрельской войне» и установления «союзных» отношений с эмигрантским правительством в июле 1941 г.

Крах Королевства Югославии в годы Второй мировой войны ввергли страну в кровавую драму гражданской войны, сопровождавшейся актами массового геноцида, преимущественно, сербского населения. По-

беда СССР и союзников по антигитлеровской коалиции привели к освобождению страны силами партизанского сопротивления, руководимого коммунистами. Россия (СССР) в то время сыграла решающую роль в создании новой, федеративной Югославии и в ее международном признании.

Тесные союзные отношения между странами были нарушены советско-югославским конфликтом 1948–1953 гг., а последовавшая в 1955–1956 гг. их нормализация на длительную перспективу не смогла снять взаимного недоверия и эпизодических кризисов в отношениях между правящими режимами. В то же время 60–70 гг. XX в. являли собой пример торжества прагматизма в двухсторонних отношениях. Несмотря на идейно-политические разногласия и взаимное неприятие советской и югославской «моделей» социализма, между странами активно развивались торгово-экономические отношения и культурное сотрудничество. СФРЮ стала крупнейшим внешнеторговым партнером СССР в Восточной Европе, а СССР — основным поставщиком в Югославию топливно-энергетических ресурсов. Другое, имеющее ключевое значение для России в Балканском регионе государство, Болгария, на протяжении всего послевоенного периода и вплоть до распада социалистического блока была полноценным его членом, включенным и в СЭВ, и в ОВД, а, кроме того, одним из наиболее надежных советских союзников в Европе.

Почти полвека весомая доля ответственности за стабильность на Балканах лежала на СССР. С распадом СССР, российское руководство рассчитывало сохранить за посткоммунистической Россией статус мировой державы, которым до этого обладал Советский Союз. Но его правопреемнице оказалось не под силу ни воспрепятствовать подъему национализма в Балканском регионе, ни выступить в роли внешней силы, способной урегулировать региональные конфликты. Причин было несколько.

Во-первых, по объективным основаниям позиции РФ на Балканах не шли ни в какое сравнение с возможностями Российской империи или СССР. Во-вторых, распад Советского Союза означал и изменение границ, в результате чего Россия оказалась отодвинутой на сотни километров от Балкан. В-третьих, российские руководители допустили существенные субъективные ошибки. И, наконец, в-четвертых, отечественные политики не были готовы примириться с тем, что лидеры балканских, особенно

славянских и «православных» стран, руководствуются не российскими политическими интересами, а интересами своих стран и народов либо личными соображениями. Сказалось унаследованное с советских времен отношение к странам и народам Юго-Восточной Европы: российское политическое сознание сопротивлялось признанию их самоценности, а в Балканах видели арену соперничества с Западом или, в лучшем случае, своеобразную буферную зону[2].

По этой причине в 90-е гг. XX века многие проблемы Кремль стремился решать не напрямую с балканскими странами, а путем переговоров с ведущими державами-соперницами — США, Германией, Великобританией, Францией. Руководствуясь этим принципом, Москва пыталась конструировать на Балканском полуострове выгодные для себя межстрановые комбинации вместо того, чтобы поддерживать регулярные и прагматические дву- и многосторонние отношения. Одновременно она, игнорируя долгую историю межэтнических конфликтов, априорно рассматривала допустимость ненасильственных этнотерриториальных изменений на Балканах. Такой подход неизбежно вел к тактическим и стратегическим просчетам, как в отношении собственно югославского конфликта, так и в формате выстраивания российско-европейских и российско-американских отношений. Подобный расклад лишь свидетельствует о том, что Россия как государство в тот период не имело никаких конкретных политических целей на Балканском полуострове и, тем более, какой-то вполне определенной стратегии. Ее действия, связанные с поддержкой преимущественно сербских интересов, были вызваны, скорее, необходимостью принимать участие в международных инициативах и тем самым не исчезнуть с международной арены. Общий итог балканской политики России в 90-е гг. настолько неудовлетворителен, что можно с полным основанием говорить об утрате ею рычагов влияния на полуострове к концу XX века.

Начало XXI столетия связано с активизацией российских позиций на Балканах, но насколько при этом можно говорить об обретении стратегии по отношению к региону, или это трансформировавшаяся политика разыгрывания «балканской карты», имевшая место на протяжении всей истории российско-балканских отношений и ставшая особенно очевидной в конце XX века?

[2] См.: *Романенко С., Улунян А.* Балканская политика 90-х годов: в поисках смысла// Pro et Contra. Т. 6. № 4. 2011.

«Выбор Москвы объяснялся следующими причинами: слабость экономик стран региона, вызванная войной и переходом от социализма к рыночной системе в 1990-е годы, традиционная историческая и геостратегическая важность региона для России, достаточно благожелательное отношение к России как богатой стране с близкой культурой, жители которой, согласно сложившемуся убеждению, готовы тратить деньги (вопреки общему среднему уровню жизни в нашей стране). Все это, правда, уравновешивалось различным отношением к такому присутствию со стороны местных элит»[3].

С 2000-х гг. Россия начала движение по пути прагматичного, но преимущественно конъюнктурного сотрудничества с отдельными странами региона. Говорить о наличии целостного балканского направления российской внешней политики не приходится. Так, из орбиты российского внимания фактически исключены Хорватия и Албания. Босния и Герцеговина как объект внешней политики де-факто существует только в формате взаимоотношений с Республикой Сербской и вокруг ее интересов. В попытках реализации «Южного», а затем «Турецкого» потоков возникла и тут же практически исчезла из поля международного взаимодействия Бывшая югославская республика Македония. До недавнего времени основная ставка делалась на Черногорию, Болгарию и Сербию. Со вступлением в евроатлантические структуры София утратила возможность принятия самостоятельных решений и отчасти желает, отчасти вынуждена идти в западноевропейском фарватере. То, как легко Россия проиграла партию за Черногорию, последовательно дружественную еще с имперских времен страну, прослывшую в последнее десятилетие «подмосковной Адриатикой» из-за того, что значительная часть побережья выкуплена российскими гражданами, свидетельствует о явной недостаточности российских внешнеполитических усилий на балканском направлении.

В сухом остатке «за Россией» (причем «за» здесь далеко от безоговорочной поддержки. Скорее, речь идет о том, что заданные объекты не рассматриваются как потенциально враждебные) остаются Республика Сербия и Республика Сербская. С Республикой Сербией тактического взаимодействия много: соглашение о стратегическом партнерстве, соглашение о свободной торговле, договоренность о согласованной по-

[3] *Пивоваренко А.* Современная Россия на Балканах: «мягкая сила» через инвестиции. Российский совет по международным делам. 16 мая 2014 года. http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=3707#top-content.

зиции по Косову, центр МЧС в г. Ниш, контрольный пакет акций в основном энергетическом предприятии — НИС, несколько оперирующих в республике российских банков, предоставленные на разные нужды государственные кредиты и межпарламентское сотрудничество, переговоры о ЗСТ Сербии с ЕАЭС. Формально — больше, чем с любой страной в Центральной и Юго-Восточной Европе. Однако на противоположной части весов аргументов тоже не мало. Объемы торгового сотрудничества Сербии с ЕС и Россией несопоставимы. На долю России приходится около 6,7%, на ЕС — более 60%. Если с Россией Сербия проводит около трех совместных военных учений в год, то с НАТО их так же в десять раз больше. В Косово расположена самая большая американская военная база в Европе. В 2016 году, что важнее, Сербия подписала протокол, по которому обязана обеспечить беспрепятственный проход войск НАТО по своей территории в случае необходимости. По сути это очень напоминает формат отношений стран Восточного партнерства с ЕС: обязанности есть, прав не много.

С Республикой Сербской ситуация еще неоднозначнее. С одной стороны, Россия является одним из гарантов Дейтонского мира, что не позволяет Западу игнорировать любые действия Москвы по Боснии и Герцеговине. С другой, действий за пределами границ Республики Сербской фактически не совершается. Ни с мусульманским энтитетом, ни с хорватским. Внутри сербской автономии политическая ситуация непроста: позиции президента Милорада Додика, безоговорочную ставку на которого сделала Москва, не очень прочны. В Республике сильны и американское лобби, и оппозиционные Додику настроения. В боснийском квази-государстве как на локальном, так и на федеральном уровне существуют два запроса: первый — на прорыв в области функционирования государства как института; второй — на системные инвестиции, создающие рабочие места. Ни того, ни другого в силу разных причин, прежде всего, в результате конфронтации с европейскими и американскими партнерами, российская сторона не предлагает. При этом любые российские инициативы в Республике Сербской страшно раздражают Запад, который видит в России не гаранта, а спойлера пост-Дейтонской Боснии. Обвинения в том, что именно Россия подрывает стабильность в Балканском регионе, активизировались еще с начала 2016 года и постепенно вошли в пиковую фазу, тем самым рискуя действительно превратить Балканы в очаг конфликтности.

Для того чтобы понять, насколько обоснованы обвинения Запада в «тлетворном российском влиянии на Балканах», стоит отметить несколько моментов. В первую очередь, как уже упоминалось выше, это несопоставимое по размерам экономическое присутствие. Россия, пусть и входит в «пятерку» основных практически во всех балканских странах, оказывается в ней с огромным отрывом и от ЕС, и Германии, Австрии, Италии. Кроме того, Россию на Балканах стремительно догоняет Китай. Участие ряда балканских стран (Болгарии, Сербии, Албании) в Черноморской организации экономического сотрудничества ощутимых дивидендов не приносит.

То же самое можно сказать и о военном присутствии и сотрудничестве в области безопасности. Болгария, Греция, Албания, Черногория, Хорватия являются членами НАТО. Македония имеет все шансы присоединиться к альянсу в ближайшие два года. Сербия является подписантом большинства стратегически важных соглашений о сотрудничестве с НАТО. В активе России, кроме мизерных поставок вооружений и центра МЧС в Нише, — совместные военные парады с Сербией и ежегодные совместные военные учения. В информационной сфере российские возможности также не велики.

Основные российские информационные агентства (RT, Спутник, вкладки в местные газеты) не имеют собственной повестки для Балканского региона и чаще всего не ведут вещание на местном языке. Присутствие пророссийских НКО и их работа объективно менее заметны, чем проевропейских.

Более того, и общественные настроения, которые ошибочно принято и у европейских, и у российских экспертов делить на «прозападные» и «пророссийские», демонстрируют в течение последних двадцати лет четкую устремленность к Европе. Противоречия в балканских обществах сегодня проходят вовсе не по линии «Запад-Россия». Они связаны с нарастающими внутрирегиональными проблемами: более отчетливым, чем десятилетие назад, пониманием своей «периферийности» в Европе, последствиями экономического, а затем миграционного кризисов, внутренними проблемами в Европейском союзе и вскрывшимся регрессом балканских политических элит.

Россия же при этом в последние пять лет не проявляла серьезной политической и экономической заинтересованности в Балканах (наиболее яркий пример этого Черногория, от борьбы за нейтральность которой Россия фактически отказалась), преимущественно используя свои эконо-

мические достижения в регионе начала 2000-х годов. Кажущаяся сегодня активизация российской внешней политики на Балканах является прямым отражением общего кризиса российско-европейских отношений.

Поддержка, в том числе, сепаратистских настроений Милорада Додика в Республике Сербской связана, в первую очередь, с опасениями Москвы о том, что «если она поможет приструнить Додика, попытается уговорить его сотрудничать с центральной властью и вообще будет содействовать превращению Боснии в более-менее управляемую страну, то результат у этих усилий будет один: Босния и Герцеговина еще сильнее сблизится с НАТО и ЕС. С точки зрения Москвы, Евросоюз не ведет себя достаточно конструктивно в российском приграничье, поэтому и у Москвы нет никаких причин вести себя конструктивно в приграничье европейском.

При этом Москва ни разу не позволяла себе какого-то шага, который можно было бы расценить как прямую поддержку сепаратистских устремлений боснийских сербов. Она может поддержать Милорада Додика в его претензиях к устройству боснийского госаппарата, но если речь заходит о территориальной целостности Боснии и Герцеговины, то Россия всегда выступает за ее сохранение»[4]. Таким образом, реальным спойлером в Боснии и Герцеговине Россия не является и не желает быть.

Примерно так же можно очертить ее роль и цели в сотрудничестве с Республикой Сербией — вторым оплотом сегодняшней балканской политики России. Москва последовательно поддерживает позицию Сербии по Косово, при этом очевидно дистанцируясь от участия в какомлибо диалоге Приштины и Белграда. Не начала российская столица и переговоры по будущему Соглашения о свободной торговле с Сербией в случае вступления последней в ЕС. Ведутся технические переговоры о присоединении Сербии к ЗСТ с ЕАЭС. Однако Сербия имеет отдельные договоры о свободной торговле не только с Россией, но и с Казахстаном и Белоруссией, и в этом смысле заключение подобного договора с ЕАЭС не повлечет серьезных изменений. Несмотря на очевидную неприятность ситуации с непредоставлением дипломатического статуса Центру МЧС в г. Ниш, российская сторона не оказывает никакого дополнительного давления на Белград с целью ускорить или повлиять на исход данного процесса.

[4] *Саморуков М.* Иллюзия близости: амбиции и возможности России на Западных Балканах. Московский центр Карнеги. 12 декабря 2017 года. http://carnegie.ru/2017/12/12/ru-pub-74975.

Таким образом, относительный рост популярности России в последние годы на Балканах связан не столько с активными действиям Москвы, сколько с неудачами предшествующего периода стабилизации Балкан силами ЕС и внутренними проблемами самого Союза, непосредственно влияющими на ситуацию в его мягком подбрюшье.

Кроме того, «большую часть работы по созданию России имиджа могущественной и влиятельной державы делают за Москву балканские политики, преследуя собственные интересы. Некоторые из них изображают российское всемогущество в негативных тонах, чтобы снизить требования Запада и ускорить интеграцию своих стран в евроатлантические структуры. Другие, наоборот, — в позитивных. Стремясь подать себя избирателям как истинных патриотов и националистов, они охотно расписывают преимущества от сотрудничества с Россией, хотя в реальности это сотрудничество может сводиться к короткому и формальному визиту в Кремль без каких-либо практических последствий»[5].

Обобщая, антироссийская информационная кампания Запада, запущенная в регионе, феноменальным образом предоставила России очередную возможность развернуть свою повестку на Балканах. Старания Запада представить Россию монстром, который вмешивается в ход выборов в Черногории, планирует убийство черногорского лидера Мило Джукановича, ведет активную антизападную кампанию в Сербии и Македонии, «запускает руку» в хорватский бизнес и другое, в чем за последние два года обвиняли Россию, парадоксально утвердили Россию в качестве «мировой силы» в глазах балканской общественности. Православные, традиционно прорусские силы в регионе увидели в этом возрождение «царской» России. Остальные — возвращение на мировую арену в качестве полноценного, а значит интересного для балканских политических элит, исторически балансирующих на великодержавных противоречиях, игрока. Де-факто отсутствующая внешнеполитическая стратегия России в отношении всего Балканского региона, материализовалась для политических элит и общественности на страницах региональных СМИ.

Безусловно, сложно спорить с тем, что лучшие возможности у России на Балканах были в начале 2000-х гг., когда она могла пользоваться методами экономического влияния, и в регион осуществлялись объем-

[5] *Саморуков М.* Иллюзия близости: амбиции и возможности России на Западных Балканах. Московский центр Карнеги. 12 декабря 2017 года. http://carnegie.ru/2017/12/12/ru-pub-74975.

ные российские инвестиции. К сожалению, они были реализованы или половинчато, или упущены. Но возможности для развертывания российской внешней политики на Балканах сегодня по-прежнему сохраняются, хотя их основные составляющие и изменились.

Ключевой инструмент российского влияния в Балканском регионе теперь уже не экономическое сотрудничество, не энергетика и даже не роль гаранта безопасности. Во всех упомянутых нишах прочно укрепились западные, к сожалению, на сегодняшний день враждебно настроенные по отношению к России структуры. Кроме них, экономическую инициативу России на Балканах перехватывают Китай и частично Турция. На энергетический диалог с Россией Европейский союз в среднесрочной перспективе вряд ли пойдет. Для него вся конфронтация с Россией в регионе во многом и разворачивалась с целью свернуть российские энергетические инициативы и добиться распространения Энергетического союза и Третьего энергетического проекта на всю сферу своего геополитического влияния. По плану, объявленному Жан-Клодом Юнкером 06 февраля 2018 года, западно-балканские страны должны принять на себя обязательства по энергетическому сотрудничеству с ЕС в течение 2019 года[6]. Быть гарантом жесткой безопасности в регионе, практически целиком подчиненном НАТО, современной России тоже было бы сложно. Она и не претендует на подобную роль на Балканах.

Однако последние пять лет показали, что имидж России, ее позитивное восприятие балканской общественностью, несмотря на кризис российско-европейских отношений, не только не ухудшились, но и возросли. Соответственно, основным инструментом формирующегося балканского направления внешней политики России должно стать системное гуманитарное сотрудничество. Все исторические, упоминаемые из статьи в статью, из года в год предпосылки к этому на Балканах, вне зависимости от страны — от Болгарии и Сербии до Хорватии и Албании — имеются. Именно поэтому России необходимо вспомнить, с чего начиналась история ее «балканского гамбита» несколько столетий назад и максимально вложиться в восстановление своей «мягкой силы» в регионе.

[6] A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans. European Commission 06 February 2018 https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf.

Devetak Silvo
Prof. Emeritus, Dr. Full professor at the Faculty of Law, University of Maribor
President of NPO "ISCOMET" — Institute for Ethnic and Regional Studies
Maribor, Slovenia

NEW EU STRATEGY TOWARDS WESTERN BALKANS[1] — HOW TO REMOVE OBSTACLES ON ITS REALISATION PATH?

Introduction

Taking into account the strategic importance of this region for the EU on one side and the entangled relations between the states in the area, which are ridged with political, ethnic and religious animosities and security risks on the other side, is the step by step integration of all states of the region into the EU the most important if not the only tool for the social and economic progress of these states and for improving stability and security of the area and of Europe as a whole as well.

The opportunity for Euro-Atlantic integration was offered to Western Balkan countries in 1999 in the aftermath of the Kosovo conflict. A cooperation agreement, the Stability Pact for Southern and Eastern Europe, was put in place in June 1999. This was an EU initiative but other countries (the US, Canada, Japan, Russia, Turkey, Norway and Switzerland) and a number of international organisations, were also involved. The pact had three major pillars — democracy, economy and security — and it opened the Stabilisation and Association Process (a first step towards potential EU membership) for the Western Balkans region. The Stability Pact was replaced by the Regional Cooperation Council in 2008.

The potential eligibility of the Western Balkan countries to become EU members was confirmed by the Thessaloniki EU summit in June 2003. The European Council expressed '… its determination to fully and effectively

[1] The term Western Balkans (in continuation WB) that is used to denominate the geo-political area that is the topic of this consideration, includes the former republics of Yugoslavia (Bosnia and Hercegovina, Macedonia, Montenegro, Serbia) and the former Yugoslav/Serbian province of Kosovo plus Albania. It doesn't correspond neither to geographic nor geo-political realities; it was ˝invented˝ by the EU in order to divide Bulgaria and Romania that were supposed to become the EU members from other Balkan countries.

support the European perspective of the Western Balkan countries, which will become an integral part of the EU, once they meet the established criteria' (Council of the European Union, 2003). Subsequently, Stabilisation and Association Agreements, which also include provisions for a Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA), were negotiated, signed and ratified by the EU and Western Balkan countries. The agreement with Macedonia entered into force in 2004, with Croatia in 2005, with Albania in 2009, with Montenegro in 2010, with Serbia in 2013, with Bosnia and Herzegovina in 2015 and with Kosovo in 2016.

In addition, the EU has promoted a network of horizontal free trade agreements between candidate countries using the umbrella of the Central European Free Trade Agreement16, which currently involves all six Western Balkan countries and Moldova.

Macedonia and Croatia obtained EU candidate status in 2004, Montenegro in 2010, Serbia in 2012 and Albania in 2014. Croatia started membership negotiations in 2005 and completed them in 2011, becoming the 28th EU member on 1 July 2013.

Montenegro started membership negotiations in 2012 and Serbia started in January 2014. The EU candidate status of Macedonia is frozen, notwithstanding six European Commission recommendations since October 2009 to open accession negotiations. The blockage has been Greece's reservations over the country's name and domestic rule of law problems (section 2). By December 2017, Montenegro had managed to open accession negotiations on 30 out of 35 chapters of the *acquis communautaire* (the body of EU law). The non-started chapters are competition policy, economic and monetary policy, environment and climate change, institutions and 'other issues'. Three chapters (science and research, education and culture, and external relations) have been already provisionally closed17. Serbia is less advanced. By December 2017, it had managed to start negotiation on only 12 chapters18 and had provisionally closed only two chapters — on science and research, and education and culture.

The way of WB countries towards European integration and values has proven to be more burdensome and lengthy than many had hoped a few years ago. As is stability and progress of WB in the vital interest of EU it is now of paramount importance to find out fresh, improved approaches of the EU policy towards the WB.

An entangled international environment

In elaborating new policies towards WB and in its implementation the EU has to be aware of the presence and interest of other international powers in the region. The WB is, due to their regional characteristics, a typical mid-region, exposed to the contradictory influences of the most influential agents of international relations which are usurping the political and socio-economic instability of the states and of the disunity of a region as a whole, also through adopting the historical confirmed approach *divide et impera*. The EU policy toward the WB has thus to cope with the interests of other states which are involved in this part of Europe.

WB is now just one arena in the standoff of geo-political interests of Russia and USA with both sides attempting to buy influence with investments, energy projects and assurances to take care of security of states in the region.[2] Turkey has been after 1990 "rediscovering" the Balkans.[3] The Gulf States have been struggling to keep pace with others in enlarging its presence and influence on that part of Europe[4] (also by spreading of Wahhabism). The endeavors of China to keep and enlarge its presence especially on economic field in WB countries contribute also to "raising a value" of Balkans in the current process of the new geo-political division of the world.[5] Germany, France and Italy called the attention that the EU should be given powers to rule on whether or not Chinese takeovers of

---

2 More info: http://www.heritage.org/europe/commentary/the-balkans-will-be-america-and-russias-next-virtual-battlefield or https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2009C19_rlc_ks.pdf ; accessed on 21 August 2017.

3 Alida Valić, Turkey's role in the Western Balkans, SWP Research paper, German Institute for international and security affairs, PP 11, Dec. 2016, Berlin; https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2016RP11_vcc.pdf ; accessed on 21 August 2017.

4 More details: https://gallery.mailchimp.com/02451f1ec2ddbb874bf5daee0/files/Gulf_State_Analytics_Monthly_Monitor_January_2015_01.pdf ; accessed on 21 August 2017.

5 More details: http://www.ecfr.eu/article/commentary_china_in_the_balkans_the_battle_of_principles_7210orhttp://www.balkanalysis.com/blog/2017/05/11/chinese-economic-cooperation-in-the-balkans-challenges-and-future-expectations/ ; accessed on 21 August 2017.

major European companies are motivated by political rather than economic goals what refers, of course, also to the WB.[6]

During his recent visit to Serbia Japanese Prime Minister Shinzo Abe on 16 March 2018 said that Serbia is crucial for the stability of the region and that he expects further development of relations in the economic and all other spheres. At this occasion he announced that his country would actively assist the European integration of Serbia and the region. Besides Serbia, Abe paid a visit also to the three Baltic States, Bulgaria and Romania. This tour was made in the context of the EU-Japan economic partnership agreement of 8 December 2017, which is in the process of the final approval by the EU.[7]

Within the EU, generally speaking, different levels of interest for the Western Balkans exist. Since the dissolution of Yugoslavia were especially Germany, Austria and Italy, because of various reasons, in "frontline" of the relevant EU policies towards this part of Europe. On the other side became Greece with its stand regarding the name of Macedonia the main obstacle for negotiating the inclusion of this country in EU and NATO.[8] As major powers use their financial and political clout to gain influence in the Balkans, weak local governments will continue to balance among competing nations.

U.S. is especially through their membership (under its supervision) in NATO enlarging its pre-eminence in the Balkans. Its "strongholds" in the region are Croatia, Kosovo and Albania. Slovenia could be treated as "pragmatic" member. Montenegro is regarding this question internally very divided. Serbia is openly opposing the membership in NATO and developing a policy of "equidistance" — as "candidate country" continuing negotiations for the association agreement (and subsequent membership

---

6 See: Germany, France and Italy plot EU power to block 'politically motivated' Chinese takeovers; Express, 21.u8.2017, London.

7 The objectives of the agreement is: to remove the existing barriers for trade, to help both sides to shape global trade rules in line with their high standards and shared values and to send a powerful signal that two of the world's biggest economies reject protectionism (!). See: http://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/eu-japan-economic-partnership-agreement/

8 More details: https://www.theguardian.com/world/2017/jun/13/macedonias-nato-hopes-rise-as-deal-with-greece-looks-feasible or http://www.balkaninsight.com/en/topics-and-specials/macedonia-name-dispute ; accessed on 21 August 2017.

in EU) and developing cooperation with Russia on economic and other fields (including on security matters as consultative member of Russian sponsored Collective Security Treaty organization Parliamentary Assembly while having also some cooperation agreements with NATO.[9]

The U.S. is taking the WB and its neighboring states first of all — in accordance with its newly confirmed policy of permanent confrontation with Russia — as the new cold war "front line", among others, by supporting the line that spans from the Black to the Baltic Sea (Romania, Poland, three Baltic States) and including also the states on the coast of Adriatic Sea, first of all Croatia, Albania and Montenegro. During his visit to Russian neighbors Georgia and Baltic states, aimed at assuring the USA support against the "Russian aggression" the US Vice-President Pence visited on 2 August 2017 Montenegro where he delivered a speech at the Adriatic Charter Summit attended by leaders of Montenegro, Croatia, Albania and Slovenia (all NATO members) as well as Serbia, Bosnia, Macedonia and Kosovo. He confirmed the Washington's commitment to the region and said Balkan states must be "resolute and uncompromising" toward Russia, which he called "an unpredictable country that casts a shadow from the East". He underlined that "Russia continues to seek to redraw international borders by force and, here in the Western Balkans, Russia has worked to destabilize the region, undermine democracies and divide you from each other and from the rest of Europe".

How to interpret this statement having in mind that it was said by the high representative of the country which has before 18 years bombed without the authorization of the UN Security Council the today Kosovo, Montenegro and Serbia what had as the result among other the unilateral changing of borders of Serbia by force — the secession of Kosovo. This country built in 1999 in Kosovo (without any international agreement) the military bases Bondsteel, which is the largest and the most expensive foreign military base built by the US in Europe, since the Vietnam War.

A permanent US military presence in south-east Europe is necessary to stabilise the region, argues a report by Washington-based think-tank the

[9] Serbia believes that it can build constructive and working relations with Brussels, Moscow, Washington, and Beijing. In general, Serbian policy is a multi-vector one, with Turkish, Arab and by prime minister Abo announced Japanese investments also being in place in this policy. In other words, Serbia is at the crossroads of many vectors.

Atlantic Council, which also warns of increased Russian attempts to exert influence. It said that a U.S. military presence could be modelled on the current Camp Bondsteel facility in Kosovo.[10]

The primary goal of the strategy of the U.S. is the confrontation with Russia and China in the context of general policy of the new division of power on the world scale. Therefore are there many reasons why it is not possible to take for granted that the strategic interests of EU and U.S. in Western Balkans are identical. A small example: How to explain that the Trieste meeting of Germany sponsored Berlin Initiative aimed at socio-economic development and future EU integration of the WB, with the personal engagement of Angela Merkel, was held at the same time as the Podgorica (a capital of the "fresh" NATO member) meeting of US sponsored Adriatic Charter chaired by US Vice-President Pence, which aim is to support the membership of the same countries in NATO and to create an Adriatic "frontline" — in cold war spirit — against Russia?

EU launched (finally) a new strategy and action plan

The viewpoints included in the State of the Union 2017 "Western Balkans enlargement: common destination" have been a good "starting point" for elaborating an advanced EU policy towards the Western Balkans.[11] However president of the European Commission Jean-Claude Juncker provoked perplexity among the political elite in the region with his call for a special strategy to prepare Serbia and Montenegro for EU membership by 2025.[12]

On 6 February 2018 the European Commission finally presented a new strategy towards the WB in which it resumed among other the responsibility to develop the following initiatives aimed at supporting the reforms of the WB:

---

[10] https://www.voanews.com/a/report-urges-permanent-us-military-presence-in-balkans/4141345.html.

[11] State of the Union 2107. Western Balkans enlargement: common destination. European Commission President Jean-Claude Juncker statement. European commission, 17 September 2017. https://ec.europa.eu/.../sites/beta.../western-balkans-enlargement_en.pd. (Accessed on 10 Oct 2017).

[12] Leigh Sir Michael, EU Expansion Receives an Unlikely Boost, STRATFOR, 29.11.2017.

1. To strengthen the rule of law. Existing tools, such as detailed action plans, will be expanded to all Western Balkans countries. Assessment of reform implementation will be enhanced, including through new advisory missions. Greater use will be made of leverage provided in the negotiating frameworks with Montenegro and Serbia.
2. To reinforce engagement on security and migration including reinforcement of cooperation on fighting organised crime, countering terrorism and violent extremism and on border security and migration management. Europol liaison officers will be posted in the region and Joint Investigation Teams will be further promoted and status agreements with the European Border and Coast Guard Agency concluded.
3. To enhance support for socio-economic development. This will include expanding the Western Balkans Investment Framework, a significant boost in the provision of guarantees to crowd in private investment, support to start-ups and SMEs and greater trade facilitation. A new reinforced social dimension will see more focus on employment and social policies, with increased financial assistance to support the social sector, in particular education and health. Funding under Erasmus+ will be doubled.
4. To support the development of a digital agenda for the western Balkans. This will include a roadmap to facilitate lowering roaming costs, support to the deployment of broadband and development of e-Government, e-Procurement, e-Health and digital skills.
5. To increase transport and energy connectivity within the region and with the EU, including new investment support. More effective use will be made of the Connecting Europe Facility in the Western Balkan countries. The EU's Energy Union should be expanded to the Western Balkans.
6. To support reconciliation and good neighbourly relations. This will include support to transitional justice, missing persons and increased cooperation in education, culture, youth and sport, and expanding the scope of the Regional Youth Cooperation Office. The Western Balkans will be fully associated to the European Year of Cultural Heritage; the EU — Western Balkans Heritage Route will be launched.[13]

[13] A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans. Communication from the Commission to the European

With the Annex to this instrument a time table for the announced actions was adopted including the supervision of their realisation. Almost all actions are allocated until 2019 when end the mandate of the present Commission.[14]

In this context the European Council on 6 February in its statement: 1) looks forward to the EU-Western Balkans Summit to be held in Sofia on 17 May 2018, which is expected to focus on reaffirming the European perspective of the region, launching concrete and visible initiatives to improve the physical and human connectivity within the region and with the EU, and addressing how to better engage together on shared challenges such as security and migration and 2) confirms that enlargement will be addressed by the Council in June (2018).

If Brexit will be as provided concluded until March 2019, could be this new policy towards the WB one of the first "foreign relations" actions of EU 27, as a confirmation of the credibility and functionality of the "new" EU.

The EU needs new ideas and fresh operational policies

The credibility of the EU will become point in question if the announced strategy will not be implemented in fruitful way, especially if people of the region will not be convinced that had the results of the EU policy changed the current problems in their country to the better and hence improved the quality of their life. The EU decision-making, administrative and consultative structure should ffirst of all elaborate more precisely the announced priority issues and disseminate them as far as possible, in a way that will be understandable for ordinary people. In the same language would be commendable to explain to people the membership prospects of all WB countries thus mobilizing them in favor of building up criteria which are necessary for becoming a member of the EU. The EU should declare

Parliament, the Council, the European economic and social committee and the Committee of the regions. European Commission, Strasbourg, 6.2.2018. COM(2018) 65 final.

[14] Annex *to the* communication from the Commission to the European parliament, the Council, the European economic and social Committee and the committee of the regions. A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the western Balkans. Strasbourg, 6.2.2018, com (2018) 65 final.

strongly it commitment to the close cooperation with the WB countries, aimed at realizing their overwhelming inclusion in the EU political and economic structure and in the emerging common foreign, security and defense policy as well. In assessing the results of the improved policy it will be commendable to be flexible: in addition to common criteria mandatory for all it would be necessary to take into account the traditions of each country, their so far achievements and specific interests.

In continuation I put forward some considerations that could be of use in further structuring and especially in implementing the new strategy towards the WB:

1. The EU policy should not follow the cold war philosophy, aimed at building new frontlines in confrontation with Russia, but should stimulate the progress of Balkans as an area of peace, security and progress — in the context of the future peace and stability in Europe in which construction and management should have the EU a decisive, autonomous role.[15] Therefore it is necessary to avoid the situation as it had been in the case of Ukraine when the EU platform for the Vilnius summit on the eastern neighborhood in 2013 put Ukraine in "or-or" position and thus contributes to the subsequent dramatic events in this country with so huge, obviously long-term negative consequences for the stability, peace and development of Europe as a whole.[16]

At the very beginning of that crisis the former American Secretary of Foreign Affairs, Henry Kissinger said: "The European Union must recognize that its bureaucratic dilatoriness and subordination of the strategic element to domestic politics in negotiating Ukraine's relationship to Europe contributed to turning a negotiation into a crisis. Foreign policy is the art of establishing

[15] See also: Devetak, Silvo, 2015. Europe on the Crossroads: Cold War or Creation of a Common Space of Peace, Security and Development. Zürich-Basel-Genf: Schulthess Juristische Medien AG 2015, ISBN 978–3–7255–7353-0, pp. 13–34.

[16] See also: Devetak, Silvo, 2014. EU Neighbourhood Policy with its Eastern European and Caucasus Countries — a Gap between good wishes and reality. In: Kellerhaus A., Baumgartner T. (ed.): EU Neighbourhood Policy — Survey and Perspectives, Collection for the 5th Network Europe Conference, Jerusalem, 20–23 October 2013. Zürich-Basel-Genf: Schulthess Juristische Medien AG, 2014, ISBN 978–3–7255–7027-0, pp. 41–82.

priorities… To treat Ukraine as part of an East-West confrontation would scuttle for decades any prospect to bring Russia and the West — especially Russia and Europe — into a cooperative international system".[17]

Perhaps could be the "integration process" of Serbia, if realized without "corrections", an example for how to implement the association / integration policy with the EU while maintaining good relations and cooperation with other countries. Any result in building such regional WB order could be a stimulant for searching similar solutions on all — European theatre.

2. The operational program for the realization of the new EU strategy should not be confined to the "classical model" — to the mere fulfillment of the requirements of the EU acquis communautaire,- but should stimulate developments that are in addition contributing to the progress of WB countries and of the region as a whole. For instance, the recognition and implementation of social and economic rights particularly for the most vulnerable social strata which is increasingly relevant in the context of general dissatisfaction towards politics and social disillusion, especially within the young generations[18] and groups of people who live "on the other side" of the poverty gap.[19]

3. The improved policy should include all the achievements of the activities within the Berlin Initiative also those that had not been yet realized by particular WB countries or by them as a whole.[20]

4. The realization of the improved EU policy would need also the revision of the EU negotiation process. At present, the EU negotiates the accession process largely with the elites of the WB. In the future it

---

17 Henry Kissinger: To settle the Ukraine crisis, start at the end. Washington Post, 5 March 2014.

18 According to the World Bank Development Indicator has been in 2016 the percentage of youth unemployment in labour force aged 15–24 as follows: B&H — 62,3, Kosovo — 57,7, Macedonia — 47,3, Serbia — 43,3, Albania — 39,8 and Montenegro — 37, 7. In comparison — EU — 22,7 and Germany 7,2.

19 According to the World Bank Development Indicator the following percentage of people lived in 2013 at 5,50 USD per day: Macedonia — 13 %, Albania — 10,3 %, Kosovo — 5,8 %, Montenegro — 2,4 % and Serbia — 2 %.

20 For instance, the free custom union and the youth forum.

will be necessary to elaborate ways and means for the inclusion in this process also the local communities, chambers of commerce and professional associations, civil society associations and institutions and similar entities. This will be the proper way to promote shared "values" or principles and to enlarge the pro-European attitude of the population. As to the civil society organizations it is necessary to support their independence and to avoid the situation, which could be discerned now, of transforming them into the "proxies" of EU delegations, particular states or political parties. Moreover it would be commendable to avoid the "privatization" and "bureaucratization" of the current and eventual new structures.

5. In realizing its improved policy should the EU develop cooperation with OSCE, especially on fields where the later has achieved remarkable results in developing activities, which contribute to reconciliation, stability and to democratic development of WB countries.[21]

6. As to NATO it will be commendable that the EU in constructive way evaluate carefully what is the common interest of both organizations concerning WB and what is the particular strategic interest of U.S. as a leading NATO power that does not coincide with the interest of EU and its (present and future) members in the Balkans area.

What would support the implementation of more efficient process of the WB modernization and of it European integration?

The European integration of WB countries and peace, stability and progress in this part of Europe as well could not be achieved only by considering and supporting the economic aspects of the situation or by bureaucratic negotiations on the adoption and realization of the EU acquis communautaire. Having in mind the current political, security and socio-economic circumstances in the WB and in each of the member countries in particular should the EU find ways and means for supporting, with adequate measures, the in continuation described two processes, which different aspects would create a favorable circumstances for the solution of

[21] Devetak, Silvo, 2016. The role of OSCE in the processes of stabilisation and democratic development of the European space. In: Collection for the 7th Network Europe Conference, Erevan, 15–17 July 2015, Zürich-Basel-Genf: Schulthess Juristische Medien AG, ISBN 978-3-7255-7529-9, pp. 17–38.

accumulated problems and thus for ensuring the step by step integration of WB countries into EU system of values:

First, reconciliation is conditio sine qua non for developing understanding, cooperation and progress of WB region. This is a very complicated and diversified task, which could be achieved by interconnecting material and spiritual values. I would like to draw the reader attention to the following proposals:

1. It is necessary to continue and conclude efficiently the persecution and punishment of the perpetrators of war crimes in the wars 1990–1999. The lack of sufficient coordination and close cooperation between international stakeholders and a general reticence on the part of the national authorities to engage meaningfully with past wrongs have resulted in a situation where many perpetrators of war crimes remain unpunished and individual victims have barely received any reparations. For the ongoing transitional justice processes to meaningfully further inter-ethnic reconciliation in the republics emerging from the former Yugoslavia, continued legal reforms and a pluralistic public discourse, which embrace a strong focus on the rights of victims of war crimes, are necessary.

The procedures at the international tribunal for former Yugoslavia in Haag will be closed soon. The persecution and punishment of persons who committed war crimes and crimes against humanity and the reparations of the victims will therefore remain in the hands of national jurisdiction and thus in many cases under the influence of the political elites in power. For instance, the prosecution of the leaders of the Liberation Army of Kosovo who allegedly committed war crimes and crimes against humanity during and after the war in Kosovo was impossible to organize in Kosovo. The international community thus established the Kosovo Special Chamber with the seat in Hague. EU nominated 19 judges of this court which are supposed to begin the trials soon.[22]

2. Existing narratives in the region are obstructing regional reconciliation and are cementing existing prejudices that can incite repetition, divisions, mistrust and denial. These negative attitude is supported, as illustration, by the existence of parallel, segregated (ethnic) schools, by teaching of history that create ignorance of pupils or

[22] More details: https://www.scp-ks.org/en ; accessed on 21 August 2017.

negative attitude towards the "others" and by a part of mass media in general.[23]

The EU should therefore support and make mandatory proper forms of reconciliation processes, which should be established both on bilateral (for instance: reconciliation between Serbs and Croats; between Bosnians — Serbs — Croats in Bosnia and Herzegovina; between Serbs and Albanians; between Macedonians and Albanians; between Slovenes and Croats and so on and so forth) and on multilateral, regional level as well. As to the later it will be commendable to organize common activities dedicated to the specific areas of reconciliation, aimed at finding ways and means for developing positive future activities and programs on these issues.

The exchange and cooperation of youth could be one of the main "tools" of reconciliation. At the Paris meeting of Berlin Initiative held on 4 July 2016 was as part of efforts to promote reconciliation in the region, an important emphasis given to the role of youth, with the establishment of a Regional Youth Cooperation Council. According to the Final Declaration by the French Chair of the Summit, this Youth Council will be modeled on the 50-year experience of the Franco-German Youth Office and will "support activities that promote reconciliation of the peoples as well as programs on remembrance, diversity, intercultural exchange, regional mobility, citizen participation and the promotion of democratic values".[24] But for the time being this initiative remains on paper as didn't receive the support of all states concerned.

It is necessary to overcome in a history rooted hatred that has been in the recent wars for dissolution of former Yugoslavia resumed and "flavored" with new ethnic, religious and political "incentives". The reconciliation is

[23] Clio in the Balkans, The politic of history education (ed. Christina Koulouri), Centre for democracy and reconciliation in Southeast Europe, Thessaloniki, 2002 and Christina Koulouri, History teaching and peace education in Southeast Europe, Hitotsubashi Journal of Art and Sciences 50 (2009), pp. 53–63, Hitotsubashi University, Tokyo. See also: Kosmas Kaprinis, The politics of history education in the Balkans: The youth generation as transmitter of reconciliation, International centre for ethics, justice and public life, 37, Brandeis University, Waltham, Massachusetts.

[24] Final Declaration by the Chair of the Paris Western Balkans Summit, 4 July 2016; http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Novinarsko_sredisce/Sporocila_za_javnost/2016/Declaration_Western_Blakans.pdf ; accessed on 27 July 2017.

not only the matter of politicians but first of all of other social factors who could developed the public opinion in a positive, constructive way regarding relations between neighbors — writers, poets, historians, philosophers, musicians, sportsmen, journalist and the similar social factors.

Having in mind the hesitation of political structures to assume this responsibility the reconciliation processes should be elaborated and launched in parallel where it is necessary by civil society organizations and religious communities. The EU should support and co-finance a well elaborated reconciliation projects coordinated by organizations and entities which have experiences and enjoy credibility in this field. The state authorities should assume the responsibility at least of not blocking if they are unprepared or unable to support these reconciliation endeavors.

The religion communities of the region and especially the monotheistic religions — Catholicism, Orthodoxy and Islam — could have a very important role in contributing to the conciliation, respect of otherness, peaceful inter-human relations and thus stability in the region of WB.[25] This was shown by the results of the project "Contribution of Religious Communities to Reconciliation, Respect of Diversity, Democracy, Human Rights, Protection of Minorities, Co-operation and Stability in South Eastern Europe (the so called "Maribor Initiative"), which was realized in the frame of the WT1 of the Pact on Stability in SEE in the period 2001–2003 by ISCOMET — Institute for Ethnic and Regional Studies from Maribor, Slovenia as coordinator; it was co-financed by the EU upon the decision of the Council.[26] In the frame

[25] General on this topic see: Devetak, S., 2007. Religious Freedoms in South Eastern European Countries in the Context of the Process of European Integration. In: Polzer M., Devetak S., Toplak L., Unger F., Eder M. (eds.): Religion and European Integration — Religion as a Factor of Stability and Development in South Eastern Europe. Edition Weimar, European Academy of Sciences and Arts, pp. 123–151.

[26] The aim of the "Maribor Initiative" Project was not the organization of ecumenical dialogue that is supposed to be the responsibility of the Churches and religious communities themselves but to organize well prepared and targeted discussions in SEE countries on the topics where the Churches and religious community could, due to their great influence on people's mind and behavior, contribute substantially, in common or each for itself, to the implementation of the objectives of the Project, i.e. reconciliation, respect of diversity, democracy, human rights, protection of religious and ethnic minorities, co-operation and stability" in SEE.

of the project were the first appeals of all major religious communities from the former Yugoslavia for "removal of the consequences of the war" and for "reconciliation and cooperation" adopted at the gatherings in Slovenia on 2 December 1994 and on 21 September 1997 respectively, followed by pertinent meetings in Serbia, Romania and Moldova.[27]

An important role in the process of reconciliation could have the veterans who fought on all sides. Symbolically is this issue considered in the new film "Men don't cry" made by a Bosnian war veteran. The film speaks about a group of veterans who fought on opposing sides during the Balkans wars have come together for a group therapy session organized by an international peace organization. As they open up and expose their inner conflicts to the others, it creates antagonism, but some unlikely alliances are also. The main actor Emir Hadzihafizbegovic, also himself a war veteran, said: "It seems to me that we who fought each other would have a much easier time in achieving peace and a civilized life than our politics, which haven't managed to do this for years".[28] Also this film indicates that it would be commendable — after prosecuting and punishing efficiently the perpetrators of war crimes and crimes against humanity — to stimulate the veterans from all side to contribute to the reconciliation process in the region in order to provide their children and grandchildren with better future.

Second, regional cooperation is a tool for consolidating peace, stability and progress of the region. In spite of time to time expressions of "good bilateral relations" between particular states and common "declarations of good will", for instance, at the periodic conferences of

---

The project based on the conviction that these values are conditio sine qua non for the development of those countries and for their inclusion in the European structures. These aims were pursued through different forms of interaction (debates, round-tables, conferences etc.) of people of "good will", believers and non-believers: religious dignitaries, members of religious communities, of civil society organizations and institutions, academics, researchers, civil servants and governmental functionaries, representatives of international governmental and non-governmental organizations etc.

[27] The appeals of these meetings see in: http://www.iscomet.org/images/documents/deklaracije/ISCOMET%20Documents%201991–2005.pdf.

[28] Men don't cry: Revealing Balkan Veterans' Emotions, Balkan Transitional Justice, Feature, 16 Aug. 2017.

these countries in the frame of the so called Brdo / Brijuni process[29] or at Berlin Initiative meetings sponsored by Germany[30] are relations between the countries which succeeded the former Yugoslavia still riddled with the revival of old animosities and especially with consequences of the wars in the nineties.[31] Regarding regional cooperation it will be commendable to consider the following proposals:

1. Bela Balassa, a professor of political economy at the John Hopkins University, defines economic integration as a "process and as a state of affairs. Economic integration comprises the set of political and economic measures to eliminate discrimination between economic units that belong to different national states. It represents the absence of discrimination between national economies".[32]

The "free trade" in the region shows the political diversities in the region that are somehow "covered' by the Central Europe Free Trade Agreements (CEFTA) on trade. But the poor trade between the WB countries could not be an enhancing factor for developing common interests in this field.

The Berlin Initiative has reached so far scarce results as for instance the signing of the Transport Community between EU and five WB countries, the proposal of Action plan to develop a Regional Economic Area (REA), aimed at consolidating a market of some 20 million people, and so attract investment and generate growth

---

[29] Brdo — Brijuni Process in informal cooperation initiated in March 2010 (at that time named as Brdo process) by Slovenia and Croatia to strengthen relations between the countries of the region of Western Balkans so that the strengthened cooperation in the region would help its faster progress towards the European integration. The most important meetings of leaders of Western Balkans States were July 2013, Brdo, Slovenia, July 2014 Dubrovnik, Croatia, June 2015 Budva; Montenegro, May 2016, Sarajevo, BiH and June 2017, Brdo, Slovenia. Next meeting is scheduled for 2018 in Skopje, Macedonia. http://www.mzz.gov.si/2%27/zunanja_politika_in_mednarodno_pravo/zahodni_balkan/brdo_brijuni_proces/ ; accessed on 22 August 2017.

[30] More general info: https://en.wikipedia.org/wiki/2014_Conference_of_Western_Balkan_States,_Berlin ; accessed on 20 August 2017.

[31] More general info: https://en.wikipedia.org/wiki/2014_Conference_of_Western_Balkan_States,_Berlin ; accessed on 20 August 2017.

[32] Bela Balassa, The theory of economic integration, Greenwood Press, 1961.

and jobs. The Action plan is in fact a 'declaration of intentions"; it is divided in four sections-trade, investments, mobility and digital integration. The Central European Free Trade Agreements (CEFTA) which members are all WB countries will remain the legal basis for the REA.

But the real political situation in the region is shown by the fact that it was not possible to come to the common understanding for any of this action. The treaty on Transport community was not signed by Bosnia and Herzegovina because of rejection of Republika Srpska, the establishment of REA was opposed by Albania and Kosovo who rejected also the ambitious project of the establishment of the Free customs union proposed by Serbia. Croatia and Slovenia rejected the participation in the Regional Youth Cooperation Council (RYCO), which is supposed to be seated in Tirana.[33]

However irrespective of that all these forms of regional economic cooperation — and new one that will be in due time elaborated — should be included and if necessary further elaborated in the improved EU policy towards the WB. It will be commendable to explore and elaborate properly new much more advanced forms of regional cooperation as are in illustration: 1) Cross-border cooperation and establishment of cross-border regions on the legal basis of the EU Regulation of 2013 on a European grouping of territorial cooperation — EGTC (for neighbors which are EU members) and 2) The stimulation of establishing the so called Euro regional Cooperation Groupings — ECGS on the basis of 3rd Protocol to the Madrid Convention of the Council of Europe (for all countries). It will be commendable also to stimulate the establishment of common regional entities in the fields of technology and sciences.

These forms of cross-border regional cooperation, if realized, would be the most clear evidence of the stability of the region and of cooperative attitude of WB countries (and Slovenia and Croatia) in the spirit of Westphalia regional order of international relations.

2. The Berlin Initiative was inspired by an overly optimistic approach that stimulating economic growth would automatically be

[33] The reorganisation of RYCO is included as a task in the new EU strategy of February 2018.

accompanied by increased efforts on democracy, rule of law and legal standards. Unfortunately this did not happen. On the contrary the annual 2016 country reports from the European Commission have highlighted that the region has witnessed a dramatic deterioration in democratic governance and the rule of law, despite the fact that in 2011 rule of law issues were placed at the heart of the accession process.[34]

Therefore it will be necessary to support and financed more targeted and relevant multilateral regional cooperation projects enhancing the cooperation and good neighborhood relations between the WB countries in the fields of culture, science, education etc. The already established ad probably re-organized Regional Youth Cooperation Council (RYCO) with the seat in Tirana and the functioning civil society forum could with well elaborated programs and their efficient management substantially contributes to the improved cooperative attitude in general and to new forms of constructive cooperation in the region.

3. National minorities should become a bridge of cooperation, good neighborhood and stability of WB. The WB region is a patchwork of national minorities of nations living in new sovereign states in neighboring country before but Albania being a part of a common state. The control of one's ethnic territory has been the main goal of the nationalistic wars in WB. Besides due to the former migration a great number of members of "other" ethnic origin are living not in "their" nation state but in "another" state and not enjoying the rights deriving from the constitutional status of a national minority.

Due to the fact that in the region are all political entities based on ethnicity could be the interest of the "mother nation" for "its" minority in neighboring state a source of conflict and political tensions. The most dangerous thing in this regard will be the spreading of ideas that it is necessary to unite all Albanians

[34] Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, "2016 Communication on EU Enlargement Policy", COM(2016) 715 final, 9 November 2016, p. 3. ; https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_strategy_paper_en.pdf ; accessed on 21 August 2017.

(currently living in Albania, Kosovo, Macedonia, Montenegro and Serbia) and all Serbs (at least those currently living in Serbia, B&H and Northern Kosovo) in one state or "ideas" that is necessary to "adjust" the borders in order to satisfy the national interests and ensure peace in the region.[35]

This is the main reason why it is necessary to affirm another role of national minorities in inter-state relations. The "declaration on democracy, human rights and protection of persons belonging to ethnic and religious minorities in south-eastern Europe" adopted on 25 February 2001 by the participants of the conference organized by ISCOMET from all parts of former Yugoslavia was the first action dedicated to this goal.[36]

4. In this context it will be commendable to consider the support of advanced ways and means of protecting minorities than are the classical one mostly embodied in inter-state agreements. One of the already functional forms is the creation of the so called "common cultural spaces", which enable free linguistic and cultural flows across the (open) state borders while respecting the states" sovereignty and territorial integrity and not interfering in internal affairs. A valuable indication on what should be corrected are included in the evaluation reports of the UN and Council of Europe treaty bodies concerning the implementation of relevant international treaties on the rights and the prohibition of discrimination of the members of

[35] Dana Rohrabacher, responsible for the US House Foreign Affairs Subcommittee on Europe, Eurasia and Emerging Threats in a letter sent in February 2017 to than president of Serbia proposed the division of Macedonia between Kosovo and Bulgaria while would Serbia obtain the suzerainty over the "majority areas" in Kosovo. He had repeated the same "ideas" to the Albanian TV Vision Plus. See: Zola Mateo, "Nuovi confini per i Balcani", la proposta shock di un politico Americano. East Journal, 1 March 2017.

[36] Bled declaration on democracy, human rights and protection of persons belonging to ethnic and religious minorities in south-eastern Europe adopted at the 3rd international conference «democracy, human rights and protection of persons belonging to ethnic and religious minorities in south-eastern Europe», Bled, Slovenia, 23 — 25 February 2001. See: http://www.iscomet.org/images/documents/deklaracije/ISCOMET%20Documents%201991–2005.pdf ; accessed on 21 August 2017.

national minorities.[37] Besides all the WB countries (plus Slovenia and Croatia) had ratified the Protocol 12 to the ECHR (2005) thus opening the way to the European court on human rights for the acts of discrimination regarding all provisions of ECHR which include also the rights of the members of national minorities (before was this related only to art.14 of ECHR).[38]

5. Macedonia is the only country of ex-Yugoslavia that has not open border problems with its neighbors. Despite the repeated pledges by both the EU and the countries of the region, there has been no progress in solving these disputes. The latest stand-off between Croatia and Slovenia, with Croatia refusing to accept the Court of Arbitration's ruling on the maritime border demarcation in the Bay of Piran does not set a good example to the region.[39] Unresolved border disputes, especially those between the EU member Croatia and its other Western Balkan neighbors (Serbia, B&H, and Montenegro) undermine the credibility of the EU enlargement process itself and of the member state directly concerned in particular.[40] The president

[37] The reports of UN treaty bodies supervising the implementation of international instruments on human rights and prohibition of discrimination in general and the rights of women and children in particular and the reports of treaty bodies supervising the instruments of CoE regarding the rights of minorities and the protection of regional and national minorities' languages.

[38] At this writing only 10 EU members have ratified this very important Protocol to the ECHR (Croatia, Cyprus, Finland, Luxembourg, Malta, Netherlands, Portugal, Romania, Slovenia, and Spain).

[39] Slovenia and Croatia have unresolved border dispute since dissolution of Yugoslavia in 1991. Following a series of unsuccessful attempts to resolve the dispute over their land and maritime boundary, Slovenia and Croatia, with the facilitation of the European Commission, signed on 4 November 2009 an arbitration agreement establishing an arbitral tribunal in order to define the border between Slovenia and Croatia. On June 29th 2017 Arbitration Court deliver the decision. While Slovenia has said that it would respect the ruling, Croatia has warned that it no longer recognizes the authority of the court, as has contested the arbitration procedure and the court's competence since 2015, after it was revealed that a Slovenian official had contacts with the Slovenian member of the arbitration tribunal. https://euobserver.com/justice/138376 or http://www.vlada.si/en/projects/arbitration/; accessed on 22 August 2017.

[40] See also: Erwan Fouéré and Steven Blockmans, The ´Berlin Process´ for the

of the European Commission Juncker repeated at several occasions that the EU is "not willing to import" open border problems through the membership of the given state. Nevertheless should the European commission be adequately "involved" in searching solutions for the border problems between the WB countries (and between Slovenia and Croatia as well) as it is obvious that these countries are not able to find solutions by themselves. The cooperation with OSCE in this regard will be useful.[41]

6. Signs of sub-regional arms race in WB could be noticed on the horizon produced also by the request of the US that all NATO members spend at least 2% of their GDP for armament. Similar consequences have the providing of armament (some for granted) to Serbia by Russia. The establishment of the army of Kosovo if the current proposals of national political factors will be realized will also have an impact on the regional balance of power.

Among other necessary measures is therefore of paramount importance that in January 2015 B&H, Croatia, Serbia and Montenegro assumed from OSCE the responsibility for the implementation of the Sub-Regional Arms Control Agreement elaborated in 1996 in the frame of Article IV of Dayton Peace Agreement, which provides legal commitment to specific reduction methods, extensive exchange of information and intrusive inspections thus reducing the risk of a new escalation of conflicts. It establishes ceilings in five categories of conventional armaments: battle tanks, armored combat vehicles, artillery pieces, and combat aircraft and attack helicopters.[42] Albania, Kosovo and Macedonia

Western Balkans — Is It Delivering? Centre for European Policy Studies (CEPS), 11 Aug 2017; https://www.ceps.eu/publications/%E2%80%98berlin-process%E2%80%98-western-balkans%E2%80%93-it-delivering; accessed on 21 August 2017.

41 Representatives of national boundary commissions from various OSCE participating States discussed on 2 November 2016 in Vienna legal aspects of international boundaries and specific national experiences. Indicative is the fact that experts from the WB countries B&H, Croatia, Kosovo and Serbia didn't attend this meeting.

42 See more: http://www.osce.org/cio/119597?download=true ; accessed on 21 August 2017.

should be included in this agreement. But to the contrary there are signs that the WB countries are trying to build up their armies in spite of the very poor economic and social circumstances in which the population live.

7. Contrary to the present situation should the political and other reliable factors make permanent efforts for improving and developing further the Westphalia pattern of relations in the WB (including Slovenia and Croatia) based on the modern sovereignty of states, non-interference in internal affairs, respect of otherness and fruitful bilateral and multi-lateral cooperation.[43] The use of the existent international contracts on the peaceful solution of conflicts and adoption if necessary of new one should be an important element of the regional Westphalia system. The regulation of open border issues in "good will" and the "elimination" of borders as obstacles for good neighborhood relations would be one of the corner stones of this process. This system would be the final result of successful development of diversified regional cooperation.

As it have been made by countries constituting the so called Vishegrad group[44] should also the WB develop a common view at least on some basic international issues concerning all of them. For instance, in regard to the process of integration with the EU they could develop consultations and group's view on some issues of common concern. The already EU members — Slovenia and Croatia — should support the justified endeavors of all WB candidates and not make selections or even block negotiations in accordance with their selfish interests. Such a pattern of behavior could be developed also concerning other international issues.

---

[43] More on Westphalia order regarding Europe sees in: Henry Kissinger, World Order, Penguin Books. 2014. pp. 41–91.

[44] It was established on 15 February 1991 in the Hungarian city of Vishegrad by the than leaders of Czechoslovakia, Poland and Hungary and is after the dissolution of Czechoslovakia to Czech Republic and Slovakia known as V4 group. In spite of differences between them regarding domestic system and international politics they manage to keep unity regarding European integration, regulation of migration issues and similar matters.

These countries have so far already developed similar cooperation — in the spirit of mere declarations of good will — through the so called Brdo / Brijuni meetings of leaders which next is scheduled in 2018 in Macedonia.[45] In these frame has been also developed the activity of the German sponsored Berlin Initiative (2014–2018). The stupid allegations of the narrow minded (or by foreign powers stimulated) regional politicians that such cooperation represents the "revival" of former Yugoslavia are "out of order". This cooperation and expression of common will on international theatre would be the up-dated form of the organization of this part of Europe in the spirit of modern regional Westphalia order. This would be the real, effective movement of these countries out of the vestiges of history and towards their European integration thus contributing to the creation of an area of peace, stability and prosperity of the region as a whole and of particular states as well. Such a process will also enhance the autonomy of the region in the context of both European and Euro-Atlantic (NATO) integration.

References

1. Devetak, Silvo, 2016. The role of OSCE in the processes of stabilization and democratic development of the European space. In: Collection for the 7th Network Europe Conference, Erevan, 15–17 July 2015, Zürich-Basel-Genf: Schulthess Juristische Medien AG, ISBN 978-3-7255-7529-9, pp. 17–38.

[45] Conclusions of the Brdo-Brijuni Process Leaders' Meeting Brdo, Slovenia, June 3, 2017; http://www.up-rs.si/up-rs/uprs-eng.nsf/e21815fbba1b0422c1257af600468278/d1301b6a1774f88dc1258136002de05b/$FILE/Conclusions_Brdo-Brijuni%20Process.pdf ; accessed on 21 August 2017; Conclusions of the Brdo-Brijuni Process Leaders' Meeting, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina, May 28–29, 2016; http://www.up-rs.si/up-rs/uprs.nsf/cc1b0c2e0c8f0e70c1257aef00442bbd/757ac40282a4b87ec1257fc3002aeaf4/$FILE/THE%20CONCLUSIONS%20OF%20THE%20BRDO%20BRIJUNI%20PROCESS%20LEADERS%27%20MEETING%20SARAJEVO%20BOSNIA%20AND%20HERZEGOVINA%20MAY%2029%202016.pdf ; accessed on 21 August 2017; Conclusions of the Leaders' Meeting of the Brdo-Brijuni Process, Budva, Montenegro, 8 June 2015; http://www.up-rs.si/up-rs/uprs.nsf/cc1b0c2e0c8f0e70c1257aef00442bbd/7926dc9d75d686b3c1257e5f0029991f/$FILE/2015-06-08%20CONCLUSIONS%20OF%20THE%20LEADERS.pdf ; accessed on 21 August 2017.

2. Devetak, Silvo, 2016. OSCE as promoter of dialogue in the processes of creating stability and development of the European space — from Lisbon to Vladivostok. In: Future of the World between Globalization and Regionalization, Proceedings of the Eleventh ECPD International Conference. Belgrade: European Centre for Peace and Development (ECPD), pp. 108–129.
3. Devetak, Silvo, 2015. Europe on the Crossroads: Cold War or Creation of a Common Space of Peace, Security and Development. In: New Balkans and Europe — Peace, Development, Integration; Proceedings of the Tenth ECPD International Conference on Reconciliation, Tolerance and Human Security in the Balkans, P. Ostojić, J. Bradley, A. Kawato (eds.). Belgrade, 2015, ISBN 978-86-7236-092-9, pp. 69–86.
4. Devetak, Silvo, 2014. EU Neighbourhood Policy with its Eastern European and Caucasus Countries — a Gap between good wishes and reality. In: Kellerhaus A., Baumgartner T. (ed.): EU Neighbourhood Policy — Survey and Perspectives, Collection for the 5th Network Europe Conference, Jerusalem, 20–23 October 2013. Zürich-Basel-Genf: Schulthess Juristische Medien AG, 2014, ISBN 978-3-7255-7027-0, pp. 41–82.
5. Devetak, S., 2007. Religious Freedoms in South Eastern European Countries in the Context of the Process of European Integration. In: Polzer M., Devetak S., Toplak L., Unger F., Eder M. (eds.): Religion and European Integration — Religion as a Factor of Stability and Development in South Eastern Europe. Edition Weimar, European Academy of Sciences and Arts, pp. 123–151.
6. Fouéré Erwan, Blockmans Steven, The ´Berlin Process´ for the Western Balkans — Is It Delivering? Centre for European Policy Studies (CEPS), 11 Aug 2017. https://www.ceps.eu/publications/%E2%80%98berlin-process%E2%80%98-western-balkans%E2%80%93-it-delivering.
7. Kaprinis Kosmas, The politics of history education in the Balkans: The youth generation as transmitter of reconciliation, International center for ethics, justice and public life, 37, Brandeis University, Waltham, Massachusetts.
8. Kissinger Henry, World Order, Penguin Books. 2014. pp. 41–91.
9. Koulouri Christina, History teaching and peace education in Southeast Europe, Hitotsubashi Journal of Art and Sciences 50 (2009), pp. 53–63.
10. Leigh Sir Michael, EU Expansion Receives an Unlikely Boost. Stratfor Wolrdview, 29. 11.2017.
11. Dabrowski Marek and Myachenkova Yana, The Western Balkans on the road to the European Union. Policy ContributionIssue n°04, February 2018. Breugel.

12. Mirčev Dimitar, 2015; Balkanski Megaetnikum — nacionalne doktrine makedonskih sosed (The Balkan's mega-ethnic — National doctrines of Macedonian neighbours) ; FDV, Ljubljana, https://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/zalozba/pages-from-balkanski-megaetnikum_2016.pdf?sfvrsn=2.
13. Petković Toni, Fight for great Serbia: Myth and reality, Centre for Southeast Europe studies, University of Graz, Working papers series, 3 (2009).
14. Resielence in the Westen Balkans (Ed. Sabina Lange, Zoran Nechev and Florian Trauner). EU Institute for Security Studies, Report No 36. Paris: August 2017.
15. State of the Union 2107. Western Balkans enlargement: common destination. European Commission President Jean-Claude Juncker statement. European commission, 17 September 2017. https://ec.europa.eu/.../sites/beta.../western-balkans-enlargement_en.pd. (Accessed on 10 Oct 2017).
16. Valić Alida, Turkey's role in the Western Balkans, SWP Research paper, German Institute for international and security affairs, PP 11, Dec. 2016, Berlin. https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2016RP11_vcc.pdf (accessed on 21 August 2017).
17. Zola Mateo, Nuovi confini per I Balcani. La proposta shock di un politico Americano, EaST Journal, 1.3.2017.

Kypriotelis Efstratios
PhD,
Greece

THE RUSSIAN-TURKISH WAR (1877–1878) IN THE THREE DIMENSIONS OF TIME AND THE THREE HISTORICAL EPOCHS — GEOSTATEGIC TRENDS

1. DIALECTIC PREHISTORY AND HISTORY

1.1. Objective reality of the Russian — Turkish War of 1877–1878

From a global point of view, the Russian-Turkish war of 1877–78 recapitulates the content of three historical seasons: the old society, the feudalism, expressed in the failure to resolve the Eastern issue, the modern and dominant capitalism, which passes into its monopoly stage, with recourse to its development in external sources and to a return to de-economic methods, primarily military, inaugurating colonization and homonymous geostrategic classes, geo-economic and geopolitical, spheres of influence, zones of vital interests, etc. The rising, finally, new society, the socialist, as expressed in the historical act of the Paris Commune. From a European point of view, it ended the history of the Russian-Turkish Wars and, in general, the wars of this kind in Europe. From the socio-historical point of view, in the 1870s, the national-democratic movements, the homonymous reforms and revolutions were completed, and the era of socialist revolutions began, and the reconciliation of the English bourgeoisie with feudalism was exported to the international field. In this way the Eastern Question was arisen with Turkey as the guarantor of the Western Confessions, to this day. Finally, from a national-democratic point of view, this war is linked to the capitalist reconstruction of the Balkans and in its context is the birth of Bulgaria.

The withdrawal of feudalism left unresolved the Eastern Question (EQ), which marks the Balkan and general world affairs. The typical representative of era of feudalism, the Ottoman Empire (OA), decayed historic, and its dissolution suspended, due to the geostrategic intervention in the Russian-Turkish war of 1877–1878. The OE became a vassal of England under

imperialism, thus joining the dynamics of USA and Euro-Atlantic Structures (EAS). Failure to resolve the EQ has direct consequences on the economies of the countries of the Balkans. Simultaneously with the battered OE the strategic orientation of the Greek bourgeoisie primarily and secondarily Bulgarian, looked forward to the expansion of economic space. This trend was hampered by the bourgeoisie emerging nation-states, which looked forward to sharing territories and markets. Bourgeoisies cancelled the idea of federal democracy, which existed from the late 18th century at the request of the uprising against the OE, but still considered timely and 19th century. The urban intelligentsia of that time was positive for a federation of the Balkans, believing that in this way would be achieved the development of the region in economic and political level, avoiding conflicts among them and independence from the imperialist plans of the European states.

The economic organization of the Balkan countries based on the participation of the state and this form of organization is effective for newly created urban communities. The nation-state was the only entity that was able to provide the necessary infrastructure and the necessary improved management methods. The bourgeoisie was facing the need for a social direction of production turned it to state control and strengthened state structures creating in this way conditions to get government control by international institutions (EU, NATO, UN, etc) and the control to be converted to supranational. The Balkans characterized by ethno-national cultural elements which affected the relations of countries with both systems. The cultural element was and is strong and yet is not strong bond between them. The common cultural characteristics were not being standing power enough to set barriers in war between each other or join in opposing camps, the two great wars. The wars in the Balkans have shaped the political — economic life. First the war between Russia and Turkey has a bilateral form but in fact contributing parties were more. One side is Russia and the Balkans together, the core is the Russia with historical dynamic creation of a constitutional state and the possibility of progressive fulfilment of the mission under capitalism. Balkan countries were claimed their existence in the formation of nation-states.

In Russia, land reform was completed in 1861 and the two classes, the bourgeois and the labour class through urban culture collide with feudalism. Russia puts the foundations of industrialization and urban progressive class collides with feudalism, whereas the Balkans conflict with feudalism seeking

their national identity. The feudalism in the Balkans is expressed through the Ottoman Empire (OE). Secondly, the logic of the Russian-Turkish war had two sides that its sovereignty over the Ottoman Empire and the liberation of the Balkan countries and the other had as a goal the dissolution of OE. The opposing side Turkey and "allies" have aimed sovereignty in South East Europe which can could be achieved by dissolving the OE or by sovereignty in what could be left from the dialysis of OE, to be preferred the latter, under the fear of creation powerful states in the Balkans, with the territorial expansion to residues of OE. If the declining OE collapsed, would create a power vacuum in the region and the emerging countries of the Balkans and other major powers, especially Russia will benefit disproportionately from this. The geostrategy set an attitude toward events that could change the geopolitical and geo-economic balance on routes to the origins of resources in the Eastern Mediterranean and the Bosporus. The geostrategy of dissolving or dominance had as main representative England, were growing at the monopoly stage. The historical legitimacy was on the side of progress and Russian-Balkan alliance with the capitalist integration of Russia, the transition to capitalism of the Balkan countries and the elimination of feudalism in the region. The move towards progress found resistance from anachronistic Ottomanism and state monopolies. The expression of the resistance during the war, on the battlefield and in politics, was unable to stem the social progress that was expressed primarily through the Treaty of San Stefano.[1]

The Balkan states acquire sovereignty with the Treaty of Berlin, which is the beginning of the passage from prehistory to history in the Balkans. The logic of the Treaty of Berlin is purely "distributive"[2] and supplemented by that of "exchange", i.e. "land for peace" and "Money for peace".[3] Which, although the first in detachment from all other European

[1] This treaty involves progress based on historical conditions of the time, anti-feudalism and the incitement of capitalist development in Russia and the Balkans. …While intra-Balkan context was favourable for Bulgaria, unfavourable for Greece etc. The main decision was that of the independence of Serbia, Romania, Montenegro and Bulgaria and significant benefits for Russia against the Ottoman Empire.

[2] Ntouskos, P., 2000. *Geostrategy and Contemporary World*. Athens: Gutenberg, p. 122.

[3] ibid, p. 122–123.

states, territories of the Ottoman Empire for peace, and the second in pure capitalist practice, where for example Bessarabia to Russia devolved with financial compensation.[4] In the case of Romania we have exchanged national independence, essentially "power over property", which in other circumstances was destined to be repeated later in the peace treaty of Brest-Litovsk.[5] The collective management of the Eastern Question was reaffirmed by the Treaty of Berlin. Under this condition the existence of "nationalism"[6] in the Balkans is confirmed. The geostrategy expression of the above is translated to the power of England to assert the management of the economies of the Balkan countries, limiting Russia's unilateral control, through its transformation into a pan-European management. At the same time there is a clear threat against the Balkan states to limit their sovereignty, as that is the opponent geostrategic plans of England. While in the above allocative authority is affluent of names and the variety of forms of sovereignty graded as "annexation", "dismemberment and distribution", "surveillance", etc.[7] Of practical rhetoric rules, the interest and power and total involvement of all the ruling classes of Europe to deal with international affairs, depending on their power, joining together the decisions and it becomes the rule of the global management of the economy.[8] The management of the economy as a product of institutions and treaties, in

[4] Ntouskos, P., 2000. *Geostrategy and Contemporary World*. Athens: Gutenberg, p. 123.

[5] ibid, 123–124.

[6] The same is said today from the NWO for the Balkan region. In 1877–1878, the bourgeois-democratic revolutions had completed their historical mission, the beginning of the imperialist stage of capitalism, not nationalism as a progressive ideology of the rising bourgeoisie, run counter not only to feudalism, but also acts as patriotism, against imperialism that dissolves nations — states. While in the Balkans and on the verge of two millennia, what stoned as nationalism is primarily patriotism resist cosmopolitanism and national nihilism of the NWO

[7] Ntouskos, P., 2000. *Geostrategy and Contemporary World*. Athens: Gutenberg, pp. 121–123.

[8] The Berlin Treaty limited the Treaty of St. Stephano, and the war has had great importance for the liberation of the Balkans and the pursuit of Russia to extend the custody of them. In this logic, Russia took southern Bessarabia who had lost in the Crimean War and annexed the region of Kars, Austria-Hungary took the supervision of Bosnia — Herzegovina, England suzerainty in Cyprus.

which the ruling classes are expressed is different and time-limited. It is possible to settle the major issues of the time, but it is possible to reverse the historical dynamic, evolving as an objective inevitability. The Treaty of Berlin as an expression of the will of the ruling classes with the English domination, led to delayed progress towards capitalism and sovereignty in the Balkans, but was unable to prevent it. The Treaty itself is contained, among others, the contradiction of the dissolution of feudalism movement towards capitalism and the simultaneous maintenance of OE as collateral to the interests of the forces of the time.

1.2. From prehistory to history

The movement of historic progress found its expression in the First World War and the October Revolution broke out and defuses the contradiction of the Berlin Treaty. These two major events gave an end to the controversies, toppled the Berlin treaty, but nevertheless the model, resolution of issues, all European states together and the division depending on the strength and the interest remained. In this way, in the late nineteenth century OE entered the European balance system as a temporary member of Westphalia international order, however, as it was in decline stage, it had complete control of fate, becoming true factor which should be taken account in the calculations of the European equilibrium, but without participating fully in the planning.[9] The Russian-Balkan interests, the national status of the states and the capitalization of the region is the geostrategic consideration of sovereign European countries by considering them as a direct threat of force balance in Europe. Consistently selected from the above and from the class standpoint, the Ottoman feudalism, who over the concurrence of "capitulations" with the above geopolitics broken simultaneously the general social progress.[10] This is expression is formed under the exorcism of the nationalism.[11]

[9] Kissinger, H. 2014. *World Order.* Trans. Gianaroudi, D. Athens: Editions Livani A.A, p. 120.

[10] Ntouskos, P., 2000. *Geostrategy and Contemporary World*. Athens: Gutenberg, passim.

[11] In 1878, the specific content of nationalism in the Balkans was the release from Ottomanism and national, bourgeois-democratic constitution, and today regarded nationalism as opposition to imperialism, patriotism. Dummy

Balkans, who mutates historically into "powder keg of Europe" to "anti-communism", anti-sovietism, anti-Russianism and anti-Slavism, anti-Europeanism and even anti-humanism.[12] Practical manifested at the end of the 20th century, with the restores censure of nationalism in the Balkan peoples, the choice of Turkey as a guarantor of new capitulations in developing communications networks[13], energy[14] etc in the Balkans, Southeast Europe, the "Black Sea Cooperation", Caucasus and generally in Eurasia.[15] With the Treaty of Berlin, the Balkans gained the ethno-state entity, with the border between the states to remain liquid. At the same time consolidates the geostrategic concept of capitalism which evolved from the "Europeanism", the "Atlanticism" New World Order, as manifested in the early 21st century.[16] These get their geopolitical expression of the compositions,

diseased nationalism constitutes the separatist, national-nihilistic perception, this derivative of cosmopolitanism which together act to the dismemberment of the states of the region and the entire Slavic world.

12 Ntouskos, P., 2000. Geostrategy and Contemporary World. Athens: Gutenberg, passim.

13 It is about the undersea communications cable between the West countries and the countries of the Caucasus.

14 This is the crossing of pipelines of the Caspian to the Mediterranean or bypassing Russia or through it. …Assuming that the complications associated with Caucasus etc. At Karaoglou, G. 1997, The energy barons take battle positions, «Οι βαρόνοι της ενέργειας παίρνουν θέση μάχης», The Capital (oblation), Vol. 93, June 1997, pp 66–77 and Papoutsis, C. 1999, *For the Europe at 21st century (part II, energy)*, "Για την Ευρώπη του 21ου αιώνα". Athens: New borders — Livani A.A., pp 125–230.

15 Diamond, L. 1994, *The Global Imperative: Building a Democratic World Order*, Current History, January 1994, pp 1–8.

16 *The neo-globalism US associated with the relocation of their standing in the world. The application of this doctrine began in the late 1970s, is the core of human rights and slogans you think are the real socialism and especially the Soviet Union the evil empire, the terrorist national liberation movement, the labour movement anachronism and guild, world peace-loving subversive movement of international stability, turning point is considered the Carter Doctrine that proclaims' around the globe as a zone of influence of USA*. In: Carter, J. «*Annual Message on the situation in the country*», in January 1980 and «*Speech*» to Congress on 01/23/1980. And: The commander of NATO, American General Rogers on 03/24/1981 states: «*The US must be ready to*

"protectionism-liberalization", "enlargement-deepening", "Atlanticism-Europeanism", "modernization", "reform", "market", "competition" and the last decade with flare "Euro-Atlanticism", "international community", "globalization".[17]

The geostrategy, as expressed in the Balkans until the First World War and the October Revolution established through the geo-economic component and the economies of the Balkan countries. In this context, the area of the Balkans and the countries located on the edge of both sides EU and Eurasia has become the scope for developing relationships, which are trying to influence the two sides either by existing or traditional institutions or by creating new ones. Transitivity causes changes in the economy. New positions on wages, labour money and monetary policy of the Balkan countries have established. These changes will be made and will primarily affect the Balkan countries because this is the field of experimentation. It is the place where the contradiction arises between traditional financial institutions and the creation of new ones. The dialectic clash of old and new with the issues of self-determination, national independence, nationalization, creation of nation states, public sector reform, protectionism etc. repositioned theoretically and practically. A new type of quality management is developed and it requires implementation of total quality control on every economic activity. Geostrategic space, which provides the most appropriate conditions to replace the management system of the economy, is the area of the Balkan countries and countries at the edge of the EU borderline and Eurasia (Ukraine, Moldova, etc.). These economies have elements of the previous two economic systems that of capitalism and socialism and are deadlocked or are under development. Cooperation is created and it gives the opportunity to establish partnerships ties through the creation of new financial institutions. In this area, conditions are possible to be created, such management systems of the economy, which will lead to efficient and dynamic development.

All the contradictions together and all players are concentrated around these new developments, in this region as well as regional contradictions act together. The resultant motion is formed in the direction of development

carry troops to any area of land if they want to fulfil their universal mission» And at: Flah, V., and Zigfried, U. 1980, *Human Rights*, Berlin: New books, passim

[17] Ntouskos, P., 2000. *Geostrategy and Contemporary World*. Athens: Gutenberg, pp 133–135.

in the present conditions of the international sphere. The period of intense instability, of the last decades is favouring a general reassessment of theories of economic growth which may lead to a new reassessment of Keynesian and neoclassical theory. The area of the Balkan Peninsula is characterized by continuous changes at the borders of the countries that are unable to co-exist peacefully. The economies of the countries during the commodity capitalism, before 1870, were characterized by intense feudal elements. Industrial growth was impossible and the degree of development of countries based primarily on agriculture. The main elements are prevailing nationalism and the struggle for liberation and two trends developed, national and social, and the primary issues arouse from the social problem of land. Greece became the first country gained independence in 1830, with the London Protocol and Bulgaria in 1878 with the Treaty of Berlin, and almost even took a century for the liberation of other countries. Under these circumstances, the economies of the Balkan countries passed almost violently from feudalism to imperialistic capitalism after 1870. During this period the states were expressed through the process of creating bourgeois states in the era of capitalism and the pre-monopoly stage of economy. The development of the economies during the transition stage of capitalism from commodity capitalism to its monopoly period, highlights the weaknesses of rural economies to be adapted to the demands of the scientific management of the economy. This is expressed through the dynamic efforts of bourgeois states to pursue imperialistic policies of the leading powers, which are exercised financial control. The leading expression of this trend was the participation of Bulgaria in WWII, with the cooperation of the country with the Axis powers.

1.3. The historical era in the Balkans

The qualitative change took place in the Balkans after the Second World War, the Yalta Conference, embodies the dynamic of historical development. Since the end of WWII shaped the political and economic map of the Balkans with the imposition of zones of influence. The qualitative change makes the Balkans field intersection of three historical eras, the feudal survival represented by Turkey, the peak capitalism represented by Greece and the socialist elements by many countries with a stronger appearance in Yugoslavia. The political life of the region remains fluid with Greece and

Turkey to NATO, Greece accession to the EU, Yugoslavia integrated into the Non-Aligned Movement and Bulgaria to seek its orientation, between bourgeois capitalism and socialist perspectives. The cultural elements with highly dynamic foundation in the Balkan maintained against the effort degradation of national consciousness. An artificial confusion is created, evidence of which is the effort of an imitation national consciousness among the Slavic nations to be established, even before the breakup of Yugoslavia and the disorientation of the Balkan peoples. Religious elements are organically tied to culture and, the three major religions dominate the Balkans. The main religions in the area are the Eastern Orthodox Christianity, Catholicism and Islam. A variety of different traditions of all faiths, are practiced, with each of the Orthodox countries having its own national church. Orthodoxy is the predominant religion in most countries, Bulgaria, Former Socialist Yugoslav Republic of Macedonia, Greece, Romania, Serbia and Montenegro. In Croatia and Slovenia dominated by Catholicism and Islamism in Albania, Turkey and Bosnia and Herzegovina. The existence of a dominant religion in each country does not eliminate the significant problems emerge with varying degrees of intensity and in each country. Turkey has serious problems of religious tolerance and partly Bulgaria, where the heterodox do not have the formal right to create places of worship or temples. The Greece, where religious tolerance is typically legislated has problems of accepted of heterodox. The cultural, religious and mainly three types of states coexist together in the Balkans and determine the path to modern era. The economies remained largely rural, industrialization take place on both sides this of capitalist and socialist with main representatives of Greece on the one hand and Bulgaria and Yugoslavia on the other.

The fundamental change takes place in the 1970s, with the opposition of two systems take the form of equivalent management of the world affairs by Final Act of Helsinki (FAE). The economies of the Balkan countries have been steadily growing in the period until 1989.[18] Since 1989 the main geostrategic line of the West is the re-capitalization of the countries of Central and Eastern Europe and especially of the Balkan countries. This has

[18] The GDP of all the Balkan countries increased steadily throughout the period from 1962 to 1989, except for Albania. Receding in some cases associated with the crises of 1974, 1982, 1987, and Bulgaria from 1989 until 1994 we have large negative change with higher –9,11 1990, Source: World Bank.

two dimensions of similar importance. First serve the aims of Euro Atlantic Structures (EAS), in the direction of enlargement, in the territory of the former socialist countries, the logic of capitalist expansion. This first dimension is realistic and legitimate, the capitalistic mentality of supranational capital and the living space of capitalist development. The second dimension is that of the dissolution of nation-states and supranational governance, through institutions for the benefit of Supranational Company (SC). The second is a historical nature and has to do with the Supranational Monopolistic Corporation (SMC), and the neoclassical current of capitalist movement in general, with the newly established specifically New World Order (NWO), in the modern world. It is historic because it is connected with capitalism in the final stage and the unique need of conservation, in a supranational global dimension. Second, emerging an organic link of capitalistic development with the need for the global war or not. The settlement of the Yugoslav issue with the use for the first time since the Second World War, nuclear weapons, and stated the next step, to the energy resources of Eurasia[19], submitting to the needs of enlargement. This war is qualitatively different from all the former continues to threaten the Balkans in terms that differ from Sarajevo 1914 because Sarajevo '95 is a nuclear Sarajevo[20], warning to all mankind that nuclear weapon exclude the prospect of war.

The economic growth that followed the end of WWII in the Balkans halted the 90s.[21] In general, it can be said that in the 90s and in the late 20th century attempted a dismantling of structures that had developed in the Balkans, this subject in geostrategic recall all that had been achieved on rural development level (cooperative movement in Bulgaria, rural policy in Greece etc.) and industrialization (Yugoslavia, Bulgaria, Greece, etc.), technological development (Electronica Bulgaria etc.). Under these developments the Balkan countries marching, seeking their future under the Euro-Atlantic Structures, or looking forward to understand the new developments and their historical validity. The Balkan intellectual elite anxiously looking for a new ideology to rely, ignoring that reality preceded and ideology formed on

[19] "*Geostrategy and Geopolitical Crisis*", Blog, http://financialreview-news.blogspot.gr/ accessed June 2015.

[20] Gati, C. 1992, From Sarajevo to Sarajevo, *Foreign Affairs*, Fall 1992, pp. 64–78.

[21] In Serbia during the war in the former Yugoslavia saw the biggest percentage decline in GDP, as 1991 –9.78, –27.16 –30.50 1992 and 1993, Source: World Bank.

this reality. This reality must to see and be redirected to it. Otherwise they will reciprocate between vested, wondering why things do not improve, as expected to happen. This will be a historic error, to ignore the historic movement towards progress.

2. GEOSTRATEGY AND SLAVIC NATION-STATES

2.1. Dissolution of nation-state

In particular, for the case of Bulgaria, important issues derive from this war. The first among these issues it is the national-democratic constitution, which came as a consequence of the Russian-Turkish war of 1877–78 and at a time when the cycle of the constitution nation-states had been ended, therefore the formation of the Bulgarian nation-state is a manifestation of dialectical innovation and tradition in the world. The historical factor which stimulated this innovation is Bulgaria's national-liberation movement in an organic unity with the established Russian interests and the related solidarity. An important factor has been the religious dimension which is manifested in the intervention of Russia on the side of the rebellious Slavs. The solidarity between the Russia and the Slavs is manifested, also in the institutional arrangements, both in the St. Stephen's treaty, favourable to Bulgaria and in the Berlin Treaty. The Berlin Treaty was the most decisive aspect of this solidarity, the objective coincidence of the interests of the Russian-Bulgarian bloc, which embodies the bourgeoisie-democratic reserves, progressive in relation to the geostrategic of the West. The reaction of the West was mainly expressed through the stance of England against the Russian-Slav interests. It is very important to ascertain a peculiarity which is arising from the liberation of Bulgaria. Bulgaria was borne by the politically reactive Russia and its progressive dynamics of its objective stance, and it was not the result of the efforts of the politically progressive England and for this reason England turned its socio-political development from progressive to reactionary.

The Russian-Bulgarian developments remain active today but also remains active and the reaction of the West and contributes to the interpretation of both the political and civilian deviations of the Russian-Bulgarian administrations in the course of time, and, above all, to their coincidence with the historical turning points of the Bulgarian, the bourgeois

and the socialist type-nature, in 1877–78 and after 1945, respectively. The Russian and the Bulgarian societies coincide organically and this approach of the two societies it is not based on the free market cooperation and it is not conjectural but it is the concentration of the quality of the relations between the two nations. The relation between Russia and Bulgaria is organic, with the decisive contribution of the first the second promoted by two Historical Epochs. Bulgaria passed in to capitalism from feudalism after the War of 1877–78 and to socialism after 1945, and for this Bulgarian cultural, material and spiritual element is in its nature both Russian and Bulgarian cultures, are both bourgeoisie and socialist. Bulgaria today has adequate reserves, including its civilization and the experience of both socio-economic systems, in order to face as nation, the new global reality. Russia has its contribution in the development of the of the Bulgarian nation-state, firstly with the formation of Bulgarian state and secondly in the development of the national culture, because both nations are Slavic nations and their culture interact. This interaction creates the space of the Slavic nations which historically and geopolitically could be considered as a Slavic united entity. The geopolitical entity is the power of a nation, which comes when the nation is greater than the state. There is no need, of course, to explain the strengths of a nation extending beyond the borders of the state. In this context Bulgaria like any other nation needs to reinforce its national sovereignty. National sovereignty, from a theoretical point of view, moves in the context of the dialectic between politics and the economy, and is in practice expressed as a dialectical relationship between the supranational monopoly and the national identity. In this context, plans and priorities are produced at different levels, whether or not in connection with economic laws. The commitment to economic laws reaches the point where the achievement of the objectives in the sphere of the economy and at the level of management of the economy and control is satisfied. The levels of production relations are structured correspondingly, as expressed through national and regional relations, which constitute forms of production relations that are subject to economic laws. Production relations co-exist in three tiers: the national and regional (EU type) ones, and those of globalization. The movement of forms of production relations is subject to economic laws and the direction of this movement is from national relations towards globalization, with the relevant regressions. These three forms coexist simultaneously and function as a system with the expansion of the

importance of globalization and the contraction of the other two tiers, and a particular contraction of the national form of production relations.

This move is historical and is subject to the relevant economic laws. Production relations operate at all levels as a unified system, which is subject to the laws of historical evolution, with the withdrawal of the nation-state and the imperfections of regional integration, which are carried out hurriedly and under the pressure of the aspirations of unipolar global governance. In these same contexts, the denationalization and dissolution of European relations is attempted, the undermining of the importance of the European Union; events which are historically justified, but which take place before the completion of the procedures for the establishment of regional unions as political and economic associations by which the nation-state will be absorbed, and the transition to global establishment and governance will take place. However, all these contribute to making decisive assessments about the historical overcoming of these two communities, the nation-state and regional associations (of EU type). The prospect is seen as the narrowing of the space in which the forms of production relations are formed and, at the same time, an interpenetration between space and the historical community which ultimately causes the dissolution of historical communities, originally that of nation-state.

The overcoming of these two historical communities takes place only at one level, that of the economy, while the other level that gives the depth of the prospect of an integrated system of political and economic relations is abolished. The political background is missing and the overcoming is done without political deepening, resulting in related turmoil, political and economic. The delay of political integration carries all relations, both political and economic, to a surface in which, besides the economic and political relations involved, the historical communities themselves are also broken down into their constituent parts. This development is linked to a system of incomplete transition that academically has different interpretations, which move on the respective three levels with the corresponding ideological ambiguities that start from the ideology of the transition of the nation-states to the European integration, the ideology of globalization with the circumvention of regional unions. It is obvious that the center of gravity of the theoretical attention lies not at the level of the individual combinations but at the level of the primary elements, thus the phenomena of the transition period are ignored, lacking the necessary scientific analysis. The search

for the relationship between regional unions and national sovereignty has highlighted the special characteristic, especially in the EU, where regional integration has taken place since the mid–1970s, at the heart of a global political and economic crisis, resulting in accelerating the procedures, particularly towards the end of the 1990s, with the accession of 16 new members, more than doubling the 10 members the EEC had until 1981. Here, apparently, is the elimination of any attempt towards economic integration based on the principle of convergence of Member States' economies and the emergence of a dialectical relationship in which the national entity is absorbed by the supranational in a hasty and uncontrolled way, with a weakening of national sovereignty. Production relations are transformed from national into supranational ones and this takes place immaturely, from an economic and political point of view, since the principle of convergence of economies and the postponement of political union have been violated. The objective conditions were replaced by the subjective ones and the role of the replacement of economic methods of managing the economy was taken over by the geostrategy of supranational capital as a factor regulating the economy.

At this point, the principle of supranationality is introduced as a substitute for the core, the fundamental element of international relations, namely the nation-state, before the latter completes its cycle and plays its role, until its historically legal withdrawal. The decline of the ethnocratic element leads to the reduction of national sovereignty, the decline of the objective in front of the subjective. Subjectivity is expressed through the three-sided strategy of supranational capital, whose specifications are registered in the constitutions of the countries and are the indicators of state self-dissolution. Self-dissolution is progressively taking place at a level by incorporating supranational laws and treaties into national laws. In Europe, within the EU, European directives become law of the Member States. The directives and European legislation stem from a model of a parliament, which in practice is not controlled by individual member states, with the right of veto as unique control tool. Similar to the EU, though in a different form but the same content, is NAFTA, as a trade union, which is also a transitional form in the upcoming Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP). On the side of the Pacific countries, the Trans-Pacific Partnership (TPP) was signed on 26 February 2016. The texts of these treaties are transformed into a law of the participating states and are the form

of the transition from the national to the supranational element. At the same time, the content of these agreements also shows the direction towards the globalization of markets. In this case, there is a match of form and content for the benefit of supranational capital; with the remark that when the form is identified with the content, science is replaced by empiricism, and in this case, the geostrategy of supranational capital appears as the decisive factor in the settlement of the scientific shortcoming in the management of the economy. As they are cut off from an objective transition from national to regional and global, nations are forcibly thrusted towards losing their sovereignty through the dissolution of the form and content of the historical community. All of this signifies an attempt to balance multilevel forms of organization on a single surface without depth, and the rupture and sudden revelation of the unequal unification of the world under the omnipotence of the combining subject. A puzzle of inequality is created between states with different levels of economic development and cultural elements, which are no longer considered as a set of different and complementary entities on the global scene. Thus, even this bourgeois conception of harmony and normality between the part and the whole is annihilated, and a transition by means of subjective manipulation takes place without taking into account the individual particularities of the constituent parts. Historically, from the portion of geostrategy, this subject in the imperialistic development of capitalism has its roots in the 19th century. Also is linked to geostrategy of monopoly capital, finding resistance in national status and nation-states.

Paradigm of this geostrategy is the characterization of the Balkans as a "powder keg of Europe" and the socialism region as "Iron Curtain". For its part geopolitical component in the NWO this geostrategic divides the world into "spheres of influence".[22] και the geo-economic component to "areas of interest".[23] The dissolution of states structures is necessary to subject the member nations to supranational structures and supranational governance. This is the translation of the dissolution of the Yugoslav federation with a view to dissolving the federation of the USSR emerged as a feasible target after 1989. The depletion of energy resources and raw materials dictate the direction of geostrategic on the part of capitalism in its last

[22] Ntouskos, P., 2000. *Geostrategy and Contemporary World*. Athens: Gutenberg, pp 133–135.

[23] *Huntington, S*., 1991. "America's changing strategic interest", Survival, January/ February 1991, pp. 3–17.

stage. This geostrategic is subject to dissolution conditions under the threat of a limited nuclear war in Europe.[24] The application of military conditions in the economy is a privilege of capitalist expansion as it specifically applies to the Balkans. Such are the views of that geostrategic economy, the demise of the labour class in Bulgaria attempted to respectively "gifts" in imitation local elites, the fraudulent practice of recent wealthy people, of the rising bourgeoisie, young scientists and aspiring entrepreneurs.

This same practice today dissolves everything in Greece, which is the future projection, of the Bulgarian perspective. These instruments are known to imperialist expansion by applying the rule of "divide and rule" brought respective new allies, buffers, available in the settlement of the Balkan "affairs". The outbreak of imitating nationalism of FSYROM, peculiar status of Kosovo and, the idea of Greater Albania constitute the reserves of the NWO in the Balkans.[25] Those countries with aggressive foreign policy and the verbal claims are the counterpart to the defensive rhetoric of Greek foreign policy and can be used to change the geopolitical balance in the Balkans. These outbreaks remain active both in the Balkans[26], and in other

[24] Ronald Reagan, on 05.28.1981 states that: "We can argue about which weapon we need but is another thing, however, we give up all weapons, for the sake of the agreements and covenants".

[25] "Even the smallest birds want to fly", NATO in the 21st Century: Albanian and Macedonian Perspectives, ENGLAND, R.G., 01.02.2007, Washington, McCain, J., *Real Truth*/February14, 2007.

[26] To Vima, 2015, "Επικίνδυνα παιχνίδια των Τιράνων για την Μεγάλη Αλβανία", "Hazardous games of Tirana for Great Albania", Available at: http://www.tovima.gr/world/article/?aid=696426 Last accessed June 2015.

[B.] Clinton argues on 05/23/1999 that the attack against Yugoslavia and all the attendant aim to exterminate Milosevic and his regime and that result will be «a free Europe, unified, democratic and non-divided.» …Revelation, unintentionally perhaps, that the division of Europe exists and constitutes the existence of Yugoslavia, the socialist regime, the socialist party and its leader, Milosevic. The revelation which annuls and chatter after 1989 «decompartmentalise» This confession of division already existed in Europe, class nature, as established from 1917 and especially after the war, confirmed from the Yalta agreements of 1945 and Helsinki in 1975. This existing line must be eliminated in the B. Clinton, the US and the new NATO, restoring US-NATO domination on the entire territory of Europe. At: Tucker, W. 1993, America and Bosnia, *The National Interest*, fall 1993, pp. 14–27.

parts of Europe and Eurasia.[27] The lessons of WWII sacrificed in the name of market and profit[28], against social progress and new economic systems that lead to it, the unapologetic sense that profit is only entitled to the ruling class and when this right cannot be exercised, then let's everybody destroyed, winking in the nuclear havoc. These issues currently receive their practical application in Ukraine with the expansion of NATO influence, the NATO umbrella by any means and manner, ignoring the institutional status, granted to the Atlanticism through the EU Enlargement.[29] These plans encapsulate the meaning of geostrategy, which is the exclusion of Russia from the global governance and access to Energy and Raw Materials, at all costs, even if the bridges which lead to them should be broken down. The geostrategy which simultaneously destroys the economies of countries and dissolves the nation-state and its substance, find its application primarily in the Balkans.

2.2. The rise of Nationalism

The formation of the Bulgarian state, brought the newly born state closer to the global economy, exactly at the period of its development.

---

27 At the Caucasus we have the first war in Chechnya in 1995 and the second in 1999–2000, with a focus on energy resources of the region and other geo-strategic reasons,
(i) 1999 "*The powder keg of the Caucasus-the events in Armenia and the war in Chechnya", "Η πυριτιδαποθήκη του Καυκάσου-τα γεγονότα στην Αρμενία και ο πόλεμος στην Τσετσενία*", Independed/To Vima, Το Βήμα.
(ii) Delastik, G., 1999. "Δολοφονίες στον Καύκασο εν ονόματι της ειρήνης", Murders in the Caucasus in the name of peace, *Kathimerini/Καθημερινή*.

28 This created the Gulf War is profit, revenue from black gold", "Αυτό που δημιούργησε τον πόλεμο στον Κόλπο είναι το κέρδος, τα έσοδα από τον μαύρο χρυσό, *International Herald Tribune/Financial Time-Kathimerini*-Καθημερινή 7.12.1991.

29 The alleged conversation between Assistant Secretary of State, Victoria Nuland and the US Ambassador to Ukraine, Geoffrey Pyatt. BBC News Nuland: OK. He is now gotten both Serry and [UN Secretary General] Ban Ki-Moon to agree that Serry could come in Monday or Tuesday. So that would be great, I think, to help glue this thing and to have the UN help glue it and, you know, Fuck the EU», http://www.bbc.com/news/world-europe–26079957, accessed July 2015.

The integration of the global economy is a progressive movement. The organization of society in commodity capitalism is ethnocentric and the national space has become homogeneous with the prevalence of the bourgeoisie. Within this space, the productive forces of Bulgaria developed and economic modernization and economic development took place. Economic growth creates social structures, which in turn are transformed into bonds between individuals and society, thus creating a homogeneously disciplined whole. Individuals occupy their positions within society on the basis of the division of labor, and society becomes the force that pushes for the economic development of ethnocentrically organized societies. Individuals acquire national consciousness and nationalism develops, strengthening the ties between individuals of the nation-state and contributing to further economic development. However, the establishment of nation-states and nationalism, and the strengthening of internal ties, resulted in the externalization of nationalism, which led to conflicts between other nation-states.

So, nation-states were formed, with many changes, through constant conflicts and attempts to maximize the national space, and to unify this space. The Russian-Turkish war it was took place at the time of nationalism development in the era of colonialism and the passage from commodity to imperialist capitalism. In contrast, however, nationalism manifested itself in the national liberation movements and its dynamics developed internally, within the nation-states rather than outside them. In all its variations, nationalism is linked to the establishment of the nation as an independent state as the basis of the increase of power in the interior, so that this power can be used in the external space of the nation. Thus, nation-states increase their power in the international division of labor and the results return, strengthening the interior of the nations. Economic growth, however, began to be limited by national space and this led nation-states into seeking a living space outside the more or less formed, between them, external borders. England as a developed capitalist nation were not prepared to continue warfare, seeking the vital space necessary for the development of national markets. In this perspective, England under the necessity of imperialist development was seeking to maintain control in the area of the Balkans before and after the Russian-Turkish war of 1877–78 development of imperialist capitalism, however, has a dual effect both inside and outside the metropolises and in the colonies. In the metropolises the nation-

state and nationalism weaken and chauvinism develops. An opposition is created between nationalism and chauvinism in both the metropolises and the colonies, which in the latter removes national independence and in the former weakens national production relations and the corresponding ideology, nationalism. The strengthening of these contradictions stems from the inter-imperialist contradictions in WWI under the pressing need for market sharing.[30]

Nationalism has as its economic base the national market, which dates back to the period of pre-monopoly capitalism, before the Russian-Turkish war, while, in contrast, the international market during the period of monopoly capitalism is the economic base of chauvinism, which the era after the war. Chauvinism develops in parallel with the establishment of monopolies in the country. This position implies that the setting up of monopolies in a country and its dominance in the markets, through the export orientation of the economy, develops chauvinism in this country. Thus the nation as the core of foreign policy becomes the bearer of chauvinism because the perception that this nation can prevail in the struggle between nations, becomes dominant. In countries with low monopoly growth or when the organization of monopoly is created relatively later than in the economically developed countries, the monopoly capital is established in order to appropriate productive forces and means of production, transferring the product of distribution out of the country. If this is combined with political dependence on supranational institutions (EU and others) then national nihilism occurs.

National nihilism is expanding with the globalization of the economy, which is covered by the ideology of cosmopolitanism. Nationalism is an ideology of the bourgeoisie with historically evolving content, and as the bourgeoisie was progressive at the beginning of its formation, so nationalism was progressive at the beginning of the nation-state formation, as has been said above. The national element is overwhelmed by external factors and cannot fulfill its progressive role in the era of imperialism, because imperialism entails its denial precisely when it fully activates its nature.[31] Imperialism oppresses the nations, and while in imperialist nations

[30] Lenin, V.I. 2013. *Imperialism the highest stage of capitalism*. (reprinted 2013). Athens: Modern Era.

[31] Kondylis, P., 1997 or (1988). *Theory of War*. "Theoria tou polemou". Title of prototype: "Theorie des Krieges". Greek Edition 4th. Athens: Editions Themelio. p. 300.

nationalism is transformed into chauvinism with all its derivatives, in the oppressed ones nationalism is transformed into a barren engagement since these are part of the international division of labor as capital importers and exporters of labor force.

So nationalism is transformed into an effort to secure a position of power on the global scene. The movement of the productive forces in Bulgaria before the war was progressive and rising, as it is not limited and the productive forces were seeking their further expansion in the global space. Similarly, the historical process of disengagement of national forms of production goes beyond national organization, international associations, and regional integrations. Given the movement of socio-economic relations, the socio-economic area is steadily expanding and it is getting a historically evolving content. In the new global space, the social consciousness is changing, as it acquires universal traits and people acquire the consciousness of ecumenical space, developing the ideology of cosmopolitanism. Nationalism and chauvinism remain as narrow perceptions that have nothing to do with the real processes of globalization.

These two ideologies merge into cosmopolitanism, in which the derivatives of chauvinism, fascism and racism are intruding. In this perspective, the outbursts of nationalism are understandable in both the powerful and the weak states, where the new universal situation is understood in a contradictory way. The main source of nationalist and chauvinist tendencies is the national bourgeoisie, which dissolves and perceives the new phenomena ethnocentrically. In the states that are weak and dependent on the supranational capital, the re-emergence of nationalism means searching for chauvinism and cosmopolitanism, while in the strong ones it means trying to preserve the sovereignty of the national dominant class.

However, these aspirations are utopian in both cases because the weak states lack the conditions of political and economic independence and the power characterizing chauvinism, while the dominant perception in the strong ones is that only one state or regional union can become the exclusive body of the universal processes taking place. However, these aspirations are far removed from the actual processes of the modern world, because they are historically outdated. Social formations, the nation-state, international and regional unions are becoming fluid during the transition period, and the weak nation-states dissolve hurriedly, while regional unions

are a stage of the historical development towards globalization. Strong states also become a hindrance to the process towards globalization, to the overcoming of local tightness, and developed chauvinism creates the illusion of being able to become subjects of global governance. But according to historical movement, the issues are raised at the level of global society, the internal ties of state and capital have become external, national bourgeois capitalism dissolved, and the transnational or supranational capitalist class was created and capital became supranational. The ethnocentric way of thinking, narrow and limited, is the cause of the exacerbation of the phenomena of the re-emergence of nationalist and chauvinist outbursts.

As far as this last point is concerned, unipolarity is the exclusive vehicle for the universal processes, which is consistent with the narrow traditional ethnocentric understanding of the realities of the modern world. Without implying that supranational capital designs stem from ideologies, and with the assertion that the geostrategy of supranational capital is relatively aware of the processes taking place in the modern world, the claims of unipolar global governance have a real basis in the fact that capitalism is the predominant socioeconomic system towards globalization. This fact justifies the pursuit of supranational capital for unipolar global governance, and that the EU is the only economic power towards European integration, that the geostrategic management of the economy is capable of developing the productive forces in the global economy, and that the temporary prevalence of neo-conservatism is social progress. The limited class approach is also creating the perception that the «collapse» of actual socialism means also the disappearance of socialism. The above concepts, although they have a real basis, as mentioned, are trapped in space and time and therefore they are not dynamic but neither capable of pushing the world forward; they are efforts in the queue of globalization, attempts to survive.

2.3. Today's Enlargement and Russian-Turkish war of 1877–78

The dissolution of the nation state and its absorption by supranational institutions, is subject to the geostrategy of supranational capital and is exercised by super powers. An expression of this geostrategy is the inclusion of Greece in the Euro zone and the accession of Bulgaria with constant rate against euro. Both countries are imposed under the neoclassical approach, to the supranational governance programming. The

Balkan states are under a peculiar hostage as it translates the economic level. The hostage is expressed in terms of anti-Balkan, anti-European, anti-progressives. The geo-economic expressed by "European directives" geopolitics as NWO in the Balkans and around the world, in the form of "New NATO" in Yugoslavia, Chechnya, etc. The history-prehistory comparison is inevitable and shows the lack of management systems of global governance. The "Dayton Agreement"[32] for Bosnia commemorates the Treaty of Berlin and the division of Bulgaria into three parts. The financial compensation given to Romania for the assignment of Bessarabia in Russia was raised in the logic, providing "assistance"[33] for the dismemberment of Yugoslavia, or to amend the "zone of influence" of the EU and NATO. These two institutions consists a complex supranational mechanism, as geopolitical and geo-economic unity, as geostrategic transnational mechanism, within the Slavic world and Russia's neighbourhood.[34] The IMF is incorporated organically along these two organizations. In supranational organizations commissioned umpire role in the Balkans with the consent (UN, NATO, World Bank, etc.) policies of countries in need of survival

[32] United Nations, General Assembly, Security Council 2004, *General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina*, 30 November 1995, Available at: http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_Dayton Agreement.pdf, Last accessed January 2014.

[33] Ntouskos, P., 2000. *Geostrategy and Contemporary World*. Athens: Gutenberg, pp 133–135.

[34] During the war in Yugoslavia, the IMF was pressing Russia not to get on the side of Serbia, threatening to cut the loan instalments to it. Additionally, the X. Solana on 25.3.1999 states that it will «continue with progressive intensity knocks, nothing of Yugoslavia is outside the scope of the shot, or the centre of Belgrade», while a year later, faced the same spirit of the court Nuremberg hovering above the culprits, he says that «We never invaded an independent country» (Rizospastis/Radical 7.6.2000). …While the Stability excludes Serbia from financing, forcing it to clear the Socialist Party from the government and S. Milosevic from the presidency.

(i) Communication of the Conference of the EU Brussels, March 2000.

(ii) Civil society, democratization, participation and the Stability Pact for South Eastern Europe, "Κοινωνία πολιτών, εκδημοκρατισμός, συμμετοχή και Σύμφωνο Σταθερότητας για τη Ν.Α. Ευρώπη", *Newsletter Committee-Quarterly edition of the Economic and Social Council of Greece*, Vol. 9/January-March 2000.

of political systems, reducing the interest of politics as an interest of their countries. The geopolitical situation as it stood after the breakup of Yugoslavia at the end of the last century, it was considered by many as an absolute and permanent, in favour of Euro-Atlantic Enlargement. Failure objective assessment of developments interprets the situation created in the Balkans in terms of Euro-Atlantic region[35], which occurs concentrated in geostrategic management of the trend towards globalization, in terms of unipolar dominance. The great changes in recent decades in the Balkans, Europe and the world in general, distinguished for their deterministic character. The approach of these developments requires the connection of the data, financial and political. The situation as it stands in the Atlantic expansion in Europe aims to expand in the Balkans to control the roads and pipelines of energy and raw materials, which are located in Eurasia. The first attempt of the Atlantic policy after the dissolution of the Soviet Union was the complete control of the east Iran, Iraq, Caucasus regions etc. This goal suited the economic aspect of a system that emerged after the dissolution (bankruptcy) of the capitalist 1972. The only way of maintaining the system was to continue expanding in living space and exploitation of raw materials. The geostrategic plan of dissolution of resistances and obstacles is from one side the control of the interior of Eurasia and from the other side it aims to prevent the Russian and Asian economies to have access through the Eastern Mediterranean to the Western world. The geostrategic plan was to rule the roads of trade and to prevent China and Russia from acquiring business bases lead in Europe. This will weaken the emerging economies of Asia. On the side of the Pacific, barriers are set from the ally Japan, which would exclude the roads of the East. For the success of this project important geostrategic role is the primary control of the Eastern Mediterranean region both in the marine and terrestrial area of the Balkans. In order control to be achieved, the Balkans should not be powerful nations-states and basically no strong state entities.

The nation-states are dissolved with the governance of powerful supranational organizations. The last barrier to the above geostrategy is the cultural and the national element, especially for Bulgaria its Slavic element. The next step is the partition of large states and the alliance with the small-state actors of the region under the surveillance of a powerful state of the

[35] Brzezinski, Z., 1977, A Geostrategy for Eurasia, *Foreign Affairs*, September-October 1977, pp. 50–65.

area that would serve the stability of the success of geostrategic projects. This role is assigned to Turkey as a remainder of the role of England in the Russian-Turkish War of 1877–78, and its opposition to the dissolution of Ottoman Empire. This geostrategy requires skilful handling. The reorientation of the Balkan countries was in Euro-Atlantic structures (EAS), NATO and the EU, which dissolve the State generally, the socialistic and the capitalistic. This movement constitutes a historic decline, to the historical epoch of capitalism at its imperialistic stage. The historical era of capitalism that the Balkan countries where lived after their liberation, are now obliged to live it again. The dual effect of this movement is that these countries do not have neither capitalist nor socialist state, and further led to privatization of state institutions which before they offer their services to the private sector are now assigned to the EU and NATO, politically and economically. The crisis of the early 21st century, highlighted the difficulty and lack of recovery mechanisms, and as the crisis deepens, so will urgently raises the need for state independence with the possibility of national sovereignty and of conversion to the new financial perspectives. The function of the dissolution of nation-states is attempted throughout both the Balkans and the EU, and is extended to the whole world[36], aiming to the monopoly control. The today situation is resembling with that of 140 years ago and the nation-states of the Balkans are unable to understand it. The historical course of that war is still alive today, and that today's discussion of national strategies should follow this course. For those who believe that the nation-state is dissolving into superior entities, they must remember that only as a

[36] (i) It noted previously that imperialism to monopoly stage dissolves the nation-states in all their versions, single, confederarional, federal. Note also that this is most pronounced in the conditions of capitalist integration, for example in the EU. While in the case of NWO that dissolution of each prior form historical community, including the EU, AL etc., targeting anti- bourgeois, anti-national liberation, anti-Keynesian, anti-federal and primarily anti-socialist. At: International theoretical symposium, 1980. The national question in the countries of developed capitalism, *Materials* Vol. 3, pp 106–123.
(ii) The federal principle is strong in Europe and delivered the May 2000 and from the German Foreign Minister Oscar Fischer, stimulating Atlanticism, At: Fischer, O., What kind of federation envisions Fischer, *Economist/Kathimerini (Καθημερινή)* 21.5.2000 and at: A United States of Europe, *Business Week*, June 12, 2000, pp. 2–3.

state is a great nation able to confront the whole international community, and only as a state is a small nation able to face a great nation on an equal footing, provided that both small and large ones are constituted as states. The time of withdrawal of states will come when the conditions allow it, and until then states will develop their national strategies.

And that War of 1877–87 gives good recommendations for a national strategy. The right strategic thinking is when ideological obstacles are overcome and the present situation is rationally interpreted, without prejudice. This is why every nation must seek its interest not on the basis of its origin, its race and its culture, which emotionally are considered vigorous, but primarily by taking into account its strategic plans. This is because obviously it is geopolitical parameters and national interests that shape foreign policy, not the common past, race and culture. The geopolitical entity is the power of a nation, which comes when the nation is greater than the state. There is no need, of course, to explain the strengths of a nation extending beyond the borders of the state. In this case, Bulgaria is fortunate because it is possible that its Slavic origin, race and culture could also coincide with and contribute to these strategic plans. In contrast, the geopolitical shrinking of a nation makes the nation weak. Geopolitical shrinking comes by losing territories and having people expelled back to the limits of the state. It also comes, in the case of the Balkans, by the de-nationalization of the Slavic element. Today the E.U. and its enlargement is the second optical illusion which stands between the states and their future. It is wrong to think that the interests of the weak nation-states of Europe and the interests of the great powers are identical.

The elimination of the historical dimension has given the impression that the present sociopolitical situation in the West is a conquest of mankind. And that this situation cannot be overturned in the space of its formation but also, in a foreseeable time, will spread across the whole globe. On the contrary, geopolitical causes will open up a time of planetary and regional conflicts that will make difficult or even abolish world order, leading to chronic crises and uncontrollable aggressions. The discussion is as though there is one united Europe, as though there is one united world and as though it is impossible that things should deviate from unipolar globalization. The lessons of that War are the last level of enforcement, in order similar situations of dissolution of states such as Yugoslavia, Ukraine,

Syria etc to be avoided. To make this feasible, the deeper meaning of the war must be translated into its true dimensions. In public opinion, Athens is associated with democracy and Sparta with the oligarchy. For those who have this in mind they will have to read about the Peloponnesian War and for those who believe the same for today's world players, they will have to study in depth about all the battles of the last 150 years, starting with the Russo-Turkish War of 1877–78.

3. NATIONAL STRATEGY AGAINST UNIPOLR GLOBAL GOVERNANCE

The Regional Development and the development of a state cannot be the same for each region and for each country, according to the decisions and to be predefined, but there should be a national development strategy based on the specificities of each region, to cultural, economic and social characteristics and specializes in economic prospects of the area or state. An integrated development plan should be based on a credible strategy National Spatial Plan, the elements of a comprehensive national development planning and special studies of development, based on territorial, economic, social, structure. A development model based on decisions taken by supranational centres and based on service of the geostrategic and geopolitical options, do not take into account the existence of comparative advantages of regions and lead to economic stagnation or negative growth rates. A one-dimensional model of development can bring about economic improvement or development, but only in the short term and only in certain areas or regions, but in the long run, this development model, regulates the economy and despite the benefits to certain groups of the population, will result in general economic deterioration throughout the state or region.

The policies that emerged from the new global-economy highlighted the inability of international institutions to solve these longstanding problems, for specific reasons. The main reason is that these institutions were not created by economic perspective, but geopolitically and geo-strategically and foremost for the interests of powerful countries who created it. These states have ignored the consequences of war operations, local and civil conflict, aimed primarily at the initial need for which these institutions were created, namely the creation of a global management system of the economy. Under this determinism, it is impossible for these international institutions to meet the needs of modern political economy. The results

so far are the failure of management systems in order to settle the issues arising from the need to maintain the hegemony of the EAS and the establishment of consumer development model of industrial developed countries and the developing economies of Asia. In the middle of all this stands the systematic refusal of states to rebound imposing sovereignty as a lever for economic and political development. The exogenous control and particularly, until recently, the control of the only dominant economic and military superpower, which using the international institutions, to maintain political and economic balance and peace worldwide, aim for the unipolar globalization. This squandered natural and human assets of the planet catalyses national sovereignties, destroys the natural and cultural environment, exacerbates the social, religious and cultural contrasts, wreaking wars and civil wars and deepening inequalities in the modern world.[37] The national development policies, affected directly and any design for the rational use of productive resources is not applicable (see Greece after the imposition of memorandums).

The dialectic of the productive forces, under these conditions, the relations of production, resulting in dislocation of production and this is the main reason why the crises in the capitalist system are manifested in the sphere of production. These crises never called production crises but baptized "circular", "oil", "financial". In the globalization of one pole the global economic elite, controlling, and reap the profit. In a globalized world, with the proper management of the economy and proper governance, all countries can be benefited. But in fact the rich are favoured and the poor are less privilege. The globalization is an unfair game with rules dictated by rich countries to favour (J. Stieglitz, 2002). In grandly rant book *The Grand Chessboard*[38] 1997, Brzezinski analysed the philosophy behind the current US military engagement. He argued that for the first time in history a non-Eurasian power, America has come to the fore, and should control the Eurasian region if it wants to remain the world superpower. "For America, the big geopolitical prize is Eurasia ... About 75% of the world population lives there ... the region produces 60% of world GDP and controlled ¾ of known energy resources". It was the dynamic of the market economy

[37] Rokos, D., Pr. Metsovian Polytechnic, 1998, Research, "*Integrated Development of Epirus — Possibilities and Prospects*", "*Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη της Ηπείρου — Δυνατότητες και Προοπτικές*" passim.

[38] Brzezinski, Z., 1998, *The Great Chessboard*, Athens: Basic Books, p. 38.

which led to multinational enterprises and thus the creation of a new supranational elite, which institutionalized the present internationalized market economy and the interrelated neoliberal form of modernity, as respectively, was the process of creating national markets and parallel industrial revolution-always in conjunction with the Social Struggle that led to the creation of a new economic elite, which institutionalized the same market economy and liberal form of modernity.[39] Controlling the capitalist economic system in economy level applied by free competition or state intervention, while socialism by central planning. New forms of control are created and start to apply at the level of companies, countries, institutions and new institutions tend to be created through the contradictions that caused the global management system. New management of the economy systems created in the space of Eurasia, and new control methods applied by the use of budgets, at the level of companies, partnerships, countries and institutions.

The pressures at the global level, creating new economic relations and new regional economic formations are developed, based on resources, the productive forces and scientific personnel. The quantitative control is transformed into qualitative and new forms of quality control are necessary to be created. The wealth of Eurasia and its geographical superiority makes it the centre of global developments, bringing new economic, political, cultural centres in this geographical area. This wealth, both businesses and subsoil, is what makes the ruthless economic elite to want desperately to control Eurasia. The "terrorism" is a well-planned and pre-arranged strategy, a lie and a deception in order to justify the American military presence in Eurasia and Peripherals. Often intimidated analyses focusing our attention on development models and create development projects and studies at the state level to the implementation of state economic policy. The available development resources inevitably are subject movement of all the dynamic, developed in the realm of geo-strategic and strategy. The same trend is reflected in the geostrategy of the EAS and the strategy of the Eurasian countries,[40] diminishing the power of the famous law of comparative

[39] Fotopoulos, T., 2001. The Myth of Postmodernity, *Democracy & Nature*, Vol. 7, No. 1, March 2001, Athens.

[40] This trend conflicts with the Atlantic geostrategy. At: Gkramper, M., 1975, Unequal partnership, *Pan Hellenic Association of Editors*, Vol. 0/1975, Athens, pp. 62–69.

advantages.[41] These are organic tied to the phenomenon of relative resources depletion[42] and need more overall calculation at international-regional level, the possibility of power lines and water from long distances, thus replacing the problem of industrialization and development in another way. These trends are amplified further by the general signification social production and increase of scientific-technical content of the social product, and as the general networking[43] international and global levels.

The last twenty years' major changes have been made throughout the world and in the Balkans, which are distinguished for their objective and historical character. These changes have highlighted the struggle between strategy and geostrategy. The geostrategy be aggressive and if necessary dissolves everything to achieve its objectives, while the first, the strategy is defensive and is applied to national strategies and depend on the national resources. The divergences between EU countries (Bulgaria minimum wage 184 euro, Luxembourg 1,923 euro)[44], are indicative of the EU's cohesion deficit. The manifestation of these policies follows the law of the Reproduction of Skilled Labour Force (RSLF) that transcends national boundaries. Strong European countries have high technological base, which requires skilled labour force, which have most of the Balkan countries as socialist heritage. This complementarily gives meaning to European integration, which however requires an integrated reform and rationality in shaping the relations of production.[45] At the same

---

41 This is one of the key elements of the theory of D. Ricardo and the entire bourgeois political economy, bound up with the social division of labour, especially in the international field. Critical evaluation of those views we have from K. Marx and with all generally Marxist thought, classical and modern.

42 Petros D. Ntouskos, 1986, "*The Scientific-Technical Progress in Modern World*", "*Η Επιστημονικο-Τεχνική Πρόοδος στον Σύγχρονο Κόσμο*", Gutenberg, Athens pp 171–177, 231–233, 292–295. Aurelio Peccei 1997, "*The human quality*", Club of Rome, Oxford, Pergamon press.

43 Refers to transport networks, mainly transport telematics and communications, Internet -, developed version of infrastructure. For the current approach to transport networks. See illustrative materials of the 15th International Symposium on Theory and practice in Transport Economics, Aristotle University of Thessaloniki 7–9/June 2000".

44 Source: Euro stat 1.1.2015

45 Ntouskos, P., 1988, Freight-monetary relations and international economic cooperation, *Greek-Soviet Chronicles*, Vol. 125/1988, pp 18–25.

twenty years period institutions are created or formed existing among them is the "New NATO" and "Europe Treaties"[46].

These institutions are now expressing management of the economy, at the supranational level, the growth potential of the transnational monopoly of Supranational Monopoly Corporation. This is an extension of the Berlin Treaty, which is transformed into the logic of joint management of world affairs and the distribution of the outcome depending on the strength of the participants, which are the "New NATO" and the "European Treaties". Geopolitics, as expressed above, collides with the development of the Balkans, regardless of the capitalist or socialist character and takes form in "areas of interest", the "vital space", the "Europe Agreements". The geo-economic expressed by the World Trade Organisation (WTO) and the "European Treaties", the IMF, the ECB, in principle conversion of socialist economies to capitalist subsequent to dissolution. The dissolution of nation-states in the Balkans outside the affiliation, the management of the world economy needs by supranational organizations has another character it brings a level of the international production system. Balkan countries located in the centre of a "vascular system" of energy and raw materials from their sources, expanding from Ukraine to Syria and the Middle East, in fact the South East Europe. This system includes pipelines, existing and under construction, the ports of Piraeus[47] and Thessaloniki as a gateway to the EU and airports. Such size systems require the corresponding and appropriate management and settlement, which is given the geostrategic effect on countries that acquire colonial characteristics. Enclosed them in the law of the absorption of the small from the large, in which the supranational element prevails over national in both systems with different perspectives in each toward the social progress. The Balkans within EAS manifests as enlargement, which essentially is translated as an outflanking movement in Europe[48]

[46] Treaty establishing a Constitution for Europe, the Amsterdam Treaty, the Lisbon Treaty, the European Journal, C series number 130, Journal of the European Communities, http://europa.eu.int/constitution. ISBN 92-824-3099-5.

[47] The port of Piraeus is included in the Chinese initiative "One Belt One Road", Piraeus, Container Terminal S.A. http://www.pct.com.gr/pct_site/, accessed July 2015.

[48] In the first revision of their foreign policy in 1947, the US had focused on Europe. The Helsinki Conference in 1975, involving between 35 European countries US and Canada, gave the political concept of Europe by setting the security in

and Asia-Eurasia.[49] Since 1970 with similar historical, deterministic drive, globalization manifests[50] and is categorized as "ecumenical development"[51], "global problems", to evolve these categories into "universal", " ecological", "nuclear", "space", "humanitarian".[52]

6. BULGARIA AND THE BALKANS AND THEIR PERSPECTIVES

In Eurasia today developed realities that cannot be ignored. The "transition" is accompanied by significant changes in the governance system. The move to Eurasia has historical legitimacy and a movement that has been expressed by the commodity capitalism of simple commodity exchange and verified with the outbreak of the two socialist revolutions, currently collaborate united and organically with the Treaty of Good-Neighborliness and Friendly Cooperation (TGNFC) between Russia and China, as a challenge to global growth. Provision in the social sciences can only be done with the materialist conception of history. This perception with scientific, philosophical and epoch-making positions came to the fundamental conclusion that the centre of the future growth of the world moved to Asia.[53] Marx from its time predicted that Asia will become the centre of the world. Stalin expressed the need to institutionalize the alliance between the USSR and China-India since 1953. Boris Yeltsin and Yang Zemin proclaimed in 1999 that "the world cannot be governed by a single

---

the Euro-Atlantic. While 1995 was founded the TAU, and since then we speak for the Euro-Atlantic area. At: Dusterberg, T., Prospects for an EU-NAFTA Free Trade Agreement, *The Washington Quarterly*, spring 1995, pp. 71–82.

49 As part of this move military institution was the Southeast Asia Treaty Organization (SEATO) was founded on 08.09.1954 and subsequently founded and the agency Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC), with mainly financial features and ending long process. At: Skorof, G., 1978; The financial crisis and developing countries, *RTAs*, No. 11/1978, pp. 101–109.

50 "Globalization: Humanity's great experiment", *The Futurist*, October 1999, pp. 60–61.

51 Gkvisiani, T., 1978, The global modelling: complex analysis of global development, *PAE*, No. 8/1978, pp. 92–97.

52 Chovarnt, A., and Parsons, 1979, The problem of humanist values in Marxism and Christianity, *PAE*, No. 7, pp. 54–60.

53 Stalin 1953… Yeltsin-Zemin (West, Chechnya…) … Putin-Jintao (TGNFC…).

value system, that of the West". The importance of this position means that capitalism is not the only value system and that without the contribution of socialism with its own values, global governance cannot be performed. In 2001, Putin and Jintao signed the TGNFC and that "this promotes more equitable world order in the world".

This relationship expresses the view that the world cannot be governed by a single system of values those of the West[54], to deal for exiting the crisis, while West chose the market mechanism and the Russia the state. The translation of all these, states indirectly but loudly that socialism is the historical partner of the West in world affairs, which regularized and institutionalized in the FAE and restated from the historical rhetoric, new institutions being developed in Eurasia and drift with them, any positive and progressive exists in the outgoing economic systems. The realities formed in Eurasia, is today's reality, denatured in theory with historical approach and these realities will move forward the world in its entirety. The Eurasian Economic Union (EEU) is the economic integration of EurAsEC and the transition to a higher level of EU and Euro-Atlantic Union. Synergies made in the fields of heavy and light industry, agriculture and energy because of the large rich inventory of those areas. In the region of Eurasia developed a geo-economic and geostrategic relations system between USA, Eurasian countries and the EU, which aims to enlargement towards the former Soviet republics, west of Russia. Enlargement aims to secession and creation of new states in the Eurasian region (Ukraine, Kazakhstan, etc.). The new institutions developed in Eurasia, taking into account the sizes of states, as well as the capacity to resources, productive forces and scientific forces are deterministically shifting economic centres to the east through parts of Eastern Europe, the Balkans, and the eastern Mediterranean. Regional multipolar forces' complexity is formed which affects the global economy and development, especially this of regional and developing countries, which have the opportunity to participate in new Institutions under equal conditions and political and economic convergence. The Economic Union is founded on the principle of equality of all members.[55] Today the whole

[54] Ntouskos, P., 2009. *The Crisis of Capitalism and the ghost of the 1941 "Η κρίση του Καπιταλισμού και το φάντασμα του 1941"*, Athens: Edition Technical Chamber of Greece, p 20, footnote 124.

[55] […] decision-making within the TE and the future Eurasian Economic Union based on the principles of equality of all States participating in it. Therefore,

globe is in transition and the area with the greatest mobility is the area of Eastern Mediterranean. The whole situation is a reminder of the status of the area with the crisis in Lebanon in 1860, the revolt in Crete of 1866–1869, the European Concert in 1859, the Balkan crisis of 1875–1876, the Serbo-Turkish War of 1876–78 and the Crimean War.

The transition requires bridges and there two types of them, the bridges of the war and the bridges which are the roads that lead to the new centre of the world. In particular, are the roads that lead to economic growth, in short the roads leading to the Sources of Energy and Raw Materials, identified in Ukraine, the Balkans and the Middle East. Especially the Balkans and mainly Bulgaria and Greece with the data of historical experience, as these has been documented in this study, from the two dominant economic systems, those of capitalism and socialism, it is necessary to form the transition area to the economy which developing in Eurasia. The Balkans are at the edge of Europe geographically, and penetrate Asia culturally (Slavism), religiously (Orthodox Christianity, Islam) and politically (socialism), that is the closest between old and new world. Belong to Europe by narrow and broad sense. In the narrow sense belong to Europe, the New Europe of Enlargement and treaties as defined by the EU and the Euro zone, extension of EAS, in the post-war Europe. This New Europe confined within the pages of European conditions and is not Europe. The concept of Europe is broader and is not intended to be limited to the treaties or the geostrategy of Enlargement and maintaining balance or the creation of a sovereign power. The logic of Gretix will not disintegrate Europe but the New Europe of treaties, in which not predicted output clause, because Europe of treaties absorbs and dissolves the nation-states, denatures the nation-states into vital space with the same logic of the Vital Area led to the last war and was manifested at the geostrategy of the West during the Russian-Turkish war of 1877–78.

---

the composition of the Eurasian Economic Commission, the main executive body, composed of nine ministers, three from each country, presidents of the three most successful economically states (Russia, Belarus, Kazakhstan) took the decision to establish the Customs Union (CU). This was a new phase of integration, which involved the creation of a single area for the free movement of goods, services, money, and the movement of their citizens. Progress in this direction allowed members of TE then set more ambitious goals. […] (Stanislav Pritsin, political scientist, Contemporary Russia, January 7, 2014).

This is the historical role of Bulgaria and the Balkan countries, the Balkan countries, which were marked by the transition from feudalism to capitalism and socialism and from the current transition to new economic systems, which are developed in Eurasia. The Balkans are at the verge of two continents with a strong national-state cultural element, it is a space that highlights the small bourgeois character, it is evident to this day the relations of countries with capitalism and socialism and Western influence that existed in Bulgaria and some of the Balkan countries and the absorbance of the EAS to all. The main issue related to the prospects of the Balkan countries, the complex transition period. The geopolitical supranational capital itself is also under configuration. The most important question that arises has to do with the prospects of the Balkan countries and the globalization and confirmed by the trend that started in the early 90s in Europe and the world. Globalization is seeking the management of the economy and geopolitics is under development. Globalization is moving in a positive direction with new powerful states or coalitions of states and institutions created in its core. At the core of "social globalization", are placed, people of the world, the nations and the states. In this direction may be directed Bulgaria and the rest of the Balkan states and converted from powder keg of Europe to a bridge between Europe and Eurasia. Europe itself could join the "One Belt One Road" strategy. Europe itself could join the One Belt One Road strategy, offering considerable historical importance in shaping the world trade map. At this point lies the realistic prospects of the Balkans, due to economic and political advantages and the strategic importance "as allies in infrastructure" of the strategic initiative One Belt One Road. These perspectives for the Balkan countries are realistic but realism by itself is not enough, the EAS, are disorienting perspectives of the Balkan countries and other countries of Europe. The new world as it formed can not wait, Europe must learn from the lessons of the past and Bulgaria must seek its perspectives back in its origins, ascertaining its "true allies" and if it does not, it will be lost in the texts of treaties and European directives and along before the dissolution of the EU, will be dissolved Bulgaria itself.

References

1. A United States of Europe, In: Business Week, June 12, 2000, pp. 2–3.
2. Brzezinski, Z., 1977, A Geostrategy for Eurasia, In: Foreign Affairs, September-October 1977, pp. 50–65.

3. Brzezinski, Z., 1998, The Great Chessboard, Athens: Basic Books.
4. Carter, J. «Annual Message on the situation in the country», In: January 1980 and «Speech» to Congress on 01/23/1980.
5. Civil society, democratization, participation and the Stability Pact for South Eastern Europe, In: Newsletter Committee-Quarterly edition of the Economic and Social Council of Greece, Vol. 9/January-March 2000.
6. Chovarnt, A., and Parsons, 1979, The problem of humanist values in Marxism and Christianity, In: PAE, No. 7, pp. 54–60.
7. Dusterberg, T., Prospects for an EU-NAFTA Free Trade Agreement, In: The Washington Quarterly, spring 1995, pp. 71–82.
8. Delastik, G., 1999. Murders in the Caucasus in the name of peace, In: Kathimerini/Καθημερινή.
9. Diamond, L. 1994, The Global Imperative: Building a Democratic World Order, In: Current History, January 1994, pp. 1–8.
10. Dusterberg, T., Prospects for an EU-NAFTA Free Trade Agreement, In: The Washington Quarterly, spring 1995, pp. 71–82.
11. ENGLAND, R.G., 01.02.2007, Washington, McCain, J., In Real Truth/ February14, 2007.
12. Fischer, O., What kind of federation envisions Fischer, In: Economist/ Kathimerini (Καθημερινή) 21.5.2000.
13. Flah, V., and Zigfried, U. 1980, Human Rights, Berlin: New books.
14. Fotopoulos, T., 2001. The Myth of Postmodernity, In: Democracy & Nature, Vol. 7, No. 1, March 2001, Athens.
15. “Geostrategy and Geopolitical Crisis”, Available at: http://financialreview-news.blogspot.gr/ Last accessed June 2015.
16. Gkramper, M., 1975, Unequal partnership. In: Pan Hellenic Association of Editors, Vol. 0/1975, Athens, pp. 62–69.
17. Gkvisiani, T., 1978, The global modelling: complex analysis of global development. In: PAE, No. 8/1978, pp. 92–97.
18. “Globalization: Humanity’s great experiment”, In: The Futurist, October 1999, pp. 60–61.
19. Karaoglou, G. 1997, The energy barons take battle positions, In: The Capital (oblation), Vol. 93, June 1997, pp. 66–77.
20. Huntington, S., 1991. “America’s changing strategic interest”, In: Survival, January/February 1991, pp. 3–17.
21. International Herald Tribune/Financial Time-Kathimerini-Καθημερινή 7.12.1991.

22. International theoretical symposium, 1980 In: The national question in the countries of developed capitalism, Materials Vol. 3, pp. 106–123.
23. Kissinger, H. 2014. World Order. Trans. Gianaroudi, D. Athens: Editions Livani A.A.
24. Lenin, V. I. 2013. Imperialism the highest stage of capitalism. (reprinted 2013). Athens: Modern Era.
25. Mass, J., 2005, memo, US-EU Relations in the Present Situation, In: Institute for Defence Analyses 22.2.2005.
26. Miller, A., Borisovič, Aleksej, 2011, The labyrinths of historical policy: Russia's past and an attempt at self-identification, In: Russia in Global Affairs, Moscow, (April-June 2011) 2, S. 61–74.
27. Milward. AS, 1984, Western Europe and the United States-The Uncertain Alliance, University of Manchester Institute, Allen & Unwin Inc.
28. Ntouskos, P., 1998, Freight-monetary relations and international economic cooperation, In: Greek-Soviet Chronicles, Vol. 125/1988, pp 18–25.
29. Ntouskos, P., 2000. Geostrategy and Contemporary World. Athens: Gutenberg.
30. Ntouskos, P., 2004, Political Culture and Capitalist Globalization, "Πολιτικός πολιτισμός και Παγκοσμιοποίηση" Athens: Gutenberg Publications.
31. Ntouskos, P., 2009. The Crisis of Capitalism and the ghost of the 1941 "Η κρίση του Καπιταλισμού και το φάντασμα του 1941", Athens: Edition Technical Chamber of Greece.
32. Papoutsis, C. 1999, For the Europe at 21st century (part II, energy), Athens: New borders — Livani A.A.
33. Rokos, D., Pr. Metsovian Polytechnic, 1998. Research, Integrated Development of Epirus — Possibilities and Prospects.
34. Sakwa, R., 2011, Russia and Europe: whose society?, In: Journal of European Integration, Abingdon, Vol. 33, March 2011, 2, S. 197–214.
35. Skorof, G., 1978., The financial crisis and developing countries, RTAs, No. 11/1978, pp. 101–109.
36. To Vima, 2015, "Επικίνδυνα παιχνίδια των Τιράνων για την Μεγάλη Αλβανία", "Hazardous games of Tirana for Great Albania", Available at: http://www.tovima.gr/world/article/?aid=696426 Last accessed June 2015
37. Treaty establishing a Constitution for Europe, the Amsterdam Treaty, the Lisbon Treaty, the European Journal, C series number 130, Journal of the European Communities, http://europa.eu.int/constitution. ISBN 92–824–3099-
38. Treaty of Good-Neigborliness and Friendly Cooperation Between the People's Republic of China and the Russian Federation, Ministry of Foreign Affairs of

the People's Republic of China, 2001/07/24, Available at: http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649_665393/t15771.shtml.

39. Tucker, W. 1993, America and Bosnia, The National Interest, fall 1993, pp. 14–27.
40. United Nations, General Assembly, Security Council 2004, General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, 30 November 1995, Available at: http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf, Last accessed January 2014.

Proroković Dušan
Dr., Researcher at the Institute of International Politics and Economics
and Associate Professor at the Faculty for Diplomacy and Security,
Belgrade, Serbia

THE GEOPOLITICAL CONSEQUENCES OF THE WAR OF 1877/78 AND REGIONAL SECURITY I N THE BALKANS AT THE BEGINNING OF THE XX CENTURY

The Eastern Question and the Balkans

Attempts to solve the Eastern Question, that had its peak at the Berlin Congress, date back a long time before 1878. With the persistent weakening of the Ottoman state from the outside, and the increasingly frequent earthquakes in the inside, the question of all territories that were formally under the administration of Constantinople but were in fact slipping out from the Turkish hands, was opened. For the great powers, the Eastern Question was the issue of controlling the vast territorial belt that stretched from the Nile's mouth to the Mediterranean Sea in the south to the mouth of the Danube into the Black Sea in the north. This question was opened with the issue of protection of the rights of Christian inhabitants in the Ottoman Empire during the XVIII century; it continued with Napoleon's occupation of Egypt; the Russian emergence on the Danube; then with the Serbian national revolution, and in the next decades of the XIX century other national revolutions in the Balkans; the Russian-Turkish, and the Crimean War; conflicts just before the Berlin congress; and finally some sort of a solution was shaped at the Berlin congress in 1878.

As can be perceived from this enumeration, the Balkan region is increasingly gaining geopolitical importance in solving the Eastern Question. Over the course of all these decades, others have tried using various means and arguments to rip for themselves as much as possible from the Ottoman Empire that was falling apart.

In solving the Eastern Question different means were used. Demarcation was usually the result of an armed conflict, but interested parties also rely on diplomatic pressures, negotiations, international law, provoking crises, organizing dynastic overthrows... They justified these moves with a series of explanations of religious, political, civilization or national character and

significance. «In the struggle of three, between the Emperor, the Kaiser and the Sultan, for power and influence, the area and people, later called Central East Europe (*Ostmitteuropa*) were a mass for geopolitical maneuvering. Especially in the XIX century, they have been instrumentalized in favor of the interests of the remote Western European powers; in particular, Great Britain consolidated in this area, through the alleged solution of the national question, which in the meantime has become modern"[1] Great Britain actually used local nationalism in order to stop tighter relation of the orthodox Balkan people with Russia. Russian presence at the Aegean, Adriatic, Marmara or Mediterranean Sea was a nightmare for the Great Britain. Possibility of Russian occupation of Constantinople, which Nikolay Danilevski wrote about, would have led to a complete change in the geopolitics of the Mediterranean and would have created new relation between the powers in the overall international relations. This option presented a complete catastrophe for the official London.

After he lost power, Napoleon Bonaparte wrote about geopolitical significance of Constantinople: "The one who holds Constantinople will have to rule the world." For him "the Europe is just a molehill and universal empire can only be created in Orient where 600 million people live. Sea straits were, in his mind, a key without which no lock could be opened. Until today they present the point that dominates the Mediterranean future".[2]

Although in Russian political and intellectual circles of the time, there were thoughts and often talks about Constantinople, Russian politician Nataliya Naročnickaya drew attention to the fact that Russian conquest of Constantinople was unrealistic and that the Russian authorities were well aware of it. The conquest of Constantinople would have been a complex military-diplomatic plan, probably the most complex plan that Russia has ever undertaken, and would have exhausted it to its borders. This way Russia would have been more vulnerable at some other geopolitical points. Even if it would have taken the Constantinople it was questionable for how long it could have kept it, because its action would have caused contra-action of all other European powers, probably joined in a coalition."[3]

1 Hanes Hofbauer, *Proširenje EU na istok*, Filip Višnjić, Beograd, 2004, pp. 14–15.

2 Milorad Ekmečić, „*Dozrevanje ideje o srpskoj nacionalnoj državi 1806*", In: Ogledi iz istorije, Službeni list SRJ, Beograd, 2002, p. 45.

3 Natalija Naročnickaja, *Rusija i Rusi u svetskoj istoriji*, SKZ, Beograd, 2008, pp. 130–131.

Today available data on the position of Russian military forces at that time, support this thesis. Out of the total of twenty-nine armored vehicles that the Russian navy had in the 1970s, twenty of them were stationed in the Baltic Sea, and only nine on the Black Sea.[4] Mackinder states that in order to prevent Russia from conquering Constantinople, which was unquestionable for British diplomacy, Great Britain allowed «Germany to take the first step towards the Balkan corridor by surrendering the former Turkish province inhabited by Slavs, Bosnia and Herzegovina, under the 'protection' of the Austria."[5] At approximately the same time František Palacký wrote how the fall of Austro-Hungary would lead to the creation of the universal Russian empire, calculating until where Russian forces would come and what would that mean for the people in the Central Europe.[6] At that point Germany was a so called late nation (*Verspätete Nation*) that was trying to compensate its late entrance in to the imperialistic game. In this geostrategic game Great Britain was trying to turn Germany against Russia in solving the Eastern Question. Similar mistake with catastrophic outcome, the British diplomacy will make in the period after the World War I.

Already at the beginning of the XX century, Germany was no longer a potential British partner in suppressing Russian interests in the Balkans, but the German *Weltpolitik* became «an indirect threat to the hegemony of Great Britain, which on the shift of centuries was still the supreme imperialist power. The growing ambitions of Germany have become so dangerous that London eventually concluded deals with its traditional imperialist enemies, France and Russia, despite the fact that Britain was still leading serious disputes with both (especially Russia) in various parts of the world."[7] Good relations with Russia in the years before the start of World War I meant for then-British Foreign Secretary Edward Gray, «that the old policy of closing Bosporus for Russia and standing against it at every conference of great powers must be abandoned».[8] Nevertheless, it will turn out this was just the

4 Džon Roberts, *Evropa 1880–1945*, Clio, Beograd, 2002, p. 94.

5 Halford Makinder, *Demokratski ideali i stvarnost*, Metaphisyca, Beograd, 2009, p. 142.

6 František Palacký, *Úvahy a projevy*, Melantrich, Praha, 1977, p. 161.

7 Miša Gleni, *Balkan 1804–1999*, 2. deo, Samizdat B92, Beograd, 2000, p. 9.

8 Alan Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe 1848–1918*, Oxford University Press, Oxford, 1954, p. 443.

current, tactical maneuver of British diplomacy. Geopolitical goals remained long-term oriented to the completely other direction.

In relatively short time, from 1870's until the start of the World War I, coalitions were changed rapidly on continental and on local levels. This has influenced the change in the goals of great powers and their behavior. Next to the great powers interests, Balkan countries started to express their own interests. Awakened nationalisms of the Balkan nations were mostly gathered around their natural desires to have all members of one nation in one state. This way of thinking created initiatives like Greek "Great Idea" (Μεγάλη Ιδέα), "Great Romania" (*România mare*), "Great Bulgaria" (*Целокупна България*). Albanians still did not think about their own state but have ask Turkish authorities to form a unique Albanian territory (*sanjak*) that would gather Albanian people from five different territories (*sanjak*) — Ohrid, Debar, Elbasan, Skadar and Dukagjini.[9] Serbian program for future was defined at that time by Ilija Garašanin, Minister of interior in the period of the rule of Mihailo Obrenović. This program was put in one short document (at first it was secret), called *Nachertanije*.

Fast and dynamic growth of nationalism among Balkan Christians has additionally accelerated the same process among the Turks and the birth of turkism. Turkism as a movement of Turkish national gathering, on its peak in 1870's, presents a starting faze of transition from the Ottoman Empire towards national Turkish state.[10] This way the ethnic distance that has already existed between the Turkish, Muslims and Balkan, Christians (apart from the Albanians that are Muslim) has additionally strengthen.

The Berlin Congress and new borders in the Balkans

In many ways the year 1878 was crucial for the Balkans. At the Berlin Congress Serbia, Romania and Montenegro were recognized as independent states, and Bulgaria become an autonomous principality.[11] The same year, the Albanians organized the Prizren League, which can be considered as

[9] Pavel Hradečný, Ladislav Hladký, *Dějiny Albánie*, Lidové noviny, Praha, 2008, pp. 179–180.

[10] Jan Rychlík [a kol.], *Mezi Vídní a Cařihradem 1*, Višehrad, Praha 2009, pp. 216–217.

[11] Čedomir Popov, „Srbija 1868–1878. godine", In: *Istorija srpskog naroda*, Vol. 5, Book 1, Srpska književna zadruga, Beograd, 1981, pp. 303–421.

the beginning of their organized tendencies in order to create a national state. The Balkans was in turmoil. And, although almost all Balkan nations have achieved some success, this turmoil continued in the next decades. At the end the result was a bloody conflict in two Balkan wars and in the World War I. Why?

In order to answer this question first we need to look for the answer to the previous question: Why was the Berlin Congress organized at all? My theses is that the Balkans is not in a geopolitical focus only because of the internal political dynamics and disputes that exist among the Balkan nations, but above all because of the continued interest of the United Kingdom and Germany — that is, prior to the First World War of the Austro-Hungarian Empire, to control this area. For the United Kingdom, the control of Bosporus and Dardanel was crucial in the geopolitical sense, and for Germany the Balkans eventually became an important link in an effort to strategically position itself in the Middle East.

Looking from this context, both of these great powers had as a priority to push out the Russian influence from this area and to create an unfavorable environment in Balkan Orthodox societies for further spread of Russian influence.

The Berlin Congress was organizes in order to correct the provisions of the Peace Treaty of San-Stefano. In the English literature this treaty is officially called Preliminary Treaty of San Stefano. For the United Kingdom, Russian military successes that were legitimized through this agreement with the Ottoman Empire were only preliminary. They, just like Germany or Austro-Hungarian could not accept them as final.

Bulgaria, but also Serbia, Romania and maybe Montenegro more than others, were not satisfied with the Peace Treaty of San Stefano. The envisaged new territorial division offered by Moscow was pushing for the interests of Bulgaria. Hence, Serbian and Romanian foreign policy has been redirected towards the Western allies after 1878. However, it is noticeable that Serbia and Romania soon enter into a series of misunderstandings with those Western allies. The UK and Austria, although they supported the demands of Belgrade and Bucharest, first of all had in mind their own geopolitical interests.[12]

[12] Milorad Ekmečić, „Srpski narod u Turskoj od sredine XIX veka do 1878“, In: *Istorija srpskog naroda*, Vol. 5, Book 1, Srpska književna zadruga, Beograd, 1981, pp. 447–526.

New territorial division that they offered was based on their long term goals. Only that London and Wien acted with more creativity and skill than Moscow did. At that time Bulgaria was anticipated as the most important Russian ally, so the territory inhabited by the Bulgarian population had to be divided, and its status had to be left somewhat open. The status of Serbia and Montenegro was resolved, but the two Serbian states remained geographically unconnected, without a land border and with the embedded territory of Novi Pazar (*Novopazarski Sanjak*) that remained part of Turkey.

This way it was possible to impact the security of both countries and exert political pressure on them when necessary. Romania did not get Bessarabia, and since then the situation of the Romanian population in Transylvania has become increasingly difficult. The Ausgleich provisions were fully applied. At the Berlin Congress, Cyprus was granted to the UK and Bosnia and Herzegovina to Austria-Hungary.

Therefore, on the one hand, the United Kingdom and Austro-Hungarian Empire strengthen their influence in all Balkan states, excluding Bulgaria; while on the other hand, they fundamentally undermine the aspirations of Serbia and Romania to pursue an active policy. In this way, these two forces define a regional security complex and determine regional security dynamics.[13] Unlike Russia who tried to ensure its interest in the Balkans by creating Great Bulgaria, the UK and Austro-Hungary created a complex system of regional balance of power that they used in order to control and direct. The 1885 Serbian-Bulgarian war is a typical example of how it was done. Later, Albanians will be included in this balance of power and London and Wien will very skillfully manipulate with Macedonian and Bosnian question in order to additionally strengthen their position. Because of this, although almost all the Balkan nations in 1878 received something, this region remained a zone of pronounced instability and great conflict potential. The Berlin Congress was a framework for the future fundamental installation of the Western powers in the Balkans, and thus an instrument that would help suppress any Russian attempt to become a significant factor in this area.

[13] George Gawrych, *The Crescent and the Eagle*, I.B. Tauris, London, 2006, pp. 44–49.

Conclusion

Of course, every Balkan nation tried to use this framework to achieve their own goals, and some did better than others. But it is important to point out that none of them has achieved their long term national interest. This should be kept in mind especially when we talk about the post-bipolar world and today's events. A lot of Western officials have come to Serbia in recent years with a message that Belgrade and Pristina must find a «permanent solution» for the status of the southern Serbian province — Kosovo and Metohija. But looking from a geopolitical angle, and especially having in mind events from 1878, it is easy to conclude that there are no permanent solutions, only permanent processes. The permanent process is the same; nothing has changed in the past 140 years except the fact that instead of the UK as the leader of atlantistic interests today we have the USA, and instead of Austro-Hungary as the leader of continentalistic interests today we have Germany.

Membership in the EU and NATO that has been offered to the Balkan states (and most of them have accepted this offer) is not aimed at securing their national security, implementing key national interests and achieving equal status with Western countries, but instead it is aimed at defining a regional security complex that will be controlled by the United States and at achieving regional security dynamics in which the US has helped the EU in previous years. The obvious example of this is the pressure that has been put on Bulgaria in order to stop the construction of the South Stream. This is why the year 1878 can serve as a guideline to how we should position ourselves today and what to plan for the future. A guideline for Russia, on the one hand, as a country that made a triumphal return to the ranks of the great powers, and above all a guideline to the Balkan nations, which today, observing the economic and demographic indicators, situation of our institutions, the migrant crisis and the situation within the EU, are facing bigger challenges than those 140 years ago. It is easy to conclude that, because of language and religious factor, because of our energetic and economic interests, but also because of a chance to enhance overall position we cannot insure the regional security without Russia's participation. This means that our elites have to — in geopolitical sense, make different choices than they did in the last 25 years.

References

1. Ekmečić, Milorad, „Dozrevanje ideje o srpskoj nacionalnoj državi 1806“, In: *Ogledi iz istorije*, Službeni list SRJ, Beograd, 2002.
2. Ekmečić, Milorad, „Srpski narod u Turskoj od sredine XIX veka do 1878“, In: *Istorija srpskog naroda*, Vol. 5, Book 1, Srpska književna zadruga, Beograd, 1981, pp. 447–526.
3. Gawrych, George, *The Crescent and the Eagle*, I.B. Tauris, London, 2006.
4. Gleni, Miša, *Balkan 1804–1999*, 2. deo, Samizdat B92, Beograd, 2000.
5. Hofbauer, Hanes, *Proširenje EU na istok*, Filip Višnjić, Beograd, 2004.
6. Hradečný, Pavel, Ladislav Hladký, *Dějiny Albánie*, Lidové noviny, Praha, 2008.
7. Makinder, Halford, *Demokratski ideali i stvarnost*, Metaphisyca, Beograd, 2009.
8. Naročnickaja, Natalija, *Rusija i Rusi u svetskoj istoriji*, SKZ, Beograd, 2008.
9. Palacký, František, *Úvahy a projevy*, Melantrich, Praha, 1977.
10. Popov, Čedomir, „Srbija 1868–1878. godine“, In: *Istorija srpskog naroda*, Vol. 5, Book 1, Srpska književna zadruga, Beograd, 1981, pp. 303–421.
11. Roberts, Džon, *Evropa 1880–1945*, Clio, Beograd, 2002.
12. Rychlík, Jan [a kol.], *Mezi Vídní a Cařihradem 1*, Višehrad, Praha 2009.
13. Taylor, Alan, *The Struggle for Mastery in Europe 1848–1918*, Oxford University Press, Oxford, 1954.

Научное издание

РУССКО-ТУРЕЦКАЯ ОСВОБОДИТЕЛЬНАЯ ВОЙНА (1877–1878 ГГ.) И ВОССТАНОВЛЕНИЕ БОЛГАРСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ

БАЛКАНЫ И РОССИЯ: 140 ЛЕТ СПУСТЯ

Материалы международной научной конференции (27–28 февраля 2018)

Сборник статей

Компьютерная верстка — *И.С. Надворский*
Дизайн обложки — *И.С. Надворский*

Подписано в печать 29.03.2019. Формат 60×90/16.
Гарнитура SchoolBookAC. Усл. печ. л. 23,25.
Тираж 500 экз. (1-й завод 75 экз.)

Негосударственная автономная некоммерческая организация
высшего образования
«Институт мировых цивилизаций»
107078, г. Москва, 1-й Басманный переулок, д. 3, стр. 1
Тел.: +7 (499) 261-11-26 www.imc-i.ru

Отпечатано с готового оригинала-макета в ООО «ЛЮБОМИР»
144004, Московская область, г. Люберцы, д. 1, литера Б1, помещение 51

ISBN 978-5-6042041-7-7